

Anne Sofie Fink Kjeldgaard

Ph.d.-afhandling

Tale, der tæller

Spørgeskemaundersøgelser anvendt til beskrivelse af etniske minoriteter

Center for Mellemøststudier
Syddansk Universitet
2008

FORTEGNELSE OVER FIGURER, SKEMAER OG DISPLAY	3
1. INDLEDNING	5
AFHANDLINGENS FELT	8
AFHANDLINGENS OPTIK	10
<i>Spørgeskemaet til produktion af viden om samfundet</i>	11
<i>Spørgeskemaets indhold</i>	12
<i>Etniske minoriteter og holdninger til etniske minoriteter</i>	13
PROBLEMFORMLERING	15
DET EMPIRISKE MATERIALE	17
<i>Spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter</i>	17
<i>Interview af undersøgere, der anvender spørgeskemaundersøgelser</i>	19
AFHANDLINGENS OPBYGNING	19
2. DEN ANALYSESTRATEGISKE TILGANG	21
VALGET AF TILGANG	21
METODISK FORSTÅELSE	24
<i>Metode som rejseform</i>	29
UNDERSØGELSESGIFUR FOR AFHANDLINGEN	31
PRÆSENTATION AF DET EMPIRISKE MATERIALE	33
<i>Udvalgte spørgeskemaundersøgelser</i>	33
<i>Interview om forskningspraksis</i>	40
TILGANG TIL EMPIRISK ANALYSE	41
<i>Dokumentanalyse</i>	42
<i>Interviewanalyse</i>	44
<i>Display til fremstilling af analysen</i>	49
DEN ANALYSESTRATEGISKE TILGANG I PRAKSIS	51
3. SPØRGESKEMAUNDERSØGELSEN SOM METODE	55
KATEGORISERING	56
REPRÆSENTATIVITET	60
INDLEJRET NEUTRALITET	61
VELFÆRDSSTATENS VÆRKTØJ	64
PLADS I VIDENSKABEN	66
SAMMENFATNING	68
4. ETNISKE MINORITETER SOM FELT	69
GÆSTER PÅ ARBEJDE	70
FREMMEDE FAMILIER	72
FLYGTNINGENE - EN ANDEN SAG?	76
INTEGRATIONSIDEALET	82
OPGØRELSER	85
SAMMENFATNING	89
5: VIDENSPRODUKTION I PRAKSIS	91
FREM GANGSMÅDEN VED INTERVIEW	92
OM SPØRGESKEMAUNDERSØGELSEN SOM METODE	93
OM ETNISKE MINORITETER SOM FELT	103
SAMMENFATNING	109
6. ETNISKE MINORITETER I SPØRGESKEMAUNDERSØGELSER	111
FREM GANGSMÅDE VED ANALYSE	113
ETNISKE MINORITETER SOM MÅLGRUPPE	116
<i>"Unge indvandrere", 1988/1989</i>	117
<i>"20 år i Danmark", 1999/2000</i>	133

<i>"Etniske gruppers værdier", 2006/2007</i>	150
DANSKERE SOM MÅLGRUPPE	167
<i>"Holdningen til gæstearbejdere hos en gruppe danskere", 1970</i>	167
<i>"Os og de andre", 1984/'85/1986</i>	183
<i>"I syn sind", 1993/1995</i>	199
<i>"Konflikten om de nye danskere", 2002/2006</i>	215
SAMMENFATNING	229
7. KONKLUSION	232
VINKLERNE VIDEN, METODE OG FELT	233
<i>Viden</i>	233
<i>Metode</i>	234
<i>Etniske minoriteter</i>	235
ERKENDELSESDIMENSIONER I ANALYSENS RESULTATER	236
IMPLIKATIONER FOR SPØRGESKEMAUNDERSØGELSEN	241
LITTERATUR	244
RESUMÉ	256
ENGLISH SUMMARY	261
BILAG 1: TRE EKSEMPLER PÅ INTERVIEWGUIDES	266
BILAG 2: UNIKKE OG GENTAGNE SPØRGSMÅL I "OS OG DE ANDRE"	271

Fortegnelse over figurer, skemaer og display

Figurer

Nr.	Titel	Side
2.1:	Undersøgelserfigur for afhandlingen	32
2.2:	Niveauerne i analysen fra meningskondensering til -fortolkning	47
2.3:	Tidslinje med placering af undersøgelser med hhv. etniske minoriteter og danskere som målgruppe	52
2.4:	Skitse af den analytiske tilgang	53
3.1:	Liste over årsager fra 1719	57
6.1:	Model for fremstilling af formål og resultater som kontekst for analysen	114
6.2:	Opgørelse over personer med udenlandsk statsborgerskab 1.1.1996 (de ti største grupper)	133
6.3:	Tidslinje med placering af koncepter for de udvalgte undersøgelser	230

Skemaer

Nr.	Titel	Side
2.1:	Udvalgte spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter...	36
6.1:	Fakta om "Unge indvandrere", 1988/1989	118
6.2:	Fakta om "Unge andengenerationsindvandrere", 1999/2000	134
6.3:	Fakta om "Etniske minoriteters værdier", 2006/2007	151
6.4:	Fakta om "Holdningen til gæstearbejdere hos en gruppe danskere", 1970	168
6.5:	Fakta om "Os og de andre", 1984/'84/1986"	184
6.6:	Fakta om "I syv sind", 1993/1995	199
6.7:	Fakta om "Konflikten om de nye danskere", 2002/2006	215

Display

Nr.	Titel	Side
6.1.-A:	Undersøgelsens emner med henvisning til spørgsmålsnr. og dokumentation	127
6.1.-B:	Undersøgelsens kategorier ved kondensering af emner (inkl. dokumentation)	128
6.1.-C:	Styrke af kategorier baseret på antal emner og spørgsmål	130
6.2.-A:	Undersøgelsens emner med henvisning til spørgsmålsnr. og dokumentation	142
6.2.-B:	Undersøgelsens kategorier ved kondensering af emner (inkl. dokumentation)	144
6.2.-C:	Styrke af kategorier baseret på antal emner og spørgsmål	147
6.3.-A:	Undersøgelsens emner med henvisning til spørgsmålsnr. og dokumentation	160
6.3.-B:	Undersøgelsens kategorier ved kondensering af emner (inkl. dokumentation)	162
6.3.-C:	Styrke af kategorier baseret på antal emner og spørgsmål	164
6.4	Sammenstilling af undersøgelser henvendt til etniske minoriteter	166
6.5.-A.1:	Undersøgelsens emner med henvisning til spørgsmålsnr. og dokumentation	177
6.5.-A.2:	Undersøgelsens emner med henvisning til spørgsmålsnr. og dokumentation	178
6.5.-A.3:	Undersøgelsens emner med henvisning til spørgsmålsnr. og dokumentation	178
6.5.-B:	Undersøgelsens kategorier ved kondensering af emner (inkl. dokumentation)	179
6.5.-C:	Styrke af kategorier baseret på antal emner og spørgsmål	180
6.6.-A:	Undersøgelsens emner med henvisning til spørgsmålsnr. og dokumentation	193
6.6.-B:	Undersøgelsens kategorier ved kondensering af emner (inkl. dokumentation)	195
6.6.-C:	Styrke af kategorier baseret på antal emner og spørgsmål	196
6.7.-A:	Undersøgelsens emner med henvisning til spørgsmålsnr. og dokumentation	207
6.7.-B:	Undersøgelsens kategorier ved kondensering af emner (inkl. dokumentation)	207
6.7.-C:	Styrke af kategorier baseret på antal emner og spørgsmål	212
6.8.-A:	Undersøgelsens emner med henvisning til spørgsmålsnr. og dokumentation	222
6.8.-B:	Undersøgelsens kategorier ved kondensering af emner (inkl. dokumentation)	224
6.8.-C:	Styrke af kategorier baseret på antal emner og spørgsmål	225
6.9:	Sammenstilling af undersøgelser henvendt til danskere	228

7.1:	Erkendelsesdimensioner i den sociale konstruktion af etniske minoriteter som befolkningsgruppe	237
7.2:	Mikro- eller makroniveau over for unikt fænomen eller alment samfundsanliggende	239
7.3:	Mikro- eller makroniveau over for samfundsmæssig inklusion og eksklusion	240

1. Indledning

Afhandlingen tager afsæt i samfundets ønske om kendskab til forskellige grupper i befolkningen. Det vil sige befolkningsgrupper, der skiller sig ud i forhold til andre grupper med hensyn til udvalgte parametre for social klassifikation (Hansen & Andersen 2002). En af de måder, der inden for samfundsvidenskaben er anvendt til at skabe kendskab til udvalgte befolkningsgrupper, er spørgeskemaundersøgelsen¹, der omsætter ord i form af spørgsmålsformuleringer og svar til kvantitative opgørelser – heraf afhandlingens titel: Tale, der tæller.

I afhandlingen er det valgt at fokusere på etniske minoriteter som en specifik befolkningsgruppe, som samfundet har søgt at skabe kendskab til ved hjælp af spørgeskemaundersøgelser. Det har betydet, at spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter har været gennemført frekvent, siden udenlandske arbejdere begyndte at ankomme til Danmark i slutningen af 1960'erne primært fra Tyrkiet, Jugoslavien og Pakistan.² Det er spørgeskemaundersøgelser som produktion af samfundets viden og forestillinger om etniske minoriteter som gruppe i det danske samfund, der er afhandlingens interessefelt. Schwartz hævdede tilbage i 1985:

"Social science was an important part of the reception of guest workers. [...] The various disciplines [...] all made contributions to the new problem, and all were at first granted a certain authority in public opinion and among policy-makers." (Schwartz 1985; p. 20)

Som sådan har også spørgeskemaundersøgelsen vedrørende etniske minoriteter været del af modtagelsen sat i værk fra den danske samfundsvidenskabs side ofte på opdrag af de offentlige myndigheder.

Danskernes opfattelse af de etniske minoriteter som individer og grupper er blandt andet blevet til gennem beskrivende spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter. Det skyldes ikke mindst, at mange danskere faktisk ikke har kontakt til etniske minoriteter i deres hverdag (Togeby 1995). Kendskab må derfor etableres på anden hånd.

¹ Jeg har i afhandlingen valgt at anvende ordet spørgeskemaundersøgelse i stedet for ordet *survey*, der er det gængse ord også i dansk litteratur. Når jeg fravælger *survey*-begrebet, er det fordi, det henviser til overvågning, mens ordet spørgeskemaundersøgelse i højere grad signalerer, at der er tale om en enkeltstående tværsnitsundersøgelse. Afhandlingen anlægger følgende definition af spørgeskemaundersøgelsen: **En spørgeskemaundersøgelse er en standardiseret opgørelse over variable i form af spørgsmål, der relaterer sig til specifikke emner for et repræsentativt udsnit af befolkningen på et bestemt tidspunkt. Fra det repræsentative udsnit vil det være muligt at generalisere målingen til befolkningen som helhed.**

”[Indvandrernes] position i dagens Danmark er desværre afhængig af hvilken viden og hvilke forestillinger, der produceres og cirkulerer om dem.” (Necef 1994; p. 94)

Selv om citatet stammer tilbage til 1994, forventer jeg ikke, at situationen i 2008 er markant anderledes, idet de etniske minoriteter fortsat i høj grad indtager en marginaliseret samfundsmæssig position (Social Forskning 2005).

Mit mål med afhandlingen har været at sætte fokus på spørgeskemaundersøgelsen ved at gøre den til genstand for samfundsvidenskabelig analyse for på en gang at kritisere og styrke metoden. Når jeg vil kritisere metoden, er der ikke tale om kritik i traditionel forstand (Rabinow & Rose 2003), men om at problematisere det faktum, at spørgeskemaundersøgelsen er blevet et måleapparat, der sjældent stilles spørgsmålstegn ved (Olsen 2005). Når jeg vil styrke metodens robusthed, er det, fordi jeg mener, at en diskussion af metoden vil kunne være med til at flytte den fra at være betragtet som beskrivelse med stærke reminiscenser af positivisme (Kolakowski 1993) til at være anskuet som videnskabelig i en kontekst. Det vil jeg gøre ved at gøre spørgeskemaundersøgelsen til genstand for analyse af form og indhold under anerkendelse af metodens eksistensberettigelse og åbenlyse fordele. Hermed placerer jeg mig i tråd med Flyvbjerg (2001), der siger:

”[We] should not criticize rules, logic, signs, and rationality in themselves. We should criticize only the dominance of these phenomena to the exclusion of others in the modern society and in social science. Conversely, it would be equally problematic if rules, logic, signs, and rationality were marginalized by the concrete, by difference, and by the particular.” (Flyvbjerg 2001; p. 49)

Udgangspunktet for min analyse er anskuelsen af spørgeskemaundersøgelsen som neutral, objektiv målemetode (se kapitel 3) baseret på statistisk behandling af data indsamlet ved hjælp af standardiserede spørgsmål (for eksempel Glock 1967 og Nielsen 2007). Ved hjælp af analyse af udvalgte spørgeskemaundersøgelser vil jeg søge at placere spørgeskemaundersøgelsen som målemetode i forhold til en samfundsmæssig kontekst. Som sådan er det min ambition at positionere spørgeskemaundersøgelsen i samspil med en samfundsmæssig kontekst med hensigten at diskutere undersøgelsen som erkendelsesform.

I litteraturen om spørgeskemaundersøgelsen som metode møder man diskussioner af, hvordan hændelser i samfundet kan have påvirket respondenternes besvarelse som for eksempel historier i medierne forud for dataindsamlingsstidspunktet eller under dataindsamlingen (for eksempel Gundelach &

² Jeg afgrænser mig hermed fra at beskæftige med tidligere indvandring til Danmark som for eksempel svenske arbejdere, der ankom 1850-1900 og påtog sig sæsonarbejde inden for landbrug og byggeri (Jensen 2000) og polske arbejdere, der kom

Nørregård-Nielsen 2006 og Togeby 1995). Men disse diskussioner henholder sig primært til de indsamlede datas beskaffenhed og/eller potentielle *bias*. Det vil sige man forholder sig alene til, *hvad* det er for data, der samles, og ikke til *hvordan* de samles ind (Olsen 1998). I spørgeskemaundersøgelsens metodiske sprogbrug kunne man tale om, at man interesserer sig for reliabiliteten, det vil sige tilstedeværelsen af tilfældige fejl ved den specifikke undersøgelse, men ikke for validiteten, det vil sige tilstedeværelsen af systematiske fejl ved metoden som udtryk for erkendelsesinteresse. Afhandlingen her vil vise, hvordan spørgeskemaundersøgelsen i kraft af sin form og sit indhold har indflydelse på den viden, den er med til at skabe og som sådan er udtryk for en bestemt form for erkendelsesinteresse.

Jeg er ikke stødt på undersøgelser, der ligner min. Imidlertid har jeg ved præsentation af mit interessefelt og min tilgang ved konferencer, ph.d.-kurser og i samtaler altid mødt stor interesse for min tilgang. En interesse jeg tilskriver en udbredt anerkendelse af relevansen af følgende blandt undersøgere og andre interessenter. Citatet omtaler alene forskere, der arbejder kvalitativt, men jeg vil mene, at interessen også findes blandt forskere, der anvender kvantitative metoder:

"[C]lassificatory systems provide a fruitful terrain for the qualitative researcher. For each use of the template and each revision of the score produces a new schema, and with it a new image of the world. By examining the rules of revision and the nature of the new and the discarded components, the qualitative researcher can determine how the world is ordered and reordered. In short, one can discover how people think with things." (Prior 1997, p. 70)

En tilsvarende interesse har Potter, der med bogen *"Representing Reality – Discourse, Rhetoric and Social Construction"* fra 1996 problematiserer sit eget begreb om *"the fact factory"*, det vil sige produktionen af det, der fremstår som fakta. Som eksempel henviser Potter blandt andet til meningsmålingen, der alene studeres i forhold til subjektivitet, *bias*, tendensiositet m.m., hvilket netop peger på en implicit anskuelse om at neutrale, *unbiased* og utendisiøse spørgsmål findes (for eksempel Foddy 1993; Fowler 1995 og Olsen 2006).

Jeg vælger at betragte den enkelte spørgeskemaundersøgelse som en art klassifikationssystem til fremstilling af fakta, som det vil være relevant at anskue kritisk, fordi systemet vil påvirke måden, vi forstår og møder omverdenen. Det vil her konkret handle om spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter, der medvirker til vidensproduktion med forventelige følger for gruppens samfundsmæssige position.

til Danmark 1884-1929 for at deltage i roedyrkning og teglværksarbejde (Nellemann 1975).

Afhandlingens felt

At kvantitative opgørelser, som produceres ved hjælp af spørgeskemaundersøgelser, er populære, skyldes, at tal giver en overskuelighed over sociale fænomener (Hacking 1991), holdninger og følelser i befolkningen (Fowler 1993), der gør dem velegnede til indsigt og som beslutningsgrundlag. I modsætning til kvalitativ information i form af tekst, der behandler det spektakulære og partikulære, kan tal tegne de generelle træk, der giver overblikket over majoriteten. Kvantitative opgørelser forbindes med demografiens og statistikkens neutrale og kontekstuaafhængige opgørelses- og regnemetoder (Marsh 1982). Samtidig manifesterer de en række forudgående valg og overvejelser, der uden overvejelse antages at være neutrale og kontekstuaafhængige. Men hvad er det for fænomener, vi interesserer os for vedrørende befolkningen? Hvorfor er det netop disse fænomener og ikke andre? Hvordan vælger vi at opgøre forekomsten af disse fænomener? Hvad er de rette spørgsmål at stille vedrørende disse fænomener? Blandt de kvantitative opgørelsesmetoder til at indhente tal om befolkningen vil spørgeskemaet som optik være denne afhandlings omdrejningspunkt, idet jeg vil vise, hvordan det på unik vis gør brug af tallenes legitimitet, men også farves af sin kontekst.

Diskussionen af spørgeskemaundersøgelsen som metode i dansk samfundsvidenskab er sporadisk. På dansk grund er det Henning Olsen, SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd (tidligere Socialforskningsinstituttet), der har beskæftiget sig med spørgeskemaundersøgelsen som metode. Her tænkes på udgivelser som eksempelvis *"Sprogforståelse og hukommelse i danske surveyundersøgelser I"* og *"– II"* fra 2001, og *"Fra spørgsmål til svar"* fra 2005. *"Sprogforståelse og hukommelse i danske surveyundersøgelser"* beskæftiger sig med respondenters evne til at forstå spørgsmålsformuleringer og hukommelse i forhold til egen adfærd, mens *"Fra spørgsmål til svar"* har konstruktion og kvalitetssikring af spørgeskemadata som sit emne og betegner det som oversat i dansk metodelitteratur. Karakteristisk for Olsens forskning er, at han i sine metodiske refleksioner og undersøgelser anlægger en receptionssynsvinkel, idet det er modtagerens tilegnelse af spørgeskemaets udsagn, der er centralt. Fokus er med andre ord på, hvordan respondenterne modtager og behandler spørgeskemaets informationer. Et andet fokus hos Olsen er kvalitetssikring af spørgeskemaet med fokus på formulering af gode spørgsmål og gennemførelse af den gode spørgeskemaundersøgelse.

Et andet eksempel er Lise Tøgebys og kollegers arbejde ved Statskundskab, Aarhus Universitet. Forskergruppen her har gennemført eksperimenter i forbindelse med spørgeskemaundersøgelser, hvor man blandt andet har set på konteksteffekter, det vil sige, hvordan den sammenhæng et spørgsmål stilles i, spiller ind på dets besvarelse (Petersen et al. 2007a, 2007b og 2007c). Ligesom hos Olsen er inte-

ressen hos Petersen et al. rettet mod respondentens opfattelse af spørgsmålet og følgende besvarelse af et standardiseret formuleret spørgsmål, det vil sige receptionssynsvinklen igen.

Overvejelser inden for diskret valgteori, hvor respondenterne skal vælge mellem alternativer for på den måde at fremtvinge større sandfærdighed i deres besvarelse (Train 2003), fremstår også som interessante bidrag til en diskussion af metoden.

En alternativ vinkel møder man i ph.d.-afhandlingen "*Når tekst kommer på tale*" fra 2005 af Hanne-Pernille Stax, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet.³ Stax (2005) viser på empirisk grundlag, at interviewsamtalen i høj grad bliver til i dialog mellem respondent og interviewer. Det er oplagt i modstrid med forventningen om samtalen som fuldstændig manuskriptstyret i et spørgeskemabaseret interview. I forhold til Olsen og Petersen et al. kan man sige, at Stax flytter fokus fra respondentens reception til interaktionen mellem interviewer og respondent.

Internationalt synes interessen for metodediskussion i forhold til spørgeskemaundersøgelsen at være større. I særdeleshed i Storbritannien og i USA hvor modviljen mod registrering har givet spørgeskemaundersøgelsen en mere fremtrædende position (Marsh 1998; Stax 2005) sammenlignet for eksempel med Danmark, hvor udbredt registrering i forhold til den enkelte borger baseres på et unikt personnummer. Interessen kommer blandt andet til udtryk ved den store mængde af lærebøger, der præsenterer spørgeskemaundersøgelsen som metode (for eksempel Fowler 1993, 3. udgave udkom 2001; Gilbert 2001; Reid 1987 og Schwarz & Sudman 1996) lige som interessen for beskrivelse af spørgeskemaundersøgelsen i historisk perspektiv (for eksempel Reid 1987 og Marsh 1986) er central. Når det gælder udvikling af spørgeskemaundersøgelsen som undersøgelsesmetode til generering af information, der kan behandles statistisk, findes fokus overvejende på forbedret spørgsmålsformulering (for eksempel Foddy 1993 og Fowler 1995).

Imidlertid ser jeg størstedelen af den omtalte forskning og undervisningsindsats i forhold til spørgeskemaundersøgelsen som karakteriseret ved en begrænset interesse for de erkendelsesmæssige dimensioner, der ligger til grund for metoden. Specifikt omkring spørgeskemaundersøgelser, der afdækker danskernes holdninger til etniske minoriteter har Hussain (2004) argumenteret for, at spørgeskemaundersøgelsens rigoristiske og reducerende form er uegnet til afdækning af holdninger til et så komplekst emne som etniske minoriteter.

Afhandlingen her ser jeg som indlæg i en metodediskussion vedrørende spørgeskemaundersøgelsens anvendelighed og legitimitet. Det er en diskussion, der langt fra kan siges at være livlig, og derfor skal det også være mit håb for afhandlingen, at den kan være med til at motivere en diskussion af spørgeskemaundersøgelsen som metode, som dens synlighed og vægt i samfundet gør den fortjent til.

³ Afhandlingen er udarbejdet ved Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet.

Afhandlingens optik

I afhandlingen betragtes spørgeskemaundersøgelsen som en formmæssig og indholdsmæssig konstruktion, der er medskaber af viden om og i samfundet. Mine spørgsmål til spørgeskemaundersøgelsen er motiveret af en interesse for måden, viden skabes på. Hermed placerer jeg mig i tråd med Michel Foucaults anbefaling af at erstatte forskningsspørgsmål, der begyndes med *'hvad... ?'* med spørgsmål, der begyndes med *'hvordan... ?'* (Foucault 1991). Jeg vil derfor anlægge spørgeformen: hvordan har måden, man indsamler information på, betydning for den viden, man får? for på den måde at placere fokus på mulighedsbetingelser for vidensproduktion ved hjælp af spørgeskemaet frem for mere traditionelt at interessere mig for, hvad er det for specifik viden, man erhverver ved anvendelse af spørgeskemaundersøgelser. Som følge af den tilgang er det anbefalingen at se på praksisformer (Foucault 1999). At foretage spørgeskemaundersøgelser anser jeg for at være en praksisform af grundlæggende betydning for den vidensopbygning, der foregår i samfundet. På den måde forstår jeg spørgeskemaundersøgelsen som en praksis, der som nævnt foretager en formmæssig og indholdsmæssig konstruktion af de empiriske data, der indsamles og de resultater, der formuleres og i sidste ende den viden, der genereres.

Som udgangspunkt vælger jeg at se spørgeskemaundersøgelsen som en del af en samfundsmæssig kontekst, som den på en gang er udtryk for og medskaber af. Med hensyn til formen vælger jeg at diskutere metoden som det kontingente resultat af en række hændelser inden for befolkningsbeskrivelse og udviklingen i de statistiske beregningsteknikker. Til indsigt i spørgeskemaundersøgelsens popularitet både fortidigt og nutidigt vil jeg diskutere mulighedsrum, der til forskellige tider har været fremherskende og medspillende for spørgeskemaets metodologiske og samfundsmæssige status.

Jeg har valgt at basere min undersøgelse på spørgeskemaundersøgelsen som videnskabelig praksis i form af en analyse af en række konkrete undersøgelser, der placerer sig inden for feltet etniske minoriteter i Danmark. Når jeg har valgt netop det felt, skyldes det, at undersøgelser, der beskæftiger sig med etniske minoriteter som befolkningsgruppe udgør et genstandsfelt, der har fået en stor og stadig voksende videnskabelig opmærksomhed (Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration 2002), ikke mindst manifesteret ved at være mål for et stort antal spørgeskemaundersøgelser (kapitel 2). Samtidig er der tale om et felt, hvis tilsynkomst kan placeres i tid inden for en afgrænset tidshorisont og dækkes herfra. At der tillige er tale om et emne med unik debatskabende kraft i det danske samfund, gør det naturligvis kun yderligere interessant.

At den samfundsmæssige kontekst skifter over tid kan forventes at have indflydelse på spørgeskemaundersøgelsens form og indhold. Med et perspektiv inspireret af Foucault (1994) kunne man tale om skiftende diskurser, der i samfundet for en tid anses for at rumme den uangribelige sandhed, må influere på vidensproduktion ved hjælp af spørgeskemaundersøgelser. Konkret vil jeg interessere mig for, hvordan spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter italesætter synet på etniske minoriteter i det danske samfund til forskellige tider. Perioden jeg betragter begynder i slutningen af 1960'erne og løber til i dag. På den måde bliver der tale om en undersøgelse af spørgeskemaundersøgelser italesættelse af etniske minoriteter gennem ca. 35 år.⁴

Spørgeskemaet til produktion af viden om samfundet

Som erkendelsesform kan spørgeskemaundersøgelsen betragtes som resultatet af en historisk udvikling, der har ladet den beholde væsentlige karakteristika fra en positivistisk undersøgelsestilgang. Historisk betraget antager samfundsvidenskaben som helhed sit videnskabsideal fra naturvidenskaben (for eksempel Marsh 1982; Wallerstein et al. 1998; Pedersen & Drewes 2001). Tankerne er, som man møder dem hos Auguste Comte (1798-1857), Emile Durkheim (1858-1917) med flere, at der skal opstilles love for samfundets funktionsmåde i lighed med, at der gælder love for naturen (Andersen 2002). Med idealet fik værdier som neutralitet, objektivitet, systematik og generaliserbarhed en central position i kombination med en forrang for empiriske efterviselige resultater frem for teoretiseringen og spekulation.

"Vore forskere, inden for ethvert vidensfelt, må, hvis de skal være positive⁵, begrænse sig til studiet af virkelige kendsgerninger og undlade at søge efter deres dybereliggende begrundelser eller formål."

(Auguste Comte citeret i Wallerstein et al. 1998; p 17)

Som en følge heraf fik matematiske og statistiske teknikker en central placering. Teknikkerne kommer til at præge den kvantitative tilgang inden for samfundsvidenskaben. Da idealet for samfundsvidenskaben netop blev overtaget fra naturvidenskaben, bliver anvendelse af den kvantitative metode til den uangribelige måde at producere viden på også inden for samfundsvidenskaben (Wallerstein et al. 1998). Boolsen beskriver det aspekt som følger:

⁴ Den første spørgeskemaundersøgelse, jeg lader indgå i min analyse, er fra 1970, mens den sidste undersøgelse er publiceret i 2006.

⁵ Ordet 'positive' skal her oversættes til eksakte, hvilket igen henviser til en forrang for en udenforstående, observerende position.

”Den naturvidenskabelige forskningstradition har været anvendt/ anvendes på samfundsvidenskabelige sammenhænge – ikke altid uden diskussion; men dog i et sådant omfang og under sådanne stemninger, at det har været tydeligt, at den kvantitative streng har været ’storebror’, mens den kvalitative har været ’lillesøster’.” (Boolsen 2004/2005, p. 13-14)

Når tallene som datagrundlag foretrækkes frem for data produceret ved en kvalitativ tilgang af offentlige administratorer, journalister og beslutningstagere på alle planer, skyldes det, at de rummer en ligefrem appel med deres overskuelighed og selvstændighed i forhold til kvalitative data med deres åbenlyse placering i sproglige, ’værdiladede’ net.

Spørgeskemaets indhold

Afhandlingens centrale analyse vil bestå i analyse af udvalgte spørgeskemaundersøgelers indhold i form af formulering af undersøgelsesernes formål og resultater samt spørgsmålene i spørgeskemaet. Med analysen vil jeg afdække, hvordan spørgeskemaundersøgelers formål, spørgsmål og resultater udvikler sig over den periode, hvor etniske minoriteter er blevet beskrevet som befolkningsgruppe i det danske samfund. Heri vil jeg lægge vægt på, hvordan forskellige emner er dækket af den enkelte spørgeskemaundersøgelse og dermed hvilke diskursive formationer, som undersøgelsen med sine data og resultater placerer sig i og afspejler.

Enkelte forfattere stiller sig kritiske over for at gøre spørgeskemaundersøgelsen til genstand for indholdsbaseeret analyse. Jørgensen og Phillips (2005) kategoriserer spørgeskemaet som uegnet som fokus for diskursanalyse med den begrundelse, at isolerede spørgsmål og svar ikke gør det muligt at nå frem til de diskurser, som respondenterne trækker på i deres svar. Heri anlægges en variant af den tidligere omtalte receptionsinkel, idet interessen ensidigt placeres på modtagerens side. Hertil kommer, at ethvert spørgeskema forventes at trække på en bestemt spørgeskemadiskurs. Når jeg vil hævde, at det er både relevant og interessant at foretage analyse af spørgeskemaet, er det med henvisning til, at spørgeskemaundersøgelser ikke kun trækker på en spørgeskemadiskurs, men også på andre diskurser, der findes inden for et genstandsfelt som for eksempel etniske minoriteter. På den måde mener jeg, at Jørgensen og Phillips gør spørgeskemaundersøgelsen til et mere objektive og løsrevet instrument, end den er ifølge min overbevisning.

Også hos Gaarde Madsen finder man implicit et kritisk syn på den form for analyse, som jeg vil anstille. Med følgende citat indtager Gaarde Madsen en modposition til Jørgensen og Phillips, idet den faste spørgeskemadiskurs her er aldeles fraværende:

“Meningsstilkendegivelser, som eksempelvis i surveyundersøgelser, vil dermed ikke være andet end tidsbundne meningskonstruktioner, der ud over af personens grundlæggende holdninger vil være bestemt af, hvad det er for overvejelser, der bliver aktualiseret af formuleringen eller af den øjeblikkelige politiske kontekst.” (Gaarde Madsen 2000; p. 16)

Hvor det, at spørgeskemaundersøgelsen i høj grad er udtryk for ”tidsbundne meningskonstruktioner” hos respondenterne, for Gaarde Madsen gør den ligegyldig og overflødig, så er det for mig netop, hvad der gør den spændende og interessant for en indholdsbaseeret analyse. Faktisk kan Gaarde Madsens udsagn om spørgeskemaet som tidsbundne meningskonstruktioner siges at udgøre et springbræt for min analyse af spørgeskemaundersøgelse vedrørende etniske minoriteter gennem tiden.

Etniske minoriteter og holdninger til etniske minoriteter

Den indvandring, der begyndte i slutningen af 1960’erne, var i lang tid betragtet som temmelig uinteressant fra et politisk perspektiv (Mikkelsen 2001). Meningsdannelsen og meningstilkendegivelse i forhold til indvandringen og de indvandrede optrådte sporadisk, hvad enten den var negativ eller positiv. Op gennem 1970’erne tages spørgsmål om de etniske minoriteters tilstedeværelse – omtalt som gæste- eller fremmearbejdere – op i enkelte debatbøger (for eksempel Blum 1975 og Hammer 1973), mens de i medierne omtales i begrænset omfang overvejende i relation til arbejdsmarkedsforhold (Gaarde Madsen 2000; Jensen 2000).

Først i midten af 1980’erne kommer indvandringen på mediernes dagsorden som følge af, at et aldrig tidligere set antal flygtninge kommer til landet (Jensen 2002; Togeby 2003). En fjendtlig holdning over for de fremmede kommer her til udtryk, og der stilles spørgsmål ved indvandrerens og flygtningenes motiver til at tage ophold i Danmark og interesse for at tilpasse sig livet i Danmark (Jensen 2002). En negativ stemning over for indvandrere og flygtninge placerer sig politisk på højrefløjen, selv om der også hos blandt socialdemokrater opstår kritiske røster (Jensen 2002). Siden har den offentlige interesse for indvandrerens og flygtningenes rolle i det danske samfund ligget højt.

I slutningen af 1990'erne når debatten om indvandrere og flygtninge nye højder (Gaarde Madsen 2000). De negative røster henviser ofte til, at de har været undertrykte i et hegemoni af politisk korrekthed, der tidligere kunne holde alt andet end lovprisninger af de fremmedes tilstedeværelse i Danmark nede (Bluitgen 2002). Spørgsmål vedrørende indvandrere og flygtninge har løbende givet anledning til debat. Politisk er den negative eller positive holdning til indvandrere og flygtninge blevet vanskeligere at placere entydigt. Faktisk tilføjer indvandrere- og flygtningespørgsmål dimensioner til den politiske debat, der medvirker til, at den traditionelle opdeling af det politiske rum i henhold til højre-venstre akser ikke har samme gyldighed som tidligere (Antorini et al. 2001).

I forhold til afdækning af den offentlige meningsdannelse vedrørende etniske minoriteter har diskursanalyse været et ofte anvendt analyseperspektiv (Ejrnæs 2002). Eksempelvis har Hussain et al. (1997) set på nyhedsmediernes og den folkelige diskurs om etniske minoriteter gennem analyse af mediedagsorden og kvalitative interviews af medieforbrugere. Det konkluderes her, at diskursen vedrørende etniske minoriteter er præget af 'os-og-dem'-konstellationer og stereotypificering i en grad, så forfatterne taler om *"forskelsbehandling af samfundets medlemmer i tekst og tale – på folkeligt niveau og samfundsniveau – i medierne så vel som i de adspurgte medieforbrugeres beretninger om etniske forhold"* (Hussain et al. 1997, p. 262).

Gaarde Madsen (2000) har foretaget en historisk periodisering i henhold til temaer, der anvendes til belysning af mediernes konstruktion af flygtninge- og indvandrerspørgsmålet. Den grundlæggende idé er, at medierne er aktører i skabelsen af sociale problemer, hvorfor mediediskursen kan anskues som indikator for den generelle diskurs om et emne. Gaarde Madsen identificerer følgende temaer 1970-1984: 'gæstearbejdere som arbejdskraft', 1984: 'kriminalitet', 1985-1993: 'danskernes holdninger til og adfærd over for flygtninge og indvandrere' og 'flygtninge', 1993-1997/98: 'dem og os' og 1997/98-2000: 'Nye problemer'.

Hos Gaasholt og Togeby (1995) opdeles den politiske debat i medierne i tre perioder, der tilsvarende dækker fra 1970 til 1993. Op gennem 1970'erne var den politiske debat sporadisk, mens den fra midten af 1980'erne for alvor fik plads. Den politiske debat blev kendetegnet af en polarisering mellem de positive og de negative. Den negative tone skærpedes i de tidlige 1990'ere.

Seeberg (2003) har i forbindelse med en undersøgelse af uddannelsesmønstret blandt minoritetsunge foretaget en inddeling af spørgeskemaundersøgelser vedrørende uddannelse blandt etniske minoriteter i forskellige diskurser. Seeberg (2003) identificerer følgende diskurser: en instrumentelt orienteret diskurs, der er nøgtern og registrerende; en *social engineering*-diskurs, der går på afhjælpning af konkrete problemer og endelig en integrationspolitisk diskurs, der flytter fokus til generelle indvandrerpoltiske problemstillinger. På sin fremlæggelse af diskurser konkluderer Seeberg:

”Overordnet kan man sige, at forskningen bevæger sig fra en individ- eller gruppebetragtning, som udtaler sig om problemer for den enkelte eller for en bestemt etnisk minoritet i den danske kontekst, til en samfundsbetragtning, der mere ser indvandringen som et anliggende, det danske samfund må forholde sig til som helhed, dvs. på lovgivningsmæssigt og administrativt niveau.”

(Seeberg 2003; p. 86)

De tidsmæssige inddelinger af perioden fra 1970 i forhold til det danske samfunds møde med etniske minoriteter, som er præsenteret ovenfor, placerer sig inden for forskellige undersøgelsesfelter, men afspejler fælles, at der er tale om skift i de med Gaarde Madsens (2000) betegnelse ’tidsbundne meningskonstruktioner’ i forhold til etniske minoriteters repræsentation. Den iagttagelse har medvirket som motivation for afhandlingens problemformulering.

Problemformulering

Spørgeskemaundersøgelsen anvendes til vidensproduktion i en række sammenhænge. De resultater, der produceres, ser vi som beskrivelser af virkeligheden, og de kan danne grundlag for konkrete handlingsinitiativer. Derfor kan spørgeskemaundersøgelsen betragtes som samfundsvidenskabelig praksis hvis samfundsmæssige betydning, det er væsentligt at gøre sig klart, idet den på den ene side kan ses som en spejling af samfundet, og på den anden side kan ses som medvirkende til at forme samme samfund ved at øve indflydelse på forståelse og handlen.

Betrager man spørgeskemaundersøgelsen, kan man sige, at man med den tegner en skitse af virkeligheden. Den sætter lys på nogle bestemte forhold, som man finder særligt vigtige, men ved at gøre det kastes andre forhold i skygge. Hvilke forhold man belyser, og hvilke man sætter i skygge afhænger af den forståelse, man har i for vejen. Det kan være fra hverdagslivet, fra teorier og undersøgelser, fra medierne med videre (Andersen 1999). Konkret kan det beskrives sådan, at spørgeskemaet former data i gennem de spørgsmål, det er valgt at stille og de måder, det er gjort muligt at svare på. Resultater formes ud af de data, man vælger at præsentere, hvilke talmæssige sammenhænge, der trækkes frem, og hvordan de tolkes.⁶ Derfor taler man også om spørgeskemaundersøgelsen som meningsskabende i modsætning til kvalitative undersøgelser, der i denne optik betegnes som meningstydende (Hesse 2006).

⁶ Også på andre måder ser jeg data og resultater formet af undersøgelsesdesignet for eksempel som følge af valget af målgruppe og/eller interviewteknik. Jeg vil imidlertid udelukkende fokusere på de nævnte forhold.

Typisk formuleres, at man med spørgeskemaundersøgelser *indsamler* data om samfundet. Heri ligger en forståelse af data, som upåvirkelige objekter, der ligger klar til indsamling (for eksempel Redder et al. 1970). Tager man konsekvensen af beskrivelsen af spørgeskemaundersøgelsen, der er foretaget ovenfor, bør man i stedet tale om spørgeskemaundersøgelsen som *produktion* eller *konstruktion* af data om samfundet, som man også gør i nyere litteratur (for eksempel Marsh 1998 og Ragin 1994). Efterhånden er opfattelsen af empiriske data som resultatet af en specifik undersøgelsestilgang blevet så manifest, at man igen kan tillade sig at tale om *dataindsamling* uden at kunne tillægges en opfattelse af data som passive og objektive i forhold til deres herkomst som data.⁷ Hermed anlægges en forståelse af data som er i overensstemmelse med den antagelse inden for den samfundsvidenskabelige forskning, at enhver undersøgelse kan betragtes som skaber af sit eget genstandsfelt (Alvesson & Skoldberg 2000). Det er udtryk for et opgør med den positivistiske tanke om den samfundsvidenskabelige undersøgelse som den objektive, værdineutrale og sande beskrivelse af samfundet. Det er derfor relevant at opstille et analytisk problem, der som sin baggrund har, at når spørgeskemaundersøgelsen *ikke* indsamler sande, værdineutrale og objektive billeder af virkeligheden, hvad gør den så? På den baggrund ønsker jeg at belyse følgende problemformulering:

Hvordan har spørgeskemaundersøgelsen gennem de seneste årtier været med til at skabe viden om etniske minoriteter i det danske samfund, og hvordan kan den indsigt været relevant for udvikling af spørgeskemaundersøgelsen som metode?

For at operationalisere problemformuleringen vil jeg stille følgende konkrete spørgsmål, som vil strukturere min analyse af udvalgte spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter:

- Hvordan fremstår vidensproduktionen vedrørende etniske minoriteter, spørgeskemaundersøgelsen som metode og etniske minoriteter som felt i den enkelte undersøgelse?

⁷ Se Boolsen 2004 og Hesse 2006 for eksempler på en fornyet anvendelse af ordet *dataindsamling* i relation til en opfattelse af data som konstruerede af en given undersøgelsestilgang.

- Hvilke emneområder berører og vægter de enkelte spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter?
- Hvilken form for italesættelse af etniske minoriteter medvirker den enkelte spørgeskemaundersøgelse til?

Som kontekst for besvarelse af de analytiske spørgsmål fremstilles spørgeskemaundersøgelsen som metode, etniske minoriteter som felt og vidensproduktion i praksis i tre kapitler inden analysen.

Det empiriske materiale

Afhandlingens empiriske materiale består af udvalgte spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter og interview af undersøgere, der i deres virke som vidensproducenter gør brug af spørgeskemaundersøgelser.

Spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter

En genre inden for spørgeskemaundersøgelser er beskrivelse af befolkningsgrupper karakteriseret ved bestemte sociale kendetegn i form af gruppetilhørsforhold og/eller placering i samfundsstrukturen. Klassifikationer af etniske grupper henregnes typisk til variable som fødested, statsborgerskab eller oprindelsesland (Hansen og Andersen 2002). Når jeg har valgt specifikt at beskæftige mig med spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter skyldes det, at der er tale om en gruppe borgere, der siden deres ankomst til Danmark har været fulgt af samfundsvidenskabelige beskrivelser herunder af spørgeskemaundersøgelser (Schwartz 1985). Hertil kommer som nævnt, at danskernes kontakt til personer med anden etnisk oprindelse dokumenteret af diverse spørgeskemaundersøgelser (Gaasholt & Togeby 1995) er kendetegnet ved at være sparsom, hvorfor billedet af gruppen i høj grad bliver til gennem de beskrivelser, der produceres om dem (Necef 1994). Hungeren efter viden om de etniske minoriteter har især de senere år været stor, hvorfor der er gennemført et meget stort og voksende antal spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter (Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration 2002; se kapitel 2).

Imidlertid er det ikke min forståelse, at spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter er unikke på en måde, der hindrer sammenligning med undersøgelser, der anlægger andre sociale

kendetegn som afgrænsning som for eksempel uddannelsesmæssige eller socioøkonomiske klassifikationer. Generelt kunne man tale om spørgeskemaundersøgelsen som praksisform til beskrivelse af tidsbundne meningskonstruktioner i forhold til afgrænsede befolkningsgrupper. Jeg anser i den relation spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter for at være et område, der særligt oplagt peger på spørgeskemaundersøgelsen som medvirkende til konstruktion af en social identitet for en bestemt afgrænset befolkningsgruppe, hvor afgrænsningsmåden i sig selv kan betragtes som udtryk for konstruktionsarbejde. Resultaterne af min analyse af udvalgte spørgeskemaundersøgelser mener jeg som sådan har relevans for spørgeskemaundersøgelser som praksis for vidensproduktion inden for en lang række felter, idet der i sagens natur altid vil være tale om konstruktionsarbejde.

Etniske minoriteter dukker også op inden for en anden genre af spørgeskemaundersøgelser, nemlig i holdningsundersøgelserne, der vil afdække danskernes holdninger til etniske minoriteter. Også holdningsundersøgelser har virket med til at skabe billeder af etniske minoriteter i kraft af de temaer, der inddrages til holdningsmåling. Jeg anser dem derfor for at være del af den vidensproduktion om etniske minoriteter, der foregår ved hjælp af spørgeskemaundersøgelser. De inddrages på den baggrund i det empiriske materiale. Også spørgeskemaundersøgelserne med det formål at afdække danskernes holdninger til etniske minoriteter har fulgt de etniske minoriteter siden de første arbejdsimmigranter kom til landet (for en oversigt se Goul Andersen 2002). Ofte har holdningsspørgsmål vedrørende etniske minoriteter indgået som en delmængde i undersøgelser med andet formål som eksempelvis i valgundersøgelserne⁸.

Blandt de undersøgelser, jeg har kendskab til, udvælges en undersøgelse henvendt til etniske minoriteter og en til danskere vedrørende deres holdning til etniske minoriteter inden for hvert tiår: 1970'erne, 1980'erne, 1990'erne og 2000'erne. Der gennemføres en analyse af det emnemæssige indhold af de udvalgte undersøgelser. Spørgeskemaundersøgelser med et specifikt formål som eksempelvis afdækning af uddannelsesomfang eller oplevelsen af diskrimination blandt etniske minoriteter holdes uden for analysen. Heller ikke holdningsundersøgelser med andet overordnet formål end at afdække danskernes holdninger til etniske minoriteter indgår.

⁸ I ”DDA-18184: Valgundersøgelsen 2005” indgik eksempelvis 11 spørgsmål vedrørende holdninger til indvandrere og flygtninge ud af undersøgelsens 376 spørgsmål.

Interview af undersøgere, der anvender spørgeskemaundersøgelser

For at skabe indblik i spørgeskemaundersøgelser som praksis valgte jeg som supplerende empiri at foretage seks personlige interview med kompetencepersoner inden for spørgeskemaundersøgelser generelt og spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter specifikt. I mit valg af interviewpersoner har jeg lagt vægt på, at der var tale om forskere med et væsentligt erfaringsgrundlag at trække på.

Interviewene er foretaget med henblik på at få indsigt i forskningsprocessen som praksisform, der udspiller sig i forbindelse med udarbejdelse af spørgeskemaundersøgelser. Som sådan vil interviewene give indblik i vidensproduktion foretaget ved hjælp af spørgeskemaundersøgelser. I interviewmaterialet søges perspektiver til problematisering af spørgeskemaet til vidensproduktion, spørgeskemaundersøgelsen som metode og etniske minoriteter som felt, der tilsammen udgør vinklerne i afhandlingens gennemgående undersøgelsesfigur, der præsenteres i det følgende kapitel 'Den analysestrategiske tilgang'.

Interviewmaterialet indgår i afhandlingen som kontekst (Dahler-Larsen 2002) for den egentlige analyse, der fokuserer på de udvalgte spørgeskemaundersøgelser.

Afhandlingens opbygning

Afhandlingen indledes med en præsentation af den analysestrategiske tilgang med kapitlet '**Den analysestrategiske tilgang**'. Med kapitlet opstilles afhandlingens gennemgående undersøgelsesfigur med vinklerne vidensproduktion, spørgeskemaundersøgelsen som metode og etniske minoriteter. Herefter fremstilles argumentation for min tilgang til det empiriske materiale, hvor jeg indhenter forståelse og teknikker fra dokument- og interviewanalyse. Kapitel 2 har tillige en beskrivelse af, hvordan jeg i praksis vil gennemføre min analyse samt en præsentation af afhandlingens empiriske materiale, der består af henholdsvis udvalgte spørgeskemaundersøgelser og interview af kompetencepersoner, der anvender spørgeskemaundersøgelse i deres vidensproduktion om etniske minoriteter.

Kapitlerne 3-5 kan siges at foretage en iscenesættelse af vinklerne i den gennemgående undersøgelsesfigur præsenteret i det foregående kapitel, der lægger op til den egentlige analyse i kapitel 6. Kapitel 3 med titlen '**Spørgeskemaundersøgelsen som metode**' fremstilles spørgeskemaundersøgelsen som resultatet af udviklingshistorie, der kan anskues som rum metoden er blevet til inden for. Kapitel 4: '**Etniske minoriteter som felt**' redegør for indvandringen i Danmark gennem karakteristik af,

hvordan mødet mellem etniske minoriteter og danskere har ændret sig over tid. Den sidste del af iscenesættelsen foretages med kapitel 5, der har titlen **'Vidensproduktion i praksis'**. Kapitlet kondenserer materiale fra interview med undersøgere, der anvender spørgeskemametoden i henhold til deres syn på metoden og på etniske minoriteter som felt.

Kapitel 6: **'Etniske minoriteter i spørgeskemaundersøgelser'** er afhandlingens centrale analytiske kapitel, der søger at pege på tidsbundne konstruktioner som følge af spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter. Analysens empiriske grundlag er syv spørgeskemaundersøgelser, der dækker perioden 1970-2006. Hver undersøgelse gøres til genstand for en selvstændig analyse. Først resumeres formålsbeskrivelse og resultatfremstilling i henhold til vinklerne i undersøgelsesfiguren – vidensproduktion, spørgeskemaundersøgelsen som metode og etniske minoriteter som felt. Resumeeet udgør kontekst for analysen, der følger herefter. Analysen består i en iterativ meningskondensering af indholdet af den udvalgte undersøgelse først i emner, dernæst i kategorier og til slut i styrkeforholdet mellem de forskellige kategorier. Analysen fremstilles ved hjælp af display (Dahler-Larsen 2002). Kontekst og analyse syntetiseres i et koncept, der relaterer sig til den enkelte undersøgelse som vidensproduktion, metode og italesættelse af etniske minoriteter. De anvendte koncepter er for 1970'erne *konsultationen*, for 1980'erne *projektet* og *forventet forskellighed*, for 1990'erne *samfundsdiagnosen* og *den gode historie* og for 2000'erne *samfundsanalysen* og *testen*. Afslutningsvis diskuteres de fundne koncepter i forhold til hinanden, som udtryk for spørgeskemaundersøgelsens spejling og projektion af forskellige samfundsmæssige kontekster.

Afhandlingen afsluttes med kapitel 7: **'Konklusion'**, der indledes med metodiske refleksioner. Herefter deles afsnittet i tre. Først sammenfattes afhandlingens resultater i forhold til de tre nævnte vinkler i undersøgelsesfiguren. Dernæst præsenteres analysens resultater som udtryk for erkendelse med henholdsvis ontologiske og epistemologiske dimensioner, der kan siges at karakterisere den enkelte undersøgelse vedrørende etniske minoriteter. Undersøgelsens italesættelse af etniske minoriteter betragtes som syntesen for erkendelsens ontologiske og epistemologiske dimension. Disse erkendelsesmæssige dimensioner giver anledning til implikationer for udarbejdelsen af spørgeskemaundersøgelsen, og som afhandlingens afslutning opstiller jeg fire konkrete forslag til, hvordan mine resultater kan gøres gældende i forskningspraksis for spørgeskemaundersøgelsen.

2. Den analysestrategiske tilgang

Kapitlet her argumenterer for afhandlingens analysestrategiske veje og knudepunkter, og hermed for afhandlingens tilgang, som den kommer til udtryk i de følgende kapitler. Afhandlingen fremstår som et empirisk baseret undersøgelsesprojekt, og analysen vil derfor være omdrejningspunkt for den analysestrategiske tilgang. Afhandlingens centrale empiri udgøres af en række spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter, der er gennemført siden 1970. Hertil kommer interview af en række undersøgere, der anvender spørgeskemaundersøgelsen som undersøgelsesmetode i deres arbejde. Interviewmaterialet vil tillige med fremstillinger af spørgeskemaundersøgelsen som metode og etniske minoriteter som felt danne referenceramme for analysen af spørgeskemaundersøgelserne.

Kapitlet indledes med en argumentation for valget af tilgang samt præsentation af den metodiske forståelse, jeg anlægger med min undersøgelse. Følgende præsenterer kapitlet analysens referenceramme, der udgøres af kapitler om spørgeskemaundersøgelsen som metode, etniske minoriteter som felt og vidensproduktion som forskningspraksis. Herefter følger introduktion af det empiriske materiale i form af udvalgte spørgeskemaundersøgelser og interview. Kapitlet fremstiller endvidere de analysetekniske værktøjer som den empiriske analyse vil tage i anvendelse. Afslutningsvis beskrives den analysestrategiske tilgang i form af den praktiske tilrettelæggelse af min undersøgelse.

Valget af tilgang

Med min tilgang placerer jeg mig i tråd med Andersen (1999), der med inspiration fra Foucault (1991) ikke mener, den interessante viden kommer af spørgsmålet *hvad*, men af spørgsmålet *hvordan*. På den måde fokuseres på betingelser for vidensproduktion frem for på resultaterne af den vidensproduktion, der foretages. I modsætning til Andersen (1999) ser jeg imidlertid ikke undersøgelsesspørgsmålet, der starter med 'hvad' som misforstået eller forældet. Det vil blot være at anlægge en anden undersøgelsesoptik med andre svar som resultat.

For at drage følge af substitutionen af 'hvad' med 'hvordan' fravælger Andersen (1999) ordet metode for ordet analysestrategi. Heri ligger, at der er tale om et valg – en strategi – der har konsekvenser for analysens form og resultaternes beskaffenhed. Hvor metode er ord for den passive tilgang til analyse, er strategi det aktive ord, der forbindes med selvvalgt og målorientering. Om analysestrategien som tilgang fremsætter Andersen (1999) følgende præcisering:

"Analysestrategi er ikke metoderegler, men en strategi for, hvordan man som epistemolog vil konstruere andres (organisationer eller systemers) iagttagelser som objekt for egne iagttagelser m.h.p. at beskrive, hvorfra de selv beskriver. I et epistemologisk perspektiv er det perspektivet, der konstruerer både iagttageren og det iagttagede." (Andersen 1999, p. 14)

Analysestrategien tager som sådan sit udgangspunkt i, at jeg som undersøger selv konstruerer eller tilrettelægger det, jeg i det følgende vil gøre til genstand for min analyse. I mit tilfælde består tilrettelæggelsen i, at jeg har valgt spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter som empirisk grundlag for besvarelse af min problemformulering, og at jeg har valgt at foretage en analyse heraf. Hertil kommer, at jeg med den forståelse, jeg lægger frem vedrørende spørgeskemaundersøgelsen, etniske minoriteter samt forskningspraksis, også konstruerer et objekt, som vil være iagttagelsespunkt for den empiriske analyse.

Med en analysestrategi skal der stilles spørgsmål til former og betingelser for den bestemte form for meningsfuldhed, der anlægges og de hindringer for indsigt, som meningsfuldheden indebærer. Med ordet meningsfuldhed skal forstås den samlede mængde betydning, der tillægges en entitet. Her er det oplagte eksempel for afhandlingen her spørgeskemaundersøgelsen som henter sin meningsfuldhed fra begreber som objektivitet, værdineutralitet og oversigtbarhed. På samme tid opfordrer Andersen (1999) til, at man stiller sig kritisk over for allerede definerede meningsfuldheder, som jeg vil gøre det i forhold til spørgeskemaundersøgelsen. Målet er at anvende en analysestrategi, der giver adgang til at frembringe indsigter, som er anderledes end den givne meningsfuldhed.

Fem træk kendetegner den analysestrategiske tilgang. Jeg redegør nedenfor for de fem træk i relation til afhandlingen:

1. Iagttagelse af 2. orden, det vil sige iagttagelse af andres iagttagelser. Spørgeskemaundersøgelsen er en måde at iagttage på. Når jeg vælger analytisk at fokusere på spørgeskemaundersøgelsen, er der derfor tale om min iagttagelse af andres iagttagelser. Disse iagttagelser antages at være specifikke i tid og rum snarere end at være udtryk for en generaliserende iagttagelsesform, der optræder uafhængigt af sin kontekst. Den sidstnævnte iagttagelsesform vil være den gængse opfattelse af spørgeskemaundersøgelsen. På den måde bygger jeg min analysestrategi på en antagelse, som jeg må redegøre for berettigelsen af.

2. Antiessentialisme, det vil sige virkeligheden antages uden en essens, der betyder, at den bør studeres på en bestemt måde. Jeg skal derfor, som det vil fremgå af det følgende, udforme min analytiske tilgang i overensstem-

melse med min erkendelsesmæssige interesse. I projektforsøget har dette fået et meget konkret udtryk, idet jeg har forsøgt mig med forskellige analyseteknikker. I min søgen efter en anvendelig analyseteknik vendte jeg mig til den kvalitative analyseform, der er beskrevet af Kvale (1994). Hans analyseform retter sig i udgangspunktet mod materiale indsamlet i form af interviews, men er også anvendelig for mit materiale. Da det empiriske materiale fremstår som dokumenter, inddrages litteratur om dokumentanalyse (Mik-Meyer 2005; Silverman 2001). En mere detaljeret argumentation for de analytiske teknikker findes senere i kapitlet.

3. Opgør med bevidsthedsfilosofi, hermed opstår fraværet af subjektet som bevidst væsen. I overensstemmelse hermed anskuer jeg ikke mit empiriske materiale som udtryk for bestemte personers – forskeres – intentioner og valg. I stedet bliver disse tekster set som del af en diskursiv fremstilling og spejling af samfundsmæssige træk. Individuer/subjekter bliver på den måde fraværende i min analyse uagtet, at en anden tilgang netop kunne have fokuseret på individuelle intentioner i en undersøgelse, og at analyse heraf kunne have fungeret som kilde til indsigt i den sammenhæng.

4. Opgør med handlingens ontologi. Det vil sige, at handlingen ikke opfattes som objektive referencepunkt. Med opgivelsen af handlingen som referencepunkt vil jeg undlade at interessere mig for spørgeskemaundersøgelsen som handling, der opstår som følge af bestemte hændelser og som motivation for andre hændelser. I stedet vil den blive betragtet i sin egen ret, som en diskursiv praksis, der i princippet selv vil tilskrive sig fortid og fremtid. Formålet med og resultaterne af en undersøgelse, som de fremstilles i en publikation, vil derfor blive betragtet som fremstilling og spejling af nogle samfundsmæssige diskurser.

5. Opgør med kritikbegrebet. Der findes ingen position, hvorfra der kan udøves en universel kritik. Med betragtningen om opgør med kritikbegrebet følger, at målet med analysestrategien ikke er at udøve en overordnet kritik, fordi det vil fordre en samfundsmæssig indsigt, det er umuligt at opnå. Således må den kritik, som et projekt som mit udøver, placere sig selvkritisk i forhold til den position, kritikken kommer fra. Det betyder, at den konstruktivistiske position, som afhandlingen indtager, også må gøres til genstand for overvejelse og kritik lige som den kritik, afhandlingen anstiller, vil bestå i at stille spørgsmål til etablerede sandheder snarere end at kritisere i traditionel forstand (Rabinow & Rose 2003).

Når jeg anlægger en konstruktivistisk tilgang til dokumenter som analyseobjekt, må jeg medtænke mig selv som konstruktør i den fortælling, der kommer til at udgøre nærværende ph.d.-afhandling. Fundamentalt i denne erkendelse er, at jeg med den valgte undersøgelsestilgang indtager en bestemt position

at 'konstruere' fra (Dreyer Hansen og Sehested 2003). Med min position skaber jeg en vinkling af mit genstandsfelt, der sætter noget i fokus, noget i baggrunden og gør noget usynligt. Hermed må jeg anerkende, at andre med en anden vinkling af genstandsfeltet eller en tilsvarende vinkel med andet genstandsfelt kan fremkomme med analyser og resultater, der divergerer, supplerer, perspektiverer m.v. i forhold til mine. Det er at betragte som en grundlæggende præmis for samfundsvidenskaben, nemlig at divergerende perspektiver kan findes side om side, hvad der kan siges at være alment anerkendt (Forsknings- og Innovationsstyrelsen 2007). Det lades dermed op til modtageren/læseren at forholde sig til forskningsresultater og implikationer heraf.

Med bogen "*Reflexive Methodology*" argumenterer Alvesson og Sköldbberg (2000) for vigtigheden af refleksivitet i den kvalitative undersøgelsestilgang. Ordet refleksivitet dækker her løbende selvkritiske overvejelser i forhold til egne tolkninger og konklusioner ved at forsøge at anlægge andre perspektiver og betvivle egen autoritet. Forfatterne skriver:

"Reflection (reflexivity) is thus above all a question of recognizing fully the notoriously ambivalent relation of a researcher's text to the realities studied. Reflection means interpreting one's own interpretations, looking at one's own perspectives from other perspectives, and turning a selfcritical eye onto one's own authority as interpreter and author." (Alvesson & Sköldbberg 2000; p. vii)

At udvise refleksivitet fremstår på en gang som en selvfølgelighed og en udfordring, der må tages aktivt hånd om, så der i den kvalitative forskningsproces indarbejdes sekvenser af refleksivitet. Det er min ambition løbende at fremlægge overvejelser om min fremgangsmåde og mine resultater for på den måde at søge at leve op til forudsætningen om refleksivitet.

Metodisk forståelse

Den metodiske forståelse, der ligger til grund for afhandlingen, udspringer i den anskuelse, at den sociale virkelighed må undersøges som en social konstruktion, som ethvert individ medvirker til alene og i fællesskab (Berger & Luckmann 1991 [1964]). Afhandlingens grundlæggende antagelse er i det lys, at samfundsvidenskab, det vil sige, den viden, der produceres inden for discipliner som sociologi, erhvervsøkonomi, statskundskab med flere, kan betragtes som socialt konstrueret. Som sådan giver det mening at analysere den form for viden med en konstruktivistisk tilgang.

Jeg skal i det følgende redegøre for den forståelse af socialkonstruktivisme, som anlægges i afhandlingen. En sådan redegørelse er relevant, fordi socialkonstruktivisme er et begreb, der kan tillægges forskellige betydninger (Wenneberg 2000). Burr (2003) redegør for fire standpunkter, der ligger til grund for en forståelse af virkeligheden som social konstruktion. Jeg har valgt at eksemplificere hvert standpunkt generelt og specifikt i forhold til afhandlingen.

1) *Kritik af viden, der til daglig tages for givet.* I vores omgang med verden foretager vi i det uendelige kategoriseringer af hændelser, personer, ting og så videre. Disse kategoriseringer tager vi i vidt omfang for givet. For at rumme den socialkonstruktivistiske tilgang må man stille spørgsmål til disse kategorier og indse, at de er kontingente. Et eksempel kunne være kategorien indvandrere. Hvor vi traditionelt har anskuet ordet som del af en dikotomi – man er indvandrer ved at være emigreret til et land som barn eller voksen i modsætning til at være dansker ved at være født og opvokset i Danmark. I dag kan vi imidlertid tale om anden- eller tredjegerationsindvandrere, ligesom vi kan tale om indvandrere som nydanskere. Kategorien indvandrere har på den måde ændret betydningsindhold og henholder sig i højere grad til at tilhøre en etnisk minoritet i et samfund, end til det at være flyttet fra et land til et andet.

I min analyse indtager jeg i henhold til standpunkt 1) en kritisk position over for spørgeskemaundersøgelsen som praksis, der producerer viden i henhold til et naturvidenskabeligt ideal.

2) *Indsigt fordrer kendskab til en historisk og kulturel kontekst.* Enhver af vores dagligdags kategoriseringsmåder er unikke i form af deres placering i tid og rum. Som et eksempel kunne man tage begrebet integration, der har været målsætning for de etniske minoriteters tilpasning til tilværelsen i Danmark. Imidlertid er det hævdet, at begrebet er uden fast definition og derfor har ændret meningsfuldhed afhængigt af den kontekst begrebet placeres i (Ejrnæs 2002). Vores forståelse af integrationsbegrebet må derfor bero på indsigt i begrebets placering i tid og rum.

Vedrørende standpunkt 2) har jeg valgt at begrænse min analyse til en nutidig og national kontekst, hvortil jeg erhverver mig indsigt via litteratur og empiri. Hertil kommer den hverdagsprægede indsigt, der følger af, at jeg er del af den kontekst, jeg har valgt for min analyse. Der er tale om en analyseteknisk begrænsning, idet jeg anser mine analyseresultater for at have implikationer, der rækker ud over den pågældende kontekst.

3) *Viden skabes og fastholdes via sociale processer/praksisser.* Når udgangspunktet er, at der ikke findes en naturgiven, objektiveret vidensbase, som vi alle kan trække på, så må vi trække på andre steder, hvor viden skabes og fastholdes. Det sker i den sociale interaktion mellem mennesker – og i særlig grad i kommu-

nikationen mellem mennesker. Eksempelvis har man fra offentligt hold været meget optaget af at modvirke ghettodannelse ved at modarbejde tendensen til, at etniske minoriteter bor i særlige bydele og danskere i andre (Hummelgaard et al. 1995). Man har set ghettodannelse som hindring for integration. Imidlertid har flere forskningsrapporter peget på, at netop ghettoer, separate indvandremiljøer, kan medvirke til integrationen (Christiansen & Schmidt 2002), mens andre igen taler om en hel ny afart af ghettodannelse, nemlig 'enklavisering' (Carlbom 2005). Uagtet mulighed for forskellige synspunkter vedrørende ghettoer, fremstår ghettodannelse fortsat ret entydigt som et problem i den offentlige debat og dermed som en væsentlig forklaringsmodel til forståelse af integrationsproblemer.

For min analyse betyder standpunkt 3), at jeg bør være opmærksom på, at jeg ved at placere mig inden for et felt, jeg kalder etniske minoriteter medvirker til en fastholdelse af forståelse af etniske minoriteter som anderledes end (andre) danskere. Man kan sige, at min italesættelse af etniske minoriteter som en særlig gruppe samfundsborgere bærer med til en samfundsmæssig udskillelse af gruppen, hvilket kan være problematisk som debatklimaet fremstår i Danmark (se Yilmaz 1999) for en diskussion af problematikken omkring den binære kategorisering: etniske minoriteter over for danskere).

4) *Viden og handlen hænger sammen.* Afhængigt af vores socialt forhandlede viden foretager vi os forskellige handlinger. Hermed får vores viden, der er socialt konstrueret, helt konkrete følger. Her kunne et eksempel være modersmålsundervisning af børn med dansk som andetsprog. I forbindelse med VK-regeringens overtagelse i 2001 blev tildelingsproceduren for det statslige tilskud til modersmålsundervisningen af indvandrerbørn ændret med henvisning til, at undervisning i modersmålet fastholder børnene i en position som forskellige fra danske børn (Holmen 2002). Hvis man i en måling finder, at integrationen er vokset, er det let at forestille sig, at man blandt andet vil tilskrive succesen, at modersmålsundervisningen i vidt omfang er blevet afskaffet som følge af ændringen uagtet, at kausaliteten vil være meget vanskelig at fastslå ensidig.

Et andet eksempel finder jeg hos Hesse (2006), der nævner, at etniske minoriteter hævdes at være mere kriminelle end danskere. Kontrolleres data imidlertid statistisk for socioøkonomiske forhold som alder, tilknytning til arbejdsmarkedet og andet, så forsvinder belægget for at tale om en højere kriminalitetsrate. I denne sammenhæng foreslår Hesse (2006), at det overvejes, om en del af de etniske minoriteters overrepræsentation i kriminalitetsstatistikkerne kan skyldes politiets større bevågenhed over for befolkningsgruppen.

Med standpunkt 4) anser jeg som tidligere nævnt viden produceret ved hjælp af spørgeskemaundersøgelser som af afgørende betydning for blandt andet offentlige tiltag over for etniske minoriteter,

idet de vil være motiveret af en given undersøgelses kvantitative fremstillinger af indsigter om etniske minoriteter.

Med socialkonstruktivisme som præmis skifter sproget status fra at være værktøj til at beskrive virkeligheden til at medvirke i konstruktionen af opfattelsen af virkeligheden med de virkelige konsekvenser, der heraf følger (Burr 2003). Hermed bliver sproget nøglen til indsigt i den samfundsskabte viden.

Virkeligheden lader sig derfor ikke forstå som en objektiv størrelse, men er subjektiv og situeret. Ethvert forsøg på forståelse vil derfor være kontekstuel betinget forstået på den måde, at hvad der iagttages afhænger af, hvem der iagttager, hvordan der iagttages, og hvorfor der iagttages. Denzin og Lincoln (2003a) fremstiller perspektivet sådan:

"The socially situated researcher creates through interaction the realities that constitute the places where empirical materials are collected and analyzed, In such sites, the interpretive practices of qualitative research are implemented. These methodological practices represent different ways of generating empirical materials grounded in the everyday world." (Denzin & Lincoln 2003a, p. 47)

Denzin og Lincoln (2003a) ligger frem, hvordan forskeren ved sin tilstedeværelse konstituerer de data, der gøres til genstand for analyse. De fortolkningsmæssige teknikker, den kvalitative forsker betjener sig af, vil være forskellige, dog med det til fælles, at de tager afsæt i en 'hverdagspræget' tilgang. Som for eksempel det kvalitative forskningsinterview, der imiterer en samtalsituation mellem to individer, eller min tilgang, hvor spørgeskemaundersøgelsen gøres til en sproglig begivenhed (Fog 1994), der kan gøres til genstand for analyse. I øvrigt er det væsentligt, at forfatterne fremstiller undersøgerens positionering i forhold til genstandsfeltet. Her er der ikke blot tale om interaktion mellem undersøger og genstandsfelt, men der er tale om deltagelse i form af undersøgerens forståelse af sit genstandsfelts beskaffenhed med betydning for, hvordan data bliver til. Det kan med henvisning til Foucaults genealogiske metode betegnes dets herkomst (Foucault 1994).

Med en traditionel forståelse af forskning vil forskeren opfatte sig som uden relation til sit studieobjekt (Kirk & Miller 1986). Det vil sige som biologen, der studerer livet i en biotop. Selve studiet kommer til at bestå af de iagttagelser, forskeren gør sig fra sin privilegerede og udenforstående position. Inden for den kvalitative forskningstradition er udgangspunktet, at erkendelse af verden må foregå i verden. Derfor må forskeren gå i interaktion med den verden, der undersøges (Pedersen & Nielsen 2001). Han/hun må involvere sig i sit undersøgelsesobjekt, fordi rollen som neutral indhenter af viden ikke er opnåelig (Denzin & Lincoln 2003b). For den kvalitative forsker kommer empirisk baseret viden

i stedet til at handle om at opnå indsigt og forståelse på bestemte præmisser. En fremstilling af en kvalitativ undersøgelse må derfor lægge lige så meget vægt på en beskrivelse af arbejdet, der går forud for undersøgelsens resultater, som på beskrivelse af resultaterne selv. I afhandlingen her vil arbejdet, der går forud for det egentlige analysearbejde præsenteres i kapitel 3-5, der derfor skal anskues som forudsætning for analyse og resultater af analyse, der følger i kapitel 6 og yderligere diskuteres i kapitel 7, der er afhandlingens konklusion.

For forskeren, der arbejder kvalitativt, handler dataindsamling ikke i første omgang om bredde og omfang, det vil sige om oversigtbarhed, men om dybde, det vil sige grundlæggende forståelse og indsigt (for eksempel Denzin & Lincoln 2003b og Silverman 2001). Forskeren vælger derfor at koncentrere sig om et empirisk materiale, der målt i antal personer eller analyseobjekter har større overskuelighed end materialet for en kvantitativ undersøgelse typisk har. Det nøjagtige antal respondenter eller mængden af analyseobjekter vil ikke være afgjort på forhånd, men vil afhænge af, hvornår forskeren mener at have tilstrækkelig viden til at foretage generaliseringer i forhold til en social kontekst, der er udvidet i forhold til, hvor interview og andet materiale er indhentet fra (Kvale 1994). Et eksempel kunne være, at en undersøger på baggrund af et kvalitativt materiale bestående af interview af aftagere af spørgeskemaundersøgelser definerer, hvilke parametre der anvendes til at afgøre kvaliteten af en spørgeskemaundersøgelse blandt alle aftagere. Dahler-Larsen fremstiller analysearbejdets mål om generaliseringer som følger:

”Kvalitative undersøgelser opererer med et fleksibelt design, fordi de vigtigste kategorier i undersøgelsen ikke er fastlagt af undersøgeren på forhånd. Tværtimod udvikler kategorierne sig som en funktion af undersøgelsesarbejdet. Det kan være store kategorier som f.eks. hvori et bestemt socialt problem egentlig består, eller det kan være små kategorier som hvilke svar, nogle personer kan finde på at give på et bestemt, detaljeret spørgsmål.” (Dahler-Larsen 2002, p. 25)

Teknikker, der anvendes til indsamling af data er eksempelvis interview, observation, notater, møderater etc. – det vil sige viften af antropologiske/etnografiske teknikker (Burgess 1984). Det får McCracken til at påpege:

“Qualitative data are normally relatively messy, unorganized data. It demands the techniques of observation that allow the investigator to sort and “winnow” the data, searching out patterns of association and assumption. This process of detection is hard to mechanize [...]. The investigator must use his or her own experience and imagination to find (or fashion) a match for the patterns evidenced by the data.”

(McCracken 1988; p. 19)

Måden at få viden fra data er således gennem personlig fortolkning. Det betyder, at forskeren bruger sig selv som instrument ved at relatere til egne erfaringer, holdninger, forståelsesmåder etc. i sin fortolkning af data (for eksempel Fog 1994 og McCracken 1988).

Metode som rejseform

En velkendt måde at give indsigt i den kvalitative metode er at kontrastere den i forhold til den kvantitative metode (se for eksempel Pedersen & Nielsen 2001 og Silverman 2001). Kvale (1994) anvender metaforerne minearbejderen og den rejsende for henholdsvis den kvantitative og den kvalitative forskers tilgang. Den kvantitative forsker er *minearbejderen*, der ved brug af velkendt værktøj sprænger sig vej ned til en viden, der ligger som klumper af ’essentiell mening’ under overfladen. Klumperne kan så senere bearbejdes vha. specialiserede værktøjer og præsenteres i en renere form. Til sammenligning vælges metaforen *den rejsende* for den kvalitative forsker, der rejser rundt og finder historier ved at observere og tale med folk på rejsen. Disse historier bliver så gennem personlig fortolkning til en ny historie struktureret efter andre principper.

De valgte metaforer foretager i høj grad en understregning af metodernes forskellighed på bekostning af de ligheder, der også er. For eksempel er det fælles for minearbejderen og den rejsende, at de hver især har et kort med. Kortet hjælper dem til at navigere i hver deres rum. Minearbejderens kort er en optegning af de gange og rum, der findes i minen, som han kan bevæge sig rundt i. Gange og rum, der ikke er på kortet, bør han holde sig fra. Kortet må naturligvis også rumme information om jordbund, dybder, stentyper, ilttilførsel osv. Alt sammen forhold, som giver mening for minearbejderen, der ved, hvordan hans arbejde skal tage højde for de forskellige forhold, mens det for udenforstående vil være meget vanskeligt at forholde sig til informationerne. Den rejsendes kort derimod er et almindeligt landkort, hvor der er store nummererede motorveje, små veje uden navn, angivelser af udsigtspunkter og seværdigheder, små ubeboede øer og så videre. Kortet vil vise vejen mellem byer og seværdigheder, som den rejsende anser for at være interessante destinationer. Men skal den rejsende have indsigt i

området, hun bevæger sig i, må hun bevæge sig hid og did inden for kortets angivelser, men også uden for, hvor ubeskrivne rejseveje tilbyder sig. En gang i mellem vil destinationerne, hun kommer til, være interessante nye opdagelser, der tilføjer ny information til den rejsendes indsigt i området og andre gange vil destinationerne fremstå trivielle og uinteressante. Den rejsende opstiller selv kriterier for, hvad der er interessant, og hvad der er trivielt.

Lighederne mellem den kvantitative og den kvalitative forskers tilgang, der her er påpeget, er i overensstemmelse med Gundelachs (2002) synspunkt om, at både kvantitativ og kvalitativ forskning er kendetegnet ved at bero på forskerens fortolkning i forhold til dataindsamling og -analyse.⁹

Mit projekt befinder sig inden for den kvalitative forskningstradition. De to former for empirisk materiale, jeg anvender, er henholdsvis eksisterende spørgeskemaundersøgelser og de interview af undersøgere, der foretager spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter som del af deres forskningspraksis. Jeg vil derfor introducere to typer af metaforer, jeg som rejsende vil tage på mig. Det er rollerne *interraileren* og *charterturisten*.

- *Charterturisten*. Som charterturist tager jeg af sted på en vel tilrettelagt tur, hvor andre fortæller mig, hvad der er værd at lægge mærke til og besøge. Det betyder, at det, jeg møder, bliver en smule forventeligt, til gengæld når jeg det, jeg har planlagt at nå.
- *Interraileren*. Som *interraileren* vil jeg studere de forskellige jernbaneruter, jeg kan rejse på. Jeg vil planlægge en rute, der tager mig til et antal destinationer på den afmålte tid, jeg har. De oplevelser, jeg får her, vil være spændende og unikke, men også give mig en idé om, hvad jeg kunne støde på, hvis jeg havde valgt andre mål.

Som charterturist gennemfører jeg interview af undersøgere, der anvender spørgeskemaundersøgelsen som del af deres forskningspraksis. Jeg lader undersøgerne komme til orde som eksperter og lader mig føre af de veje, der anbefales. Charterferien forventes at forberede mig på *interrail*-rejsen. Endelig tager jeg som *interraileren* af sted på den egentlige rejse. Med metaforen henviser jeg til min rolle som undersøger. Spørgeskemaundersøgelser betragtes som destinationer, jeg skal nå på min rute. Når jeg har valgt et begrænset antal, skyldes det den afmålte rejsetid, jeg har til min rådighed. Med min rejse forventer jeg imidlertid ikke alene at få kendskab til de konkrete byer og steder, jeg besøger, men også at kunne danne mig nogle idéer om, hvor jeg i andre byer eller steder måtte kunne finde interessante seværdigheder.

⁹ Med fokus på dataanalyse fremfører Kritzer (1996) det kontroversielle synspunkt, at kvantitativ forskning i endnu højere grad end kvalitativ forskning funderes på fortolkning.

For at føre interrail-analogien videre kan man sige, at interrail-passet ikke er givet, men kommer i stand ved de konkrete kvalitative metoder, jeg bringer i anvendelse og måden, jeg gør det på. Jeg følger her dokumentanalysen, som den fremstilles hos Mik-Meyer (2005) og andre (for eksempel Silvermann 1997), og interviewanalysen som den er beskrevet hos Kvale (1994). Ud fra en kombination af dokument- og interviewanalyse opstiller jeg en undersøgelsesprocedure til analyse af spørgeskemaundersøgelserne. På turen som charterturist vil jeg ligeledes betjene mig af interviewanalyse til at søge indsigt i interviewmaterialet.

Refleksivitet er for de to typer af rejsende til stede ved, at charterturisten overvejer det fordelagtige i at rejse efter andres anvisninger og at bruge det til forberedelse af interrail-rejsen. Mens det for interraileren må overvejes, om rejseformen var den rette i forhold til de valgte destinationer, og om flere, færre eller andre destinationer burde have været nået.

Styrende for rejserne, der skal foretages med afhandlingen, er et kort i form af en gennemgående figur over rejsens bestemmelsessteder. Figuren præsenteres i følgende afsnit.

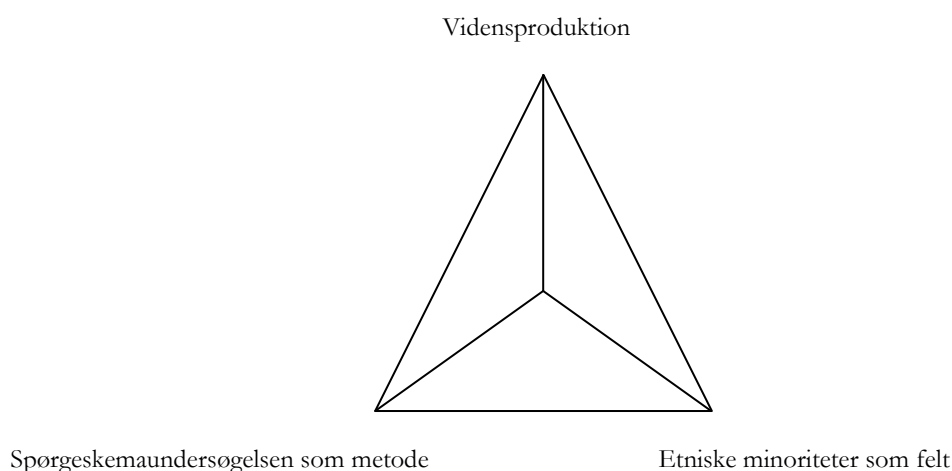
Undersøgelserfigur for afhandlingen

På baggrund af afhandlingens problemformulering set i forhold til området, jeg vil søge at besvare den inden for, som fremstillet i kapitel 1, kan opstilles en undersøgelserfigur, der vil være gennemgående for afhandlingen. Undersøgelsens figur er sammensat af de tre vinkler:

- Vidensproduktion om etniske minoriteter ved hjælp af spørgeskemaundersøgelser
- Spørgeskemaundersøgelsen som metode
- Etniske minoriteter som felt for spørgeskemaundersøgelsen

Figuren nedenfor viser, hvordan vinklerne anlægges som selvstændige undersøgelsesoptikker, der desuden interagerer – tegnet som linjer til trekantens midte - i forhold til besvarelse af undersøgelsens problemformulering.

Figur 2.1: Undersøgellesfigur for afhandlingen

Som den første vinkel i undersøgellesfiguren tager afhandlingen spørgeskemaundersøgelsen som metode under behandling. Det er gjort ved fremstilling af rum, som spørgeskemaundersøgelsen er blevet til indenfor i kapitel 3: *Spørgeskemaundersøgelsen som metode*. Fremstillingen spænder over, hvordan de første befolkningsstudier over år bliver til vore dages institutionalisering af gennemførslen af spørgeskemaundersøgelser med samfundsbeskrivende formål (Bulmer 1982).

Som den anden vinkel i figuren kommer etniske minoriteter som felt. Vinklen belyses i kapitel 4: *Etniske minoriteter som felt* ved hjælp af en historisk baseret karakteristik af mødet mellem etniske minoriteter og danskere.

Med vinklen vidensproduktion søges indsigt i, hvordan viden om etniske minoriteter er blevet til ved hjælp af spørgeskemaundersøgelser. Med kapitlet *Vidensproduktion i praksis* (kapitel 5), der baserer sig på interviewmateriale anskues spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter som praksisform inden for rammerne 'Spørgeskemaundersøgelsen som metode' (kapitel 3) og 'Etniske minoriteter som felt' (kapitel 4).

Med analysen af udvalgte spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter i kapitel 6: *Etniske minoriteter i spørgeskemaundersøgelser* søges det at anlægge og syntetisere de tre vinkler for at spænde over referencerammen i sin helhed. Tilsvarende gælder det for afhandlingens *Konklusion* i kapitel 7.

Det valgte undersøgellesfigur bliver referenceramme for besvarelse af afhandlingens problemformulering og dermed også den afgrænsning, der lægges for besvarelse. Undersøgellesfiguren definerer som sådan det univers, jeg vil søge min forståelse indenfor. Det siger sig selv, at en anden figur ville

have ført til andre forståelser og dermed en alternativ besvarelse af afhandlingens problemformulering. Det følgende afsnit præsenterer det empiriske materiale, som er udvalgt til at danne grundlag for besvarelse undersøgelsens problemformulering.

Præsentation af det empiriske materiale

Afhandlingen vil grundlæggende undersøge, hvordan spørgeskemaundersøgelser har medvirket til vidensproduktion om etniske minoriteter gennem de seneste årtier. Det empiriske materiale for afhandlingen udgøres af spørgeskemaundersøgelser og interview med forskere, der i deres arbejde anvender spørgeskemaundersøgelser til samfundsvidenskabelig vidensproduktion om etniske minoriteter.

Udvalgte spørgeskemaundersøgelser

Afhandlingens fokus er perioden fra slutningen af 1960'erne, hvor de første immigranter kom til Danmark med motivation om at finde arbejde på et arbejdsmarked, der manglede arbejdskraft til i dag, hvor tilstedeværelsen af etniske minoritetsgrupper i Danmark betragtes som uomgængeligt af de allerfleste. Jeg har valgt, at afhandlingen skal anlægge en kronologisk orden baseret på en opdeling i tiår – 1970'erne, 1980'erne, 1990'erne og 2000'erne. For hvert tiår har jeg valgt en spørgeskemaundersøgelse henvendt til etniske minoriteter og en undersøgelse henvendt til danskere (holdningsundersøgelse), som jeg gør til genstand for analyse.

Det er derfor vigtigt for mig straks at understrege, at jeg med min tidsopdeling ikke vil implicere et udviklingsperspektiv på den måde, at en senere spørgeskemaundersøgelse betragtes som en overbygning på den forrige og på den måde repræsenterende en akkumulerende proces, der gør den ene undersøgelse til forudsætning for den foregående. I stedet vil jeg som udgangspunkt se undersøgelserne som enkeltstående og selvstændige. På baggrund af min analyse vil jeg i afhandlingens konklusion samle trådene i en tværgående tolkning, der inddrager samtlige analyserede undersøgelser.

Det har været væsentlig motivation bag min undersøgelse at drage fordel af min position som forsker i Dansk Data Arkiv (DDA)¹⁰. Jeg har valgt at udnytte arkivets samling på en alternativ måde,

¹⁰ DDA er Danmarks centrale arkiv til indhentning, arkivering og formidling af samfundsvidenskabelige forskningsdata indsamlet ved hjælp af spørgeskemaundersøgelser. DDA indgår i internationale netværk af dataarkiver i Europa og USA. Organisatorisk er DDA placeret som en enhed i Statens Arkiver.

idet jeg har valgt en kvalitativ, fortolkningsbaseret tilgang frem for en kvantitativ, statistisk tilgang som vil være den traditionelle måde at udnytte materiale, der findes i arkivets studiesamling.

Via DDA's arkiv har jeg adgang til undersøgelsens dokumentation, hvori blandt andet spørgeskemaet for den pågældende undersøgelse indgår. Ved at være del af DDA's arkiv indgår undersøgelserne i den databank af dokumenterede spørgeskemaundersøgelser, der er alment tilgængelige, når man som forsker eller studerende vil se tilbage i tiden med spørgeskemaet som optik.

Man kunne mene, at det ideelle ville have været at analysere samtlige spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter for perioden i sin helhed. Det ville oplagt indebære et væsentligt større analysearbejde, tillige med at et stort arbejde også ville ligge i at få adgang til og fremfinde den nødvendige dokumentation for de flere undersøgelser, hvor af mange ikke ville være arkiveret. Eksempelvis søgte Gaasholt og Togeby (1995) i forbindelse med analyse til udgivelsen "I syv sind – Danskernes holdninger til flygtninge og indvandrere" at få adgang til data for undersøgelsen publiceret som "Splinten i Øjet: Om danskernes forhold til de fremmede" (Blum 1986). Data viste sig imidlertid at være gået tabt i mellemtiden (Gaasholt & Togeby 1995). Det samme kunne gælde dokumentationen af de pågældende data. På baggrund af mine erfaringer fra arbejde som dataarkivar vil det være min forventning, at eksemplet ikke vil være enkeltstående.

Som argumentation for at begrænse analysearbejde til udvalgte frem for samtlige undersøgelser vil jeg hævde, at det for mit mål om at pege på konstruktivistiske aspekter i forbindelse med befolkningsbeskrivelse ved hjælp af spørgeskemaundersøgelser ikke er væsentligt, at den empiriske analyse dækker alt, hvad der findes af spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter. Det skyldes, at konstruktivistiske aspekter med den analysestrategiske tilgang, jeg anlægger, vil kunne påpeges i enhver undersøgelse. Analysens begrænsede udstrækning vil imidlertid sætte grænser for afhandlingens konklusion på den måde, at jeg alene vil kunne pege på de erkendelsesmæssige dimensioner, der har ligget til grund for vidensproduktion blandt de udvalgte undersøgelser. Jeg vil derfor ikke kunne udtale mig om, om analyse af yderligere undersøgelser ville have givet anledning til afdækning af flere dimensioner.

I min udvælgelse af undersøgelser har jeg lagt vægt på følgende kriterier i prioriteret rækkefølge efter væsentlighed for udvælgelsen (listen inkluderer det allerede omtalte kriterium om tilgængelighed):

1. Undersøgelsens tilgængelighed
2. Undersøgelsens karakter
3. Undersøgelsens position

4. Undersøgelsens producent
5. Sammenhænge mellem undersøgelser

Ad 2) I forbindelse med min analyse vil jeg foretage en kategorisering af de emner, der berøres i den udvalgte spørgeskemaundersøgelse. Det betyder, at det har været vigtigt for mig at anvende undersøgelser, der har en almen karakter forstået som det, at undersøgelsens primære formål fremstår at være ren beskrivelse. På den måde undgår jeg at skulle beskæftige mig med spørgsmål snævert defineret af en undersøgelses specifikke formål omkring for eksempel uddannelses- eller erhvervs muligheder.

Ad 3) Jeg har desuden lagt vægt på, at der har været tale om velkendte undersøgelser i den forstand, at det er undersøgelser, der hyppigt er citeret og refereret af andre undersøgere inden for feltet og i anden litteratur om etniske minoriteter. Eksempelvis nævnes samtlige holdningsundersøgelser med danskere som målgruppe, jeg har udvalgt, i publikationen ”Danskernes holdninger til indvandrere – En oversigt” (Goul Andersen 2002). Det betyder, at der er tale om undersøgelser, der har fået opmærksomhed og dermed samfundsmæssig indflydelse, uden at jeg dog anlægger et specificeret mål for at afgøre graden af indflydelse.

Ad 4) I forbindelsen med udvælgelsen har jeg endvidere lagt vægt på variation blandt producenterne af spørgeskemaundersøgelserne. De udvalgte undersøgelser er foretaget af samfundsvidenskabelige forskere i regi af universitet, sektorforskning, interesseorganisation og kommerciel virksomhed. Det vil sige, at der blandt de valgte undersøgelser indgår undersøgelser fra organisationer, der frit definerer deres forskningsinteresser, og organisationer, der er i større eller mindre omfang styres af en samfundsmæssig efterspørgsel efter viden om etniske minoriteter.

Ad 5) Endelig har jeg i enkelte tilfælde kunnet vælge undersøgelser, der har en sammenhæng, uden at der dog er tale om longitudinelle undersøgelser. Hermed får ligheder og forskelle en ekstra dimension, idet den senere undersøgelse kan forventes at forholde sig til sin forgænger. Det interessante bliver derfor at fokusere på, hvilke gentagelser og afvigelser, der afdækkes.

Af skema 2.1 fremgår, hvilke spørgeskemaundersøgelser jeg har udvalgt som empirisk materiale for min analyse baseret på ovenstående fem kriterier. Undersøgelserne har som nævnt en generel tilgang og har til formål at beskrive de etniske minoriteters liv i Danmark eller at afdække danskernes holdninger til etniske minoriteter. Når jeg har valgt at lade holdningsundersøgelser henvendt til danskerne indgå på lige fod med undersøgelser henvendt til etniske minoriteter, skyldes det, at disse undersøgelser som argumenteret i kapitel 1 også medvirker til vidensproduktion om etniske minoriteter som gruppe i det danske samfund. I skemaet henvises både til titler på de publikationer, undersøgelserne har

resultateret i (angivet i citationstegn), og titlerne datamaterialerne er tildelt i DDA's arkiv (angivet i kursiv).

Skema 2.1: Udvalgte spørgeskemaundersøgelser vedr. etniske minoriteter henvendt til etniske minoriteter eller danskere

Årstal	DDA-nr.	Etniske minoriteter	DDA-nr.	Danskere
1970'erne	- (a)	- (a)	Ikke bevaret i DDA	Hans Tage Truelsen (1970): "Holdningen til gæstearbejdere hos en gruppe af danskere" i Petersen (1970): Gæstearbejder i København Data findes ikke i DDA.
1980'erne	DDA-1427	Kirsten Just Jeppesen (1989): "Unge indvandrere" <i>Unge andengenerationsindvandrere, 1988</i>	DDA-0796 DDA-0808 DDA-1082	Eszter Körmendi (1984): "Os og dem" <i>Socialforskningsinstituttets omnibusundersøgelse, maj 1984</i> <i>Socialforskningsinstituttets omnibusundersøgelse, august 1984</i> <i>Socialforskningsinstituttets omnibusundersøgelse, oktober 1985</i>
1990'erne	DDA-4956	Gabi Schmidt & Vibeke Jacobsen (2000): "20 år i Danmark" <i>Unge andengenerationsindvandrere, 1999</i>	DDA-4151	Øystein Gaasholt & Lise Togeby (1995) "I syv sind – Danskernes holdninger til flygtninge og indvandrere" <i>Holdninger til flygtninge og indvandrere, 1993</i>
2000'erne	DDA-21171	Peter Gundelach og Esther Nørregård-Nielsen (2007): "Etnisk gruppers værdier - baggrundsrapport" Tænk tanken (2007): "Værdier og normer – blandt udlændinge og danskere" <i>Etniske gruppers værdier, 2006</i>	DDA-21174	Jens Peter Frølund Thomsen (2006a): "Konflikten om de ny danskere" Jens Peter Frølund Thomsen (2006b): "Teknisk rapport vedrørende danskernes holdninger til flygtninge og indvandrere" <i>Danskernes holdninger til indvandrere og flygtninge, 2002</i>

(a). Det har ikke været muligt at finde en relevant spørgeskemaundersøgelse med etniske minoriteter som målgruppe gennemført i 1970'erne.

Som supplement til skema 2.1 skal jeg nedenfor kommentere spørgeskemaundersøgelser, der i lighed med de valgte har almen beskrivelse af etniske minoriteter eller danskernes holdninger til etniske minoriteter som formål for de fire tiårsperioder. Fælles for de pågældende undersøgelser er imidlertid, at data og dokumentation ikke er arkiveret i DDA og som sådan ikke tilgængelige for min analyse. Når jeg alligevel har valgt at kommentere undersøgelserne, er det for at påpege interessante ligheder og forskelle mellem de valgte undersøgelser og undersøgelser, der alternativt kunne være valgt.

For 1970'erne er jeg ikke stødt på andre undersøgelser end den valgte. Hermed undlader jeg som tidligere nævnt at beskæftige mig med holdningsspørgsmål vedrørende etniske minoriteter, som har indgået i undersøgelser med andre formål eksempelvis i valgundersøgelserne eller i diverse omnibusundersøgelser.

I 1986 udgav Blum publikationen ”*Splinten i øjet – Om danskernes forhold til de fremmede*”, der med udgangspunkt i 40 holdningsspørgsmål sammenligner holdningsudvikling i perioden efterår 1984 til forår 1985. Arbejdet var finansieret af Statens Samfundsvidenskabelige Forskningsråd og Planlægningsrådet for Forskningen. Undersøgelsen ligner på den måde den valgte undersøgelse af Körmeni (1986), der ligeledes sammenligner holdningstilkendegivelser på forskellige tidspunkter, maj 1984, august 1984 og oktober 1985. Begge undersøgelser foretager en opdeling af danskerne i forskellige grupper i henhold til deres positive/negative syn på etniske minoriteter baseret på respondenternes demografiske profil. Både Blum (1986) og Körmeni (1986) interesserer sig for respondenternes personlige kontakt til de etniske minoriteter, som forudsætning for holdningsdannelse, det er relevant at gøre til genstand for beskrivende måling i form af en spørgeskemaundersøgelse.

Publikationen ”*Integration? – Indvandrere, kultur og samfund*” (Schierup 1988) udkom i 1988. Schierup havde gennemført en spørgeskemaundersøgelse, hvis resultater primært blev inddraget som dokumentation af de kvalitative data, der er følger af deltagerobservation og interview over en årrække. Publikationen er en omskrivning af en doktordisputats fra Umeå Universitet og fremstår overvejende som en fremstilling af kvalitative analyseresultater.

Melchior hos SFI udgiver i 1990 publikationen ”*Flygtninge i Danmark*”. Undersøgelsen har til formål at beskrive flygtningenes uddannelse og erhvervserfaring fra hjemlandet; sprog, uddannelse og arbejde i Danmark, forsørgelse, boligsituation, kulturelt netværk; fritidsaktiviteter; etniske eller nationale aktiviteter; holdning til Danmark, danskere og fremtiden. Undersøgelsen fremstår som sådan i stil med undersøgelser af levekår for danskere (for eksempel Hansen 1986 og Andersen 2003) i kombination med særlige aspekter, der relaterer sig til positionen som etniske minoriteter (for eksempel Jeppesen 1989 og Schmidt & Jakobsen 2000) med flygtningebaggrund.

Baseret på data indsamlet over årene 1987-1993 udgiver Nannestad i 1999 publikationen ”*Solidaritetsens pris*”. Data er indsamlet af Institut for Konjunktur-analyse (IFKA). Undersøgelsen tager udgangspunkt i rationalitetstankegang (*rational choice*) i form af omkostninger eller velfærdstab som følge af de etniske minoriteters tilstedeværelse i det danske samfund. Nannestad tager afstand fra etiske og moralske synspunkter, som findes hos Gaasholt & Togeby (1995). Nannestads kritik af Gaasholts og Togeby (1995) undersøgelse var anledning til debat i tidsskriftet *Politica* (Togeby 2000) og er et af de få eksempler på diskussion af, hvordan spørgeskemagenererede data kan udlægges forskelligt. En lighed mellem de to undersøgelser er imidlertid, at de begge i høj grad har valgt at tage udgangspunkt i almen politologisk teori som baggrund for holdningsafdækning.

Med titlen ”*Jydere, øboere og københavnere holdning til flygtninge og indvandrere*” udgiver Høgh-Olsen og Petersen i 1999 endnu en holdningsundersøgelse. Data er indsamlet i 1994 som del af projektet

”Livskvalitet, livskår, livsstil og holdninger under krisen” ved Aarhus Universitet. Undersøgelsen søger at afdække danskernes holdninger til etniske minoriteter med udgangspunkt i en såkaldt samspilsmodel udviklet af Petersen i 1967. Forfatterne søger at konstatere om givne psykologiske, sociale, geografiske eller demografiske variable kan være af betydning for holdningsdannelse i forhold til etniske minoriteter. Publikationens titel henviser til, at der er fundet systematiske holdningsforskelle mellem respondenterne i henhold til, hvor de er bosiddende.

I 1997 udkommer *”Etniske minoriteter og hverdagslivet”* af Ejrnæs & Tireli (1997). Undersøgelsen består af både en kvalitativ og en kvantitativ del og søger at afdække danskeres og etniske minoriteters respektive forventninger til hinanden for at finde ud af, om der findes mulighed for fredelig sameksistens, og om etniske minoriteter deltager i politiske beslutningsprocesser og på den måde har indflydelse på deres fremtid. Den kvantitative del udgøres af en spørgeskemaundersøgelse rettet til alle landets kommuner. Undersøgelsen fokuserer på den kommunale indsats og er gennemført for Nævnet for etnisk ligestilling. Undersøgelsen skiller sig ud ved en sin interesse for politiske og kommunale aspekter.

Publikationen *”Integration i Danmark omkring årtusindskiftet – Indvandrerne møde med arbejdsmarkedet og velfærdssamfundet”* (Mogensen & Matthiessen 2000) udkommer i 2000 og bygger på data indsamlet af Rockwool Fondens Forskningsenhed (RFF), der kombineres med diverse registeroplysninger indhentet fra Danmarks Statistik. Undersøgelsens emner er økonomi-statistik, uddannelse og danskkundskaber, integration på arbejdsmarkedet og samfundsøkonomiske forholds betydning, individuelle faktorer betydning for integration på arbejdsmarkedet, overførselsindkomst, kontakt til sundhedsvæsenet, sundhedsforhold, kriminalitet, omfordeling via den offentlige sektor, indvandring, indkomst fordeling og løn. Der er tale om en meget omfattende undersøgelse med integration defineret som arbejdsmarkedsdeltagelse som sit fokus. Undersøgelsen er fulgt op i 2002, hvor publikationen *”Indvandrerne og arbejdsmarkedet: Mødet med det danske velfærdssamfund”* (Mogensen & Matthiessen 2002) udkommer med nye data og analyser for tilsvarende emner. Særligt for undersøgelseerne er, at man søger at afdække både samfundsforhold og individuelle forhold.

I 2001 kommer *”Integrationens paradoks”* (Mikkelsen 2001). Formålet med publikationen er at give en bred og detaljeret beskrivelse af indvandrere og flygtninges levevilkår. Data for undersøgelsen udgøres af data indsamlet af Catinét 1999 og 2000 i form af gentagne interview med indvandrere og flygtninge på deres modersmål til belysning af integrationsprocessen (arbejde, fritid, uddannelse, bolig, foreningsaktivitet, danskkundskaber, politik og religion, andet i form af aktuelle temaer fra dagspressen). Det er som sådan ikke publikationens forfatter, der har formuleret undersøgelsens spørgeskema. Selve dataanalysen fremstår drevet af et integrationsperspektiv baseret på et omfattende teoriapparat.

Publikationen *"Tidsanvendelse blandt pakistanere, tyrkere og somaliere – Et integrationsperspektiv"* (Schmidt 2002) udkommer 2002 fra SFI. Undersøgelsen tegner et billede af etniske minoriteters deltagelse i samfundslivet i Danmark, deres eksterne relationer (arbejde og fritid), interne relationer (familie) og forbrug i form af økonomiske muligheder og prioriteringer. Undersøgelsens kvantitative del suppleres af en kvalitativ del. Undersøgelsen er del af en større undersøgelse af danskernes tidsanvendelse, hvor man har inddraget en selvstændig etnisk dimension. I et sammenlignende perspektiv kunne det være interessant at undersøge, hvordan tidsanvendelse er undersøgt forskelligt for danskere og etniske minoriteter.

I 2004 udkommer *"Migrants, Work, and the Welfare State"* (Tranæs & Zimmermann 2004) fra RFF. Publikationen baserer sig på spørgeskemaundersøgelser, der er foretaget sideløbende i Danmark og Tyskland. Der introduceres med undersøgelsen et komparativt syn på integrationsprocessens forløb. Lovgivning og indvandringshistorie i henholdsvis Danmark og Tyskland sammenlignes indledningsvis. Dernæst beskrives demografiske og uddannelsesmæssige forhold, tilknytning til arbejdsmarkedet, beskæftigelsesgrader, fordeling på erhvervssektorer, placering i jobhierarkiet, beskæftigelse og løn, kriminalitet, sociale ydelser, konsekvenser for statens indtægter, indvandringens påvirkning på ledighed og lønforhold. I lighed med undersøgelserne fra RFF foretaget i 2000 og 2002 er der tale om en meget omfattende undersøgelse med udgangspunkt i etniske minoriteters position på arbejdsmarkedet.

"Indvandreres arbejdsliv og familieliv" er titlen på en undersøgelse foretaget af Deding & Jakobsen (2006) i regi af SFI. Samspelet mellem familie- og arbejdsliv sammenlignes for forskellige etniske grupper inklusiv danskere. Specifikt betragtes familiemønstre og tilknytning til arbejdsmarkedet, holdninger til arbejdsliv og familieliv. I lighed med andre undersøgelser fra SFI vægtes arbejdsliv og familieliv lige i beskrivelsen af etniske minoriteter.

Af ovenstående fremgår, at hyppigheden af spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter med en almen beskrivende hensigt er steget i løbet af den betragtede årrække. Opgjort i antal undersøgelser kan vidensproduktionen på den baggrund siges at være vokset. Det kan på den ene side have medvirket til feltets segmentering, men på den anden side have betydet større vanskelighed ved at skaffe opmærksomhed omkring den enkelte undersøgelses resultater.

I forhold til præsentationen af lignende undersøgelser, der her er foretaget, viser det sig, at de valgte undersøgelser ikke skiller sig markant ud. Omtale af de udvalgte undersøgelser følger i kapitel 6, som indledning til analyse af de enkelte undersøgelser. De undersøgelser, jeg har valgt kan imidlertid ikke betragtes som repræsentative for populationen af undersøgelser. Jeg må som undersøger påtage mig ansvaret for de kriterier, der er opstillet for valget af undersøgelser og som primært retter sig mod udvælgelse af undersøgelser, der bedst muligt følger mit analyseformål (Andersen 1999).

Afhandlingens anden empiri består i interview, der vil udgøre en kontekst for den primære analyse af udvalgte spørgeskemaundersøgelser.

Interview om forskningspraksis

I forbindelse med min undersøgelse har jeg foretaget interview af forskere, der gennemfører spørgeskemaundersøgelser generelt og spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter. Den dobbelte vinkling i form af på den ene side analysen af spørgeskemaundersøgelserne og på den anden side interview med undersøgere er inspireret af Flyvbjerg (2001), der med henvisning til Foucault stiller forslag til, hvordan diskurs studeres. Det handler her om at bevæge sig både på et taktisk, udførende niveau svarende til selve spørgeskemaundersøgelserne og et strategisk niveau svarende til udformningen af spørgeskemaundersøgelserne af forskerne i form af interviewene. Det første niveau kan betragtes som et udefra-og-ind-perspektiv, idet spørgeskemaundersøgelserne anvendes som optik på vidensproduktion. Det andet niveau kan anskues som et indefra-og-ud-perspektiv, idet det er aktørerne bag produktionen, der er i fokus.

Interviewene af undersøgerne er motiveret af, at netop de har unikke erfaringer med anvendelse af spørgeskemametoden. Der er derfor tale om ekspertinterviews i modsætning til traditionelle kvalitative dybdeinterview, der handler om afdækning af respondentens livsverden (Fog 1994). Ved at interviewe undersøgerne er det mit mål at få indblik i spørgeskemaundersøgelsen som forskningspraksis. Oprindeligt var det min plan med løbende interviewning at følge tilrettelæggelse og udførelse af en konkret spørgeskemaundersøgelse. Det var desværre ikke praktisk muligt. I stedet valgte jeg at interviewe en række undersøgere, der i deres daglige arbejde anvender spørgeskemaundersøgelser til vidensproduktion om etniske minoriteter.

Interviewguiden, jeg anvendte, har udviklet sig løbende (forskellige versioner findes som Bilag 1). Gennemgående emner har været:

- Motivation for etniske minoriteter som forskningsområde
- Spørgeskemaets rolle i forskningen
- Arbejdsprocessen i forbindelse med udarbejdelse af spørgeskemaundersøgelser
- Metodens teoretiske fundament
- Fordele og ulemper ved spørgeskemaundersøgelsen som metoden

- Sammenligning af undersøgelser henvendt til etniske minoriteter og holdningsundersøgelser rettet til danskere
- Positionering af egne undersøgelser i forhold til andres
- Håndtering af pressens interesse for undersøgelser vedrørende etniske minoriteter

Interviewene blev gennemført ansigt til ansigt og optaget på kassettebånd. Det første interview, jeg gennemførte, blev transskriberet i sin helhed. Da interviewene udelukkende skal danne baggrundsmateriale for den egentlige analyse, valgte jeg blot at tage noter ved gennemlytning af de øvrige interview. Noterne blev suppleret af udvalgte citater, hvor jeg støtte på særligt skarpe formuleringer af relevante pointer. En del af disse formuleringer gentager jeg i kapitel 5: Vidensproduktion i praksis. Jeg undlader at vedlægge mit notemateriale som bilag til afhandlingen af hensyn til sikring af interviewpersonernes anonymitet.

Jeg vil nu vende mig til en konkret beskrivelse af min analytiske tilgang på baggrund af præsentationen af min forståelse af den kvalitative tilgang og det empiriske materiale.

Tilgang til empirisk analyse

I bøger om kvalitativ metode skelnes typisk mellem tre forskellige typer af empirisk materiale som eksempelvis hos Järvinen & Mik-Meyer (2005) og Silverman (2001), hvor der skelnes mellem interview, observation og dokumenter/tekst. I den inddeling må spørgeskemaundersøgelsen placeres som dokumenter/tekst. Tekst beskrives i metodelitteraturen som et overset område til trods for, at mange kulturelle og organisationelle forhold i høj grad er selvbeskrivende i form af dokumenter (Atkinson & Coffey 1997). Tekst er derfor hyppigt anvendt som empiri i sociologiske forskningsprojekter, men sjældent omtalt fra et metodologisk perspektiv (Järvinen & Mik-Meyer 2005). Et væsentligt aspekt ved dokumenter/tekst til forskel fra interviewet, der foregår som intentionel interaktion mellem undersøger og interviewperson, er, at teksten som data er til stede 'af sig selv' alene i kraft af indramning af den i et empirisk materiale. Afhandlingen anvender dels empiri i form af dokumenter/tekst, dels empiri i form af interviewmateriale. Analyseværktøjer for det empiriske materiale søges inden for både dokument- og interviewanalyse.

Dokumentanalyse

Med en kvalitativ analyse af undersøgelsesformål, spørgsmålsformuleringer og fremstilling af resultater er det målet at give en samlet beskrivelse af, hvordan spørgeskemaundersøgelser medvirker til, at der produceres viden om etniske minoriteter i Danmark. På den måde vil jeg opgive synet på spørgeskemaundersøgelsen som en *black box*, der på en given stimulus leverer respons uden synlighed til processen, der foregår i boksen. I stedet skal spørgeskemaundersøgelsen betragtes som en sproglig begivenhed (Fog 1994) i tre sekvenser – undersøgelsens formål, spørgeskema, og resultater. I sin materialitet kan disse sekvenser betragtes som tre dokumenter – selve spørgeskemaet, teksten der formulerer formålet med undersøgelsen, og teksten der formulerer undersøgelsens resultater (hvor de to sidstnævnte indgår i samme publikation). Følgende definition af Atkinson & Coffey (1997) tjener til at forstå afhandlingens syn på dokumentet:

”They are ‘social facts’, in that they are produced, shared and used in socially organized ways. They are not, however, transparent representations of organizational routines, decision-making processes or professional diagnoses. They construct particular kinds of representations with their own conventions.” (Atkinson & Coffey 1997; p. 47)

Definitionen kunne udmærket anvendes om spørgeskemaundersøgelsen, og forfatterne skriver da også videre:

”[W]e cannot treat records – however ‘official’ – as firm evidence of what they report. This observation has been made repeatedly about data from official sources, such as statistics on crime, suicide, death, educational outcomes, and so on. That strong reservation does not mean that we should ignore or downgrade documentary data. On the contrary, our recognition of their existence as social facts alerts us to the necessity to treat them very seriously indeed.” (Atkinson & Coffey 1997; p. 47)

Citatet fremstår på den ene side som en diskvalificering af dokumenter som dokumentation for dette eller hint og på den anden side som en kvalificering af dokumenter som dokumentation af sociale realiteter. Atkinson og Coffeys (1997) definition nuanceres yderligere af citatet nedenfor, der dækker min tilgang til det at arbejde med dokumenter i form af spørgeskemaer som analyseobjekt:

”Dokumenter skal således ikke betragtes som neutrale og passive ’beskrivelser’ af virkeligheden, men som ’ting, der gør ting’, bl.a. ved at kategorisere, legitimere, problematisere samt en række mulige handlinger, der altid kun lader sig identificere i konkrete empiriske analyser.”

(Järvinen & Mik-Meyer 2005; p. 21)

Hermed får dokumenterne en handlingsorienteret og skabende position, som netop for spørgeskemaets vedkommende synes oplagt ved sin kategorisering, legitimering og problematisering af information, men også ved de handlingsinitiativer, der bliver til på baggrund af spørgeskemaundersøgelsen. Imidlertid kan den passive betragtningsmåde også findes hos Mik-Meyer (2005), hvor dokumentet også beskrives som...

”... et materiale, der henter betydning fra en række eksterne forhold, der kendetegner dokumentets produktionsproces og den efterfølgende konsumptionsproces.” (Mik-Meyer 2005; p. 194)

At en enkelt forfatter, Mik-Meyer (2005), står til lyd for begge positioner, tager jeg som udtryk for begge anskuelsesmåders eksistensberettigelse. Det er også sådan, jeg vil anskue dokumentet, altså som både udadrettet handling og passiv spejling. Imidlertid kan man sige, at det i en analyse er mere oplagt at antage opfattelsen af dokumenter som passive, mens det er vanskeligere og mere risikabelt at tage stilling til specifikt, hvordan dokumentet handler fremadrettet. Som Mik-Meyer vil min analyse rumme begge positioner.

Det er oplagt vigtigt ikke – hvad der kan være fristende – at anskue dokumenterne som sandhedsvidner. I stedet må de betragtes som flertydige, kontekst- og produktionsafhængige. Spørgeskemaundersøgelsen her betragtet som sproglig begivenhed (Fog 1994) i tre akter kan derfor ikke studeres som udtryk for undersøgerens holdninger og forståelse, men bliver analyseobjekt i sin egen ret. På den måde, argumenterer Prior (1997), kommer betragtningsmåden og dermed dokumentets analysemåde til at være i tråd med argumentationen for at interessere sig for diskursive aspekter frem for afsenderintentioner.

”Textually ordered knowledge packages and stabilizes the order of things as they appear within a wider realm of discourse. Indeed, a text instructs us how to see the world, how to differentiate the parts within it, and thereby provides the means by which we can engage with the world.”

(Prior 1997; p. 67)

Prior tilkender sig et perspektiv, hvor dokumentet giver samfundsmedlemmer informationer, der gør dem i stand til at skelne mellem for eksempel godt og dårligt, moderne og traditionelt, sandt og falskt etc. På den måde kommer dokumentet til at fremstå som et simulacrum frem for refleksion af en virkelighed. Med betegnelsen simulacrum henvises til en simulation, der tilføres meningsindhold afhængigt af konteksten. Det betyder, at i og med dokumentets status som simulacrum tager vores forståelse af det - det vil sige den meningsfuldhed, det tillægges - i høj grad form og farve af omgivelserne, men netop ikke som spejling, men som tolkning i en situeret kontekst.

Grundlæggende betragter jeg som sagt de dokumenter i form af spørgeskemaundersøgelser, jeg inddrager, som flertydige, kontekstafhængige og produkter af produktionsforhold (Järvinen & Mik-Meyer 2005). Som dokument betragtet må den viden, spørgeskemaundersøgelsen producerer, derfor betragtes som situeret i en social kontekst snarere end fikseret i forhold til en foranderlig social kontekst. Det, der umiddelbart kan betragtes som svagheder ved dokumentet som spejling af fakta, bliver til grundlæggende dimensioner, der udfordrer enhver analyse af dokumentet og gør den principielt uafsluttet.

Med mit formål om at analysere spørgeskemaundersøgelsen til vidensproduktion om etniske minoriteter har jeg imidlertid behov for analysetekniske værktøjer, der trænger ned i spørgeskemaundersøgelsen som sprogligt indhold. Jeg vender mig med det behov mod interviewanalysen, der byder på relevante værktøjer til analyse.

Interviewanalyse

Mit analyseobjekt er spørgeskemaundersøgelsen. Helt konkret vil dokumenter i form af spørgeskema-spørgsmål, beskrivelse af formål for og resultatet af pågældende undersøgelsen udgøre mine data. Jeg vælger imidlertid ikke at anvende en konventionel metode til tekstanalyse, fordi mit datagrundlag mere frugtbart kan betragtes som interviewdata og analyseres som sådan. Det skyldes, at spørgeskemaets formuleringer kan minde om de spørgsmål, probes og svarmuligheder, der indgår i et semistruktureret interview for at få respondenterne til at fortælle om sit personlige liv. De tekstorienterede analyseteknikker rummer ofte en implicit forventning om mere omfattende og detaljerede tekstlige set-up (for eksempel Jensen 1993), der kan undersøges for eksempelvis sproglige figurer (metaforer, metonymier, symbolik osv.) og motivationer (afsendersynspunkter, syn på modtager osv.).

Der er seks trin i den analysesekvens, Kvale (1994) foreslår. Heraf retter de fire trin sig mod interaktionen mellem interviewer og interviewperson under interviewseancen, og de er dermed uden

relevans i denne sammenhæng. De to tilbageværende trin peger på undersøgerens egenrådige fortolkning af det indsamlede materiale samt handling baseret på nyerhvervet indsigt. De to trin kan sammenfattes til henholdsvis 'strukturering, afklaring og egentlig analyse af materialet' og 'handling som meningsanalytisk manøvre'. Mit fokus vil her være på førstnævnte trin: 'strukturering, afklaring og egentlig analyse af materialet', idet perspektivet 'handling som meningsanalytisk manøvre' afventer afhandlingens konklusion og videre følger. Strukturering vil sige, at materiale opdeles i samhørende enheder, og det afklares, hvad der er relevant for den videre analyse, og hvad der er irrelevant.

Det er på det trin i min analyse, at jeg foretager min udvælgelse af specifikke spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter. Desuden vælger jeg for den enkelte undersøgelse at fokusere min analyse på undersøgelsespublikationens fremstilling af undersøgelsens formål og resultater samt på spørgsmålene formuleret i undersøgelsens spørgeskema.

Derpå følger den egentlige analyse, hvor meningsindhold udvikles på sine egne præmisser med sin egen indre logik. Meningsindholdet ansues nu med nye øjne for at se andre sammenhænge end dem, der umiddelbart gennemskues. Den sidste del kaldes *meningsanalysen*, der kan foretages med forskellige tilgange. Kvale foreslår fem tilgange til denne form for analyse af interviewdata. De fem former for meningsanalyse refereres her:

1) *Meningskondensering*. Lange udsagn trækkes sammen til kortere formuleringer med det formål at skabe en lang knudret tekst om til en kortere tekst, der præcist resumerer meningsindholdet i den oprindelige tekst. I forbindelse med min analyse vil jeg foretage en emnekondensering i forhold til de enkelte spørgsmål med det formål at få overblik over forskellige emner og deres tyngde i det enkelte spørgeskema.

2) *Kategorisering*. Teksten kategoriseres. Der angives forekomst eller fravær af kategorier og styrke af kategorier. Ligesom for meningskondensering anvendes en sprogbrug, der ligger sig tæt op af tekstens eget. Sprogbruken er i overensstemmelse med sproget, der anvendes i teksten. Alternativt kan der være tale om kategoriseringer, der er afledt af relateret teori. Målet er at skabe modeller, figurer etc., der giver overblik både for undersøger og aftagere af analysen. Ved opstilling af display (Dahler-Larsen 2002, omtales detaljeret nedenfor), der forholder sig tekstnært til dokumentet, vil jeg søge at danne mig overblik ved at samle emnerne i mere overordnede kategorier.

3) *Narrativ*. Det afdækkes hvilke historier teksten fremstiller, hvad enten de fremstår med eller uden overlæg. Denne teknik i meningsanalysen vil jeg bringe i anvendelse, når jeg samler min fortolkning i et

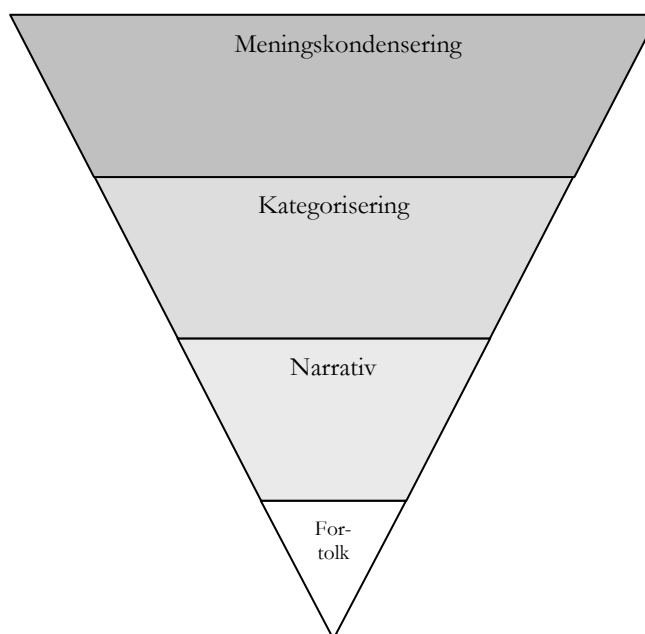
koncept, der samler karakteristika i vidensproduktion, spørgeskemaundersøgelsen som metode og etniske minoriteter som felt for den analyserede spørgeskemaundersøgelse.

4) *Fortolkning*. Her er tale om en dybere og mere spekulativ udlægning af teksten, der relateres til teksten som helhed eller teori. På den måde kan man tale om en tekststudvidelse eller rekontekstualisering. Fortolkningen af mening kan til tider lide under, at fortolkeren kan nære modvilje at tage ligetil udlægninger for interessante og vigtige for i stedet at lede efter subtile betydninger bag det umiddelbare. Der kan udmærket findes mange konkurrerende fortolkninger ved siden af hinanden. Målet er i sådanne tilfælde ikke at finde en, der er 'mere rigtig end de andre', men at diskutere, hvordan de forskellige fortolkninger kan være med til at skabe indsigt. Konceptet kontekstualiseres ved hjælp af fremstillingerne i kapitel 3, 4 og 5 af henholdsvis spørgeskemaundersøgelsen som metode, etniske minoriteter som felt og vidensproduktion i praksis.

5) *Ad hoc*. Her er der tale om en eklektisk metode, hvor der frit vælges blandt teknikker til analyse alt efter, hvad man i situationen anser som mest relevant. Ad hoc-tilgangen er den mest almindelige og i særdeleshed relevant, hvor tekster ikke på forhånd forventes at rumme en overordnet mening. Der nævnes forskellige taktikker til ad hoc meningskabelse i en tekst: Mønstre, temaer, plausibilitet, klynge-dannelse, metaforer, optælling, kontraster/sammenligninger, opdeling, det partikulære i forhold til det almene, faktordannelse, relationer mellem variable, indskudte variable, evidenskæder og begrebsmæssig/teoretisk sammenhæng.

Med min udvikling af særegen analysetilgang, der retter sig mod spørgeskemaet som analyseobjekt, kan min tilgang betragtes som ad hoc med en stringens, der følger af meningsanalyseniveauerne meningskondensering, kategorisering, narrativ og fortolkning. Med henvisning til Dahler-Larsens (2002) anbefalinger af stringens i kvalitative analyse vil jeg søge at holde en klar linje i arbejdet, der betyder, at de udvalgte spørgeskemaundersøgelser gennemgår en ensartet analytisk behandling.

Figur 2.2: Niveauerne i analysen fra meningskondensering til -fortolkning

Meningsanalysen på trekantens tre bredeste niveauer, der er skraverede, henholder sig primært til universet inden for datamaterialets rammer og selvforståelse, det vil sige spørgeskemaundersøgelsen, mens der på fortolkningsniveauet (spidsen) relateres til teoretiske fremstillinger uden for universet. Min analyse af udvalgte spørgeskemaundersøgelser i kapitel 6 placerer sig inden for de skraverede niveauer. Konklusionen, der lægges frem i kapitel 7, inddrager fortolkningsniveauet i meningsanalysen.

Kvale foreslår to måder til kontrol af den meningsanalyse, der er foretaget. Kontrolmåderne er henholdsvis sammenligning af forskellige fortolkeres analyseresultater eller redegørelse for procedurer, der giver modtageren størst mulig adgang til at vurdere de analyser, der er foretaget. Sidstnævnte vil være min form for analysekontrol. Det skyldes, at det ikke har været muligt for mig at samarbejde med andre omkring mine tolkninger over for andres. På den måde kommer succeskriteriet for kontrollen til at handle: *"om en læser, der anlægger samme synspunkt, som forskeren har artikulert, også kan se, hvad forskeren har set, uanset om han er enig deri eller ej."* (Kvale 1994; p. 204). At læseren har mulighed for at foretage en sådan bedømmelse vil jeg sikre mig ved detaljeret fremlæggelse af min analyse både som tilgang og resultater i form af display (Dahler-Larsen 2002), mere herom senere i kapitlet.

For analyse af den type jeg vil foretage, er det imidlertid væsentligt at understrege, at det ikke handler om at finde frem til én og kun én essentiel mening. I stedet handler det om at afdække den

mening som er relevant for den undersøgelse, jeg foretager. Hermed siges analysen at anlægge ”*perspektivistisk subjektivitet*” (Kvale 1994; p. 209) på den måde, at man potentielt kunne tilgå materialet anderledes og hermed opnå andre analyseresultater. Det er formålet med undersøgelsen at afgøre hvilke analyseresultater, det er relevant at interessere sig for, og hvilke der er mindre interessante i den givne kontekst.

Hvordan et analyseresultat er relevant for en undersøgelse afgøres i tre forskellige kontekster – selvforståelse, kritisk common sense-forståelse og teoretisk forståelse – med hver sin valideringsmåde.

Selvforståelse vil sige, at analysen befinder sig indenfor interviewpersonens egen forståelsesverden/logik. Her kan anvendes meningskondensering eller -kategorisering, hvormed undersøgeren tvinger sig selv til at bevæge sig på det faktuelle plan uden at haste videre til fortolkningen. For den del af min analyse, der retter sig mod spørgeskemaet vil analysen spørgsmål for spørgsmål give sig selv på selvforståelsesplanet i kraft af spørgsmålenes simple karakter. Selvforståelse som analysens relevanskriterium er imidlertid ikke tilstrækkelig for den indsigt, jeg ønsker afhandlingen skal give i forhold til spørgeskemaundersøgelsen som vidensproduktion om etniske minoriteter.

Kritisk common sense-forståelse tager analysen fra den dagligdags-selvforståelses-plan til en mere generaliseret betragtning, der vil vække genklang hos de fleste. Her handler det om, at jeg vil trække min analyse sammen omkring nogle kategoriseringer, der vil fortælle om, hvordan spørgeskemaundersøgelser har været med til at skabe koncepter, der samler spørgeskemaundersøgelsen som vidensproduktion og metode i italesættelse af etniske minoriteter i det danske samfund som en særlig gruppe forskellig fra danskerne.

Teoretisk forståelse er tolkninger, der kommer til i spændingsfeltet mellem data og teori. Det breder så at sige tolkningen ud i en teoretiserende kontekst. Når det plan for relevans bliver aktuelt, er det, når jeg vil søge at trække spørgeskemaundersøgelsen over i en betragtningssmåde, hvor det handler om at se spørgeskemaundersøgelsen vedrørende etniske minoriteters positionering inden for de mulighedsbetingelser, der til forskellige tider har været til stede.

Eksempel på brugen af skiftende relevanskriterier:

Ethvert spørgeskema rummer en mængde spørgsmål, der beskriver respondentens demografiske profil i stil med:

- Hvad er din alder?
- Hvad er din sidst afsluttede uddannelse?
- Hvad er din beskæftigelse?
- ... med flere

Når jeg illustrerer med et eksempel omkring demografiske spørgsmål, er det fordi, der her netop er tale om helt faktuelle spørgsmål, hvor man kan spørge sig selv, hvad slags konstruktion, der kan være i det. Men som det vil fremgå, vil også den type spørgsmål rumme analytisk potentiale.

En meningsanalytisk tolkning på *sejforståelsesplanet* er, at der er tale om spørgsmål, der tjener til beskrivelse af respondentgruppens demografi – alder, uddannelse osv. En mere generaliseret betragtningsmåde, *common sense*, vil fortælle, at det handler om, at en detaljeret demografisk beskrivelse af respondentgruppen anses for væsentlig i vidensproduktionen på dette område. Generelt kan man sige, at man for at kunne udlægge sammenhænge har behov for at have en omfattende beskrivelse af hver respondents demokratiske profil. Den *teoretiske forståelse* er, at respondentens demografiske profil vil rumme væsentlig forklaringskraft i forhold til besvarelse af andre spørgsmål. Teoretisk rækker denne forklaringsmodel ud efter teorier, der forklarer den enkeltes adfærd og holdninger med henvisning til det individuelle demografiske variable, mens alder ikke relateres til en biologisk dimension (Gundelach 2002).¹¹

Den meningsanalyse jeg vil gennemføre i forhold til de udvalgte spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter vil jeg præsentere i afhandlingen i form af opstilling af *display* (Dahler-Larsen 2002).

Display til fremstilling af analysen

Når man læser rapporter, der baserer sig på kvalitative data, vil man ofte kunne gribe sig selv i at stille spørgsmålstejn ved resultaternes gyldighed, fordi det kan være svært at gennemskue vejen fra data til resultat. Ofte handler det om at der bruges alt for meget plads til beskrivelse af undersøgelsen og dens metodiske tilgang på bekostning af dataanalyse og resultater (Dahler-Larsen 2002).

¹¹ Hos Gundelach (2002) finder jeg ligeledes variabelen 'alder' anvendt til diskussion af fortolkning som kobling af teori og data. Han skriver: "*Som eksempel kan anvendes variabelen 'alder' der så godt som aldrig tolkes biologisk inden for samfundsvidenskaben, men i stedet udtrykker noget socialt. Dermed kobles biologisk alder med en teori om alderens sociale betydning. Alder kan tolkes som fx livserfaring eller konservatisme.*" (Gundelach 2002; p. 30)

Problemet med at give synlighed og dermed gennemslagskraft til dataanalysen er et generelt problem i forhold til kvalitative studier, som man ofte støder på. Dahler-Larsen er en – blandt få – der har givet bud på teknikker til at skabe synlighed til den kvalitative dataanalyse, hvad der ikke alene er med til at legitimere en undersøgelses resultatet, men også med til at tilføre analyseprocessen, der ligger forud, stringens og oversigtbarhed. Problemet med manglende gennemsigthed til dataanalyse foreslår Dahler-larsen (2002) afhjulpes ved anvendelse af *display* til fremstilling af analysearbejdet:

”Et display er en grafisk eller tabelmæssig fremstilling af kvalitative data i koncentreret form.[...] Et display er opbygget op på en systematisk måde. Displayet er opstillet, så man kan se et helt datasæt på ét sted og desuden opstillet sådan, at det hjælper med at besvare et undersøgelsesspørgsmål.”
(Dahler-Larsen 2002; p. 28)

Nøgleordene vedrørende display er, at displayet hjælper til at producere en kondenseret, systematisk fremstilling af analysearbejdet. Med ordet kondensering henvises til, at datamængden reduceres til de aspekter, der anses for væsentlige i forhold til besvarelse af de spørgsmål, som undersøgelsen stiller.

Selve kondenseringen kan foretages ved hjælp af forskellige analytiske teknikker, som jeg har præsenteret ovenfor – meningskondensering, kategorisering, narrativ, fortolkning og ad hoc. Det andet nøgleord er ordet systematik, idet anvendelsen af display medvirker til at gennemføre analysearbejdet ensartet og struktureret. Det tredje og sidste nøgleord er ordet fremstilling, idet displayet giver synlighed til det analysearbejde, der er foretaget.

For at skabe mulighed for kontrol af min analyse samt indsigt i analysens relevans for de spørgsmål, jeg ønsker at bevare med min analyse har jeg valgt at anvende display til fremstilling af min analyse af spørgsmålstekster i de enkelte spørgeskemaer. Analysen af formålsbeskrivelse og resultatfremstilling vil jeg anvende som en prædefineret analytisk ramme omkring det enkelte display til afgrænsning af et mulighedsrum for analysen. Hermed anvendes formålsbeskrivelse og resultatfremstilling som kontekst for analyseobjektet, så forankring af den indsigt, analysen bidrager til, sikres. Når jeg lader formålsbeskrivelse og resultatfremstilling optræde som kontekst, der i modsætning til spørgsmålenes korte og koncise formuleringer optræder i hele tekster, som ikke egner sig til displayets emnemæssige kondensering. Ved at definere formålsbeskrivelse og resultatfremstilling som kontekst er de principielt uden for analysen, men udgør i stedet den præcist definerede ramme for fortolkning.

Mit interviewmateriale fra interview af undersøgere vedrørende deres forskningspraksis i relation til anvendelsen af spørgeskemaundersøgelser vil ligeledes medvirke til afgrænsning af analysens mulighedsrum.

Der gælder følgende tre regler for display (Dahler-Larsen 2002, p.39-45):

Autencitet. Display skal så vidt muligt basere sig på data i sin originale form. For mit projekts vedkommende vil det sige på de konkrete formuleringer, der optræder i spørgsmålsteksten. Autencitetsreglen skal medvirke til at forhindre hurtige konklusioner baseret på mere eller mindre tilfældige udsnit af data, som man som undersøger er kommet til at lægge mest vægt på.

Inklusion. Alle data i datasættet bør indeholdes i displayet også dem, der synes at falde 'udenfor' og dermed potentielt kunne medvirke til at drage en stringent konklusion i tvivl. Med inklusionsreglen sikrer man sig, at det, der i data fremstod skævt og anderledes omfattes af analysen. For mit vedkommende vil det sige, at data analyseres slavisk og løbende indplaceres i displayet

Transparens. Med begrebet henvises til gennemskuelighed. Det vil sige, det skal være klart og rimeligt simpelt at sætte sig ind i displayets opbygning og hensigt. Transparensreglen giver mig, at mine displays må opbygges enkelt og intuitivt.

Jeg vil i mit analysearbejde som nævnt anvende display ved opstilling af skemaer, der samler min analyse af de enkelte spørgsmål i spørgeskemaerne. På den måde vil jeg for det første selv kunne danne mig overblik over analysens resultater fremkommet ved analyse af spørgsmålene i det enkelte skema. For det andet vil, der skabes mulighed for indsigt i mit analysearbejde. Den endelige analytiske kondensering foretager jeg ved at fremdrage gennemgående linjer i analysen af enkeltspørgsmål fremstillet ved displayet og relatere disse til mulighedsrummet fremstillet af formålsbeskrivelse og fremstillingen af undersøgelsens resultater. Som yderligere ramme inddrages indsigt fra analysen af interviewmaterialet.

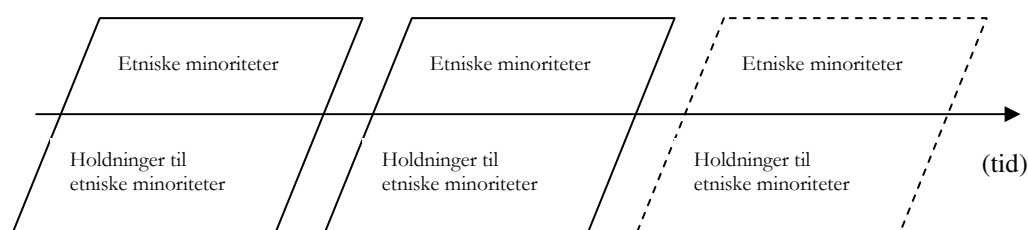
Jeg vil vende tilbage til anvendelsen af display som fremstillingsform, når jeg i kapitel 6 bringer metoden i anvendelse. Her følger præsentation af den analysestrategiske tilgang, som den vil udspille sig.

Den analysestrategiske tilgang i praksis

I afhandlingens analyse inddrages to typer af spørgeskemaundersøgelser med forskellige målgrupper. Den ene type er spørgeskemaundersøgelser *henvendt til etniske minoriteter*, mens den anden type er spørge-

skemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter *henvendt til danskere*, også kaldet holdningsundersøgelser. Begge typer af spørgeskemaundersøgelser har bidraget til vidensproduktionen vedrørende etniske minoriteter i det danske samfund. Da jeg ønsker at sammenligne forskellige undersøgelser har jeg inddraget en opdeling i tid, så der for tidsperioderne 1970'erne, 1980'erne, 1990'erne og 2000'erne er udvalgt en undersøgelse af hver type, der betragtes som væsentlige eksempler på vidensproduktion om etniske minoriteter ved hjælp af spørgeskemaundersøgelser.

Figur 2.3: Tidslinje med placering af undersøgelser med hhv. etniske minoriteter eller danskere som målgruppe

Det første trin i analyseprocessen vil være en fremstilling af undersøgelsens formål, som det er beskrevet for den givne undersøgelse i publikationer, der fremstiller undersøgelsens resultater. Formålsbeskrivelsen vil være at finde i den publikation, der afrapporterer data. Hermed vil jeg søge indsigt i hvilke temaer, det er valgt at dække for at beskrive etniske minoriteters liv i Danmark eller danskernes holdning til de etniske minoriteter. Undersøgelserformålet betragtes som kontekst for den egentlige analyse.

Andet trin i processen vil være en sammenfatning af undersøgelsens resultater, som de optræder i den publikation, der hører til undersøgelsen. Ligesom formålsbeskrivelsen optræder resultatfremstillingen som kontekst for analyse af spørgeskemaerne.

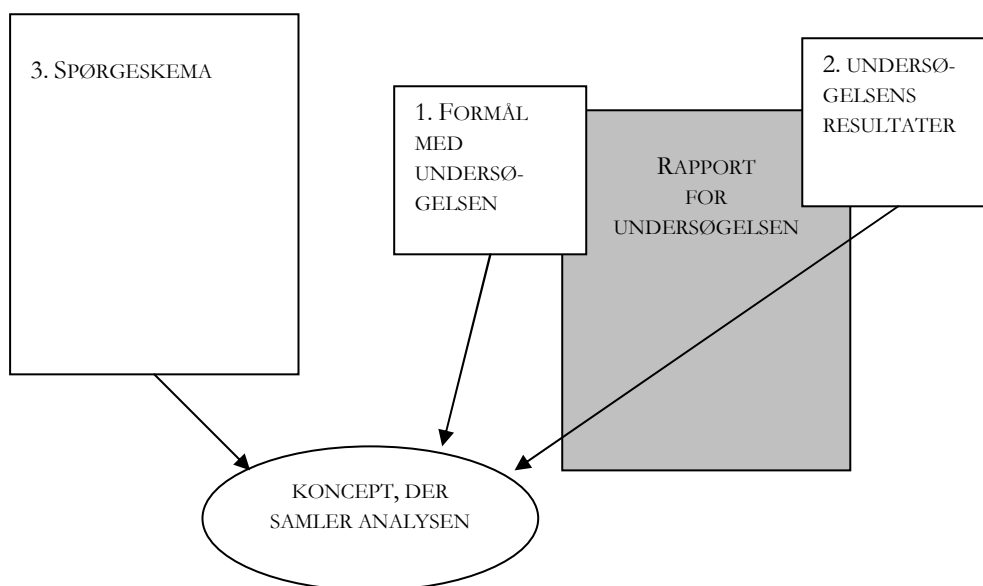
Processens tredje trin er den egentlige analyse af de udvalgte spørgeskemaer. Med analysen søger jeg at skabe overblik over de emner og bredere dækkende kategorier det enkelte spørgeskema tager op med henblik på at skabe overblik over emne-/kategorivariation og den styrke, der er givet til de enkelte emner og kategorier. Styrken måles i henhold til antallet af spørgsmål, der falder inden for et emne eller en kategori og tolkes som udtryk for væsentlighed for beskrivelsen af etniske minoriteter og dermed for vidensproduktionen. Hvad er det for emner/kategorier, der bringes i spil og dermed tillader respondenterne at udtale sig om, når man søger viden om etniske minoriteter og om danskernes holdninger til etniske minoriteter? Displayet anvendes som fremstillingsform for analysen.

Fælles for de tre trin er, at jeg betjener mig af meningskondensering og kategorisering. Det vil sige de to bredeste niveauer i figur 2.2 ovenfor, der fremstiller meningsanalysen som et hierarki, der indsnævres hen i mod en samlende tolkning af meningsanalysen.

Som det fjerde trin i processen samles analysen i en fortolkning, der forholder sig til formål, spørgsmål og resultater på en gang. Når jeg anlægger det analyseniveau, der kaldes narrativ, er det, fordi jeg til den analytiske sammenfatning anvender et billede, som jeg har valgt at kalde et koncept. Med de valgte koncepter, ønsker jeg på en gang at sammenfatte min analyse og lade den relatere sig til en samfundsmæssig virkelighed, den er del af. Det gør jeg på baggrund af min forståelse af den enkelte undersøgelse i kraft af sin vidensproduktion, sin anvendelse af spørgeskemaundersøgelsen som metode og sin italesættelse af etniske minoriteter på engang foretager en spejling og en medkonstruktion af samfundets syn på og håndtering af etniske minoriteter.

Figuren nedenfor er en skitse af den analytiske tilgang.

Figur 2.4: Skitse af den analytiske tilgang i praksis

Skitsen skal illustrere, hvordan min analyse skal bevæge sig fra de tre dele, jeg i afhandlingen har defineret som bestanddelene, der udgør en spørgeskemaundersøgelse – 1) formål for undersøgelsen, 2) resul-

tater af undersøgelsen og 3) spørgeskema. Ingen del kan betragtes selvstændigt, om end det i udgangspunktet må være betragtningsmåden for at gøre det praktisk muligt at tage fat.

Med ovenstående gennemgang har jeg skildret min teoretiske og praktiske analysetilgang, som tilsammen udgør min analysestrategi. Jeg bør til slut påpege, at jeg løbende vil inddrage analysestrategiske refleksioner, hvor disse er motiveret af en konkret sammenhæng.

3. Spørgeskemaundersøgelsen som metode

Målet for en spørgeskemaundersøgelse er at få besvaret en række undersøgelsesspørgsmål på en standardiseret, kvantitativ form, så datamaterialet kan behandles med statistiske analyseværktøjer. Indsamling af kvantitative data ved hjælp af spørgeskemaundersøgelser, der beskriver befolkningen er en væsentlig informationskilde for forskningen, den offentlige administration, markedsanalytikerne og andre. Idéen om samfundet som studieobjekt går tilbage til oplysningstiden (Andersen 2002), hvor vi møder dataindsamling med et egentlig samfundsbeskrivende sigte (Bottomore & Nisbet 1978). Man kan sige, at befolkningen bliver objekt for viden.

Kapitlet her fremlægger karakteristika ved de tidligste spørgeskemaundersøgelser frem til vore dages institutionaliserede spørgeskemaundersøgelser med samfundsbeskrivende formål (Bulmer 1982), som tegner det rum, som spørgeskemaundersøgelsen bliver til indenfor. De karakteristika ved spørgeskemaundersøgelsen som metode, jeg vil præsentere med egne afsnit, er: kategorisering, repræsentativitet, indlejret neutralitet, velfærdsstatens værktøj og plads i videnskaben. Disse karakteristika ser jeg som markører af de mulighedsrum, som spørgeskemaundersøgelsen som metodens bliver til inden for.

'Kategorisering' henviser til optælling og opgørelse baseret på en opdeling et fænomen i veldefinerede enheder, der forventes udtømmende at dække fænomenet. Afsnittet 'Repræsentativitet' beskriver, hvordan metoden formaliseres gennem udvikling af dataindsamlingsteknikken. 'Indlejret neutralitet' fremlægger spørgeskemametodens indlejring af det klassiske forskningsideal om neutralitet herunder undersøgerens position som udenforstående i forhold til genstandsfeltet og anvendelsen af statistikken. Det følgende afsnit 'Velfærdsstatens værktøj' diskuterer, hvordan den moderne velfærdsstat bruger spørgeskemaundersøgelsen til at indhente information om borgerne. Kapitlet 'Plads i videnskaben' fremstiller spørgeskemaundersøgelsens positionering inden for samfundsvidenskaben. Kapitlet afsluttes med en sammenfatning.

Overordnet vil kapitlet argumentere for spørgeskemaundersøgelsen som alle tiders populære metode (Neuman 2003) til samfundsbeskrivelse både på et abstrakt og et konkret plan. På det abstrakte plan ved at metoden er i tråd med videnskabelige idealer om værdifrihed, neutralitet, standardisering og så videre, der overtages fra naturvidenskaben. På det konkrete plan ved at være underlagt diverse formmæssige og beregningsmæssige krav, der gør den i særdeleshed velegnet som beskrivelsesform og beslutningsgrundlag.

Kategorisering

Spørgeskemaundersøgelsens forløber kan siges at være folketællingerne (Neuman 2003), hvor embeds personer blev udpeget til at opgøre befolkningsgrundlaget i bestemte områder. Embedspersonerne foretog forskellige registreringer vedrørende de enkelte personer, der blev talt. I Danmark daterer den første folketælling sig til 1769 (Jensen 1941).

Grunden, til at man i oplysningstiden intensivt beskæftigede sig med befolkningstælling, var, at man anså en positiv befolkningstilvækst som vejen til velstand (Bulmer et al. 1991; Marsh 1982). Baggrunden var et merkantilistisk ideal, der satte nationalstatens voksende økonomiske velstand som sit centrum. Velstand skulle medvirke til at sikre den nyetablerede nationalstat sin overlevelse på længere sigt (Agersnap 1996), idet man frygtede, at smitsomme sygdommes udbredelse og krige kunne ødelægge befolkningens vækstkurve og hermed væksten i velstandsniveau. Der var imidlertid ingen interesse for, om man fra myndighedernes side kunne påvirke folketallets udvikling for slet ikke at tale om det enkelte individs forhold.

I Storbritannien har man siden 1500-tallet gennemført optælling af dødsfald samt opgjort antallet af døbte og begravede. Opgørelser af dødsårsager på personniveau i form af de såkaldte '*bills of mortality*' kom til i 1629 (Public Health Program, besøgt 30.01.2008). Hyppige epidemier var karakteristisk for London som for andre af datidens storbyer. Formålet med opgørelserne var i begyndelsen alene at blive bekendt med dødstallet for så tidligt som muligt at blive opmærksom på epidemier i fremmarch. Senere kom så interessen for de specifikke dødsårsager.

Figur 3.1: Liste over dødsårsager fra 1719

14 November 1719 Weekly Journal, or The British Gazetteer

The Diseases and Casualties this Week.

Abortive	3	Jaundies	1
Aged	52	Imposthume [3]	2
Ague	12	Mortification	7
Apoplexy	1	Plurisie	2
Asthma	2	Rash	1
Bloody Flux	1	Rheumatism	1
Cancer	4	Rickets	1
Childbed	4	Rising of the Lights [4]	1
Chrisoms [1]	2	Rupture	1
Colick	2	Small-Pox	54
Consumption	78	Stilborn	9
Convulsion	112	Stone	2
Dropsie	26	Stoppage in the Stomach	2
Evil	1	Suddenly	1
Fever	76	Teeth	39
French-Pox	2	Thrush	1
Gangrene	1	Tissick [5]	5
Gout	1	Twisting of the Guts	6
Griping in the Guts	14	Ulcers	1
Headmouldshot [2]	2		

[1] Infant who died before or shortly after baptism, [2] Inflammation or water in the brain, [3] Cyst or abscess, [4] Lung problems og [5] Consumption.
 Christned Males 171. Females 156. In all 327, Buried Males 26. Females

Kilde: Early Eighteenth-Century Newspaper Reports, besøgt 31.01.2008

Tabellen viser listen over officielle dødsårsager, som den var udarbejdet i 1719. Det er interessant at bemærke, hvad man anså for at være mulige dødsårsager. Heraf er mange tvetydige og uklare set med vore dages øjne som for eksempel dødsårsagerne *'Griping in the Guts'* og *'Suddenly'*. Lægen var så at sige tvunget til at anvende en af en af de nævnte officielle dødsårsager. Det er vanskeligt at tro, at det i alle tilfælde har været muligt at klassificere alle dødsårsager entydigt. Populært kan man sige, at man ikke tillod Londons borgere at dø af andet end de officielle årsager. *The bills* er hermed et slående eksempel på, hvordan man fra myndighedernes side konstruerer viden om dødsårsager hos den londonske befolkning inde for en veldefineret ramme. Det er også bemærkelsesværdigt, at der ikke findes en rest-gruppe (andre årsager/ikke muligt at diagnosticere). Som en følge af opgørelserne kan man forestille sig, at myndighederne har dannet sig overblik over befolkningens sundhedstilstand.

I 1662 udkom bogen *"Natural and Politcal Observations with reference to the Government, Religion, Trade, Growth, Ayre, Diseases and the severall Changes of the said City of London"* baseret på *the bills*. Heri fandtes

blandt andet de første primitive beregninger af forventet middellevetid. "Bills of Mortality" betegnes derfor som et første forsøg på samfundsforskning ved hjælp af systematisk tælling (Marsh 1982), hvilket gik under betegnelsen *political arithmetic* (Bulmer et al. 1991).

Det er kendetegnende for disse tidlige befolkningsbeskrivelser, at befolkningen betragtes som en organisk masse, der udfylder nationalstaten. Hermed placeres befolkningsbeskrivelse i et rum tegnet af nationalstatens manifestation. Befolkningsmassen i form af dens beskrivelse er i den forstand en blandt flere byggesten, der observeres på lige fod med eksempelvis handelsbalancen som indikator for nationalstatens velstand og dermed overlevelseshed. Paradoksalt nok kan man sige at i kraft af *the bills*, kommer det enkelte menneske officielt til stede ved sin død.

Netop idéen om viden tilvejebragt gennem kategorisering betegnes for et grundlæggende træk for den historiske periode. Et berømt eksempel fra naturvidenskaben er Carl von Linnés system til kategorisering af planter, dyr og mineraler (Foucault 1999).

En ny genre af befolkningsbeskrivelse dukker op med de såkaldte fattigdomsstudier. Studierne var motiveret af, at anden halvdel af 1800-tallet var en periode, hvor nøden blandt de fattige i London og i andre større byer øgedes drastisk i kølvandet på industrialiseringen (Marsh 1982 og Reid 1987). Omfanget af sult og fattigdom betød, at forhold, der tidligere betragtedes som den enkeltes problem, nu trængte sig på som et samfundsmæssigt anliggende. På samme tid mødte man forestillingen om, at man for samfundet som for en maskine kunne beskrive dets funktionsmåde og herved finde ud af, hvordan det kunne indrettes mere hensigtsmæssigt. Information indsamlet ved brug af systematiske metoder kunne frembringe denne indsigt i samfundets lovmæssigheder, der videre kunne anvendes til kontrol.

"Much of the impetus for statistical sociology in the Victorian Age came from people's desire to understand, and thus control, the social world which was changing so rapidly around them. Central to this attempt to comprehend the transformation of society was the application of scientific method: scientific knowledge and its application in technology, was a primary motive force in the industrialization process and it appeared logical to the Victorians to employ similar methods in the analysis and management of human behaviour." (Reid 1987; p. 2)

Hvor man før havde set data som en kilde til opgørelse af nationalstatens styrke ser man her beskrivelsen som objektivisering af befolkningsmassen til forklaring af variation og kontrol af samme. Man begyndte eksempelvis fra offentligt hold at indhente oplysninger om køns- og aldersfordelingen i befolk-

ningen til forklaring af forskelle i blandt andet dødelighed (Marsh 1982). To eksempler på mere omfattende befolkningsstudier skal præsenteres her.

I slutningen af 1800-tallet gennemførte Charles Booth (1840-1916) undersøgelsen "*Life and Labour in London, 1886-1903*" (Charles Booth Online Archive, besøgt 31.01.2008). Booths undersøgelse var motiveret af tidligere estimationer af andelen af fattige i London, som han anså for at være alt for høje. Andelen af fattige var præciseret til 10 pct., mens Booth faktisk endte med en andel på omkring 30 pct. (Marsh 1982). Undersøgelsen udmærkede sig ved, at Booth arbejdede med hypoteser om kausale sammenhænge mellem fattigdom og andre faktorer. På baggrund af sit studie kunne Booth – i opposition til den gængse mening i tiden – argumentere for, at fattigdom ikke var forårsaget af det enkelte individs manglende lyst til at tjene til livets ophold, men af årsager som dårligt helbred, familiestørrelse, arbejdsløshed etc. – det vil sige faktorer som var socialt betingede og vanskeligt kontrollerbare for den enkelte. Reid (1987) betegner Booths studie som et pionérstudium inden for spørgeskemaundersøgelser, mens Marsh (1982) giver det en hård kritik og stiller spørgsmålstegn ved, om undersøgelsen har en kvalitet, der tillader de vidtrækkende konklusioner, der drages.

Som arvtager til Booth gennemførte Seebohm Rowntrees (1871-1954) en omfattende undersøgelse af fattigdom i York i 1899, hvor han kunne demonstrere livscykluseffekter, der kunne bringe mennesker ud af eller ind i fattigdom afhængigt af, hvordan deres familieforhold skiftede. Rowntree arbejdede blandt andet med en funktionalistisk definition af fattigdom, idet en person defineredes som fattig, hvis han/hun ikke havde tilstrækkelige økonomiske midler til at købe den mængde føde (beregnet som kaloriemængde), han/hun dagligt ville have brug for for at opretholde fysisk efficiens. Her har Rowntree fundet sin viden fra sundhedsvidenskabens lære om kost og energi. Desuden arbejdede Rowntree med begrebet sekundær fattigdom, der dækkede en tilstand, hvor en person anvendte sine økonomiske midler til indkøb af ikke-essentielle varer som fx spiritus eller møbler og derfor ikke var i stand til at opretholde en tilstrækkelig diæt. Ikke mindst i kraft af disse kategoriseringer var Rowntrees studie et fint eksempel på arbejde med systematisk indsamling af data og kausalitetsbetragtninger. Rowntree kunne demonstrere, at 15 pct. af Yorks arbejderklasse svarende til en tiendedel af Yorks indbyggere levede under forhold, der kunne betegnes som primær fattigdom. 18 pct. betegnedes som sekundært fattige. Det deprimerende billede var i høj grad overensstemmende med Booths tidligere resultater fra London (Briggs 1961). På den måde bliver den ensartede beskrivelsesform til synliggørelse af, at fattigdomsproblemet havde national karakter og ikke alene regional karakter.

Det er karakteristisk for disse fattigdomsstudier, at de bryder med de første befolkningsbeskrivelser form, idet forståelsen nu i høj grad er mekanistisk/funktionalistisk. Undersøgelsesernes målgruppe er den fattige del af befolkningen, der anses for at være råstoffet til samfundsmaskinen, der for at fun-

gere må være velsmurt i hvert enkelt led ved, at hvert enkelt individ fungerer optimalt. Borgerskabet, hvis repræsentanter gennemfører undersøgelserne, placerer sig som den udenforstående observatør og formidler af undersøgelsesresultaterne. For spørgeskemaundersøgelsen som metode tilføjes endnu en dimension til et rum, der består i undersøgerens placering som uden kobling til det undersøgte.

Det var statistikeren og matematikeren Arthur Bowley (1869-1957), der leverede det egentlige gennembrud for den videnskabelige spørgeskemaundersøgelse (Marsh 1982), som han præsenterede med bogen *"The Measurement of Social Phenomena"* (1915) med den alternative titel: *Livelihood and Poverty: a study in the economic conditions of working-class households*. Bowleys undersøgelse adskilte sig fra de tidligere omtalte studier ved, at han anvendte præcist formulerede spørgsmål og havde en præcis definition af sine variable herunder af indkomst, fattigdom, husholdning etc. Hermed introducerede Bowley en standardiseringsgrad, der var ukendt for de tidligere undersøgere, der så selve informationsindsamlingen som mindre væsentlig i forhold til at opnå besvarelse af nogle overordnede undersøgelsesspørgsmål. Det var Bowleys overbevisning, at måleinstrumentet ikke måtte forandre sig, hvis hensigten var at summere svar på spørgsmål. Spørgsmålene skulle derfor fremstå standardiserede og stilles på den samme måde hver gang, nøjagtig ligesom længde blev målt med en standardiseret målestok (Young 1990).

Repræsentativitet

Bowleys studie, der er omtalt ovenfor, rettede sig mod de fattige som gruppe. De udpegedes dog ikke længere ved skøn, men ved at være bosiddende i bestemte dele af London. Når Bowleys forgængere Booth, Rowntree og andre indsamlede data var målet at få information fra hele populationen. De har uden tvivl i et eller andet omfang måttet udelade nogle for at overkomme datamængden, men de har gjort dette skønsomt afledt af deres informationsbehov vedrørende bestemte emner. Da Bowleys midler var begrænsede, måtte han fra begyndelse betjene sig af repræsentanter for den valgte population, de fattige. For at opnå systematik i sin udvælgelse udarbejdede Bowley lister over samtlige husstande i sit studieområde og udvalgte herfra tilfældigt sin stikprøve. Denne metode er også i dag er flittigt brugt, idet den betragtes som repræsentativ (Hansen & Andersen 2002). I dag er Bowley mest kendt for at være den første til at anvende sådanne statistiske metoder til stikprøveudvælgelse (Reid 1987).

Et væsentligt skift i forhold til tidligere undersøgelser var, at Bowley valgte at interviewe sine undersøgelsesobjekter, det vil sige de fattige, personligt. Tidligere havde man ikke kunnet tro, at de fattige, der var undersøgelsesobjekter, ville tale sandt i deres besvarelser af de stillede spørgsmål. I stedet interviewede man forskellige myndighedspersoner med kontakt til den fattige familie, som man anså for

pålidelige.¹² Men selv om det enkelte menneske altså er blevet sin egen talsmand, så er det de fattige som kollektiv, der efterspørges viden om.

Anvendelse af repræsentativitetsmål bliver grundlæggende for spørgeskemaundersøgelsen (Hesse 2006). Det betyder, at en spørgeskemaundersøgelse ikke skal interviewe alle i målgruppen, men blot en systematisk udvalgt stikprøve af gruppens medlemmer, der kan forventes at udgøre en repræsentation af gruppen som helhed. Forståelse bag tilgangen er, at...:

”... oavsett vilken variabel man väljer, så tenderar stickprovets fördelning längs denne variabel att likna populationens.” (Rosengren 1971, 52)

Repræsentativitet vil sige, at et givent måleresultat kan generaliseres til hele populationen. Ved hjælp af statistiske beregningsteknikker kan det med en forudbestemt sandsynlighed på for eksempel 95 pct. fastslås, om en variabelværdi er svarende til den værdi, der ville findes, hvis der ikke var tale om en stikprøve, men om en totaltælling. Det vil sige, at en spørgeskemaundersøgelse bliver rum for repræsentation af befolkningen som helhed, der med henvisning til beregningstekniske regler kan defineres som en korrekt spejling af virkeligheden i forhold til udvalgte måleparametre.

Indlejret neutralitet

For alle de omtalte undersøgere var det væsentligt at lægge sig op ad et vidensregime, hvis inspiration var indhentet fra den videnskab om naturen, som man længe havde været i gang med at opbygge. Hvad der skulle foretages var en objektivisering af mennesket, så det kunne gøres det til genstand for videnskab nøjagtigt som et dyr, en plante eller et mineral. Den newtonske fysik var det ideal, man trak frem for videnskab om samfundet. Hermed blev tal og beregninger givet en privilegeret position. Målet var gennem empiriske studier at afdække samfundets lovmæssigheder i lighed med de love, man fandt for naturfænomener. For alle de omtalte undersøgere gælder det, at det var et mål fra en ophøjet position at foretage en systematisk, optælling af karakteristika for undersøgelsesenhederne. Man kan hævde, at det blandt andet er ved den slags aktivitet, at mennesket bliver til i de moderne videnskaber om det humane (Heede 1992 og Schmidt & Kristensen 1985).

¹² Der er derfor visse forfattere, der vælger at betragte Booths og Rowntrees studier som en slags reportager (fx Miller 1983).

For undersøgerne var det som nævnt væsentlig ikke at tage stilling i forbindelse med spørgeskemaundersøgelser, idet målet var at fremstå upartisk i forhold til en given undersøgelse både med hensyn til dataindsamling og fremstilling af resultater. Derfor skulle det heller ikke være op til den enkelte undersøger at afgøre, om der skulle tages handling på et studies resultater eller ej. Vender man sig til samfundsvidenskaben, er det i tiden omkring 1. Verdenskrig, at samfundsvidenskaben som videnskab internaliserer et påbud om neutralitet (Andersen 2000). I kraft af netop undersøgerens 'udenforståenhed' / *disinterestedness* (Merton 1973) ved anvendelse af spørgeskemaundersøgelsen kunne den positionere sig som samfundsvidenskabelig metode.

Med til de karakteristika ved spørgeskemaundersøgelsen, der er kaldt indlejret neutralitet hører udviklingen af de teknikker, der anvendes til analyse af de data, skemaet indhenter. Hvor man før skelne mellem determinisme og tilfældighed, kunne man med statistikken forholde sig til distributioner af udfald (determinerede tilfældigheder) og sandsynligheden for disse (Hacking 1991). Allerede i første halvdel af 1800-tallet havde Karl Friedrich Gauss (1777-1855) formuleret klassisk fejlteori, der dannede grundlag for den senere udvikling af de statistiske analyseteknikker samt normal- og binominalfordeling. Hertil kom S. D. Poissons (1781-1840) "de store tals lov" fra 1835, der fortæller, at tilfældige udsving i data om et massefænomen vil forsvinde, når en tilstrækkelig mængde data er indsamlet (Hacking 1991). Hermed kan man tillade sig at anlægge den forståelse, at jo større datamængde, desto sandere billede, desto nærmere virkeligheden, fordi 'loven' sikrer, at tilfældige udsving i variabelværdier ikke skævvride det samlede billede.

Udviklingen inden for statistikken kan overvejende tilskrives forskere beskæftiget med racehygiejne eller biometrik (Hacking 1991), hvilket her fremstår som en absurditet, idet feltet med vore dages øjne er alt andet end neutralt og værdifrit. Baggrunden for racehygiejneteorierne var, at man frygtede, at de dele af arbejderklassen, der bestod af småkriminelle, dovne, handicappede og syge ville udkonkurrere den respektable, det vil sige, den arbejdsomme del. At arbejderklassen voksede ekspansivt som følge af urbaniseringen, gjorde problemet endnu mere påtrængende. Ideologien var, at man på forskellig vis skulle sikre sig, at kun de 'rigtige' dele af befolkningen reproducerede sig. Man måtte derfor ved hjælp af rigoristiske love kunne afgøre, hvem der tilhørte den ene eller den anden del af befolkningen. Francis Galton (1822-1911) og Karl Pearson (1857-1936) var begge af den overbevisning, at sociale kvaliteter var nedarvede, og der derfor ville være en korrelation mellem forælder (far) og barn (søn). I dette lys udviklede Galton den grundlæggende teori om regression med formålet at afbilde sønners nedarvede kvaliteter fra deres fædre. Pearson udviklede videre på denne teori og fremkom med χ^2 -fordelingen og test af korrelationskoefficient. Deres arbejde ledte videre frem til den multivariate analyse. Pearson

gjorde desuden en stor indsats for uddannelse af statistikere og dermed for indførelsen af statistikken som en videnskabelig disciplin på universiteterne (Moser & Kalton 1985).

Charles Edward Spearman (1863-1945), der var elev af Galton, introducerede faktoranalysen, som han anvendte til intelligensundersøgelse. Med faktoranalysen kan man se, hvordan forskellige variable grupperede sig sammen som en faktor ved at påvirke en afhængig variable systematisk. Med sit arbejde grundlagde Spearman disciplinen psykometri (Individual Differences, Department of Psychology University of Sydney, besøgt 31.01.2008). Som for udviklingen af teknikker til befolkningsbeskrivelse gjaldt det, at metodeudviklingen blev gennemført med en bestemt sag for øje. Analyseteknikkerne kunne straks bringes i anvendelse i denne bestemte sags tjeneste.

Fælles for disse statistikere var, at deres analyseteknikker primært rettede sig mod kontinuerte variable, og man mistede derfor for en tid interessen for spørgeskemaundersøgelsens primært ordinale og nominelle data. Det var George Udny Yule (1871-1951), der med analyseteknikker uden krav om normalfordeling og store datamængder, igen kunne bringe spørgeskemaundersøgelsen på banen (The History of Economic Thought, besøgt 31.01.2008). Faktisk var Booth's studie blandt de datasæt Yule anvendte i forbindelse med sin udvikling af statistisk teori. Yule blev imidlertid delvist overset i sin tid og det var først da Paul Lazarsfeld revitaliserede hans idéer efter 2. verdenskrig, at den statistiske analyse vandt indpas på spørgeskemaområdet.

Sociologidisciplinens grundlæggere Auguste Comtes (1798-1857) og Emile Durkheims (1858-1917) begrænsede interesse for matematikkens muligheder (Marsh 1982) betød, at det først er i 1950'erne, at matematikken for alvor bliver instrument for sociologien, og man bliver i stand til at udnytte mulighederne i kvantitative datasæt. Med avanceret statistisk analyse kunne data besvare indviklede sociologiske spørgsmål uden at forsimpler årsags- og virkningssammenhænge. Væsentligt i denne sammenhæng er naturligvis også, at beregningsmulighederne i kraft af nye computere med større data-behandlingskraft var til rådighed (Reid 1987). Således er mange af de statistiske teknikker, der i dag anvendes til udvælgelse af respondenter, dataindsamling og -analyse i høj grad afhængige af computere med evne til at håndtere store datamængder og foretage komplekse beregninger.

Med de statistiske analysemetoder objektiviteredes undersøgelsesernes analyse og resultater. De frigøres i den forstand fra undersøgelsens mål og bliver til værdifri matematik.

"[S]tatisticians aim at a kind of untouched-by-human-hands mechanism by which theories can be 'neutrally' tested against an objective world" (Collins 1984; p. 331)

Hermed placerer spørgeskemaundersøgelsen sig inden for et rum tegnet af det naturvidenskabelige undersøgelsesideal om neutralitet og statistikkens strukturer. Det er i høj grad, hvad der gør spørgeskemaundersøgelsen til et yndet værktøj for staten, der søger at tage hånd om den enkelte borgers ve og vel.

Velfærdsstatens værktøj

En forudsætning for statens brug af spørgeskemaundersøgelsen er, hvordan befolkningen befordrede sin egen beskrivelse. Den interesse for dataindsamling og -analyse, der blomstrede op i slutningen af 1800-tallet, gik hånd i hånd med forbedringer af mulighederne for dataindsamling i kraft af store befolkningsvandringer fra land til by. Man kan sige med det nye industriarbejde i byen, stillede 'data' i form af respondenter sig nu langt mere tilgængelige. Det er oplagt lettere at finde frem til mennesker i lejligheder og på fabrikker end at skulle finde dem ude i landområderne (Converse 1987). Samtidigt havde industriarbejderne i byen nogle helt andre – og mere udtalte – behov for offentlig service end arbejderne på landet, der indgik i samfundsstruktur, hvor mange sociale opgaver var varetaget af familien og blandt landsbyens medlemmer. Byboerne med arbejde uden for hjemmet har eksempelvis haft behov for, at der blev taget hånd om de ikke-erhvervsaktive (børnene, de syge, de ældre osv.), hjælp ved arbejdsløshed, økonomiske støtte ved invalidering og så videre. De havde derfor en interesse i den synliggørelse af deres behov, det gav at være med i sådanne undersøgelser. Som endnu et aspekt har det haft betydning, at behov har været ensartede inden for den nye store gruppe af industriarbejdere i byen. Man kan således se en form for uformel institutionalisering i det aspekt, at befolkningen nu positivt medvirker til sin egen beskrivelse, sin egen objektivering.

Væsentlig fremmarch for spørgeskemametodens mødes igen i mellemkrigsperioden, hvor der foregik nogle gennemgribende samfundsforandringer (Andersen 2002), der gav metoden ekstra vind i sejlene. Krisen i kølvandet på 1. verdenskrig og den økonomiske krise i 1930'erne betød, at de industrialiserede lande heriblandt Danmark valgte at lade staten spille en langt mere aktiv samfundsøkonomisk rolle end den tidligere havde gjort. Den interventionistiske stat kunne legitimere sig i lyset af den keynesianske forståelse af de økonomiske sammenhænge, der udbredtes fra samfundsvidenskaben. På samme tid begyndte den voksende og bevidstgjorte arbejderklasse at kræve – og få – forbedrede sociale og økonomiske forhold i den spirende velfærdsstat, der skulle være den enkelte borgers garant for et trygt og godt livsforløb. De ændrede økonomiske og sociale strukturer forårsagede blandt andet en stigende efterspørgsel efter befolkningsbeskrivende data, der kunne være handlingsgrundlag for den

stærke, velmenende stat (Overgaard 1984). Den samfundsvidenskabelige forskning fik stillet flere midler til rådighed.

Det betød yderligere ekspansion af brugen af spørgeskemaundersøgelser. Som noget nyt valgte man at rette dele af forskningen mod bestemte problemfelter, hvor man tidligere kun havde haft 'fri forskning'. I en dansk kontekst oprettedes i 1958 sektorforskningsinstitutionen Socialforskningsinstituttet (i dag SFI – Det nationale forskningscenter for velfærd), der også i dag har spørgeskemaet som et yndet redskab. SFI blev grundlagt med det formål at drive "*målforskning med sigte på at belyse sociale forhold til vejledning for de organer, hvis opgave det er at påvirke leveforholdene for enkeltindivider, familier og sociale grupper, herunder i situationer, som medfører økonomisk trang eller andre særlige vanskeligheder*" (Mogensen 1975; p. 34). Af citatet fremgår, at der er tale om forskning med en bestemt hensigt for øje. Hermed italesættes troen på, at målrettet samfundsvidenskabelig forskning kan vejlede beslutningstagere og administration. Lades det op til SFI at definere, hvad det er relevant at studere af sociale problemer, kan man tale om, at spørgeskemaundersøgelsen (foretaget af SFI) entrerer det politiske felt.

En anden samfundsmæssig udvikling lader sig relatere til den moderne spørgeskemaundersøgelses udbredelse nemlig det karakteristika, der kaldes *individualisering* (for eksempel Bauman 2001). Individualiseringen betegner den tilstand, at det moderne individ oplever sig som fri af sociokulturelle, herunder familiemæssige, bånd og direktioner. Spørgeskemaet, der retter sig til den enkelte og beder om hans eller hendes synspunkter og demografiske profil, skriver sig ind i denne individualiseringsbølge. Man kan sige, at individualiseringstendensen er en mulighedsbetingelse, der påvirker spørgeskemaundersøgelses udbredelse i tiden efter 2. Verdenskrig. Lige som man kan sige, at netop denne undersøgelsesmetode er medvirkende til at styrke opfattelsen af individet som uafhængigt af samfundsmæssige strukturer.

Karakteristisk for den moderne spørgeskemaundersøgelse er, at fokus flyttes fra kollektivet til individet, eksempelvis vælgeren, forbrugeren etc. (Lazarsfeld 1982). Hermed er interessen ikke længere alene for at afdække sociale strukturer inden for et bestemt område, men i højere grad at studere det enkelte individs adfærd (*the study of action*), som uafhængigt af andre individers. Et skift, der er meget væsentligt set i forhold til den klassiske sociologiske teori, der så strukturer som noget, den enkelte var underlagt. Når der i stedet bliver tale om handling, er det konceptuelle udgangspunkt tilstedeværelsen af en fri vilje. Som sådan knytter den moderne spørgeskemaundersøgelse an til behaviorismen, der vandt frem i 1950'erne og 1960'erne, idet det var behaviorismens hensigt at se på udkomme (handling) uden interesse for de indre mentale processer bag (Miller 1983).

Denne moderne spørgeskemaundersøgelse bliver i det lys uhyre velegnet for den samfundsvidenskabelige forskning, den moderne bureaukratiske administration, de kommercielle aktører og andre,

der alle har brug for et værktøj, der skaber adgang til og forståelse af individets ønsker og behov inden for bestemte strukturerede metodiske rammer. I kraft af denne position bliver spørgeskemametoden et essentielt værktøj for det 20. århundredes nationalstat.

Plads i videnskaben

Spørgeskemaundersøgelsen er ikke opstået som svar på et teoretisk problem for samfundsvidenskaben, og dens epistemologiske forudsætninger er derfor uklare, hævder Hesse (2006). Spørgeskemaundersøgelsesforskningen er som sådan aldrig blevet en akademisk disciplin i traditionel forstand. Feltet har udviklet sig u-koordineret blandt statistikere, psykologer, politologer og sociologer.

Målet for enhver forsker kan siges at være at få monopol på den legitime version af sandheden. Bourdieu og Wacquant (1996) henviser til en social darwinisme, der får de stærkeste teorier til at overleve. Det skyldes, at det videnskabelige felt over tid har vundet autonomi, og derfor er karakteriseret ved sine egne interne kampe. De mindst autonome discipliner er sociologi, psykologi, statskundskab med flere, det vil sige discipliner, der placerer sig inden for samfundsvidenskab. Her er der derfor udefrakommende, der blander sig og tillader sig at tvivle. Inden for samfundsvidenskaben har man derfor i særdeleshed behov for at kunne henvise til viden, der er karakteriseret som værdineutral og systematisk. Spørgeskemaundersøgelsen udmærker sig ved at tilbyde information af den type og kan derfor anvendes til at fundere videnskabelige standpunkter, så modsigelse undgås.

Inden for den kommercielle verden havde markedsundersøgelser gennemført ved hjælp af spørgeskemaer siden 1930'erne haft en central plads (Moser & Kalton 1985). Men det var først omkring 1940, at spørgeskemametoden fik plads inden for universitetsverdenen, og man kan derfor tale om den moderne *videnskabelige* stikprøvebaserede spørgeskemaundersøgelse. Landvindinger på det kommercielle og det akademiske område har gensidigt befrugtet hinanden. Således er væsentlige udviklinger af spørgeskemametoden kommet fra kommercielle aktører, der har haft midler til at udvikle nye teknikker til indsigt i den enkeltes motiver og adfærd (Moser & Kalton 1985). Inden for den kommercielle verden blev spørgeskemametoden i høj grad redskab til at afdække præferencer, der lader sig relatere til klassisk mikroøkonomisk teori omkring forbrugerens nytteoptimering. Der bliver hermed gjort op med spørgeskemaundersøgelsen som fokuseret redskab til alene at studere strukturelle sociale problemer.

Gennembruddet for den moderne spørgeskemaundersøgelsesmetode tilskrives den østrigske matematiker Paul F. Lazarsfeld (1901-1976) (Bulmer et al. 1991; Lazarsfeld 1982), der cementerede spørgeskemaundersøgelsens plads i universitetsverdenen.

Den moderne spørgeskemaundersøgelse anvender spørgeskemadata til at besvare sociologiske problemstillinger opstillet i en kausal forståelsesramme frem for blot at måle meninger på forskellige variable (Marsh 1982). I samme spor, nævner Cicourel (1964), afspejler den en forståelse for variables kategorisering og dimensionering, der er i overensstemmelse med den alment vedtagne kulturelle forståelse af de opstillede koncepter og sociologisk teori. Rowntrees tidligere omtalte fysiologisk baserede definition af fattigdom er eksempel på en definition, der er ude af trit med en moderne, sociologisk forståelse af fattigdom (Hesse 2006). For at sikre almenheden bliver respondenterne typisk mødt af et batteri af spørgsmål, et indeks eksempelvis for fattigdom, der analytisk set måler på det samme (Converse 1987). På den måde søger man at undgå tilfældige udsving i tilkendegivelser.

Inden for universitetsverdenen er valgundersøgelser gennemført som stikprøvebaserede spørgeskemaundersøgelser kommet til at spille en central rolle for den politologiske forskning. Med valgundersøgelserne kunne man finde forklaringer på det enkelte individs valg af parti i stil med – naturligvis – markedsundersøgelserne, hvor det handlede om at finde forklaringer på valg af produkter.

Det er fortsat diskuteret, hvorvidt konstruktion af spørgeskemaer er videnskab eller håndværk. Oppenheim argumenterer med følgende udsagn for en placering af spørgeskemaundersøgelsen inden for videnskaben:

“Not everyone realizes that the design of a survey, besides requiring a certain amount of technical knowledge, is a prolonged and arduous intellectual exercise in the course of which we are continuously trying to clear our own minds about our goals.” (Oppenheim 1992; p. 7)

I USA støder man på forskning med den hensigt at videnskabeliggøre spørgeskemakonstruktion gennem samarbejde mellem spørgeskemaundersøgelsesforskere, kognitive psykologer og lingvister (Olsen 2005). Smelser (1969) hævder, at med den stigende anvendelse af standardiserede metoder til dataindsamling og -analyse over de seneste 50 år, er den videnskabelige kvalitet af sociologisk forskning steget tilsvarende. Smelsers synspunkt viser en opfattelse af sammenhæng mellem anvendelsen af standardiserede metoder som for eksempel spørgeskemaundersøgelsen og forskningens kvalitet, og anerkendelse af spørgeskemaundersøgelsens placering inden for en videnskabelig tradition. Anskuelsen er imidlertid udsat for hård konkurrence, idet anskuelsen om, at spørgeskemakonstruktion handler mere om håndværk end om videnskab, findes side om side (se Olsen 2005, der blandt andet fremstiller metodebøgernes anbefalinger som baserede på hverdagsindsigt og mangel på konsensus inden for området).

Sammenfatning

Gennemførelsen af spørgeskemaundersøgelser på det sociale område har bevæget sig fra at være tidligere tiders enkeltstående myndighedsbeslutninger eller filantropiske arbejder til at være en institution til kontinuert overvågning af borgerne. Når spørgeskemaundersøgelsen formår at fremfinde orden og regularitet i social adfærd (Bulmer et al. 1991), kan det tilskrives metodens anvendelse af kategorisering af og repræsentative overblik over det sociale felt. I kraft af sin evne til at beskrive en kompleks virkelighed på skemaform og lade statistikken levere analyseværktøjerne, er spørgeskemaundersøgelsen blevet modalitet for beslutningstagen i en lang række sammenhænge. Fra naturvidenskaben har spørgeskemaundersøgelsen overtaget forudsætninger og idealer om undersøgeren som udenforstående i forhold til det observerede felt og en indlejret neutralitet i forhold til både metode og resultat. Derfor anvendes spørgeskemaundersøgelser i dag til at foretage samfundsvidenskabelige analyser med det formål at få indsigt, evaluere og finde nye veje på utallige områder.

Med kapitlet er det vist, hvordan spørgeskemaundersøgelsen har udviklet sig gennem tilføjelser og forskydninger inden for et rum, der er blevet til i samspil med en historisk udvikling. Når jeg har valgt at tale om tilføjelser og forskydninger frem for brud med tidligere tiders forståelse, er det for at understrege, at spørgeskemaundersøgelsen som metode i høj grad har udviklet sig uden opgør eller afvisning. Man kunne tale om en harmonisk udvikling, der har fastholdt metodens karakteristika over tid. På den måde er der ingen modsætning mellem de tidligste befolkningsbeskrivelser og vore dages moderne spørgeskemaundersøgelse.

Når spørgeskemaundersøgelsen placeres i et rum, som det, der er beskrevet ovenfor, bliver det tydeliggjort, hvad der ligger uden for spørgeskemaundersøgelsens rum. Et grundlæggende træk er her, at metoden i sig selv ikke rummer refleksionsmulighed, idet det rum, der er tegnet for spørgeskemaundersøgelsen, ikke tillader diskussion af metodens potentiale som producent af sand viden om virkelighedens beskaffenhed. På den måde fremstår spørgeskemaundersøgelsen som metode som en *black box* (Rose 1999, Reid 1987), der ukritisk kan lægges til side for alene at fokusere på de frembragte resultater. Som beskrevet i indledningen vil afhandlingen her søge at kaste et lys ind i spørgeskemaundersøgelsens metodiske mørke og på den måde overskride grænserne for rummet, spørgeskemaundersøgelsen historisk har placeret sig i.

4. Etniske minoriteter som felt

Kapitlet har fået overskriften 'Etniske minoriteter som felt', fordi jeg som fremstillet i afhandlingens indledning ønsker at foretage problematisering af spørgeskemaundersøgelsen som metode i forhold til det konkrete felt etniske minoriteter. Som baggrund for i kapitel 6 at analysere etniske minoriteter som felt for spørgeskemaundersøgelser er det valgt at præsentere, hvordan det danske samfunds møde med de etniske minoriteter er fremstillet i perioden slutningen af 1960'erne til 2000'erne. Hermed bliver min interesse for faktuelle forhold vedrørende etniske minoriteters tilstedeværelse i Danmark begrænset. I stedet vil jeg fokusere på, hvordan mødet mellem etniske minoriteter og danskere er fremstillet forskelligt over den pågældende årrække. På den måde hæfter jeg mig ved det, der kan betegnes konstruktivistiske aspekter i overensstemmelse med den analysestrategiske tilgang, der er valgt, idet jeg beskriver feltet etniske minoriteter, som det er blevet fremstillet af andre. Heri forsøger jeg at følge Potters (1996) skelen mellem det faktuelle eksempelvis i form af administrative opgørelser over antallet af ansøgninger om familiesammenføring og det der opfattes som det faktuelle (*'the actually factual'*) eksempelvis i form af oplevelsen af etniske minoriteters tilstedeværelse i det danske samfund, sidstnævnte er det, der tilskrives samfundsmæssig indflydelse. Kapitlets fremstilling må i sig selv betragtes som en konstruktion i forhold til etniske minoriteters tilstedeværelse i Danmark fra 1970'erne til 2000'erne.

Kapitlet fremlægger en historie om de etniske minoriteters tilstedeværelse i Danmark siden slutningen af 1960'erne anskuet som møder mellem de etniske minoriteter og det danske samfund. For mit formål med afhandlingen finder jeg det relevant at inddrage debatbøger¹³ om etniske minoriteter som illustrationer til den historie, der fremstilles. De udvalgte bøger ser jeg som meningsspydspidser i en samfundsmæssig debat om mødet mellem det danske samfund og de nye samfundsborgere. De kan som sådan anskues som spørgeskemaundersøgelsens modsætning, idet debatbogen fremlægger synspunkter med det formål at påvirke en debat i en bestemt retning. Bøgerne er refereret i skraverede bokse som beskrivelser af mødet mellem etniske minoriteter og danskere.

Afsnittene i kapitlet har fået overskrifterne: 'Gæster på arbejde', 'Fremmede familier', 'Flygtninge – en anden sag?', 'Fokus på forskelle', 'Integrationsidealet' og 'Opgørelser'. Kapitlet afsluttes med en sammenfatning, der diskuterer, de præsenterede møder i forhold til hinanden.

¹³ Jeg definerer debatbøger som bøger, hvor det i teksten fremgår, at bogens formål er at skabe eller bidrage til samfundsdebatten.

Gæster på arbejde

Indtil 1967 er indvandringen til Danmark¹⁴ begrænset af, at fagbevægelsen stiller sig modvillige overfor tilstedeværelsen af udenlandsk arbejdskraft på det danske arbejdsmarked. Men fra det tidspunkt tillader man fra fagbevægelsens side, at stillinger, der ikke kan besættes af kvalificeret dansk arbejdskraft, kan besættes af udlændinge (Hjarnø 1998). Med Danmarks indtræden i fællesmarkedet i 1972 bliver der fri bevægelighed for borgere inden for EF-landene.

Som udgangspunkt var der ikke tale om indvandring, men om udlændinge på arbejde i Danmark for kortere perioder (Andersen 1979), som det også var tilfældet for indvandringen til andre europæiske lande (Fassman & Münz 1994). Motivation for de udenlandske arbejdere var at være arbejdskraft i samfund præget af stor økonomisk vækst og lav arbejdsløshed. I landene, de udenlandske arbejdere forlod, var billedet det modsatte, nemlig lav vækst og stor arbejdsløshed. De danske arbejdsgivere argumenterede varmt for tilgangen af arbejdskraftsressourcer, fordi det ville medføre bedre udnyttelse af produktionsapparatet og dermed større produktion. Sideeffekterne forventedes at være at bremse lønglidningen, forbedre konkurrenceevnen og dermed landets velstand. På arbejdstagersiden var man mere skeptisk, idet man forudså en kulturelt betinget opdeling af arbejdsmarkedet (Mikkelsen 2001) og nedadgående lønpres.

Den potentielle gæstearbejder kunne komme til landet som turist, få ansættelse og derefter gå til politiet og få arbejdstilladelse. Perioden betegnes som præget af 'enkeltmandsindvandring' (Andersen 1979) i form af gæstevisitter:

"En gæstevisit er som regel en kort visit, og mange af de nytilkomne udlændinge var – som værtslandet – indstillet på, at opholdet skulle være af kortere varighed." (Andersen 1979; p. 16)

Det var hermed en fælles ikke-formuleret overenskomst, at gæstearbejderen skulle være i landet kortvarigt for at tjene penge, som kunne bringes med til hjemlandet. Danskernes forventning om, at de udenlandske arbejdere ville rejse hjem igen, kom sprogligt til udtryk ved, at ordet gæstearbejder dominerede i forhold til anvendelsen af ordet fremmedarbejder (Bejder & Holt 2003) i den samfundsmæssige diskurs.

¹⁴ En OECD-konvention fra 1953 slår fast at, hvis der ikke kan findes tilstrækkelig arbejdskraft nationalt til et arbejdsområde inden for en måned, kan man vælge at indhente arbejdskraften fra andre OECD-medlemslande. De udenlandske arbejdere, der i den forbindelse kunne komme til et land, skulle tildeles arbejdstilladelse for et år af gangen. Året efter, i 1954, blev der indført fri bevægelighed mellem de nordiske lande Sverige, Norge, Finland og Danmark. I 1960 bliver der inden for EFTA-landene givet borgerne frihed til at etablere sig i hvilket medlemsland, de måtte ønske.

Den første bog jeg har valgt til beskrivelse af indvandringen i Danmark, er Petersen et al. (1970): "Gæstearbejder i København". Bogen er ikke en debatbog, men en rapport af et kvalitativt studie suppleret af en mindre kvantitativ undersøgelse, men har i kraft af sit tidlige udgivelsestidspunkt og sin form en debat-skabende karakter.

"Gæstearbejder i København"

(Petersen et al. 1970)

Bogen opstiller en rollemodel, der kaldes 'den generelle gæstearbejderrolle'. Rollen karakteriseres som følger:

- i) En gæstearbejder må ikke tage arbejde fra danskere, specielt ikke forårsage, at danskere mister deres arbejde*
- ii) En gæstearbejder må godt få overladt det arbejde, som danskerne ikke vil have.*
- iii) En gæstearbejder skal være taknemmelig over at få arbejde i Danmark.*
- iv) Gæstearbejderen bør derfor vise danskeren taknemmelighed og respekt.*
- v) En gæstearbejder kan, også da han kun er så kort tid her i landet, ikke betragtes som et ligeværdigt medlem af det danske samfund.*
- vi) I konsekvens heraf skal han holde sig fra de danske piger og i det hele taget være klar over, at han økonomisk, socialt og kulturelt ikke har de samme rettigheder som danskere." (p. 106)*

Bogen sammenligner gæstearbejdere fra Storbritannien, Grækenland og Tyrkiet. Kun den tyrkiske gæstearbejder viser sig villig til at påtage sig rollen udstukket af ovenstående gæstearbejderens version af Janteloven. De fremstår derfor som de mest tilfredse blandt de tre gæstearbejdergrupper, der er interviewet. De frustrationer, som medlemmer af de andre grupper oplever, tilskrives deres modvilje mod at påtage sig rollen som 'den generelle gæstearbejder'.

For at undgå udnyttelse af gæstearbejderen som arbejdskraft og samfundsborger skal det danske samfund kompensere ham for, at han ikke opnår samme økonomiske, sociale og kulturelle fordele som den danske arbejder. Ønsket om ligestilling mellem danskere og gæstearbejdere fører til, at gæstearbejderne bør modtage ekstra samfundsydelser og -støtte. Bogen opstiller syv forslag til foranstaltninger til at afhjælpe gæstearbejderproblematikken. Forslagene er refereret nedenstående:

1. Samfundsbearbejdelse med det formål at bekæmpe den generelle - og diskriminerende - gæstearbejderrolle, så det danske samfund ikke gør sig skyldig i diskrimination.
2. Yderligere forskning med hensyn til sociale og psykologiske aspekter for de nye nationaliteter, der kommer til landet.
3. Oprettelse af en *immigrationsfunktion*, så gæstearbejderne, inden de kommer til Danmark, har modtaget en introduktion til danske samfundsforhold og derfor har mere realistiske forventninger.
4. Der bør oprettes en central arbejdsformidling, der alene tager sig af gæstearbejdernes forhold; virksomhederne bør forpligte sig til at overholde visse kontraktlige krav over for gæstearbejderne; der bør foretages godkendelse af gæstearbejdernes eventuelle uddannelser fra hjemlandet, og endelige bør der generelt informeres.

5. Gæstearbejdernes skatteforhold skal indrettes, så der tages højde for, at de sjældent vil være i landet længe nok til at nyde de sociale goder, de har betalt ind til.
6. Der skal oprettes klubber for gæstearbejderne, der kan hjælpe vedrørende arbejdsforhold, uddannelse/læring, kultur og fritid.
7. Der skal oprettes rådgivningsinstitutioner.

Som kontrast til den fremstillede gæstearbejderrolle er det bogens hensigt at motivere en opfattelse af gæstearbejderne som gæster, som det danske samfund bør tage hånd om bedst muligt. Målet er, at gæstearbejderne bringes på lige fod med danskerne. Argumentet herfor lyder:

”Man har således i andre lande iagttaget, at hvis gæstearbejderne henvises til at leve under dårlige sociale kår, forstærkes tendensen til, at der dannes fordomme overfor fremmede” (p. 12).

Gæstearbejdernes dårlige, økonomiske vilkår gøres til et problem på den måde, at det tilskynder til fordomsfuldhed blandt danskerne. Gæstearbejderne opfattes som en stærkt udsat gruppe, som der samfundsmæssigt må sættes ind over for.

At indvandringslandet for de tilrejsende blev Danmark, var mange gange forårsaget af, at man i vores nabolande tidligt anlagde en ret restriktiv indvandringspolitik, der blandt andet betød, at de stillede krav om, at arbejdstilladelse skulle være opnået i hjemlandet inden afrejsen. Hvis den kommende gæstearbejder ikke medbragte en arbejdstilladelse, var det indlysende at rejse videre til Danmark efter afvisning i Sverige eller Vesttyskland. Det betød, at mange af de ankomne intet forhåndskendskab havde til det danske samfund, ligesom de heller ikke her kunne møde den familie, som de havde påtænkt at forene sig med. Man kan sige, at gæstearbejderen var lige så uforberedt på at skulle være del af det danske samfund, som det danske samfund var på at skulle gøre gæstearbejdere til del af samfundsgrundlaget. Det danske samfunds mangel på forberedelse afleder jeg af fraværet af politik og offentlige tiltag på området (se for eksempel Petersen et al. 1970).

Fremmede familier

De første udenlandske arbejdere kom fra Tyrkiet og Jugoslavien og fra 1970 også fra Pakistan (Pedersen 1999). Arbejderne fra Tyrkiet og Pakistan var generelt dårligt uddannede og fra landet, mens jugoslaverne var bedre uddannede og kom fra byerne og fra job i industrien. Uanset uddannelsesniveau blev fremmedarbejderne ansat som ufaglærte i industrien, hvor løn, arbejdsforhold og avancementsmuligheder var ringe. Samtidig søgte de danske arbejdere væk fra disse job, hvilket betød, at der opstod etniske enklaver med egne rekrutteringsnetværk (Mikkelsen 2001) med rod i fremmedarbejdernes oprindelseslande (efter 1973 udelukkende via familiesammenføring) og i Danmark.

Der var indtil 1970 som nævnt fri indrejse til Danmark. Størrelsesordenen for den indvandrede arbejdskraft var beskednen. I 1970/71 udgjorde andelen af fremmedarbejdere op mod 2 pct. af befolkningen. På grund af frygt for en opbremsning i den økonomiske udvikling blev der i november 1970 indført midlertidigt stop for indvandring af udenlandsk arbejdskraft. Hen ad vejen blev der dog tilføjet forskellige dispensationsmuligheder for dette første indvandringsstop. En truende krise i den danske økonomi blandt andet på grund af de stigende oliepriser blev givet skylden for, at der fra den 29. november 1973 ikke længere blev udstedt arbejdstilladelser til udlændinge. Diverse dispensationsmuligheder blev fjernet ved samme lejlighed. Undtaget blev dog muligheden for familiesammenføring (Pedersen 1999). Selv om man fortsat talte om et midlertidigt indvandrerstop (Hjarnø 1998), har det i tiden siden kun været muligt for personer fra tredjelande at få opholdstilladelse i Danmark som flygtninge eller familiesammenførte.

Debatbogen *"Fremmedarbejder"* fra 1973 beskrives på bogens bagside som en invitation til danskerne om at lære fremmedarbejderne at kende. Der er altså tale om en beskrivelse, der skal gøre fremmedarbejderens situation begribelig og tilgængelig for danskerne.

"Fremmedarbejder"

(Hammer 1973)

Bogens valg af titel indikerer, at den fremmede arbejder ikke er på gæstevist, men kommet for at blive i Danmark. Fremmedarbejderne beskrives som den ideelle arbejdskraftreserve, fordi de kommer, når der er brug for dem og kan sendes hjem, når der ikke længere er det, eller de ikke længere er god arbejdskraft.

"Ligesom man tager råstofferne fra ulandene, tager man også ulandenes bedste arbejdskraft. Staten er også godt tilfreds, for arbejdskraften er færdiglavet. Ingen udgifter til skole, social understøttelse osv. Og når de ikke kan mere, kan de rejse hjem..." (Hammer 1973; bagsidetekst)

Resultatet af arbejdskraftens vandringer er, at den positive udvikling forstærkes i de rige lande, der efterspørger arbejdskraft, mens den yderligere forsinkes i de lande, hvor fremmedarbejderne rejste fra. På den måde betyder arbejdskraftens vandringer større skel mellem rige og fattige lande.

Fremmedarbejderne får højere levestandard, end de havde i deres oprindelseslande, selv om den langt fra bliver så høj som for landets egne indbyggere. Fremmedarbejderne medvirker til, at lønnen holdes nede, og virksomhederne slipper for omkostninger, der er i forbindelse med at bruge indenlandsk arbejdskraft. Fremmedarbejderne får de job, danskerne ikke vil have og må som mindretal føje majoritetens kulturelle linjer.

Anbefalinger til en fremtidig politik lægges frem.

"Importen [af udenlandsk arbejdskraft, asf] må i langt højere grad ske efter 'de importeredes' ønsker. Deres naturlige behov og interesser må være det grundlæggende, hvis regering, folketing, arbejdsgivere og arbejderorganisationer stadig ønsker denne form for import. Betyder opfyldelse af disse ønsker, at importen ikke længere er så tiltrækkende som hidtil, kan man med rimelighed kræve at arbejdsgiverne og andre som 'er ansvarlige' for landets produktion finder metoder til produktionsforøgelse, som ikke medfører diskrimination og uddybelse af klasseskel" (p. 53)

Citatet anlægger anskuelsen af fremmedarbejderen som ren og skær arbejdskraft, men åbner for, at fremmedarbejderne vil have ønsker, der bør honoreres. Der foreslås en økonomisk kalkule til at afgøre, om omkostningsniveauet ved mere acceptabel behandling af fremmedarbejderne bliver for stort.

Styrende for indvandrepolitikken skal være et lighedsprincip i form af samme muligheder og levevilkår og et selvstændighedskrav i form af ret til at videreføre kultur og sammenhold. Som det er nu, er fordelene ved gæstearbejdskraft skævt fordelt.

"... det kan betale sig for såvel ind- som udvandringslandenes regeringer og overklasse, mens det hverken kan betale sig for ind- og udvandringslandenes arbejderklasser. For at denne situation skal ændres, er det derfor nødvendigt at ind- og udvandrerslandenes arbejdere stiller sig solidarisk for at forbedre fremmedarbejdernes forhold. Det vil komme begge parter til gode." (p. 61)

Bogen gør fremmedarbejdernes møde med det danske samfund til et spørgsmål om national og tværnational klassekamp for at få arbejdsgiverne og beslutningstagere til at acceptere omkostningerne ved at anvende udenlandsk arbejdskraft. Der anlægges som sådan et venstreorienteret, internationalt perspektiv.

Hovedparten af de udenlandske arbejdere, der havde taget bopæl i Danmark i perioden indtil stoppet for indvandring, valgte at blive på trods af de økonomisk dårligere tider op gennem 1970'erne. En del af forklaringen på det skal som tidligere nævnt findes i netop indvandringsstoppet, der betød, at fremmedarbejderne ikke længere kunne rejse frit mellem Danmark og deres oprindelseslande. I stedet for gæster skulle de udenlandske arbejdsimmigranter opfattes som arbejdere – de var bare fremmede.

En af måderne, der blev dispenseret fra indvandringsstoppet, var ved, at personer med tilknytning til landet ved at være ægtefælle, forælder eller mindreårigt barn kunne få indrejse- og arbejdstilladelse. Denne dispensationsmulighed var starten på det, der er kaldt familieindvandring (Andersen 1979), hvor fremmedarbejderne bragte familierne med sig eller sendte bud efter dem, efter at han selv havde fundet sig til rette i Danmark. I 1983 fik personer med status som flygtninge tilsvarende mulighed for at hente deres nærmeste familie til landet.

Med familieindvandring kom indvandring til at påvirke samfundet over en bredere front end den såkaldte enkeltmandsindvandring.

Med bogen *"Jeg vil ikke være en simpel fremmedarbejder som min far"* søges et opgør med den ukritiske tolerance og forståelse over for fremmedarbejderne, der har været kendetegnende for debatlitteraturen. Bogen anbefaler, at betingelsesløs accept bliver erstattet af krav og forventninger til de fremmede familier fra et moderne, demokratisk dansk samfund.

"Jeg vil ikke være en simpel fremmedarbejder som min far"

(Necef 1994)

Bogen påpeger faren for, at de tyrkiske indvandrere som befolkningsgruppe bliver marginaliserede i det danske samfund. Der er derfor et særligt behov for en indsats over for denne gruppe fra velfærdsstatens side. Indvandrernes integration i det danske samfund betegnes som mislykket indtil videre.

Indvandrerne, der kom til Danmark indtil 1974 (det vil sige inden indvandrerstoppet), betegnes som førstegeneration. Gruppen er kendetegnet ved høj arbejdsløshed, manglende uddannelse og svage danskundskaber. Bogen anbefaler førtidspensionering, hvor medlemmer af gruppen ikke kan få job. Det samfundsmæssige fokus skal i stedet flyttes til andengeneration. Det vil sige til børn og unge, der enten er født her i landet eller kommet hertil i løbet af deres tidlige barndom. Håbet er, at de med hensyn til uddannelse og job i højere grad kan komme til at ligne danskerne. Med henvisning til en undersøgelse af andengenerationsindvandrere (Jeppesen 1989 – undersøgelsen indgår blandt de spørgeskemaundersøgelser, der er udvalgt til analyse i kapitel 6) beskrives de tyrkiske andengenerationsindvandrere som en svag gruppe i sammenligning med andre indvandrergrupper. Svagheden tilskrives deres forældres baggrund (manglende uddannelse og opvækst på landet). Bogen argumenterer på den baggrund for, at det er vigtigt ikke at betragte indvandrerunge som en homogen gruppe.

Bogen ønsker et opgør med idéen om kulturel autonomi:

"Højest sandsynligt vil de fleste fortalere for det flerkulturelle samfund være enige i mine problematiseringer af nogle af de konsekvenser som konservering af indvandreres kulturelle baggrund vil medføre. Alligevel foretrækker de fleste flerkulturalister ofte at se bort fra de problematiske sider af indvandrernes traditionelle kultur og reducerer dem til folkløse." (p. 76)

Den kulturelle autonomi hævdes i særdeleshed at være absurd, hvor der er tale om personer, der er afhængige af det offentlige hjælp. Ligeledes taler bogen imod politisk organisering baseret på etnicitet og separatisme generelt, idet det vil skabe yderligere fragmentering mellem danskere og indvandrere.

Det er bogens påstand, at skellet mellem danskere og indvandrere ikke beror på religion, nationalitet mv., men på om individer praktiserer traditionel eller moderne livsform. Den skellen stiller sig i opposition til forkærligheden for kulturel relativisme og forskelsdyrkelse. Modviljen mod forskelsdyrkelse henføres til angsten for at være racist, et ønske om at være turist i eget land og et syn på indvandrerne som de 'ædle vilde'. Forskelsdyrkelse og nostalgi er dimensioner, der tiltaler både kulturel relativisten og racisten.

Bogen agiterer for en høj grad af assimilation til forhindring af, at de tyrkiske indvandrere ender på samfundets bund. Danskerne skal stå ved deres værdier – de skal modernisere indvandrerne.

Familiesammenføringer og flygtningestrømme betyder, at indvandrergruppen bliver ved med at vokse til trods for stoppet for indvandring (Hjarnø 1998). Familieindvandringen betyder, at indvandrerne som gruppe får en samfundsmæssig position uden for en arbejdsmarkedskontekst.

Indvandrerens børn får betegnelsen andengenerationsindvandrere. Muligvis ordets indbyggede selvmodsigelse er del af grunden til dets popularitet, fordi det på den ene side fortæller, at der er tale om indvandrere, ergo de er forskellige fra danskerne, og på den anden side fortæller, at de er generation nummer to, ergo de har været her i lang tid og forventeligt mere danske end første generation.

Arbejdsimmigranterne overgår til at være fremmede arbejdere med familier. Der bliver derfor tale om et møde mellem indvandrere og danskere, hvor indvandrerne tildeles betydning for det danske samfund ud over en arbejdsmarkedskontekst. De præsenterede debatbøger optræder som diametrale modsætninger, når det gælder anbefalinger af, hvordan det danske samfund skal håndtere indvandrerne.

Flygtningene - en anden sag?

Om flygtninge skal betragtes som forskellige fra de udenlandske arbejdere i Danmark, debatteres løbende. I litteraturen fra 1970'erne skelnes mellem udenlandske arbejdere og flygtninge med henvisning til, at arbejderne vil rejse hjem igen i modsætning til flygtningene, der må blive (for eksempel Hammer 1973). Det skel betyder, at fremmedarbejdere og flygtninge i det danske samfund skal behandles forskelligt. Fremmedarbejderne skal tilskyndes til at holde fast i oprindelseslandets vaner og skikke, så de holder sig rede til at rejse hjem igen, mens flygtningene bør assimilere sig så hurtigt som muligt, fordi de ikke kan forvente tilsvarende mulighed for hjemrejse. Forskelsbehandlingen mellem fremmedarbejdere og flygtninge demonstreres fra officielt hold ved, at der for flygtningenes vedkommende tilbydes hjælp via Dansk Flygtningehjælp¹⁵, mens der ikke findes tilsvarende hjælpeorganisation for fremmedarbejdere.

I anden litteratur møder man forslag om, at skellet ophæves, for eksempel hos Andersen og Nielsen (1987), der peger på, at skellet mellem flygtninge og indvandrere alene opretholdes af administrative årsager, her primært med henvisning til Dansk Flygtningehjælp, der er ansvarlig for fremmede

med flygtningestatus. At skellet er kunstigt, begrundes blandt andet med, at kurdere og andre forfulgte befolkningsgrupper, der er kommet til Danmark som udenlandske arbejdere, kunne have påberåbt sig flygtningestatus lige så vel som de, der faktisk gjorde.

Rent sprogligt dukker sammenstillingen indvandrere og flygtninge op i slutningen af 1980'erne (Ravnholt 2001), hvad der afspejler en sammenstilling af grupperne med implicit henvisning til et forventeligt fællesskab som fremmede i det danske samfund.

Linboe (1994) taler om vor tids folkevandringer af mennesker, der søger lykken andetsteds som drevet af drømme om 'noget bedre'. Heri er det væsentligt at bemærke, at det er drømmen om et andet liv, der betragtes som drivkraft uden skel mellem, hvorvidt den bunder i økonomi eller sikkerhed. Når flygtninge og indvandrere gøres til en enhed under betegnelser som indvandrere, etnisk minoriteter, nydanskere eller andet, foregår det med henvisning til, at det ikke giver mening at tale om en opdeling i teoretiske eller administrative sammenhænge, når vi i det daglige opfatter flygtninge og indvandrere som en samlet gruppe (for eksempel Togeby 2003). Skellet synes i begyndelsen af 2000'erne at være yderligere udvisket (for eksempel Bluitgen 2002) til fordel for en tydeliggørelse af en 'os-dem'-skelnen. Det vil sige, at fokus i stedet flyttes til opdeling mellem etniske danskere og ikke-etniske danskere (Husain et al. 1997).

I 1984 stiger antallet af spontane asylansøgere markant og pludseligt (Togeby 2003). Flygtningeanallets kulmination kommer i september 1986, hvor 2.827 ansøger om asyl. I kølvandet på dette store antal flygtninge følger en lovændring, der gør Danmark til et meget vanskeligt tilgængeligt land for flygtninge (Plads til Alle, besøgt 31.01.08). Effekten af stramningen kommer allerede måneden efter, hvor antallet af asylansøgere er bragt ned på 137 personer (Togeby 2003). På grund af krigen i Jugoslavien (1991-1995) kommer der i begyndelsen af 1990'erne mange jugoslaver til landet. Denne gruppe fik en særlig opholdstilladelse, idet man i lovgivningen på området anlagde en forventning om, at jugoslaverne ville forlade Danmark, når konflikten i hjemlandet var løst. Fra Folketingets side ophævede man dog den særlige retsstilling for jugoslaverne, da krigstilstanden deres hjemland ikke så ud til at slutte som forventet.

Bogen *"Noget fremmed – en bog om integration"* fra 1987 fremstiller en omfattende kritik af Dansk Flygtningehjælp. Bogen anlægger en kontroversiel tone med overraskende syn på en lang række forhold vedrørende indvandreres og flygtninges position i det danske samfund.

¹⁵ Dansk Flygtningehjælp blev til i 1956 som en sammenslutning af forskellige hjælpende organisationer, der trådte til i forbindelse med de ungarske flygtninges ankomst til Danmark (Fenger-Grøndahl & Nissen 2006).

”Noget fremmed – en bog om integration”

(Andersen & Nielsen 1987)

Bogen bringer emner som opgivelse af skellet mellem flygtninge og fremmedarbejdere (opdelingen betegnes som *”ren fiktion”* (p. 24)). Om en indvander registreres som flygtning eller ej, afgøres i praksis af forskellige delvist administrative forhold, behandlerens klientliggørelse af flygtningene samt kritikken af områdets eksperter medskabelse af racisme i Danmark. Bogen afsluttes med en anbefaling af at bryde Flygtningehjælpens monopol.

Dansk Flygtningehjælp anses for at have skadet både indvandrernes (der tales ikke om flygtninge for sig) og danskernes sag ved at opføre sig formynderisk over for begge parter. Dansk Flygtningehjælp anklages for at anlægge en behandlerlogik og håndtere flygtningene som behandlingskrævende. Af den grund anskuer bogen Dansk Flygtningehjælp og de racistiske grupper som to alen af ét stykke, fordi begge parter behandler flygtningene som en slags undermennesker med et hjælpebehov, som samfundet kan dække eller negligere. Over for danskerne viser Flygtningehjælpens formynderi sig eksempelvis ved, at organisationen egenrådigt bestemmer, hvor i landet flygtningene skal bo uden hensyntagen til forholdene i lokalområdet og flygtningene selv.

Skellet mellem flygtninge og indvandrere kommer blandt andet til udtryk ved, at flygtninge set fra Flygtningehjælpens synspunkt bør behandles bedre, fordi de er tvunget på flugt i modsætning til indvandrere, der kan rejse frit.

Dansk Flygtningehjælps arbejde for synliggørelsen af flygtningene anses i sig selv for at være problematisk, fordi det skaber et problem, der kvantitativt – målt ved antallet af flygtninge – ikke findes. Pressen og videnskaben anses i denne sammenhæng for at være *”racismens PR-agenter”* (p. 71-72), fordi parterne bliver medier for racistiske udtalelser. Discipliner som sociologi, psykologi og politologi beskrives som under pres for at dokumentere deres eksistensberettigelse (lignende pointe findes hos Bourdieu og Wacquant (1996) omtalt i kapitel 3) i form af deres værdi på lige fod med naturvidenskaben. Holdningsundersøgelser med racisme som tema har en legitimerende effekt for disciplinerne.

”Den kvantificerende æstetik giver samtidig frie hænder, for undersøgelsens form har allerede i sig selv opfyldt kravet om rigtig videnskabelighed.” (p. 74).

Holdningsundersøgelserne anses for at puste til racistiske strømninger, der kan vokse til egentlige racisme. Alternativt forventes de at ville have døet ud af sig selv. Det siges ligefrem, at racismeforskeren (der udfører holdningsundersøgelser) lever af racisme (p. 78).

Bogens kritik retter sig mod ’forskelsmageriet’ mellem flygtninge, indvandrere og danskere. Hermed bliver mødet mellem indvandrere (inklusive flygtninge) og danskere gjort ulige med førstnævnte gruppe som problemet og sidstnævnte som på en gang indehavere af den definitionitoriske magt til at påpege problemer og agere problemløser.

Indtil 2002 anerkendte Danmark flere former for flygtninge, men en stramning af lovgivningen betyder, at Danmark i dag udelukkende anerkender flygtninge med status som sådan ifølge FN (Togeby 2003).

Spørgsmålet, der rejser sig i forhold til at karakterisere et møde mellem danskere og etniske minoriteter, er, om der er basis for at skelne mellem mødet mellem danskere og indvandrere og mødet mellem danskere og flygtninge. Det vil bero på, om mødet fremstilles i forhold til en bagudrettet eller fremadrettet forståelse.

Fokus på forskelle

Når det handler om indvandreres og flygtnings tilpasning til livet i det danske samfund, findes holdningen, at disse grupper slet ikke hører til her og umuligt kan komme til det. Holdningen får offentlig lydhørhed i slutningen af 1980'erne (Bejder & Holt 2003). Danskernes skepsis over for etniske minoriteters tilstedeværelse i Danmark sættes først massivt på mediernes dagsorden med Ekstra Bladets kampagne i 1997, der handlede om 'De fremmede' og deres udnyttelse af det sociale system (Gaarde Madsen 2000). I artiklen "*Ali og de fyrretyve k(r)oner. En analyse af Ekstra Bladets kampagne 'De fremmede'*" (Jørgensen & Bülow 1999) hævdes det, at Ekstra Bladets kampagne fik den meget konkrete følge, at indenrigsminister Birthe Weiss blev erstattet af Århus-borgmesteren Thorkild Simonsen, der stod for en strammere kurs over for indvandrere og flygtninge.

I Ekstra Bladets kampagne tages indvandrernes manglende tilhørsforhold til det danske samfund som udtryk for bevidst afstandtagen i forhold til at opnå et tilhørsforhold til det danske samfund og i særdeleshed danske værdier og kultur. Af den grund må tilgangen af indvandrere begrænses i videst mulige omfang, og der skal foretages hjemsendelse, hvor det er muligt. For gruppen, der bliver i Danmark, skal der stilles langt større krav om assimilation. Den opfattelse, at der findes uoverstigelige forskelle mellem den danske kultur og kulturer, som indvandrerne bringer med sig, bliver i den sammenhæng et fikspunkt, der drages ind i debatten igen og igen. Opfattelsen af kultur og kulturel baggrund som begreber, der defineres i en social kontekst, det vil sige i kollektive og individuelle forhandlinger, (Mørck 1998) synes at forblive en opfattelse, der ikke når ud over den akademiske debat.

"*Til gavn for de sorte*" er eksempel på en bog, der tager fat på dagligdags – men sjældent fremstillede – problemer, der opstår i mødet mellem indvandrere og danskere.

”Til gavn for de sorte – Om tilslørede øjne i den danske indvandrerdebat ”
(Bluitgen 2002)

Med snittet bogen lægger på sit emne, handler det om at give stemme til den uretfærdighed – man kunne kalde det diskrimination – der overgår etniske danskere, der skal leve i lokalområder, hvor indvandrere med stærk islamisk orientering har en væsentlig indflydelse. Dem, bogen vil stille for skud, er dog ikke de islamiske fundamentalister, men de danskere – eliten – der trygt placeret uden personlig berøring med de religiøse indvandrere stiller sig an med betingelsesløs accept.

”Det handler om politik, kultur og ikke mindst religion. Og om det mest tragiske, nemlig at der i dagens debat i Danmark er en tyrkeretro på, at man ved at støtte de mest konservative kræfter i for eksempel det islamiske miljø også udviser størst mulig tolerance.” (p. 8)

Det handler om, at tolerance er blevet en måde at fastholde en fordringsløs accept af al forskellighed, der kan forklares af religiøse eller kulturelle forhold. Bogen består hovedsageligt af eksempler på diskriminerende oplevelser som følge af fundamentalistisk islams nedvurdering af dansk-kulturel adfærd. Diskrimination, der accepteres af eliten under dække af tolerance og i fraværet af en personlig berøringsflade og konkrete erfaringer. Den altdominerende tolerance betyder, at vi ukritisk accepterer indvandrernes levevis og manglende kendskab til og respekt for dansk livsform og danske værdier. Bogen beskylder især venstrefløjen for at have svigtet sine idealer i en misforstået tolerances navn.

De fremmedes tilpasning til tilværelsen i det danske samfund er i dag et område, der politisk ofte trækkes frem. I den sammenhæng optræder kultur som en statisk størrelse, som når det trækkes frem, at indvandrernes kultur er grundlæggende forskellig fra den danske. Det bliver derfor umuligt at skabe den ’sammenhængskraft’, der politisk hyldes.¹⁶

Kulturbegrebet kan som nævnt ovenfor anskues som et dynamisk begreb, hvormed der skabes fokus på, at kultur ikke rummer en iboende autencitet, men skabes i forbindelse med personlig og kollektiv dannelse og udvikling. Eksempelvis ser man en opblomstring af islamisk religiøsitet blandt de unge andengenerationsindvandrere i midten af 2000’erne, hvilket kan tolkes som en manifestation af en kulturel barriere mellem ’efterkommerne’ og danske unge. Blandt danskere møder man også en diskussion af, hvad danskhed vil sige, og hvor danskheden har sit ophav (se for eksempel Bluitgen (1998)).

Modvilje, diskrimination og racisme har løbende været debatterede emner i relation til flygtninge og indvandrere eksempelvis Hansens (1992a & 1992b) to-bindsværk med titlerne *”Tal dansk din hund”* og *”Rejs hjem din hund”* med den fælles undertitel *”Om et Danmark i racismens skygge”*. Hvor de ungarske flygtninge, der kom hertil i midten af 1950’erne nærmest blev modtaget som hjemvendte slægtninge

(Fenger-Grøndahl & Nissen 2006), har gæstfriheden siden mange gange vendt vrangen ud. Tonen i indvandrerdebatten blev som nævnt skærpet op gennem 1980'erne og 1990'erne, og skærpelsen synes usvækket. Danskerne taler gerne om deres syn på indvandrerne, der også ytrer sig, som vi så det i forbindelse med krisen om Muhammed-tegningerne.

Tonen i samfundsdebatten kan sættes i relation til en skærpet lovgivning på indvandrer- og flygtningeområdet. Et spørgsmål, man kan diskutere, er, om det var politikernes skærpede tone eller den danske befolknings, der motiverede en ændret lovgivning. Tendensen til stramninger af lovgivningen var begyndt under den socialdemokratiske regering i slutningen af 1990'erne og tog for alvor fart med VK-regeringens indtog i 2001. Hvor man i debatbøger fra 1970'- og 1980'erne vil bekæmpe modvilje og racisme med oplysning og tolerance, bliver kampen nu flyttet til at handle om at håndhæve et dansk værdisæt og opbygning af barrierer for at blive del af det danske samfund.

Forskellighedens fikspunkt bliver religiøsitet i form af islam som den tro, der tilskrives etniske minoriteter over for danskernes tro på kristendommen. Den vægt de etniske minoriteters religiøse tilhørsforhold til islam dokumenteres af et såkaldt *factsheet* fra Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2006). "*Factsheet Denmark*" indledes med information om antallet af indvandrere og efterkommere i Danmark med uddybende oplysning om antallet af muslimer i Danmark.

Den islamiske tro gøres til årsag til, at dele af gruppen af etniske minoriteter ikke lader sig integrere. Konkret handler det om børns deltagelse i fællesbadning og lejrskoler, om brugen af tørklæder i arbejdstiden, indvandrerkvinders erhvervsdeltagelse med mere. Sommeren 2007 handler en stor historie særligt i de fynske medier om en odenseansk dagplejers mulighed for at bære en bestemt type dækkende hovedtørklæde. At det senere hen viser sig, at der er tale om en etnisk dansk dagplejemor, betyder i den forbindelse mindre, fordi den type historie netop åbner for diskussioner af mere principiel karakter.

De tidligere omtalte debatbøger, der ved hjælp af faktuelle, numeriske oplysninger vil tilskynde danskerne til at udvise tolerance afløses af debatbøger, der på forskellig måde handler om islam. Desuden dukker der bøger op skrevet af indvandrere om deres tilværelse i Danmark. Bogen, der er omtalt nedenfor, er eksempel på det.

"Khader.dk"

(Khader & Kvist 2000)

Bogen indledes med en beskrivelse af det fænomen, som forfatteren kalder sommerkøerne i Københavns Lufthavn. Køerne består af indvandrere, der venter på check-in for at blive fløjet på sommerferie i deres oprindelsesland.

¹⁶ Velfærdsminister Karen Jespersen kaldte sig ved sin tiltræden 'minister for sammenhængskraft', efterår 2006.

Bogen beskriver forfatterens og hans mors og søskendes ankomst og familiens liv i Danmark. Der lægges blandt andet vægt på, at de slet ikke havde lyst til at komme til landet, og at moderen faktisk aldrig er blevet rigtig glad for livet i Danmark.

Det beskrives, hvordan forfatteren tilegner sig dansk kultur og adfærdsmønstre med indføjelser af betragtninger omkring det danske samfunds politik over for indvandrere og flygtninge.

Bogen fremstår på den måde som en personlig beretning, men præsenterer også nye synspunkter på debatten om indvandreres og flygtnings vilkår i det danske samfund. Det er med bogen, at det populære udtryk halalhippie introduceres.

"Halalhippierne er storsindede og tolerante mennesker, som definerer sig selv som anti-racister. De er ofte radikale multikulturalister, der mener, at indvandrerne for alt i verden skal bevare deres sprog og deres kultur. Når de taler, får man præsenteret et billede af et Danmark bestående af et virvar af mini-nationer. Et blomstrende flor af koncentrat fra alverdens riger og lande, og det er kun godt sådan. For alle kulturer er lige gode." (p. 139)

Med begrebet henvises til danskeres kritikløse accept af adfærd og holdninger, når blot der kan henvises til islam eller arabisk kultur. Som eksempel på, at accept ikke bør være kritikløs, fremstiller bogen mange historier om, hvordan unge indvandreres ageren og tilnærmelse til livet som danskere forhindres af islams religiøse forskrifter.

Religionen islam bliver forklaringsgrundlaget på stort og småt, der fra dansk synspunkt syntes vanskeligt forståeligt. I opposition hertil hævdes det, at forskelligheden har mere at gøre med det normsæt, der følger med at stamme fra et traditionelt samfund (Necef 1996). Det religiøse aspekt tilføjer en ny dimension til mødet mellem indvandrere og danskere.

Integrationsidealet

Begreberne assimilation, integration og segregation indgår i debatten om indvandrernes tilpasning til en tilværelse i det danske samfund. De præsenteres ofte som et kontinuum (se for eksempel Horst 1988). Assimilation, indvandrernes fuldstændige tilpasning til det danske samfund med hensyn til værdier og levevis, er den ene pol, og segregation, accept af danskernes og indvandrernes fundamentale og uoverstigelige forskellighed er den anden pol. Begrebet integration optræder som en art midtpunkt, hvor de fremmede forventes at bibeholde dele af oprindelseslandets værdier og levevis, mens de opgiver andre for at overtage nogle af de danske værdier og dansk levevis.

I hensigtserklæringer vedrørende indvandrernes tilpasning til det danske samfund taler man om integration som målsætning, hvormed man tager afstand fra begreberne segregation og assimilation

(Hamburger 1989). Alligevel ser man det hos mange forfattere (se for eksempel Hansen 1992a & 1992b og Hammer & Ditzel 1983) hævdet, at det, man praktiserer i Danmark, er assimilation som tilpasningsideal. Som eksempel på den udtalte – og i miskrediterede – assimilationspolitik peger Horst (1988) på regeringens og folketingets ulyst til at udforme lovgivning og/eller gennemføre særlige tiltag rettet mod indvandrere og flygtninge op gennem 1970'erne. Den politiske begrundelse for laden-stå-til-holdningen var, at man anså det som sin primære opgave landspolitisk at regulere indrejsereglerne (Hammer & Bruun 2000). Hvad der ellers i øvrigt kunne gøres, blev stiltiende lagt op til kommuner og amter (Mikkelsen 2001). Hvad enten man taler om laden-stå-til-holdningen eller assimilation som et ikke-formuleret politisk mål, så kan man finde argumentationen herfor i et princip om at behandle de fremmede på samme måde som danskere ved ikke at gennemføre særlig lovgivning eller særlige tiltag.

Den 20. november 1979 konkluderer statsminister Anker Jørgensen imidlertid oven på en debat om de udenlandske arbejdere, at der er behov for en indvandrerpolitik, fordi de udenlandske arbejdere, som han selv udtrykker det, er gået fra at være fremmedarbejdere til at være indvandrere (Hammer & Ditzel 1983). Herefter vælger man i højere grad at sidestille indvandrerne med flygtninge, når det gælder tilpasning til det danske samfund, idet begge grupper forventes at forblive bosiddende i Danmark. Eksempelvis peger man på et behov for tvungen danskundervisning også til indvandrerne (Andersen & Nielsen 1987).

I 1980 definerer man integration som den overordnede målsætning på indvandrerområdet. Tre år senere, i 1983, kommer et officielt organ på indvandrerområdet, Indvandrerrådet, det senere Rådet for Etniske Minoriteter. Rådet skal rådgive regering og kommuner. Samme år kommer en større indvandrerpolitisk redegørelse. Udover integration anvendes målsætninger om at undgå, at oppositionsgrupper dannes blandt indvandrerne, samt at der skabes reel ligestilling mellem danskere og indvandrere. Det er kommuner og amter, der gøres til ansvarlige for integration og ligestilling.

Blum et al. (1985) leverer et af få eksempler på en positiv udlægning af assimilationsbegrebet, idet assimilation betragtes som den ideelle vej for indvandrer eller flygtning til at blive del af det danske samfund. Assimilationen betragtes som en af sig selv fremadskridende proces. *"Danmark for danskere?"* fra 1985 er en kort debatbog, der bidrager til at understøtte debatten om tolerance og fremmedhad i Danmark.

”Danmark for danskere? En bog om fremmedhad og tolerance i Danmark”
(Blum et al. 1985)

Året 1985 beskriver bogen som året, hvor ’uskylden’ på indvandrerområdet faldt. Det var blandt andet året for dronningens nytårstale med omtale af vores ’dumsmarte’ bemærkninger over for indvandrere og flygtninge og Mogens Glistrups stærkt racistiske udtalelser efter frigivelse fra sit fængselsophold.

Bogen bringer referat af den historiske baggrund for indvandringen af arbejdskraft siden slutningen af 1960’erne fulgt af en redegørelse for flygtningestrømme siden 2. Verdenskrig. I den korte bog (62 sider) bliver 1/3 af siderne anvendt på den historiske oversigt over området. På den måde tilkender bogen sig i lighed med flere af de øvrige omtalte debatbøger forventningen om, at vejen til at skabe velvilje over for indvandrere og flygtninge blandt danskerne var ved hjælp af oplysning om indvandrere og flygtninge.

Der opstilles et forløb for indvandreres og flygtninges tilpasning til det danske samfund: 1. Kontaktfase, 2. Konkurrence- og konfliktfase, 3. Tilpasningsfase og 4. Assimileringsfase. På den måde anses tilpasningen til det danske samfund for at være en fremadskridende proces, som det er udfordrende og vanskeligt at gennemgå for indvandreren eller flygtningen, men også uundgåeligt.

”Efter et stykke tid indstiller de fleste fremmede sig på i videst mulig udstrækning at udglatte forskellene mellem de to kulturer. Den fremmede forsøger at gøre som andre danskere.” (p. 46)

For danskerne rummer det den udfordring, at indvandrere og flygtninge på et tidspunkt kommer ud på den anden side som assimilerede danskere. Dermed kommer de i forhold til job, uddannelse, bolig o.a. til at indgå i konkurrence med danskerne. Tolerance ses som vejen frem for alle parter:

”En agte tolerance viser sig, når både de fremmede og de indfødte tør erkende, at der i begge grupper findes ubeldige elementer og dumme svin uden dermed at mene, at alle danskere, indvandrere, flygtninge etc. er dumme svin.” (p. 56)

Med sin assimileringstankegang adskiller bogen sig fra den dominerende diskurs på området, der anskuer integration som vejen til harmonisk sameksistens mellem indvandrere, flygtninge og danskere. Men bogen falder i tråd med den reelle indsats på området, fordi et uudtalt assimilationsønske kan genfindes.

Tilpasning i form af assimilation, integration eller segregation bygger på kultur, som den dimension, der forklarer og forårsager forskelle mellem grupper af borgere i et samfund. Hamburger (1989) taler om, at man anlægger en kulturel etnicitetsopfattelse til forklaring af forskelle og konflikter. Om indvandrernes særlige kulturbaggrund med den opfattelse skal betragtes som et eksotisk islæt, følgerne af opvækst i et traditionelt samfund (i modsætning til det moderne danske) eller udtryk for grundlæggende forskelle i

livsværdier og virkelighedsanskuelse tilskrevet religiøs eller kulturel orientering, kan i den sammenhæng diskuteres. Men uanset anskuelsesmåde bliver kultur del af indvandrerens personlige udrustning og betragtet som et personlighedstræk, som han/hun bærer med sig.

Når talen falder på indvandreres og flygtninges tilpasning til det danske samfund, er den foretrukne form for tilpasning som nævnt integration, der får forskellige foranstillede ord. Man taler for eksempel om smeltedigel-integration, som den amerikanske version, hvor forskellige folkeslag smelter sammen til et nyt. Det har aldrig været planen for Danmarks vedkommende. Der tales i stedet om pluralistisk integration eller flerkulturel integration, hvilket karakteriserer det respektfulde møde og den gensidige tilpasning mellem kulturer. Den megen tale om integration til trods er det først i 1999, at der kommer en lov på indvandrerområdet, der overordnet handler om integration (Skovholm 1998). Med integrationsloven får kommunerne formelt hovedansvaret for integration i form af gennemførelse af et 3-årigt integrationsprogram rettet mod familiesammenførte indvandrere og flygtninge (Togeby 2003). I 2002 oprettes der integrationsråd i alle kommuner med det formål at rådgive kommunerne i spørgsmål vedrørende indvandrere.

Der er fremstillet en mængde forskellige definitioner af, hvad integrationsbegrebet dækker. Et bud kunne være, at integration betragtes som midlet til at ophæve forskellighed, hvor forskellighed samfundsmæssigt anses for at være til gene kollektivt eller individuelt og bevare forskelligheden, hvor den baserer sig på overfladisk folkløse. På den måde kan integrationsbegrebets indhold defineres af den konkrete sammenhæng, det indgår i (Ejrnæs 2002), og det bliver et simulacrum (Prior 1997). Som konsekvens vil tolkninger af integrationsbegrebet som det er fremlagt i forskellige sammenhænge medvirke til indblik i, hvad der anskues som problematisk forskellighed eller eksotisk variation mellem en etnisk minoritet og en dansk majoritet. Mødet mellem danskere og etniske minoriteter bliver i lyset af integrationsbegrebet politiseret og grundlæggende flertydigt.

Opgørelser

De første oversigter over de udenlandske arbejdere i Danmark bestod i årlige opgørelser over antallet af fastboende udlændinge uden dansk statsborgerskab. Opgørelserne, der blev foretaget af Danmarks Statistik, begyndte i 1974 (Pedersen 1999), hvilket vil sige, der var tale om nogen forsinkelse i forhold til de første udenlandske arbejders ankomst. Fraværet af officiel statistik om de udenlandske arbejdere fra Danmarks Statistiks side i de første år kan skyldes opfattelsen af de udenlandske arbejdere som gæster, der før eller siden ville forlade landet igen, hvis efterspørgslen efter arbejdskraft skulle falde. Den

relativt simple form for opgørelse over indvandringen fortsatte frem til 1979. Man optrådte i statistikken som født af ikke-danske forældre, en enlig udenlandsk mor eller i et blandet ægteskab, hvor faren var udlænding. I 1979 ændrer statistikken form på den måde, at barnet får dansk indfødsret, hvis faren eller moren i et blandet ægteskab er dansk.

I dag skaber det naturligvis undren, når barnets statsborgerskab i et tilfælde afgøres af, om faren har dansk statsborgerskab eller ej. En problematik, der kan henvises til følgende formulering:

"There is no set of methods and concepts which must be used to make sense of our social environment and to gather and assimilate information about it. The methods and concepts developed and used for official statistics are shaped by the sorts of policies powerful people in the state wish to consider and by the concerns which preoccupy them." (Government Statisticians' Collective 1993)

Vores umiddelbare undren peger på, at opgørelser netop ofte kan udgøre en prekær størrelse. Togeby skriver:

"De begreber og definitioner, vi bruger, kan have betydning for den måde, vi tænker over problemerne på. Begrebsdannelsen skal derfor være hensigtsmæssig med henblik på de problemer, de skal beskrive, men de skal helst ikke være stigmatiserende for de befolkningsgrupper, der er omfattet. Dette kan i hvert fald på indvandrerområdet være en vanskelig balance." (Togeby 2003; p. 37)

De tidlige opgørelser over fremmedarbejdernes tilstedeværelse kan siges at være udformet i forventningen om, at statistikken ville nedlægge sig selv, når indvandringsstoppets virkning ville indtræde, og de allerede registrerede fremmedarbejdere var draget hjem.

Med erkendelsen af, at fremmedarbejderne er 'kommet for at blive' foretages en udvikling af statistikken hos Danmarks Statistik. I 1988 begynder man at registrere antallet af opholdstilladelser udstedt i forbindelse med familiesammenføring mellem person(er) bosiddende i Danmark og person(er) fra oprindelseslandet. Fra november 1991 skifter man i Danmarks Statistik opgørelsesmetode vedrørende flygtninge og indvandrere, idet man ikke længere skelner mellem personer med og uden statsborgerskab. Skiftet i opgørelsesmetode kan tilskrives et større udredningsarbejde med titlen "Bedre statistik om flygtninge og indvandrere", der udkommer marts 1991 (Betænkning nr. 1214 1991). Herefter skelner man mellem danskere, indvandrere og efterkommere. Denne form for kategorisering føres med opgørelser tilbage til 1980.¹⁷ En person betegnes ifølge Danmarks Statistiks definition som dansker,

¹⁷ Svar på henvendelse til Danmarks Statistisk fra afdelingsleder Dorthe Larsen, den 26. marts 2007.

hvis mindst én af forældrene er dansk statsborger og født i Danmark. En indvandrer er en person født i udlandet, hvor begge forældre er udenlandske statsborgere eller født i udlandet. En efterkommer er en person født af indvandrere eller efterkommere (Mogensen & Matthiessen 2000). Hermed lægges der op til, at vi med tiden kommer til at tale om 3.-, 4.-, 5.- og så videre-generationsindvandrere. Der findes i den optik ikke en definatorisk mekanisme, der på et fremtidigt tidspunkt gør efterkommeren til dansker. Der peges med andre ord frem mod en stadig opgørelse af efterkommeres gøren og laden som en distinkt gruppe borgere.

Emerek et al. (1998) diskuterer betydningen af anvendelse af forskellige opgørelser i forhold til at fastslå de etniske minoriteters tilknytning til arbejdsmarkedet. De påpeger, at i det omfang erhvervsdeltagelse studeres blandt indvandrere defineret som personer uden statsborgerskab, bliver omfanget lavere, end hvis indvandrergruppen anskues som en gruppe, hvori der indgår personer med og uden dansk statsborgerskab. Det forklares med, at naturalisation, det vil sige erhvervelse af dansk statsborgerskab, er langt mere hyppigt blandt indvandrere med erhvervsdeltagelse end for personer uden statsborgerskab. Diskussionen hos Emerek et al. (1998) viser, hvordan tilsyneladende sammenlignelige opgørelser kan fremkomme med forskellige resultater. På grund af indvandrerens ofte ret anstrengte økonomi eller mål om stor opsparring kom de til at bo i de dårligste boliger. Indvandrerfamilierne valgte at bosætte sig, hvor der var billige ledige boliger, hvor der var jobs, og hvor der boede nogen, de kendte. Derfor kom indvandrere først og fremmest til at bo i Hovedstadsområdets billige lejeboliger på Nørrebro og Vesterbro og i almennyttige boliger i omegnskommunerne og i de større provinsbyer (Hammer 1993). Koncentrationen af fremmede og deres børn i nogle boligområder betød, at man begyndte at tale om indvandrerghettoer.

I den offentlige debat og fra politisk hold taler man om bosætningsmønstret som *ghettodannelse*, og at det er en barriere for de fremmedes integration. Enkelte steder møder man det modsatte synspunkt; at det faktisk skal ses som et aktiv for de fremmede at bo i samme boligområde (Christiansen & Schmidt 2002), men synspunktet fremstår som kontroversielt og vinder ikke indpas. Hos Hansen (1992a) omtales etableringen af en 'magisk grænse' på maksimalt 10 pct. fremmede i forhold til danskere. 10 procentgrænsen siges at stamme fra en grænse, man i Ishøj Kommune har valgt at sætte for koncentrationen af indvandrere i en bebyggelse. Som princip for at nægte borgere bolig i en bebyggelse eller et lokalområde blev grænsen dog juridisk kendt ulovlig. Alligevel forblev grænsen i praksis som administrationsprincip med henvisning til "*social trivsel og integration*" (Hansen 1992a; p. 191). I "*Betænkning om indvandrerens bosætningsmonster*" fra Indenrigsministeriet, 1986, beskrives en spredningsfilosofi, der påpeger en lang række uheldige konsekvenser af høj koncentration af indvandrere i et boligområde.

Logikken er den, at spredning af sig selv fører til til-/indpasning og dermed integration. Også på skoleområdet tales der om ghettodannelse, der især ses som hindring for danskindlæring.

Selv om der løbende er foregået en forbedring af boligkvaliteten, er den forventeligt ikke på niveau med majoritetsbefolkningen, samtidig med at lejebolig er mere almindeligt en ejerbolig (Mikkelsen 2001). Ghettodannelsen er vokset, og de 10 pct. er for længst passeret i bebyggelser som Gjellupparken i Århus, Vognmandsparken i København og Vollsmose i Odense, og det samme kan siges om sammensætningen af skoleklasser mange steder. For flygtningenes vedkommende har man aktivt søgt at modvirke ghettodannelsen ved at placere dem med tvang i forskellige lokalområder landet over. Betydningen heraf er dog tvivlsom, og mange vælger at flytte efter endt integrationsforløb (Hummelgaard et al. 1995).

Udover relativt dårligere boligforhold kommer to demografiske karakteristika desværre til at kendetegne gruppen af indvandrere og deres børn. Det er dels højere arbejdsløshedstal, dels et lavere uddannelsesniveau end den danske befolkning som helheds. Den lave tilknytning til arbejdsmarkedet medfører, at indvandrerne i højere grad end danskerne vælger at blive selvstændige. Disse selvstændige virksomheder betjener sig ofte af den billige arbejdskraft, som familien kan levere. Hermed risikerer man, at familien lukker sig om sig selv og anvender sit økonomiske overskud indadtil, det vil sige inden for indvandrergruppen.

En publikation fra Danmarks Statistik (Lange 1999) beskriver arbejdsløshedstallet blandt indvandrere fra de mindre udviklede lande som fire gange så stort som blandt danskerne. Den højere arbejdsløshed betyder, at indvandrerne i større omfang end danskerne har behov for offentlig hjælp.

I Mellemløst Samvirkes serie ”Dokumentation om indvandrere” kommer i 1994 et nummer med titlen ”Den anden generation”, der påviser, at de unge med indvandrer- eller flygtningebaggrund sakker agterud i forhold til danske unge, når det gælder at opnå erhvervskompetencegivende uddannelse og job.

Bogen ”*Kan det virkelig passe...*” fra 1990 leverer faktuelle påstande til aflivning af myter om indvandrere og flygtninge.

”Kan det virkelig passe...”

(Bech 1990)

Bogen redegør for kategoriseringer blandt indvandrere og flygtninge – spontanflygtning, kvoteflygtning, asylansøger osv. Det hævdes, at man for at indgå i debatten må have styr på disse kategorier.

Der gøres op med forstørrende myter om antallet, der kommer til landet, størrelsesordenen af socialhjælp, offentlige omkostninger, omkostninger og indflydelse på skoleområdet, indflydelse på arbejdsmarkedet, antal af børn osv. Eksempelvis:

"I 1989 kom der 1,8 [asyl]ansøgere for hver 2.000 danskere.

I Vesttyskland kom der 2,0 i 1987, Sverige 4,0 og Norge 4,0. Danmark er altså ikke et af de lande, der opsøges af flest asylansøgere i forhold til de lande, vi normalt sammenligner os med." (p. 5)

Citatet er placeret under overskriften *"Myte: 'De vælter ind over grænserne'"*

og

"Udlændinge har oftest de dårligste jobs. Således har 89 ud af 100 tyrkiske indvandrere ufaglærte jobs, mens kun 25 af 100 danskere har disse jobs." (p. 20)

Citatet er placeret under overskriften *"Myte: 'De gider slet ikke arbejde!'"*

Gennemgående er, at alle myter aflives på en måde, der skal overbevise de bekymrede danskere om, at problemet 'indvandrere og flygtninge' ikke er så omfattende, som de tror. Der gives ikke indrømmelser, der imødekommer de bekymredes synspunkter.

I 1986 kommer en undersøgelse, der ser på udlændinges kriminalitet i forhold til danskere (Juhler & Schwarz 1986). Der skelnes mellem fastboende udlændinge (personer med udenlandsk statsborgerskab), turister (personer med udenlandsk statsborgerskab, der ikke er bosiddende i Danmark) og danskere. I publikationen beskrives motivationen for undersøgelsen ikke nærmere, men forfatterne stiller selv spørgsmålet om, hvorfor emnet ikke tidligere har været undersøgt.

Når det drejer sig om sundhedsforhold, fremstilles indvandreernes helbred som dårligere end danskernes målt på parametre som selvvurderet helbred, forekomst af diabetes, migræne, kronisk angst og psykisk lidelse (Hansen & Kjølner 2006). Indvandrere og flygtninge kommer med opgørelserne som dokumentation til at fremstå som marginaliserede i forhold til danskerne, der i forhold til alle de målte forhold placerer sig i en mere fordelagtig samfundsmæssig position.

Sammenfatning

Kapitlet har karakteriseret møder mellem etniske minoriteter og danskere. Det første møde foregik i industrivirksomhederne mellem danske arbejdere og udenlandske arbejdere, der var i landet på kortere eller længere afsluttede ophold. For det andet møde var arbejdsmarkedskonteksten fortsat central, men

det foregik nu ikke alene mellem danske og udenlandske arbejdere, fordi de udenlandske arbejdere motiveret af indvandringsstopet havde bragt deres familier med sig til det danske samfund og bosat sig her permanent. Tredje møde handlede om, hvorvidt flygtningene måtte tildeles en anderledes position i det danske samfund end indvandrerne som følge af, at deres motiv til at komme til Danmark har været et andet. I samfundsdebatten ses imidlertid gang på gang en sammensmeltning af grupperne. Det er derfor som én samlet gruppe, de mødes af det danske samfund uagtet, at der flere steder argumenteres for en større differentiering mellem etniske grupper. Det fjerde møde, der er fremstillet, har overskriften 'Fokus på forskelle' og omhandler, hvordan de oplevede forskelle mellem danskere og etniske minoriteter tilskrives parametre som kultur og religion. De to sidste møder, der er fremstillet med overskrifterne 'Integrationsidealet' og 'Opgørelser', kan betragtes som på tværs af tid, idet møderne har været til stede hele tiden mere eller mindre eksplicit. Integration har været fremhævet som ideal for tilpasningen mellem etniske minoriteter og danskere med større eller mindre styrke. Imidlertid er begrebet flertydigt, og på den måde er det et begreb, der har taget farve af sin kontekst. Opgørelser er overskriften for det sidste møde mellem etniske minoriteter og danskere, idet en måde indvandrerens og flygtningens får en position i det danske samfund er i form af tilstedeværelse i de officielle statistikker. Opgørelserne kan frugtbart betragtes i relation til en kontekst dels i form af de behov, der har motiveret den enkelte opgørelses tilblivelse dels i forhold til, hvordan opgørelserne er medskabere af en bestemt italesættelse af etniske minoriteter som gruppe med særlige karakteristika. Diverse opgørelser af karakteristika for etniske minoriteter viser, at gruppen i høj grad fremstår som marginaliserede i forhold til danskerne. Alene af den grund skabes motiv for nærmere undersøgelse ved hjælp af spørgeskemaundersøgelser.

Med møderne ønsker jeg at illustrere, hvordan relationer mellem dansk majoritet og etnisk minoritet har ændret sig over tid. Imidlertid er det væsentligt at påpege, at møderne alene skal ses som udtryk for særligt fremtrædende karakteristika ved relationen mellem etniske minoriteter og danskere, som forventeligt vil være afspejlet i forskelligt omfang af de udvalgte spørgeskemaundersøgelser, der analyseres i kapitel 6.

5: Vidensproduktion i praksis

Kapitlets titel 'Vidensproduktion i praksis' sammenfatter indsigt, jeg har erhvervet gennem interview af undersøgere, der i deres arbejde foretager spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter henvendt til enten etniske minoriteter eller til danskere. Undersøgerne kan siges i praksis at producere viden om etniske minoriteter.

Interviewene indgår i afhandlingen som et indefra-og-ud-perspektiv på vidensproduktion ved hjælp af spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter til at komplementere det udefra-og-ind-perspektiv, som analysen af udvalgte spørgeskemaundersøgelser i det følgende kapitel 6 leverer.

Kapitlet bygger på syv interview med undersøgere, der har unik erfaring med spørgeskemaundersøgelser per se og med spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter. Interviewene har bestået i en samtale om interviewpersonens praktiske erfaringer i arbejdet med spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter.

Med interviewene kan jeg give stemme til dem, der professionelt arbejder i feltet spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter. Udnyttelse af muligheden for at give stemme er velkendt inden for den kvalitative tradition, hvor man dog typisk vil forbinde 'stemmegivningen' med at lade de undertrykte, de marginaliserede eller de udstødte komme til orde (for eksempel Fog 1994). Når det også har relevans i forbindelse med afhandlingens problemformulering, skyldes det, at spørgeskemaundersøgelsen netop typisk underlægges et *black box*-perspektiv, der ikke giver plads til, at information om arbejdet, der er gennemført før undersøgelsesresultaterne foreligger, fremlægges (kapitel 3). Interviewene kan siges at være en måde at rette en lyskegle ind i den sorte boks.

Som i de foregående to kapitler om henholdsvis spørgeskemaundersøgelsen som metode (kapitel 3) og etniske minoriteter som felt (kapitel 4) skal den følgende sammenfatning af interviewmaterialet bidrage til at danne den kontekstuelle baggrund for afhandlingens primære analyse, der følger i næste kapitels analyse af udvalgte spørgeskemaundersøgelser fra perioden 1970'erne til 2000'erne (kapitel 6). Den konkretisering af den kontekstuelle baggrund, nærværende kapitel medvirker til, vil gøre det muligt i afhandlingens konklusion at diskutere analysens resultater i forhold til spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter i optikkerne spørgeskemaundersøgelsen som metode, etniske minoriteter som felt og vidensproduktion i praksis.

Fremgangsmåden ved interview

Interviewene havde til formål at give indblik i processen og overvejelser omkring udformning og afrapportering af spørgeskemaundersøgelser, som arbejdet foregår i praksis.

Ved de første to interview lod jeg interviewet tage udgangspunkt i et konkret spørgeskema vedrørende etniske minoriteter, som interviewpersonen havde stået for udformningen af. Interviewet bestod så i en samtale om spørgsmålene et for et. Det var imidlertid mit indtryk, at fremgangsmåden gjorde interviewsamtalen tvungen og triviel, fordi interviewpersonerne ganske simpelt havde vanskeligt ved at huske de overvejelser, der lå bag et spørgsmåls formulering eller i valget af en konkret fremgangsmåde. For interviewpersonerne virkede det derfor upassende med fokuseringen på enkeltheder i processen omkring en undersøgelses tilblivelse, hvad der kom til udtryk ved manglende engagement i besvarelsen af mine spørgsmål. Eksempelvis ville svaret på spørgsmålet om, hvorfor et spørgsmål i spørgeskemaet var formuleret, som det var, være, at det 'fungerede godt'. Når jeg forsøgte at motivere interviewpersonen til at elaborere på udtalelsen, var det tydeligt for mig, at jeg risikerede at få rationaliseringer, der udelukkende fulgte af mine spørgsmål og ikke var til stede under det konkrete arbejde med spørgeskemaets udformning.¹⁸

I stedet valgte jeg at give interviewet en friere og mere generel diskuterende form. Interviewguiden, jeg anvendte som ramme for interviewseancen, har derfor haft flere udformninger, efterhånden som jeg flyttede fokus fra det konkrete til det generelle. Som illustration af udviklingen i interviewene er der placeret tre forskellige versioner af interviewguiden i afhandlingens bilag.

Følgende temaer blev taget op i alle interview:

- Motivation for at arbejde med etniske minoriteter/indvandrere og flygtninge
- Spørgeskemaets rolle i samfundsvidenskabelig forskning
- Spørgeskemaundersøgelsen som proces
- Spørgeskemamethodens teoretiske fundament
- Fordele og ulemper ved spørgeskemamethoden
- Håndtering af medierne i forbindelse med publicering af resultater

Trods forskellig udformning anser jeg interviewguiderne for at fremstå så ensartede, at ændringerne ikke har betydet, at materiale fra de enkelte interview bør behandles forskelligt. Eneste undtagelse jeg skal gøre i den videre analyse er, at jeg undlader at beskæftige mig med konkrete problemer i forhold til spørgsmålstyper, spørgeformer, måleproblemer og så videre, fordi den enkeltstående spørgeskemaundersøgelse blev opgivet som styrende for interviewsamtalen.¹⁹

Jeg har valgt at samle interviewmaterialet i to afsnit under overskrifter 'Om spørgeskemaundersøgelsen som metode' og 'Om etniske minoriteter som felt'. Ved at anvende så bredtfavnende overskrifter søger jeg at understrege interviewmaterialets kontekstuelle status, idet jeg afstår fra den detaljerede, udspecificerede analyse. I kapitlets afsluttende afsnit vil jeg sammenfatte, hvordan vidensproduktion i praksis bliver til som interaktion mellem spørgeskemaundersøgelsen som metode og etniske minoriteter som emne.

Om spørgeskemaundersøgelsen som metode

Som nævnt indledningsvis forsøgte jeg med mine første interviews at gøre en konkret spørgeskemaundersøgelse, som den pågældende interviewperson havde været ansvarlig for, til ramme for interviewet. Det viste sig at være begrænset frugtbar, idet interviewpersonerne sjældent havde uddybende kommentarer i forhold til det enkelte spørgsmåls formulering.²⁰ Jeg fravalgte som følge heraf tilgangen med den konkrete spørgeskemaundersøgelse som ramme for interviewet og opfordrede i stedet interviewpersonerne til at tale frit og generaliserende.

Interviewpersonernes begrænsede kommentarer til enkelte spørgsmålsformuleringer og generelle ulyst til at diskutere emnet rummer imidlertid i sig selv væsentlig information for min forståelse af forskningspraksis. Det kan i første omgang tages som udtryk for forglemmelser af diskussioner og overvejelser, der fandt sted på tidspunktet for spørgeskemaets udformning. Min forståelse af fraværet af kommentarer er den, at interviewpersonerne tillægger den enkelte spørgsmålsformulering begrænset betydning, og at spørgsmålsformulering i det hele taget tillægges begrænset interesse, når undersøgelsesprocessen er nået videre. Det tolker jeg som interviewpersonernes medvirken til en placering af

¹⁸ En tilsvarende argumentation anvendes i litteratur om kvalitativ interviewning, når det anbefales at undgå at begynde spørgsmål med *hvorfor*, fordi den formulerede forventning om begrundelse virker som en tilskyndelse til interviewpersonen om at komme frem med rationelle forklaringer, hvor den slags muligvis ikke har været til stede (se Kvale 1994).

¹⁹ Konkrete problemer i forbindelse med spørgeskemaundersøgelser henvendt til etniske minoriteter omtales detaljeret i SFI-arbejdsrapporten: "En pilotundersøgelse blandt indvandrere fra Tyrkiet" af Deding et al. (2006).

²⁰ I min oprindelige projektplan var det hensigten at følge en aktuel undersøgelsesproces, sådan at jeg eksempelvis ville være observatør ved udformning af spørgeskemaet og dermed få adgang til diskussioner vedrørende formulering af de enkelte spørgsmål. Det var desværre ikke muligt at gennemføre planen.

spørgeskemaundersøgelsen som undersøgelsesproces i *black box*-perspektivet, idet de ikke medvirker til den refleksion, jeg lagde op til.

Følgende citat syntetiserer det særlige problemkompleks, der knytter sig til undersøgelser henvendt til etniske minoriteter:

”Indvandrere [spørgeskemaundersøgelser henvendt til etnisk minoriteter, asf] er vel et forstærket eksempel på et generelt problem ved spørgeskemaundersøgelser, som består i, at vi sidder herinde på universitetet og tænker dybe tanker, og så går vi og tror, at folk også svarer på det, vi spørger om. Det bliver selvfølgelig særligt udpræget ved de her indvandrergupper, både fordi der kan være et sprogligt problem bestående i, at enten forstår de ikke nok dansk, eller også bliver de interviewet på et sprog, hvor vi i en vis forstand ikke kan kontrollere, hvad der er foregået. Hvor der derudover også kan være en samtalekultur, som er forskellig fra den vi har. Sådan så folk i en vis forstand ikke svarer på spørgsmålet, men svarer på konteksten på en eller anden måde... eller begreber bliver brugt på forskellig vis.” (Interviewperson 1)

Formuleringen tager afsæt i, at der til enhver spørgeskemaundersøgelse vil knytte sig sproglige og forståelsesmæssige problemer, som intensiveres, når målgruppen er etniske minoriteter. Problemerne betyder, at undersøgeren mister kontrol over undersøgelsen i kraft af de barrierer, der introduceres ved det faktum, at undersøgelsespopulationen ikke har etnisk dansk baggrund.

Konkret nævnes udfordringen i at afgøre entydigt, hvorvidt respondenterne har forstået et spørgsmål i overensstemmelse med undersøgerens intentioner. Derfor må man som undersøger stille sig skeptisk over for, om alle i en respondentgruppe bestående af etniske minoriteter faktisk vil være i stand til forstå abstrakte begreber som for eksempel anonymitet, rådgivning og papirløst samliv uanset eventuel oversættelse til modersmålet.²¹ Forventningen er, at der ligger uberørte problemer i forhold til, hvorvidt undersøger og respondent tillægger konkrete ord den samme betydning. Det kommer til udtryk i følgende citat:

”Jeg synes, især når man spørger om sådan noget med tilfredshed, der må også være nogle kulturelle forskelle i, hvordan man udtrykker sig.” (Interviewperson 2)

²¹ De begreber, jeg nævner, beror på en projektforberegende samtale med en medarbejder ved rådgivningscentret ”Sex og Sundhed” i Odense, der var ansvarlig for centrets kommunikationsindsats over for etniske minoriteter, efterår 2006.

En interviewperson går så vidt som til at pege på, at datakvaliteten i undersøgelser henvendt til etniske minoriteter generelt er dårlig, og man derfor bør være meget kritisk i forhold til at drage almenlydige konklusioner om populationen af etniske minoriteter på basis af disse undersøgelser. Hermed kan man sige, at der i kraft af de forståelsesmæssige problemer overordnet stilles spørgsmålstegn ved spørgeskemaundersøgelsens berettigelse til vidensproduktion om etniske minoriteter.

Modpolen til denne position er forventningen om, at forståelsesmæssige vanskeligheder kan overkommes med bedre indsigt i problemkomplekset, oversættelse, tolkebistand med videre, hvormed spørgeskemaundersøgelsen som metode til vidensproduktion kan beholde sin berettigelse over for etniske minoriteter som over for andre befolkningsgrupper. I den optik lægges der i højere grad vægt på de særlige vanskeligheder, der opstår i forbindelse med spørgeskemaundersøgelser henvendt til etniske minoriteter. For eksempel at man, selv om en person har boet i Danmark i en årrække, ikke kan forvente, at det er ensbetydende med, at personen taler og forstår dansk på et niveau, så ordvalget i en almindelig spørgeskemaundersøgelse vil blive forstået helt i overensstemmelse med den forståelse, der er intenderet fra undersøgerens side.

"... men der er jo nogen, der godt umiddelbart kan tale rigtigt godt dansk, og så ikke forstå begreberne rigtigt. Og det er den, der er svær at indfange, tror jeg." (Interviewperson 2)

Problemet bliver her opfattet som et rent sprogligt problem og søges løst på individuel basis ved tolkebistand eller interview på modersmålet.

Hvad der medvirker til at gøre generaliseringsmuligheden sårbar i undersøgelser henvendt til etniske minoriteter, er en lav svarprocent. Problemerne overkommes eventuelt ved vægtning af respondentsammensætningen i forhold til populationens sammensætning som helhed med de metodiske problemer, der følger heraf.

Der blev på den baggrund peget på, at spørgeskemaundersøgelsen i fremtiden generelt i højere grad må betjene sig af frivillige paneller frem for repræsentative stikprøver, der fordrer rekruttering på ny hver gang. Da undersøgelserne henvendt til danskere generelt har højere svarprocent vil der i holdningsundersøgelserne henvendt til danskere om etniske minoriteter ikke være et helt tilsvarende problem, selv om svarprocenterne også her uformelt hævdes at være faldende.

Som følge af de sproglige, forståelsesmæssige og besvarelsesmæssige vanskeligheder, der påpeges vedrørende spørgeskemaundersøgelser henvendt til etniske minoriteter, bliver det i praksis vanskeligt at anerkende grundlæggende dimensioner for spørgeskemaundersøgelsen i form af kategorisering, standardisering og repræsentativitet. Det betyder, at rummet for spørgeskemaundersøgelsen som vi-

densproduktion i praksis ikke er overensstemmende med det rum, der blev fremstillet for spørgeskemaundersøgelsen som metode i kapitel 3.

Afvisning af spørgeskemaundersøgelsen til vidensproduktion i forhold til etniske minoriteter samt omtale af konkrete tiltag til nedbrydning af sproglige barrierer i form af oversættelse og tolkning kan siges at være måden interviewpersonerne forholder sig til metodologiske udfordringer i forhold til at gennemføre spørgeskemaundersøgelser henvendt til etniske minoriteter. Jeg tolker det som udtryk for, at *black box*-perspektivet på spørgeskemaundersøgelsen at dominere i forhold til refleksion over og diskussion af de metodiske udfordringer for anvendelse af spørgeskemaet inden for feltet etniske minoriteter. Opbakning til mit forsøg på at sætte lys på spørgeskemaundersøgelsen som metode, finder jeg, hvor en interviewperson peger på, at det anvendte spørgeskema bør lægges frem i forbindelse med publicering af undersøgelsesresultater.²²

Der er forskellige opfattelser af i hvilken grad, der af forskningsinstitutter uden for universiteterne drives *bestilt* eller *fri* forskning, og i hvor høj grad forskningens resultater kan behæftes med prædikatet 'forskning'. For interviewpersonerne, der befinder sig uden for universitetsverdenen, fremstår en væsentlig motivationsfaktor for at anlægge en bestemt undersøgelsesproblematik, der forventes at kunne belyse aktuelle og fremtidige samfundsmæssige problemer. På den måde bliver det, der opfattes som samfundsmæssigt efterspurgt viden, sammenfiltret med den individuelle forskningsinteresse. Interviewpersoner fra universiteterne følger primært en individuel forskningsinteresse og henviser ikke til vidensefterspørgsel fra samfundets side. Forskelle mellem sektorforskningen og universitetsforskningen optræder som henholdsvis efterspørgsels- og interessemotiveret. Hermed bliver sektorforskningen leverandør af den viden, der efterspørges i tiden, mens universitetsforskningen leverer viden, som der ikke på forhånd er lokaliseret en efterspørgsel efter. På den baggrund kan det forventes, at vidensproduktionen vedrørende etniske minoriteter fra universiteterne lettere overses ved ikke at forholde sig til en aktuel samfundsmæssig relevans. Imidlertid kan man med henvisning til den kvantitative informations overskuelighed og evne til at simplificere sociale forhold (se kapitel 3) forestille sig, at tabeller og figurer relativt let kan vække en interesse, der muligvis ikke var til stede i udgangspunktet.

Universitetsforskerne synes med deres arbejde inden for området 'etniske minoriteter' typisk at vælge at koncentrere sig om holdningsafdækning blandt danskere, hvorfor undersøgelser henvendt til etniske minoriteter kan forventes i højere grad at blive foretaget af sektorforskningen eller som bestillingsarbejder af kommercielle aktører.

²² Jeg har bemærket en ændret praksis fra institutionens side i en publikation udkommet efter min samtale med interviewpersonen, idet spørgeskemaet der ligger til grund for publikationen er placeret i bilag (Deding et al. 2006).

Interviewpersonerne er opmærksomme på relaterede undersøgelser fra andre institutioner/institutter i Danmark, selv om de sjældent konkret forholder sig til fremgangsmåde, spørgeskema eller resultater hos andre. Holdningsundersøgelser var ikke diskuteret i den sammenhæng, men fremstår, som jeg vil komme ind på i det følgende kapitel, som modsætning hertil, idet man i disse undersøgelser i høj grad inddrager og forholder sig til andre undersøgelser og deres resultater (for eksempel Gaasholt & Tøgeby 1995, Körmendi 1986 eller Nannestad 1999). En undtagelse i den sammenhæng gælder dog for institutioner/institutter, hvorfra kolleger tidligere har gennemført undersøgelser inden for feltet etniske minoriteter, idet der her indhentes inspiration fra tidligere undersøgelser.²³

For hverken undersøgelser henvendt til etniske minoriteter eller danskere omtales orientering i udenlandske eller tværnationale undersøgelser inden for feltet. Ligeledes er litteraturstudier i nationale eller udenlandske publikationer som inspiration til udformning af egen spørgeskemaundersøgelse ikke noget, der omtales af interviewpersonerne. Som følge af at viden om etniske minoriteter, der er produceret ved hjælp af undersøgelser henvendt til de etniske minoriteter, som oftest optræder enkeltstående, kommer undersøgelserne til at udgøre en form for vidensøer med begrænset relation til anden vidensproduktion opstået på lignende fundament.

Når det drejer sig om informationssøgning inden udformning af et spørgeskema, omtales litteraturstudier sporadisk, mens den primære information hentes ved at gennemgå ældre spørgeskemaundersøgelser, hvor man søger "*det gode spørgsmål*", der skiller sig ud ved, at "*det fungerer godt*". Det vil sige, at det er let at besvare for respondenterne, og at der kan tolkes på svarfordelingen, og at det (meget gerne) er stillet tidligere, hvilket muliggør sammenligning over tid. Det viser sig forskelligt, hvor man vender sig efter spørgeskemaer at lade sig inspirere af. Nogle vender sig til institutionens egne undersøgelser om tilsvarende emne, andre henvender sig til søsterorganisationer i andre lande, mens andre igen henter deres inspiration fra et bredere spektrum af eksisterende undersøgelser.

Udlægningen her skal ikke tages som udtryk for, at interviewpersonerne arbejder ateoretisk, men snarere er deres litteraturstudier inden for deres forskningsfelter ikke specifikt knytter an på udformning af den enkelte undersøgelse.

Vender man sig til interviewpersonernes omtale af deres konkrete anvendelse af statistiske teknikker til analyse af data, er det ikke noget, de levner stor opmærksomhed under interviewet. Enkelte omtaler, at det under udarbejdelsen af spørgeskemaet strejfer en, om der følgende vil kunne foretages forskellige former for optællinger og analyser.

”Ja man gør det jo ved, at man gerne vil have flere spørgsmål, der måler den samme variabel, og man vil gerne kunne lave nogle indekser, man vil gerne kunne lave noget, der er intervalskaleret og så videre og så videre og så videre, men bortset fra det....” (Interviewperson 1)

Anvendelsen af de statistiske metoder bliver et aspekt, der afventer, at dataindsamlingen er foretaget. På den måde understreges det, at den kvalitative udformning af spørgeskemaet fremstår løsrevet fra den senere statistiske bearbejdelse af data. Når det kommer til analysen, vil der ofte opstå ærgrelser i forhold til, hvilke spørgsmål der er stillet, og hvordan de er stillet, fordi det i forskellig forstand vil sætte begrænsninger for, hvordan data kan bearbejdes analytisk. Imidlertid får det ikke interviewpersonerne til at overveje en anden mere velovervejet fremgangsmåde ved udformning af spørgeskemaer.

Spurgt til spørgeskemametodens metodologiske og teoretiske fundament har interviewpersonerne ikke kommentarer. At teori ikke spiller en central rolle, manifesterer sig ved, at beherskelsen af metoden ikke anses for at kunne overleveres på traditionel akademisk vis gennem forelæsning, debat og litteratur. I stedet overleveres metoden som et håndværk, der læres gennem praktisk træning. En interviewperson fremstiller i citatet nedenfor teoriens underordnede betydning i forhold til praktikkens.

”Det er jo i og for sig en af pointerne, at det er vel sådan lidt en mesterlære. Det er vel et håndværk, man lærer efterhånden ved at gøre det, man kan jo godt læse nogle bøger, der findes jo bøger om, hvordan man laver sådan nogle ting, og det er da sikkert også en god idé, men ellers så er det vel noget, man lærer ved at gøre det.” (Interviewperson 1)

At tilegnelse af teori ikke er forudsætning for at anvende spørgeskemaundersøgelsesmetoden, betyder imidlertid, at mange vil turde påtage sig at gennemføre en spørgeskemaundersøgelse uden at have gennemgået håndværksuddannelsen i udformning af spørgeskemaundersøgelser. Det medfører, som det fremgår af citatet nedenfor, at kvalitetsniveauet nedsættes betragteligt.

”En af de ting jeg bliver mest ophidset over, det er jo netop hvis folk tror at de bare kan lave en spørgeskemaundersøgelse, fordi det efter min mening netop er et håndværk, som det tager tid at lære og at

²³ Ved at anvende allerede formulerede spørgsmål fra eksisterende undersøgelser i nye undersøgelser mindskes den enkelte undersøgers individuelle indflydelse på undersøgelsens udformning. Ved at gentage spørgsmål i nye undersøgelser opnår man den meget eftertragtede egenskab at kunne skabe tidsserier og dermed foretage sammenligning af besvarelser over tid.

man derfor skal holde sig fra det [...] hvis man ikke har de tilstrækkelige redskaber til at gøre det ordentligt.” (Interviewperson 1)

At der er tale om et håndværk betyder også, at undersøgeren bruger sin personlige erfaringsverden i udformningen af spørgeskemaet. På den måde bliver det at udforme og udføre spørgeskemaundersøgelser en kompetence, som knytter sig til den enkelte forsker personligt. Det påpeges som et egentligt problem for spørgeskemaundersøgelsen, at man kan lave en spørgeskemaundersøgelse uden at beherske håndværket, fordi det resulterer i mange dårlige spørgeskemaundersøgelser, der i endnu i højere grad lider under de begrænsninger og problemer, som berører alle undersøgelser.

Spørgeskemaundersøgelsens position som værktøj for videnskab kan imidlertid forventes at være truet af, at der ikke kan peges på konkrete forudsætninger for at udføre spørgeskemaundersøgelser og heller ikke peges på faktorer, der kvalificerer én undersøgelse som videnskabelig og en anden undersøgelse som uvidenskabelig. Endelig kan dataindsamling forventes i højere grad at være kendetegnet af spørgsmål, 'der fungerer godt', end af spørgsmål afledt af undersøgelsens problemformulering. På den måde bliver det snarere i bearbejdelsen og fremstillingen af data, at videnskabeligheden træder frem i kraft af reference til teori, hypotesegenerering, sammenligning med andre undersøgelser og så videre, eller fraværet af samme.

Interviewpersonerne tilkender sig et perspektiv på spørgeskemametoden som et redskab for forskningen og dermed bredt anvendelig over for forskellige discipliner. Om spørgeskemaundersøgelsens potentialer som værktøj for forskningen siger en interviewperson:

”Jeg tror ikke, der er en ting, jeg ikke kan undersøge ved hjælp af en spørgeskemaundersøgelse... Det skulle være Kants politiske filosofi.” (Interviewperson 3)

Der forventes i det perspektiv ikke at være begrænsninger på metodens anvendelighed.

Imidlertid synes interessen for, hvordan spørgeskemaundersøgelsen som videnskabelig metode kunne gøres til genstand for forskningsinteresse og -debat at være begrænset. En måde at skabe synlighed eller gennemsigtighed var ved at debattere problemer i forbindelse med dataindsamling og -analyse. Problemer, som forstærkes i undersøgelser henvendt til etniske minoriteter. Der peges på, at en årsag til fraværet af debat om problemer, som er bredt anerkendt blandt interviewpersonerne, kan være risikoen for at miskreditere metoden i offentligheden, hvilket kunne betyde, at de offentlige myndigheder kunne blive mindre villige til at betjene sig af denne type af undersøgelser, og efterspørgslen derfor ville falde.

Det fremsættes som et håb, at en bredere debat kan komme i gang, fordi det ganske simpelt kunne betyde en bedre håndtering af problemerne.

Fraværet af metodediskussioner vedrørende spørgeskemaundersøgelser bliver begrundet med, at undersøgelsesmetoden er 100 år gammel, og den derfor er at betragte som konventionel og ikke noget, man stiller sig kritisk over for. Diskussionens fravær skal ganske simpelt med forstås ved, at der ingen efterspørgsel er. Synspunktet synes imidlertid kontroversielt, når spørgeskemaundersøgelsen placeres i en videnskabelig kontekst, for i så fald skulle der netop løbende stilles spørgsmål og debatteres.²⁴

Når interviewpersonerne kommenterer spørgeskemaundersøgelsens begrænsninger, er der forskellige foki. Et aspekt er det praktiske, som er omtalt ovenfor i form af de formulingsmæssige vanskeligheder, der er endnu mere påtrængende, når det handler om etniske minoriteter. Hertil kommer følgerne af spørgeskemaets kategorisering og standardisering, der omtales i udsagnet nedenfor:

”Derudover er der selvfølgelig også nogle begrænsninger i, at man putter folk ind i nogle kasser.”

(Interviewperson 1)

Udsagnet rummer en anerkendelse af, at den kategorisering, der foretages med det strukturerede spørgeskema, foretager en simplificering, der kan være problematisk for den viden, der produceres. Men igen reflekteres der ikke i forhold til implikationer for spørgeskemaundersøgelsen som metode som en følge af erkendelsen. Udsagnet kommer på den måde til at fremstå som en løsrevet selvfølgelighed uden egentlig konsekvens.

Et andet aspekt handler om det kritiske i at lade spørgeskemaundersøgelsen fremstå som enkeltstående vidensproduktion, hvori der ligger en kritik af, at spørgeskemaundersøgelser henvendt til etniske minoriteter ofte fremstår som selvstændige vidensøer, der ikke knyttes an til med teori eller litteratur. Interviewpersoner siger:

”Set med videnskabelige briller så bliver jeg usikker, hvis det står for meget alene.”

(Interviewperson 4)

... og fortsætter:

²⁴ I dansk forskning har der på det seneste vist sig et nybrud, idet der er gennemført eksperimenter med spørgeskemametoden, der handler om at undersøge, hvordan spørgsmålssammensætningen og formuleringer influerer på besvarelsesmønstre (Petersen et al. 2007a, 2007b og 2007c). Som fremstillet i indledningen er fokus imidlertid fortsat udelukkende på respondents besvarelse/reception.

”Jeg har lidt et dobbelt forhold til dem [spørgeskemaundersøgelser, asf], på den ene side er jeg skeptisk, og på den anden side ville det være dumt ikke at bruge dem.” (Interviewperson 4)

Spørgeskemametoden beskrives her som den, der byder sig til, men der nævnes også et ønske om at kombinere spørgeskemaundersøgelsen som vidensproduktion med andre former for vidensproduktion. Hermed peges på udtalte begrænsninger for den vidensproduktion, der bliver til i kraft af spørgeskemaundersøgelsen. Spørgeskemaundersøgelsen anses for at være hurtig og effektiv vidensproduktion, men til gengæld langt fra udtømmende.

Et tredje aspekt omhandler spørgeskemaundersøgelsens ensidige perspektiv på det enkelte individ. Hermed er det inden for det individuelle univers (se kapitel 3), at de kausale sammenhænge søges afdækket, hvorfor forhold, der primært vedhører et kollektivt niveau som for eksempel mediernes indflydelse på holdningsdannelsen, holdes ude. Det betyder for det første, at man kan have tendens til at indhente al forklaring inden for det univers, undersøgelsen tegner, hvad der naturligvis kan bevirke, at billedet, der tegnes, bliver misvisende:

”Fordi data nu er, som de er, kommer man let til at bevæge sig inden for spørgeskemaets univers.”
(Interviewperson 3)

Derfor bliver det også meget væsentligt at være opmærksom på overordnede samfundsmæssige sammenhænge af betydning for forhold vedrørende det enkelte individ (Gundelach 2002, Andersen 2002) som for eksempel at en generel afmatning af økonomien kan få den enkelte til at svare, at han/hun vil nedsætte sit personlige forbrug, uden at forklaringen kan findes i afgivelsen af andre svar i spørgeskemaet. Andersen (2002) anvender begrebet *'surveyanalysens logik'* til at henvise til, at problemer på samfundsplanet let forsvinder i spørgeskemaundersøgelsens fokus på individet. Det er forhold, der rummer en udfordring for spørgeskemametoden. En alternativ måde at beskrive problematikken lyder ganske enkelt:

”Man har jo trukket konteksten ud.” (Interviewperson 4)

Undersøgelsens spørgsmål kommer hermed til at stå alene, hvormed det lades op til undersøgeren at foretage en eventuel kobling til en samfundsmæssig kontekst, uden at denne kan funderes i data.

De nævnte refleksioner over spørgeskemaundersøgelsens begrænsninger som forklaringsunivers rummer et af de få lys ind i spørgeskemaundersøgelsens sorte boks, som jeg på baggrund af mit interviewmateriale kan pege på.

En interviewperson peger på, at svaghederne ved spørgeskemaundersøgelsen overkommes ved at sammenligne undersøgelser og ved at lave opfølgende undersøgelser. Der er imidlertid tale om aspekter, der sjældent omtales.

En glæde ved den kvantitative opgørelsesform er generelt fremtrædende:

”Jeg kan godt lide det kvantitative, fordi så er det sagt på den måde og med den ordlyd og den betoning og så videre [...]” (Interviewperson 5)

Interviewpersonerne vil over en bred kam kunne tilslutte sig ovenstående standpunkt. Måske vil de ligefrem anse spørgeskemametoden som i særdeleshed velvalgt, når det handler om et emne, der netop er kontroversielt alarmerende, idet metoden antages at eliminere subjektive og politisk betingede elementer.

Afrundende skal det siges, at der blandt interviewpersonerne er enighed om, at det er et håndværk at udforme og udføre spørgeskemaundersøgelser. Af den grund har man heller ikke forventninger om, at metoden udvikler sig, som den gjorde op gennem den første halvdel af det 20. århundrede (Marsh 1982). Overordnet synes der blandt interviewpersonerne at være en bred accept af spørgeskemaundersøgelsen som *black box*, og de synes kun i begrænset omfang at have interesse i at gøre metoden til genstand for refleksion og debat.

Blev der foretaget en åbning af den sorte boks, kunne man eksempelvis forestille sig at finde motivation for en udvikling af metoden, der bestod i at lade den tage højde for sammenhænge mellem samfundsmæssige og individuelle forhold. I stedet fokuseres blandt undersøgerne ensidigt på at være opmærksom på metodens begrænsninger.

Mit interviewmateriale lader mig imidlertid trænge bag *black box*-perspektivet til den opklarende indsigt, at udformningen af spørgeskemaet og data som materiale ikke i praksis drages ind som del af det videnskabelige arbejde. Jeg vil derfor ikke forvente at kunne pege på forskelle i undersøgelser foretaget i forskningsregi eller kommercielt regi på dette stadium i undersøgelsesprocessen. Anskuet på den måde er det først med databehandlingen i form af statistisk analyse og afrapporteringen af data, at der kan være tale videnskabeliggørelse af spørgeskemaundersøgelsen. Det er hermed først i undersøgelses-

processens sidste faser, at den videnskabelige undersøgelse lader sig skelne fra undersøgelsen, der har en anden orientering.

Om etniske minoriteter som felt

Der ses i interviewmaterialet stor opmærksomhed på latent kontroversielle aspekter i spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter, der følger af den store interesse for emnet fra politisk hold, fra journalister og fra samfundet i det hele taget. Om mediernes behandling af spørgeskemaundersøgelses resultater med det formål at få dem synliggjort i informationsstrømmen siger en interviewperson:

”Journalisterne har tendens til at lave nogle overskrifter, der er lige på kanten. Jeg fralægger mig ethvert ansvar. Vi må så indrømme, og det har de jo ret i, at det er det, der giver respons ude i offentligheden.” (Interviewperson 4)

Citatet fremlægger en anerkendelse af, at resultater, som de er fremstillet i videnskabelige undersøgelsespublikationer, ikke vil have en tilstrækkelig gennemslagskraft. Der mødes dog også den opfattelse, at mediernes interesse er uheldig indblanding på et felt, hvor journalisternes kompetencer ikke rækker til en korrekt gengivelse af en undersøgelses resultater.

Medieinteressen for undersøgelser vedrørende etniske minoriteter betyder blandt andet, at enhver undersøgelse af den art bliver mødt med stor opmærksomhed. En interviewperson taler ligefrem om at have et *’brandslukningsberedskab’* klart allerede under dataindsamlingsprocessen.

”Det ville man nok aldrig opleve, hvis det var danskere, man undersøgte.[...]”
(Interviewperson 5)

Hos politikere og offentlige myndigheder oplever interviewpersonerne en manglende forståelse for, hvilke forhold blandt etniske minoriteter det er muligt at måle med en spørgeskemaundersøgelse, fordi måling forudsætter en klar definatorisk ramme, som det kan være umuligt at skabe. Der er imidlertid også en klar accept af, at man ved at bevæge sig ind på etniske minoriteter som undersøgelsesfelt entreterer et minefelt, som man ikke kan forvente sig uberørt af. Her handler det for nogle interviewpersoner om at holde sig ude af debatten ved meget stringent at holde sig til formidling af egne forskningsresultater og metoder.

”Der må man jo også somme tider, når nogen siger noget, og man tænker, det der, det er da helt ude i skoven, vælge med sig selv at lade være at bruge kræfterne på det her, ligesom sige nej, der og der og der tager du fejl, eller skal man bare lade det være og så komme videre med det, man skulle lave?”

(Interviewperson 6)

Andre er mere villige til at indgå i mediedebatten. Egentlig politisering og meningstilkendegivelse betragtes dog sjældent attråværdigt. På den måde fremstår interviewpersonerne som overtagere af traditionerne fra tidligere tiders neutralitetspåbud afledt af spørgeskemametodens oprindelige ideal. Samtidig med at det anerkendes, at brugen af de statistiske teknikker ikke i sig selv skaber den efterspurgte neutralitet omkring undersøgelsen. Det betyder, at anvendelsen af statistiske teknikker ikke i sig selv eliminerer potentielt kontroversielle aspekter ved spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter.

En interviewperson oplever, at de offentlige myndigheder i deres efterspørgsel efter viden om etniske minoriteter med mellemrum må tilfredsstilles og helst med en god nyhed om forbedret integration af etniske minoriteter. Det tilføjes, at den hurtige kommercielle dataindsamling gør det muligt at følge op på politiske tiltag og strømninger, der er oppe i tiden, men som måske ikke har den store videnskabelige værdi. På den måde optræder et skel mellem den kortsigtede vidensindsamling af politisk/samfundsmæssig relevans kontra den langsigtede vidensindsamling inden for universitetsforskning, hvor relevansen afgøres i en videnskabelig kontekst.

Det er væsentligt, at forskningsresultater formidles let og forståeligt til den enkelte samfundsborger og politikerne. *”Alt andet preller af”* (MF), som det udtrykkes. Det skal ikke være på bekostning af dialog med fagfæller, men skal foregå tillige med. Universitetsforskerne omtaler ikke den populært formidlende dimension.

Der hersker som nævnt udbredt erkendelse af, at undersøgelser vedrørende etniske minoriteter er et politiseret og alment debatteret område, som vil medføre medieopmærksomhed for enhver undersøgelse. Imidlertid vil de fleste som samfundsdebattører påtage sig en relativ defensiv rolle og udelukkende argumentere inden for den konkrete undersøgelses univers.

På den ene side kan den velmenende stat anvende spørgeskemaundersøgelser til at få indsigt i samfundsmæssige forhold og sammenhænge vedrørende etniske minoriteter, og på den anden side kan staten fremvise den som en måde at lade samme befolkningsgruppe komme til orde. En interviewperson beskriver formålet med spørgeskemaundersøgelsen henvendt til etniske minoriteter som følger:

”Det er i hvert fald en måde at få flygtninges og indvandreres holdninger og motiver ud.”

(Interviewperson 5)

Spørgeskemaundersøgelsen får hermed en medierende funktion som kommunikationskanal for flygtninge og indvandrere, der i lighed med andre borgere må have adgang til at informere om deres situation (se kapitel 3). Der elaboreres ikke yderligere på aspektet.

Spørgeskemaundersøgelsen vedrørende etniske minoriteter bevæger sig imidlertid ind på grund, hvor det er meget vanskeligt at medbringe idealerne om neutralitet og videnskabelig objektivitet.

”Det er også et område, som folk har nærmet sig utrolig langsomt, fordi det netop er øretævernes holdeplads. Kan man forske i det, hvis man ikke selv er indvandrer? Så jeg tror, der er en hel masse med de der traditioner. Hvad tør man røre, og hvad tør man ikke røre?” (Interviewperson 5)

Interviewpersonen peger her på, at dele af feltet etniske minoriteter kan være mødt med en berøringsangst fra forskningens side.

Et andet perspektiv på feltet afspejler i modsætning hertil en modvilje mod at forholde sig til emnet etniske minoriteter som et kontroversielt emne. Her insisteres i stedet på at betragte det som et emne som ethvert andet. Det manifesterer sig blandt andet i, at man forsøger at anvende spørgsmål fra spørgeskemaundersøgelser henvendt til befolkningen generelt. Med den tilgang vil færre spørgsmål blive formuleret unikt for den pågældende undersøgelse.

Et personligt engagement i etniske minoriteter kan være et vigtigt omdrejningspunkt:

”Det jeg sådan personligt brænder mere for, det er sådan virkelig at kunne forstå en anden befolkningsgruppes rationaler.” (Interviewperson 4)

Interviewpersonen tilføjer:

”Jeg synes, det er spændende, det er det, der skaber kontraster, altså rent videnskabssteoretisk er det med til at skabe kontraster i samfundet. Du kan se nogle ting, der er nogle dimensioner, som vi normalt ikke beskæftiger os med i dansk samfundsforskning, som efter min mening er meget snæver, ja hold da kæft hvor er det kedeligt meget af det, der foregår. Altså det her område det er sgu’ spændende, det er det altså!” (Interviewperson 4)

Det fremgår af citatet, at feltets karakter i sig selv kan medvirke til at skabe synlighed til samfundsaspekter, der alternativt var forblevet overset. Hermed bliver felt og forskningsinteresse vævet sammen.

En komplementerende position indtages med ambitionen om at synliggøre en marginaliseret og undertrykt gruppe medborgere. Hvor man kan sige, at den første position begrundes interessen med forskningsmål – de etniske minoriteter sætter lys på samfundsmæssige sammenhænge ved at kontrastere det danske – er den anden position udtryk for bekymring for samfundets funktionsevne som sikkerhedsnet for etniske minoriteter.

Som modsætning til ovenstående positioner er den strategisk overvejende position. Her handler motivation om at dække et felt, der samfundsmæssigt mangler viden om, og at det er en undersøgelsesniche, hvor der er økonomiske midler at hente som undersøger.

Interviewpersonerne ser en vigtighed i at spørge til respondenternes indvandringsbaggrund. En interviewperson forklarer som følger:

”Altså det der med alder ved indvandring, eller om man er født i Danmark, det har betydning for, hvad man får ud af det [underforstået spørgeskemaet, asf]. Og det der med, om du er kommet til Danmark som flygtning eller familiesammenført kan have betydning, dels hvilken ballast du kommer med, altså flygtninge kan have nogle særlige problemer, og dels hvilket netværk du vil have i Danmark. Hvis du kommer som familiesammenført, så har du nogle andre muligheder for at få information om samfundet.” (Interviewperson 2)

På den måde er der en forventning om, at den enkelte respondents (indvandrings)baggrund er med til at forklare svar på andre spørgsmål (se kapitel 4). Det kan derfor være interessant at se på, hvordan respondentens baggrund som indvandrer eller flygtning vægtes i forhold til den form for demografiske variable, der i undersøgelser henvendt til danskere betragtes som forklarende variable – alder, uddannelse, erhverv og så videre. Tendensen er at behandle gruppen af indvandrere, flygtninge og efterkommere som en gruppe over for danskerne som gruppe. Det nævnes imidlertid også, at der er forskelle inden for gruppen af etniske minoriteter afhængigt af nationalt tilhørsforhold ved siden af Danmark.

Emnets popularitet som felt for blandt andet spørgeskemaundersøgelser tilskrives de offentlige myndigheders efterspørgsel efter viden på området:

”Dengang jeg begyndte at ’lave’ indvandrere, der var der ikke andre end mig, der gjorde det, nu gør hele verden det.” (Interviewperson 1)

Der argumenteres for spørgeskemametodens gennemsigtighed, idet spørgeskemaet jo kan ligges frem til besigtigelse og dermed åbent for kritisk vurdering. Imidlertid kan det hævdes, at berettiget og velargumenteret kritik sjældent er det, der møder spørgeskemaundersøgelsen henvendt til etniske minoriteter. Det er i stedet kritik af følgende type:

”Jo mere forfærdelige spørgsmål du har stillet rent metodisk set, desto mere overraskende er resultaterne, og der er en tendens til, at så får du også mere presseomtale på dem.” (Interviewperson 3)

Det er altså snarere journalisternes søgen efter nyheder, der kan give overskrifter, end kritisk stillingtagen til undersøgelsesernes udformning og udførelse, selv om interviewpersonerne også nævner enkelte eksempler på kritik af undersøgelser eller enkeltstående spørgsmål. Der er en gennemgående skepsis over for journalisters dækning af spørgeskemaundersøgelser, men henvisning til deres generelt manglende kompetencer i forhold til at forstå og bruge undersøgelses resultater.

Hos interviewpersonerne møder man sjældent en forholde sig til det potentielt stigmatiserende i opgørelser vedrørende etniske minoriteter (se kapitel 4). Dog skal siges, at interviewmaterialet sporadisk berører, hvordan spørgeskemaundersøgelserne vedrørende etniske minoriteter i sig selv er med til at manifestere en opdeling i ’dem (de etniske minoriteter) og os (danskerne)’. Der ligger derfor kun antydninger af en anerkendelse af, at undersøgelserne kan tænkes at medvirke til at bekræfte gruppen af etniske minoriteter i en kollektiv følelse af forskellighed fra danskerne.

Emnet etniske minoriteter som marginaliseret gruppe i det danske samfund (se kapitel 4) er heller ikke et emne, der berøres i større omfang, hvad der igen understreger en overordnet neutral tilgang til genstandsfeltet.

Integrationsproblematikken er et væsentligt omdrejningspunkt for de allerfleste spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter (et tilsvarende synspunkt findes hos Ejrnæs 2002, når minoritetsforskning betragtes generelt). En interviewperson er inde på, at integrationsbegrebet bør anvendes med varsomhed:

”Jeg er meget kritisk over for integrationsbegrebet [...] fordi integrationsbegrebet som jeg ser det og så den praktiske måde, det anvendes på, det er jo det dominerende samfunds, de dominerende institutioners måde at se på flygtninge og indvandrere på. [...] Jeg vil sige, at 90 procent af forskningen herhjemme

har integrationsperspektiv og især det, der drejer sig om arbejdsmarkedsforhold. Det er jo virkelig assimilation, så det vil noget [...]” (Interviewperson 4)

Interviewpersonen finder her, at vi ofte taler om integration, hvor det, der i praksis henvises til er assimilation. En anskuelse, der genfindes i kapitel 3, hvor det hævdes, at man i praksis kan lægge i ordet integration, hvad man ønsker, fordi det er et begreb uden fast definition (Ejrnæs 2002).

Anerkendelse af integrationsbegrebet som væsentligt for spørgeskemaundersøgelser på området fremtræder imidlertid også i materialet. Der fokuseres her på operationalisering af integrationsbegrebet med målsætning om at måle graden af integration og de vanskeligheder, der ligger i det.

”Jeg tror mere, at når vi siger integration, mener vi sådan deltagelse i samfundslivet med arbejdsmarkedet, uddannelse og politik og sådan noget. Jeg ved ikke, om det er rimeligt at tale om integration i forbindelse med familiesfæren. Hvis folk bare deltager i alle mulige ting og har det godt i Danmark og så videre, så kan jeg ikke se at det skulle være et mål for integrationen, hvordan man gifter sig, og hvorfor man gør det. [...] Man kunne jo godt have nogle teser om, at jo bedre integreret du er, i højere grad vil du prøve at leve ligesom danskerne. Jeg synes ikke rigtig den holder, jeg synes ikke rigtigt, at vi på baggrund af denne her undersøgelse har konkluderet noget... Det er skidesvært, fordi vi kan bare ikke få kausaliteten.” (Interviewperson 2)

Også her fremgår en skepsis over for anvendelse af integrationsbegrebet, men her handler det i højere grad om, hvordan begrebet defineres i en konkret undersøgelseskontekst over for, hvordan det opfattes ude omkring i samfundet, for eksempel af en undersøgelsesrapports læsere.

I foregående kapitel (kapitel 4) blev det omtalt, hvordan kulturelle og religiøsbetingede forhold har fået en fremtrædende plads i mødet mellem etniske minoriteter og danskere. Det er imidlertid et emne, der stort set ikke berøres i interviewmaterialet. Jeg tolker det som udtryk for en modvilje mod at tale ind i en diskurs, der lægger kulturforskelle til grund for modsætninger mellem etniske minoriteter og danskere (se for eksempel Bluitgen 2002).

Som en kort sammenfatning af nærværende afsnit om etniske minoriteter som felt set i relation til vidensproduktion i praksis vil jeg især fremhæve, hvordan interviewpersonerne i høj grad søger at behandle etniske minoriteter på linje med et hvilket som helst andet undersøgelsesfelt. På den måde overføres spørgeskemaundersøgelsens karakteristika i form af indlejret neutralitet til et felt, der imidlertid også anerkendes samfundsmæssigt at fremstå dybt kontroversielt. Som følge af det overvejende neu-

trale syn på etniske minoriteter, der findes i interviewmaterialet, findes kun ganske få eksempler på interviewpersonernes personlige tilgang til etniske minoriteter som felt.

Sammenfatning

Indledningsvis vil jeg præsentere refleksion i forhold til min tilgang. Det var som charterturisten, jeg lod undersøgerne præsentere spørgeskemaundersøgelsen til vidensproduktion i praksis. Materialet fra interviewene gav mig som en væsentlig indsigt, at spørgsmålsformulering, når undersøgelsesprocessen er nået videre, har begrænset interesse for undersøgerne. Det var derfor vanskeligt at tilskynde interviewpersoner til at reflektere over spørgsmålsformulering som proces. Metodiske overvejelser var endvidere begrænsede. I terminologien fra charterrejsen kunne man tale om, at rejsearrangøren manglede interesse for at fremvise destinationens seværdigheder, hvor jeg som rejsende ikke var i stand til at fremkomme med den tilstrækkelige motivation for at få fremvisningen i gang. Som nævnt var det min oprindelige plan at interviewe undersøgere løbende i undersøgelsesprocessen, og det vil være min forventning, at det kunne have bidraget til bredere dækkende indsigt.

Den indsigt, jeg erhvervede som følge af mine interview af undersøgere, der arbejder med vidensproduktion om etniske minoriteter i praksis ved hjælp af spørgeskemaundersøgelser, har dog givet mig en viden, som hverken teori eller analyse kunne have bidraget med. Fremstillingen af interviewmaterialet optræder som kontekst for den egentlige analyse af udvalgte spørgeskemaundersøgelser i det følgende kapitel 6.

Undsøgerne anlægger, som det var kendt fra teorien, overvejende et *black box*-perspektiv på udformning af spørgeskemaundersøgelser, og det var derfor mange gange vanskeligt for dem at komme med uddybende besvarelse til beskrivelse af arbejdsprocessen, der ligger forud for dataindsamling og analyse. Min tolkning var den, at udformning af spørgeskemaer i praksis ikke ansues som centralt for den videnskabelige proces. Når processen er nået videre til analyse og rapportering mister overvejelser og diskussioner i forbindelse med spørgsmålsformulering derfor den betydning, der knyttet an til et videnskabeligt perspektiv. Hvis jeg havde haft lejlighed til at overvære arbejde i forbindelse med formulering af et spørgeskema, ville jeg givet vis have fået indblik i diskussioner og overvejelse, der finder sted på dette trin i undersøgelsesproces. Det ville imidlertid ikke have ændret min tolkning om spørgsmålsformulering som underordnet, når spørgeskemaundersøgelsen betragtes som forskningspraksis.

Undsøgerne peger på, at standardisering, repræsentativitet og neutralitet som ideal for spørgeskemaundersøgelsen i praksis ikke nås. For det første er der sproglige vanskeligheder, der ikke lader sig

overvinde ved oversættelse, og generelt er det vanskeligt at nå de etniske minoriteter i forbindelse med undersøgelser. Men en efterstræbelse af neutralitet i vidensproduktionen om etniske minoriteter er dog gennemgående, hvilket stemmer overens med forestillingen om spørgeskemaundersøgelsen som neutralt undersøgelsesværktøj (Andersen 2000), som det var fremstillet i kapitel 3. Neutraliteten forbindes til samfundsvidenskabens ideal, der er overtaget fra naturvidenskaben, og som blandt andet manifesteres ved anvendelse af statistiske teknikker. Men som fremstillingen her viser, er de statistiske teknikker, der bringes i anvendelse, ikke et aspekt, der i sig selv eliminerer subjektivitet og værdiladethed. I stedet synes neutralitetspåbuddet mest udtalt i forhold til tilgangen til etniske minoriteter som felt, idet det betragtes som unikt.

Når spørgeskemaundersøgelsen betragtes som velfærdsstatens værktøj, er det i praksis kun forskerne inden for sektorforskningen, der er opmærksomme på denne dimension. Universitetsforskerne er helt overvejende styret af individuelle forskningsinteresser. Samme interesser kan muligvis forklare, hvorfor sidstnævnte gruppe holder sig fra undersøgelser henvendt direkte til de etniske minoriteter, fordi det her er næsten umuligt at holde sig uden for det politiske spændingsfelt.

Forskerne ser spørgeskemaundersøgelsen som et håndværk til velfunderet opgørelse, som man tilegner sig gennem praktisk udførelse. Derfor kan metoden ikke forventes at udvikle sig i noget særligt omfang, ligesom den ikke kan tilegnes af akademisk vej. At der er tale om et kompliceret håndværk, understreges af journalisternes vanskelighed ved at anvende metodens opgørelser på saglig vis frem for at fokusere på et enkelt resultat ude af sammenhæng.

Afslutningsvis kan det siges, at undersøgerne søger at lægge sig op ad spørgeskemaundersøgelsens ideal om objektivitet og værdifrihed, når det gælder studiet af feltet etniske minoriteter. Selve spørgeskemaundersøgelsen som undersøgelsesmetode behandles generelt ret nonchalant som et konkret håndværk, der tilegnes i praksis. Der er på den måde ikke tale om en metode, der udvikles eller debatteres. En indsigt, der giver en forklaring på fraværet af metodologiske diskussioner vedrørende spørgeskemaundersøgelsen til trods for, at undersøgerne fremkommer med flere bud på udfordringer for metoden.

Sammen med kapitlerne 'Spørgeskemaundersøgelsen som metode' og 'Etniske minoriteter' som felt udgør kapitlet her om 'Vidensproduktion i praksis' den kontekstuelle baggrund for analysen af udvalgte spørgeskemaundersøgelser, der følger i næste kapitel 'Etniske minoriteter i spørgeskemaundersøgelser'.

6. Etniske minoriteter i spørgeskemaundersøgelser

Kapitlet udgør afhandlingens centrale analysekapitel. Kapitlet er bygget op omkring syv udvalgte spørgeskemaundersøgelser foretaget i perioden 1970 til 2002²⁵. De fire undersøgelser afdækker danskernes holdninger til etniske minoriteter, det vil sige, der er tale om undersøgelser med danskere som målgruppe, mens de resterende tre undersøgelser er spørgeskemaundersøgelser til afdækning af de etniske minoriteters syn på deres tilværelse i Danmark, det vil sige undersøgelser med etniske minoriteter som målgruppe. Fælles for undersøgelserne er, at det er undersøgelser med ambition om enten at beskrive etniske minoriteter i Danmark eller at søge indsigt i danskerne holdninger til etniske minoriteter. De har på den måde ikke et specifikt formål inden for et afgrænset problemfelt, som for eksempel at forklare uddannelsesfrekvensen blandt etniske minoriteter (Seeberg 2003), at beskrive etniske minoriteters oplevelse af diskrimination i det danske samfund (Møller & Togeby 1999) eller at fremstille og diskutere etniske minoriteters indflydelseskanaler (Hammer & Bruun 2000).

Som lagt frem i kapitel 2 har jeg anvendt følgende kriterier for min udvælgelse i prioriteret rækkefølge efter betydning: Undersøgelsens 1) tilgængelighed, 2) karakter, 3) position, 4) producent og 5) sammenhæng mellem undersøgelser. Tilgængelighed henviser til, at datadokumentation af den pågældende undersøgelse er til rådighed ved at være arkiveret i DDA. Undersøgelsens karakter som udvælgelseskriterium henviser til, at der er tale om undersøgelser med almen samfundsbeskrivelse som sigte, som nævnt ovenfor. Med kriteriet position henvises til, at undersøgelsen er citeret i anden litteratur. Producent-kriteriet henviser til, at forskellige producenter af spørgeskemaundersøgelser er repræsenteret blandt de udvalgte undersøgelser. Endelig henviser sammenhæng mellem undersøgelser til, at der er tale om undersøgelser, der klart søger at forholde sig til en tidligere undersøgelse.

Udvalgte undersøgelser med etniske minoriteter som målgruppe:

- *"Unge andengenerationsindvandrere"* af Kirsten Just Jeppesen, SFI, 1989²⁶
- *"20 år i Danmark – En undersøgelse af nydanskernes situation og erfaringer"* af Garbi Schmidt & Vibeke Jacobsen, SFI, 1999

²⁵ Resultater for den pågældende undersøgelse blev ikke publiceret før 2006.

²⁶ Undersøgelser er præsenteret ved de titler, der er anvendt i publikationer af undersøgelsesresultater. I DDA's arkiv kan undersøgelsen i form af datamateriale og -dokumentation være tildelt en divergerende titel og årstal, da data er indsamlet og arkiveret tidligere end publikationens udgivelsesdato.

- *"Etniske gruppers værdier - Baggrundsrapport"* af Peter Gundelach, Sociologisk Institut, Københavns Universitet og Esther Nørregård-Nielsen, Rådgivende Sociologer, 2007
- *"Værdier og normer – blandt udlændinge og danskere"* af Tænketanken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark, 2007²⁷

Udvalgte undersøgelser med danskere som målgruppe:

- *"Holdningen til gæstarbejdere hos en gruppe danskere"* af Hans Tage Truelsen, Institut for Mental Hygiejne, Københavns Universitet, 1970
- *"Os og de andre – Danskernes holdninger til indvandrere og flygtninge 1984/85"* af Eszter Köröndi, SFI, 1986
- *"I syv sind – Danskernes holdninger til indvandrere og flygtninge"* af Øystein Gaasholt og Lise Togeby, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitetet, 1995
- *"Konflikten om de nye danskere"* af Jens Peter Frølund Thomsen, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitetet (2006)

Det var tilstræbt, at de valgte undersøgelser inden for hver type – undersøgelser henvendt til etniske minoriteter og undersøgelser henvendt til danskere – skulle dække perioden fra 1970'erne til 2000'erne bredest muligt. Desværre har det ikke været muligt at finde en spørgeskemaundersøgelse med etniske minoriteter som målgruppe fra 1970'erne.

Da DDA fra sin start har fungeret som arkivmyndighed for SFI – Det nationale forskningscenter for velfærd er arkivet særligt velassorteret med hensyn til forskning fra instituttet, som derfor også har en markant position i mit valg af spørgeskemaundersøgelser. Det betragter jeg som både en styrke og svaghed for min analyse. En styrke, fordi SFI indtager en nøgleposition, når det gælder spørgeskemaundersøgelser henvendt til etniske minoriteter i det danske samfund og derfor må tilskrives markant indflydelse på vidensproduktionen inden for genstandsfeltet. En svaghed, fordi jeg må forvente, at der inden for en institution som SFI kan udvikle sig specifikke tilgange og anskuelser. Hermed skabes muligvis en ensartethed i undersøgelsestilgange, der gør dem særegne på en måde, som jeg ikke med mit datagrundlag vil kunne gennemskue.

²⁷ Undersøgelsen er afrapporteret i form af to sammenhørende rapporter.

Kapitlet er inddelt i to dele, hvor del et beskæftiger sig med undersøgelserne med etniske minoriteter som målgruppe, og del to beskæftiger sig med undersøgelser med danskere som målgruppe. Inden for hver del er de udvalgte spørgeskemaundersøgelser tildelt et afsnit med undersøgelsens (publicerede) titel som overskrift. Hvert afsnit består af fem underafsnit: Indledning, fremstilling af undersøgelsens formål, fremstilling af undersøgelsens resultater, analyse af det udvalgte spørgeskema og sammenfatning.

Fremgangsmåde ved analyse

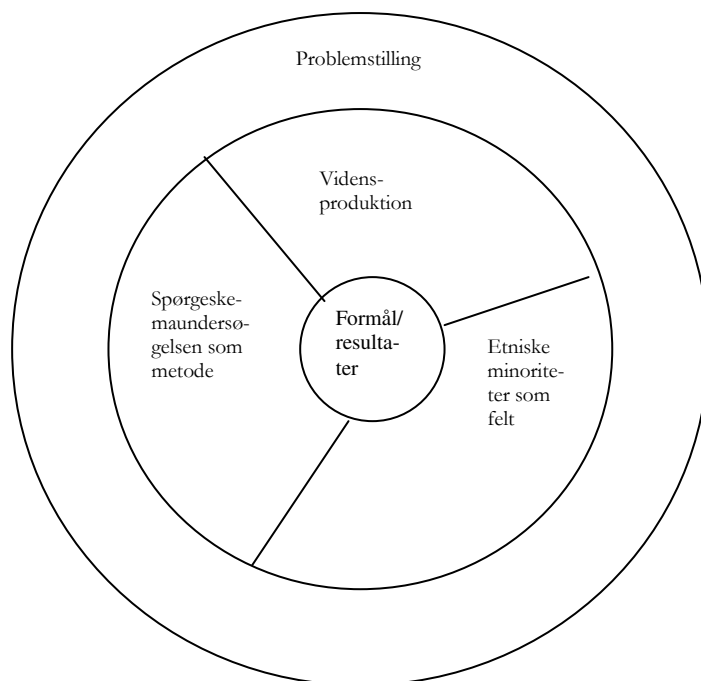
Jeg har til analysen af de konkrete spørgeskemaundersøgelser valgt at udvikle min egen metodiske tilgang med henvisning til det empiriske materiales særlige karakter (Andersen 1999; kapitel 2). To modsatte motivationer drev analysearbejdet. For det første var det en motivation, at hver undersøgelse skulle underlægges en selvstændig analytisk betragtning for på den måde at tildele den enkelte undersøgelse plads på sine egne præmisser i afhandlingens resultater. Hermed vil jeg være i stand til at udtale mig om den enkelte undersøgelse anskuet som enkeltstående vidensproduktion om etniske minoriteter, idet analysen kunne fremstå som en afsluttet helhed. For det andet havde jeg motivationen om at kunne foretage en sammenligning af de udvalgte spørgeskemaundersøgelser på tværs for at kunne udtale mig om undersøgelseernes differentierede medvirken til vidensproduktionen om etniske minoriteter i forskellige sammenhænge og til forskellige tider.

Som fremstillet i kapitel 2 om afhandlingens analysestrategi, så betragter jeg spørgeskemaet som på en gang dokument og interview. Fra dokumentanalysen antager jeg et syn på spørgeskemaet som dokumentation, der er kendetegnet ved strategier og begrænsninger (Mik-Meyer 2005), som jeg som aftager af spørgeskemaundersøgelsen ikke har adgang til. Fra interviewanalysen introduceres den konkrete analysetilgang (Kvale 1994), idet jeg fandt, at spørgeskemaet som datagrundlag lader sig anskue som interviewmateriale langt bedre end som for eksempel at anskue det som et mødereferat eller en avisartikel, hvor andre analyseteknikker måtte bringes på banen. Spørgeskemaet anser jeg ikke egnet til at underlægge traditionelle tekstanalytiske teknikker som eksempelvis diskursanalyse (Jørgensen & Phillips 1999) eller tekstanalyse (Jensen 1993), fordi skemaet som tekst netop ikke fremstår som en narrativ helhed.

Min analyse tager afsæt i publikationen, der præsenterer undersøgelsens baggrund og resultater, som betragtes som kontekst. Her henter jeg inspiration hos Dahler-Larsen (2002), som beskrevet i kapitel 2. Specifikt har jeg valgt at præsentere undersøgelsens formål og resultater som kontekst for analy-

sen. Herved bliver formål og resultat rammen, der anvendes til at afgrænse diskussion og perspektivering af resultatet af analysen af spørgeskemaet. Med andre ord må den fortolkning, jeg videre foretager af resultaterne, relatere sig til den kontekstuelle ramme formet af formål og resultater. Konkret foretages for hver af de udvalgte undersøgelser en fremstilling og diskussion af formål og resultat. For at bevare fokus på spørgeskemaet som generaliseret værktøj for vidensproduktion om etniske minoriteter har jeg skitseret resultaterne med et minimum af konkrete måleresultater. En karakteristik af formålsbeskrivelse og resultatfremstilling sammenfattes i tre punkter, der hver aftegner perspektiver på afhandlingens overordnede problemstilling.

Figur 6.1: Model for fremstilling af formål og resultater som kontekst for analysen

Figuren skal ses som en remodellering af 'Figur 2.1: Undersøgelsens referenceramme' i kapitel 2: Den analysestrategiske tilgang i forhold til det analytiske formål her. Med perspektiv på 'Vidensproduktion' summeres det, hvordan formål og resultat danner ramme for, hvordan viden produceres i den pågældende undersøgelse. Med perspektiv på 'Spørgeskemaundersøgelsen som metode' fremstilles formålets og resultaternes specifikke anvendelse af spørgeskemaundersøgelse som metode. Mens der med perspektiv på 'Etniske minoriteter som felt' sammenfattes, hvordan formål henholdsvis resultat foretager en bestemt form for positionering af etniske minoriteter i det danske samfund. De tre punkter diskute-

res i de enkelte afsnits sammenfatninger i forhold til analysens resultater, der hermed underlægger sig undersøgelsens formål og resultat som kontekstuel univers.

Det egentlige analysearbejde foregår i to trin. Første trin er en gennemgående emnekodning af spørgeskemaets spørgsmål. I selve teksten præsenteres eksempler på emnekodningen af udvalgte spørgsmål fra den pågældende spørgeskemaundersøgelse. Emnekodningen foretages som en *meningskondensering* (se kapitel 2 for en præsentation af begrebet) af, hvad jeg anser for det væsentligste emne, et spørgsmål omhandler uden bånd på antallet eller typen af emnekoder, jeg anvender. Særligt for de nyere undersøgelser anvendes en stor mængde emnekoder, selv om de anvendes flere gange. Emnekodningen fremstilles i et oversigtsdisplay med inspiration fra Dahler-Larsen (2002). Displayet er opdelt i tre kolonner med overskrifterne spørgsmålsnr., emne og dokumentation. 'Spørgsmålsnr.' i første kolonne henviser til spørgsmålets nummer i spørgeskemaet (i et tilfælde anvendes nummerering, der er anvendt i DDA's kodebog for undersøgelsen). Kolonne to, 'Emne', angiver den meningskondensering, jeg har foretaget af de enkelte spørgsmål. Med overskriften 'Dokumentation' angives i tredje kolonne et minimalt resumé af indholdet af de enkelte spørgsmål, der er tildelt den pågældende emnekode.

For at skabe en yderligere oversigtbarhed i analysen foretages en reduktion af mængden af emnekoder ved en yderligere kondensering i bredere dækkende kategorier (svarende til det analytiske greb, der hos Kvale (1994) kaldes for *kategorisering* (se kapitel 2 for en præsentation af begrebet)). Kategorierne udgør analysens egentlige resultat. Jeg anvender igen et samlende display til at skabe indsigt i analysearbejdet med kolonnerne 'Dokumentation', 'Emne' og 'Kategori'. Informationerne i de to første kolonner gentages fra de tilsvarende kolonner i det foregående oversigtsdisplay, der så her tilføjes kolonnen 'Kategori', der gengiver en kondensering af emner. I kraft af displayets samling af analysen søges det at fastholde og fremstille sammenhængen fra analysen af de enkelte spørgsmål til de bredt dækkende kategorier, som på den måde kan dokumenteres tilbage til emne og videre til det enkelte spørgsmåls ordlyd (i form af henvisning til et spørgsmålsnr.).

Kategoriens styrke (se kapitel 2 for en præsentation af begrebet) opgøres i henhold til antallet af emner og spørgsmål, som kategorien spænder over. Kategoriens styrke i sammenligning med andre dækker den vægtning, der tolkes som udtryk for betydning, den enkelte undersøgelse tillægger bestemte aspekter vedrørende etniske minoriteters tilstedeværelse i det danske samfund. Fokuseres på antallet af emner inden for en kategori vil det give indtryk af, hvor nuanceret en kategori er søgt afdækket, mens fokus på antallet af spørgsmål giver indtryk af den kvantitative dækning af kategorien.

Displayet danner på den baggrund grundlag for fortolkning (se kapitel 2 for en præsentation af begrebet), der tager udgangspunkt i de kategorier, der karakteriserer den enkelte undersøgelse. Til re-kontekstualisering (se kapitel 2 for en præsentation af begrebet) af de udviklede kategorier og fortolk-

ningen heraf relateres til en bredere kontekst i form af undersøgelsens formålsbeskrivelse og resultatfremstilling, der var fremstillet inden selve analysen. Yderligere perspektiveres til fremstillinger i kapitlerne 3-5 – henholdsvis 'Spørgeskemaet som metode', 'Etniske minoriteter som felt' og 'Vidensproduktion i praksis'.

Som en sammenfatning af fortolkningen af den enkelte undersøgelse hæftes et koncept i form af et narrativ på undersøgelsen. Konceptet vil danne udgangspunkt for en karakteristik af, hvordan den enkelte undersøgelse har indgået i vidensproduktion om etniske minoriteter ved hjælp af spørgeskemaundersøgelser. Kapitlets afsluttende afsnit sammenfatter analyseresultater og diskussioner heraf til et generaliserende indblik i, hvordan spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter har været forskelligt udformet set over tid med udgangspunkt i de koncepter, der er valgt.

I afhandlingens indledning (kapitel 1) blev behovet for refleksivitet i min tilgang præsenteret. En refleksiv position i forhold til min analyse af udvalgte spørgeskemaundersøgelser betyder, at jeg må forholde mig til det konstruktionsarbejde, jeg foretager i kraft af min analytiske fremgangsmåde. Den analyse, jeg vil foretage, består som nævnt i en emnekodning, der må karakteriseres som konstruktion, idet jeg kondenserer formuleringen af et spørgsmål til at omhandle et bestemt emne, der yderligere samles i kategorier, der vil være udtryk for endnu en konstruktion. Emner og kategorier er udtryk for min individuelle udlægning af enkelte spørgsmåls og grupper af spørgsmåls meningsindhold og dermed et valg, jeg må påtage mig med den fremgangsmåde, jeg har valgt.

Den følgende del præsenterer og analyserer tre spørgeskemaundersøgelser henvendt til etniske minoriteter (etniske minoriteter er målgruppe for undersøgelse) i tre enkeltafsnit efter den fremgangsmåde, der er fremstillet ovenfor.

Etniske minoriteter som målgruppe

Det er valgt at samle fremstillingen af undersøgelserne henvendt til etniske minoriteter, det vil sige undersøgelser, hvor etniske minoriteter er målgruppe, over for en samlet fremstilling af holdningsundersøgelser blandt danskere, det vil sige undersøgelser, hvor danskere er målgruppe i den følgende del. Fremstillingsformen har jeg valgt, fordi slægtskabet mellem undersøgelserne inden for de to typer betyder, at analysen af en undersøgelse vil befrugte analysen af en anden undersøgelse af samme type. I

kapitlets sammenfatning vil jeg sammenholde samtlige undersøgelser, der er valgt til at repræsentere hele perioden.

Som nævnt var det desværre ikke muligt at finde en spørgeskemaundersøgelse henvendt til etniske minoriteter foretaget i 1970'erne. Set i relation til fremstillingen af etniske minoriteter som felt i kapitel 4 kan danskernes møde med etniske minoriteter som gæstearbejdere forklare, hvorfor en undersøgelse ikke findes. Det kan begrundes med, at gæstearbejderne forventedes at forlade landet igen, og at de alene havde en samfundsmæssig rolle at spille på arbejdsmarkedet. Der har på den baggrund ikke været motiv for at gennemføre spørgeskemaundersøgelser til beskrivelse af gæstearbejderne som befolkningsgruppe.

”Unge indvandrere”, 1988/1989²⁸

Som beskrevet i kapitel 4 valgte en stor del af de udenlandske arbejdere, der kom til landet frem til 1973, at blive. De overgik på den måde konceptuelt fra at være udenlandske arbejdere til at være indvandrere. Et tilsvarende skift var kendetegnende for migrationen til andre europæiske lande (Fassmann & Münz 1994). Valget af permanent ophold i Danmark betød, at indvandrerne ønskede sig deres familiemedlemmer til landet. Antallet af personer kategoriseret som indvandrere steg derfor op gennem 1980'erne til trods for indvandringsstopet. Indvandring blev i en dansk kontekst imidlertid ikke betragtet som en engangsforeteelse, hvorfor indvandrernes børn (født i Danmark) af indvandringsstatistikken også blev omtalt som efterkommere (kapitel 4).

Indvandrerne fremstod som en marginaliseret gruppe, idet de sammenlignet med danskerne havde dårligere uddannelse, fik lavere løn, havde dårligere boliger og i højere grad var arbejdsløse (Mikkelsen 2001).

Indtil midt i 1980'erne var flygtningetilstrømningen stor, hvorefter den faldt markant som følge af en lovændring (Fenger-Grøndahl & Nissen 2006). I slutningen af perioden blev Tamil-sagen et stort politisk emne. Sagens kerne var, at daværende justitsminister Erik Ninn-Hansen uden lovhjælp havde standset sagsbehandlingen af tamileres ansøgninger om familiesammenføring. Sagen resulterede i, at den borgerlige regering gik af i januar 1993 (Bejder & Holt 2003).

²⁸ Årstallene henviser til henholdsvis tidspunktet for indsamling af data og tidspunktet for publikation af undersøgelsens resultater.

I det følgende præsenteres og analyseres undersøgelsen ”Unge indvandrere, 1988” af SFI. Undersøgelsen blev ti år senere fulgt op af en undersøgelse henvendt til samme målgruppe nu ti år ældre. Jeg anvender som i den pågældende undersøgelse begrebet indvandrere om de etniske minoriteter, der indgår i undersøgelsen. Flygtninge indgår ikke i undersøgelsens målgruppe.

Skema 6.1: Fakta om ”Unge indvandrere”

Undersøger	Kirsten Just Jeppesen, Socialforskningsinstituttet (SFI)
Initiativtager	Cand.psych. Eszter Körmendi og SFI
Sponsor	Sygekassernes Helsefond, Statens Samfundsvidenskabelige Forskningsråd og SFI
Dataindsamling	Socialforskningsinstituttets faste interviewerstab
Periode	04.1988-05.1988
Omfang	18-25-årige personer med tyrkisk, pakistansk eller jugoslavisk baggrund og med mindst 10 års ophold i Danmark. 827 respondenter, 284 variable

Kilde: DDA-1427: Unge andengenerationsindvandrere, 1988

De unge, der er med i undersøgelsen, er 18-25 år og har forældre fra Tyrkiet, Pakistan og Jugoslavien. Disse lande er valgt, fordi majoriteten af 1970’ernes indvandrere kom fra disse lande. Det nævnes som unødigt ressourcekrævende at udforme et spørgeskema, der kunne passe til flere kulturer. Argumentet synes dog diskutabelt, idet spørgeskemaet er udformet uhyre generelt. Det er vanskeligt at gennemskue, hvor man ville have forventet, at yderligere ’kulturtilpasning’ af spørgeskemaet var nødvendig. Argumentationen kommer på den baggrund snarere til at fremstå som en generel anerkendelse af forskelligheden mellem etniske grupper.

Målgruppens medlemmer er enten født i forældrenes hjemland eller i Danmark. Det sidste viser sig imidlertid kun at gælde for 13 personer i respondentgruppen. De skal desuden have boet mindst ti år i Danmark for at sikre sig et passende indgående kendskab til danske forhold og livet i Danmark til at besvare det omfattende spørgsmålsapparat. Respondenterne har fået mulighed for at anvende tolk, men kun én har benyttet sig af tilbuddet.

Selve udvælgelsen er foretaget ved hjælp af et register fra Danmarks Statistik med oplysninger om fødested, statsborgerskab og opholdslængde, sidstnævnte skal som nævnt strække sig ud over 10 år. Der er opnået en svarprocent på 81 pct. Det oplyses, at andelen, der ikke har ønsket at deltage i undersøgelsen, nægterne, er omtrent lige store blandt de tre nationaliteter og kønnene. I Københavnsområdet er besvarelsesprocenten lavere end gennemsnittet (Gaasholt & Togeby 1995).

Undersøgelsen blev gennemført maj-juni 1988, hvor de 1070 udvalgte blev opsøgt af SFI-interviewerkorps. Oprindeligt omfattede registerudtrækket 360 unge fra hvert af de tre lande. Selve

udvælgelsen er foretaget forholdsmæssigt i forhold til andelen af unge indvandrere i et givent område. Således bor 2/3 af de unge indvandrere i Københavnsområdet, det samme gør 2/3 af de interviewede. I alt blev der opnået interview med 827 personer. Inden spørgeskemaundersøgelsen blev sat i gang, blev kommuner, indvandrerklubber, -foreninger og -rådgivninger orienteret tillige med nogle ungdomsklubber og medier henvendt til indvandrere.²⁹

Undersøgelsens formål

Som kontekst for analysen af de enkelte spørgsmål i spørgeskemaet følger præsentation og diskussion af undersøgelsens formål. Undersøgelsens formålsbeskrivelse lyder:

”[...] at kortlægge, om andengenerationsindvandreres livssituation adskiller sig fra jævnaldrende danskere, når det gælder uddannelse, arbejde, bolig, familiedannelse og fritid. Desuden skal den søge at belyse nogle reaktioner hos unge indvandrerfamilier som følge af modsætninger mellem deres eget og det danske familie- og samfundsmønster.

Undersøgelsen skal bl.a. give svar på:

- om andengenerationsindvandrere bliver en ny restgruppe med hensyn til uddannelse og arbejde, når de bliver voksne.*
- hvilke forskelle der er mellem unge fra de tre oprindelseslande, og mellem mænd og kvinder*
- hvordan unge indvandrere klarer at tilfredsstille både de krav, deres egne familie og kultur stiller, og de krav, det danske samfund stiller*
- hvilken tilknytning de føler til deres oprindelsesland*
- om der er behov for nye former for støtte eller hjælpetilbud til indvandrerbørn og -unge*
- hvad de unge selv mener om vigtige spørgsmål som fx modersmålsundervisning”*

(Jeppesen 1989; p. 31)

Ordet 'andengenerationsindvandrere' springer umiddelbart i øjnene. For det første var det et ord, der først slog an i begyndelsen af 2000'erne (Jensen 2004). For det andet er den etymologiske forståelse af begrebet indvandrer den, at enten er man indvandrer ved at have vandret fra et land til et andet for at bosætte sig, eller også er man blevet i landet, hvor man blev født (oprindelseslandet) og dermed ikke indvandrer. Derfor kan det ses som en iboende modsigelse at tale om anden generation i forhold til

²⁹ Hos Petersen et al. (1970) beskrives, hvordan gæstearbejderne, der personligt skulle interviewes, var uhyre skeptiske over for at deltage i undersøgelsen, blandt andet fordi de ikke vidste, hvad en videnskabelig undersøgelse var. I forbindelse med en projektforberejdede samtale blev det beskrevet for mig, hvordan respondenter ikke forstod, hvad anonymitet var eller indebar. Nogle lignende barrierer kan være overkommet ved hjælp af oplysning i denne undersøgelse.

indvandring. Andengeneration er jo netop født i indvandringslandet eller som barn vandret til det, og den er på den måde enten slet ikke indvandrer eller lige så meget førstegenerationsindvandrer som de forældre, han/hun vandrede med.³⁰ Men med ordet andengenerationsindvandrer forsvinder forbindelsen mellem vandringer fra land til land, og begrebet får karakter af en medfødt socialmarkør. Derfor taler vi også i dag uden forståelsesmæssige problemer om tredjegenerationsindvandrere.

Undersøgelsen fremstår uden en overordnet problemstilling, der kunne forklare, hvorfor så forskelligartede forhold bør undersøges. Undersøgelsen synes på den ene side at have til formål at afdekke en række livsvilkår i stil med de traditionelle levekårsundersøgelser (for eksempel Andersen 2003) og på den anden side at ville ind på særlige problemstillinger, der gør sig gældende for andengenerationsindvandrere i form af belysning af reaktioner affødt af modsætninger mellem andengenerationsindvandrernes egne og danske familie- og samfundsmønstre.

Med hensyn til hvilke specifikke spørgsmål undersøgelsen skal besvare, er der to *policy*-orienterede spørgsmål: Spørgsmålet om, hvorvidt indvandrerne kommer til at udgøre en marginaliseret restgruppe eller ej, og spørgsmålet om der er behov for nye former for støtte eller hjælpetilbud. Tre spørgsmål omhandler kultur uden relation til den særlige danske kontekst: Hvilke forskelle der er på de unge afhængig af deres oprindelsesland?, hvilke forskelle der er mellem mænd og kvinder?, og hvilken tilknytning de føler til deres oprindelsesland? Endelig spørges der til håndteringen af oprindelseslandets kultur over for dansk kultur i form af krav fra egen familie og kultur samt fra det danske samfund og deres holdning til nogle vigtige spørgsmål, som for eksempel modersmålsundervisning. Ser man i spørgeskemaet, er der andre vigtige spørgsmål blandt andet religion og (arrangerede) ægteskaber, men disse er altså ikke omtalt i præsentationen af undersøgelsens formål.

Af teksten fremgår en forventning om andengenerationsindvandrere som en gruppe, der er forskellige fra danskere og indbyrdes forskellige som følge af at tilhøre forskellige etniske grupper. Formålsbeskrivelsen søger forskelligheden to steder, dels i forskelle på variable, der beskriver almene levekår, dels i forskelle der i udgangspunktet går på specifikke aspekter vedrørende kultur. Endelig søges der også forskellighed internt i gruppen af andengenerationsindvandrere baseret på etniske tilhørsforhold og køn.

Som beskrevet i afsnittet 'Fremgangsmåden for analyse' ovenfor afsluttes afsnittene, der præsenterer undersøgelseskonteksten i form af undersøgelsens formål eller resultater, med en konkretisering af, hvordan der sættes perspektiv på 1) vidensproduktion, 2) spørgeskemaundersøgelsen som metode og 3) etniske minoriteter som felt. Her vil det være på følgende måde:

³⁰ Tilknytningen til oprindelseslandet anses eksempelvis for givet, når det danske retssystem opererer med, at andengenerationsindvandrere kan udvises til oprindelseslandet.

1. I forhold til vidensproduktion optræder levekår og sociale problemer som juxtapositionerede fokusområder, hvorfor de fremstår som lige væsentlige for vidensproduktionen om etniske minoriteter.
2. Undersøgelsen indskrives sig ved sin *policy*-orientering som metode til afdækning af problemer i og for velfærdsstaten.
3. Undersøgelsen anlægger en gennemgående italesættelse af indvandrernes forskellighed fra danskerne, hvorfor årsager til resultater forventeligt vil søges i forskelligheden mellem grupperne snarere end eksempelvis i demografiske forhold som alder, erhverv, familieforhold etc.

Punkterne vil indgå i afsnittets sammenfatning som ramme for fortolkning af analysens resultater. I det næste afsnit fremstilles undersøgelsens resultater.

Undersøgelsens resultater

Sammenlignes overskrifterne i spørgeskemaet, det vil sige, hvordan det introduceres, at der skiftes emne, med overskrifterne i publikationen, der afrapporterer undersøgelsens resultater, er det tydeligt, at der som nævnt er tale om en stil, hvor rapporten spejler spørgsmålenes forløb i spørgeskemaet. Det vil sige, at resultaterne fremstår som kommenterede frekvensfordelinger omtrent spørgsmål for spørgsmål.

Fremstillingen her koncentrerer sig om rapportens centrale kapitel, kapitel 1: "*Hovedresultater*". Rapportens stil betyder, at der kun i begrænset omfang relateres fra undersøgelsens univers og til en samfundsmæssig kontekst. Undersøgelsen kommer hermed til at fremstå som den neutrale beskrivelse, der var idealet for den klassiske spørgeskemaundersøgelse (kapitel 3) i kraft af sit ensidige fokus på de indsamlede data.

Det nævnes, at det er meget sparsom viden, man har om andengenerationsindvandrere til trods for, at der siden begyndelsen af 1970'erne har været interesse for gruppen. Der er altså tale om et uopdyrket felt i empirisk forstand.

Det antages som udgangspunkt, at forældrenes sociale og kulturelle baggrund har betydning for de unge indvandreres situation. Da de unges forældre generelt har kortere uddannelse end danske unges forældre, placerer det dem i en underprivilegeret position. Det viser sig, at længden af forældrenes uddannelse er af betydning for, hvor liberalt børnene opdrages – desto længere uddannelse, desto mere liberalt. Religion og de unges køn har dog større indflydelse på opdragelsen. Der rapporteres om forældrenes restriktioner i forhold til deltagelse i skole- og fritidsliv, konflikter med forældre og længerevarende ophold i oprindelseslandet.

De fleste respondenter har gået i dansk skole, hvor de har haft ekstra timer i form af ekstra dansktimer og modersmålsundervisning. Der kommenteres også på modersmålsundervisning og oplevelsen af at tilhøre en minoritetsgruppe i folkeskolen. Nogle unge har følt sig dårligt tilpas i skolen og pjækket. Der sammenlignes med danske unge i forhold til tid til færdiggørelse af folkeskolen og erhvervelse af den afsluttende eksamen. Det påpeges gentagne gange, at de unge indvandreres problemer bør ses i lyset af deres forældres kortere uddannelser, lavere indkomster, mindre boliger med mere.

De unge indvandreres evne til at tale dansk og arbejdsløshedsfrekvens rapporteres. Forhold omkring andel respondenter i ufaglært arbejde samt antal og længde af ledighedsperiode (sammenligning mellem mænd og kvinder) omtales også. Som forklaringer på ledighed nævnes manglende dansk-kundskab på grund af sent indvandringstidspunkt samt forældres afstamning fra landet og mangel på uddannelse. Endelig omtales fuldtids- vs. deltidsbeskæftigelse og ubekvemme arbejdstider.

Familiedannelse anses for et punkt, hvor de unge indvandrere i særlig grad adskiller sig fra unge danskere. Når de lever i parforhold, er de gift, og ofte har deres forældre spillet en aktiv rolle i deres valg af ægtefælle, der typisk stammer fra oprindelseslandet og er barn af forældres venner eller slægtninge. Mange af de unge vil dog selv lade deres børn vælge ægtefælle, hvilket betegnes som *"et skred i retning af danske levevis"* (Jeppesen 1989; p. 22). Det rapporteres, hvorvidt de unge har børn eller ej til sammenligning med danske unge. Også tredjegeration konstateres at ville vokse op påvirket af en anden kultur end dansk, når det gælder religion, ægteskab, børneopdragelse og sprog.

Bosituationen for de unge indvandrere er anderledes end for danske unge. De unges ønsker til deres boligsituation siges at være under forandring, fordi en stor del hellere vil bo for sig selv end sammen med forældrene eller svigerforældrene.

De unge indvandrere befinder sig mellem to kulturer, hvilket præger dem forskelligt. De taler oprindelseslandets sprog ved siden af dansk. Mange er også religiøse (oprindelseslandets religion) og vil opdrage deres egne børn i denne tro. For nogle opleves det som en styrke at være del af to kulturer, mens det for andre opleves som problematisk. En del søger om dansk statsborgerskab.

Det beskrives, at de unge indvandrere holder sig orienteret om, hvad der sker i Danmark. Møn-
stret for de mandlige og kvindelige indvandreres fritidsbeskæftigelser beskrives og sammenlignes med danske mænds og kvinders.

Det rapporteres, hvorvidt den enkelte respondent har oplevet at blive diskrimineret og generelt oplever problemer med diskrimination. Kapitlet afsluttes med et langt afsnit med sammenligning af unge fra de tre oprindelseslande samt af de to køn. Der gøres forsøg på at samle oplysninger til et billede af de tre grupper af indvandrere, der viser, hvad de har tilfælles, og hvad der adskiller dem. Generelt gør man med afrapporteringen ingen forsøg på at konkludere eller trække trådene videre, for eksempel

til hvilke samfundsmæssige problemer de unge skaber, deres individuelle problemer, de udfordringer deres tilstedeværelse giver vores samfund etc. Man foretrækker i stedet en loyal tabelrapportering med meget sporadiske forsøg på at trække informationer sammen i billeder. Når forskelle skal forklares, henvises til forældrenes uddannelse, tidligere bosætning (by/land), ønsker for børns uddannelse og pakistanske forældres beherskelse af det engelske sprog – og hertil kommer tidspunkt for ankomst til Danmark. På den måde kommer forældre og ankomsttidspunkt til at optræde som de uafhængige variable, der forklarer forskelle i de endogene variable, som blandt andet er uddannelse og jobsituation. Heri afspejles rapportens tabelbeskrivende stil, hvor der kun enkelte steder gøres forsøg på at syntetisere den indsamlede information. Undersøgelsens afrapportering er på den måde tro mod den begrænsning ved spørgeskemaundersøgelser, at de ikke kan udsige noget om årsagssammenhænge. Rapportens beskrivelsesmåde er at beskrive brikkerne til et puslespil, som det lades op til læseren at samle og forholde sig til i relation til en samfundsmæssig kontekst.

Den afrapporterende stil betyder, at undersøgelsen undlader at svare direkte på de komplekse spørgsmål, der stilles i undersøgelsens formålsbeskrivelse som for eksempel om andengenerationsindvandrere bliver en ny restgruppe (se ovenfor). Undersøgelsen besvarer spørgsmål, der går på kortlægning, mens belysning af reaktioner får lov at stå hen. På den måde kommer undersøgelsen til at fremstå neutral og værdifri, men også uden at forsøge at række ud over eget univers, fordi syntese stort set undlades. Konkluderende fremlægges:

”Alt i alt er andengenerationsindvandrernes leveår og livsholdning ret forskellig fra jævnaldrende danske unges.” (Jeppesen 1989; p. 13)

På bogens første side præsenteres det som nævnt, at det for de unge både kan være en fordel og en ulempe være del af to kulturer. I spørgeskemaet fokuseres imidlertid ret ensidigt på ulemperne. Når det derfor er konkluderet, at de unge andengenerationsindvandrere er forskellige fra danske unge, bliver det selv sagt til den negative side. Kun de pakistanske mænd kommer i nærheden af danske succeskriterier for job og uddannelse og det til trods for, at de på andre parametre netop adskiller sig mere end de andre grupper fra danskerne. Det er altså ikke lighed med de danske unge, der skaber succes, men forskellighed på en bestemt måde. Denne forskellighed henvises til religiøsitet (stærkere) og baggrund (bedre uddannede forældre) hvilket er forhold, der er henholdsvis vanskelige og umulige at ændre på for den pågældende generation af indvandrere.

Fra ovenstående fremstilling af resultater vil jeg pege på følgende aspekter som interessante perspektiver på 1) vidensproduktion, 2) spørgeskemaundersøgelsen som metode og 3) etniske minoriteter som felt, som bringes med til den senere diskussion af undersøgelsen.

1. Resultatfremstillingen anskuet som vidensproduktion benytter sig af beskrivelse frem for syntese, hvorfor det lægges op til læsere/brugere af undersøgelsens resultater at syntetisere for at kunne anvende informationen i forhold til en samlende indsigt eller som beslutningsgrundlag.
2. Den tydelige sammenhæng mellem spørgeskema og afrapportering giver undersøgelsen sin rent deskriptive karakter, hvormed det traditionelle ideal for spørgeskemaundersøgelsen i mødekomes.
3. I forhold til etniske minoriteter som felt dominerer gruppeorienterede sammenligninger mellem indvandrerunge og danske unge med respondenternes forældrebaggrund som den primære forklaringsmodel for afvigelse.

Her følger den egentlige analyse af spørgeskemaet, som fremstillingen af formål og resultater ovenfor danner baggrund.

Analysen af spørgeskemaet

Selve analysen består i en trinvis meningskondensering. Første trin består i en emnekodning af samtlige spørgeskemaets spørgsmål. Et oversigtsdisplay fremstiller emnekodningen af samtlige spørgsmål. Som trin to foretages en yderligere meningskondensering i form af en kondensering i et antal kategorier, der giver overskuelighed til den emnemæssige vægtning, som spørgeskemaet har. En optælling af emner og spørgsmål under den enkelte kategori definerer dens styrke i forhold til de andre kategorier, der er fundet. En fortolkning af den vægtning af spørgsmål, emner og kategorier, der fremgår af displayet, diskuteres i forhold til formål og resultater, som fremstillet ovenfor frem mod at pege på et samlende koncept for undersøgelsen som vidensproduktion om indvandrere.

Jeg vil nedenfor give eksempler på min kodning af udvalgte spørgsmål i spørgeskemaet. Spørgsmålene er tilfældigt valgt med den hensigt at give indsigt til overvejelser i forbindelse med emnekodningen.

Spørgeskemaet indledes med følgende tre spørgsmål:

JEG VIL FØRST HØRE LIDT OM, HVOR DU OG DINE FORÆLDRE STAMMER FRA	
SPM. 1: HVILKET LAND?	JUGOSLAVIEN, TYRKIET ELLER PAKISTAN.
SPM. 1.A.: VAR DET PÅ LANDET, I EN LANDSBY ELLER I EN BY?	PÅ LANDET/I EN LANDSBY ELLER I EN BY
SPM. 2: HVILKET SPROG TALER MAN PÅ DEN EGN, DINE FORÆLDRE KOMMER FRA? (FORÆLDRENE'S MODERSMÅL)	TYRKISK, KURDISK OG LIGNENDE, URDU, PUNJABI, KROATISK/SERBISK/SERBOKROATISK, RUMÆNSK OG LIGNENDE, MAKEDONSK, SLOVENSKE, MONTENEGRINSK, ALBANSK ELLER ANDET

Det er de tre spørgsmål, der leder respondenterne ind i undersøgelsen. Når man på den måde med spørgsmål 1 foretager en 'sammensmedning' af respondent og forældre, får respondenterne påhæftet en identitet som 'fremmed'. Uanset om respondenterne skulle være født i Danmark eller mene at stamme herfra, så skal der svares ét af de tre lande. En pointe, der yderligere understreges af formuleringen '*stammer fra*'. Spørgsmålet fungerer som en form for 'artskategorisering', der ensidigt positionerer respondenterne som medlem af en bestemt minoritetsgruppe. Således kategoriseret forventes den unge at hente sine individuelle og sociale identitetsmarkører alene inden for en etnisk identitet. På baggrund af spørgsmålets ordlyd og placering i spørgeskemaet tildeles det emnekode **afstamning**.

Spørgsmålet om respondenterne og forældre kommer fra by eller land, viser en forventning om, at det har betydning for respondenterens situation i dag. Spørgsmålet får også koden **afstamning**.

Spørgsmålet til, hvilket sprog der tales på forældrenes hjemegn, er knapt så gennemskueligt. Hvorfor spørges der ikke blot til, hvilket sprog der tales i respondenterens hjem bortset fra dansk? Men igen kan det forbindes med en forventning om, at respondenterens forældrerelation er afgørende for respondenterens nuværende situation. Igen anvendes emnekode **afstamning**.

Udover afstamning findes to andre screeningskriterier for udvælgelse af respondenter, der *ikke* bringes i spil i denne sammenhæng. Det drejer sig om respondenterens alder, der skal være mellem 18 og 25 år, og at han/hun skal have boet mindst 10 år i Danmark. Sammenlignet med spørgsmålene ovenfor ville den type af spørgsmål ikke være så tydeligt 'artskategoriserende' ved at stille spørgsmål til respondenterens alder eller varigheden af opholdet i Danmark. Tværtimod kunne det have været med til at understrege, at respondenterne blot deltog som repræsentanter for 'de unge' eller 'indbyggerne i Danmark'. Respondenterne forventes at påtage sig en identitet som tilhørende en minoritet og besvare den resterende del af spørgeskemaet i overensstemmelse hermed, mens det er sekundært, at han/hun er ung i Danmark.

Spørgsmål 29 omhandler respondentens skoletid:

SPM. 29: HVIS VI SER PÅ HELE DIN SKOLETID I DANMARK, HVOR OFTE OPLEVEDE DU SÅ:	
A. ... AT DU BLEV DRILLET?	OFTE NU OG DA SJÆLDENT/ALDRIG VED IKKE
B. ... AT EN LÆRER BEHANDLEDE DIG DÅRLIGERE END ANDRE BØRN?	
C. ... AT DU FØLTE DIG DÅRLIG TILPAS?	
D. ... AT DU IKKE MÅTTE VÆRE MED TIL GYMNASTIK (FOR DINE FORÆLDRE)?	
E. ... AT DU IKKE MÅTTE KOMME PÅ LEJRSKOLE (FOR DINE FORÆLDRE)?	

Spørgsmålene ”... at du blev drillet?”, ”... at en lærer behandlede dig dårligere end andre børn” og ”... at du følte dig dårligt tilpas?” er stillet uden egentlig henvisning til, at respondenter er medlem af en etnisk minoritet.

Danske unge kunne stilles samme spørgsmål. Jeg giver spørgsmålene emnekoden **almene problemer i skolen**.

De to sidste spørgsmål ”... at du ikke måtte være med til gymnastik (for dine forældre)?” og ”... at du ikke måtte komme på lejrskole (for dine forældre)?” har en helt faktuel karakter, men også en klar etnisk dimension, idet det er vanskeligt at forestille sig lignende spørgsmål stillet i en undersøgelse henvendt til danske unge. Begge spørgsmål tildeles derfor koden **kulturelt eller familiært betingede begrænsninger på deltagelse** med hensyn til skolegang.

Skemaet fortsættes i relation til forskelle betinget af etnisk tilhørsforhold, idet spørgsmål 30 og 31 omhandler respondentens forsømmelser fra skolen, der ikke var forårsaget af sygdom. Spørgsmålene afspejler en opfattelse af, at indvandrerbørn bliver holdt hjemme fra skole. Man kan vanskeligt forestille sig at anlægge tilsvarende forventning over for danske børn.

Spørgsmål 79 beder respondenterne vurdere dansk kultur i forhold til den kultur, de kender fra deres forældres oprindelsesland:

SPM. 79: DANSK OG JUGOSLAVISK/TYRKISK/PAKISTANSK KULTUR ER FORSKELLIG PÅ EN RÆKKE PUNKTER. HVILKEN KULTUR SYNES DU BEDST OM, NÅR DET DREJER SIG OM:	
A. BEHANDLING AF ÆLDRE?	HJEMLAND LIGE GODT DANSK VED IKKE
B. BØRNEOPDRAGELSE?	
C. LIGESTILLING MELLEM KØNNENE?	
D. FRIHED FOR DEN ENKELTE?	
E. SYNEN PÅ SKILSMISSE	

Spørgsmålene oplister de stereotype forestillinger om forskellene mellem dansk og respondenternes kultur, hvor så respondenterne bedes om at foretage en sammenligning. Spørgsmålet får koden **håndtering af to kulturer**. At der kan foretages en meningsfuld sammenligning af dansk kultur og en etnisk minoritetskultur afspejler en forståelse af kultur som en statisk og klart identificerbar størrelse.

Nedenfor fremstiller et oversigtsdisplay den samlede emnekodning. Første kolonne gengiver spørgsmålsnumre fra spørgeskemaundersøgelsen. Anden kolonne 'Emne' oplister de koder, jeg har tildelt de enkelte spørgsmål. Tredje kolonne gengiver et minimalt referat af meningsindholdet af de angivne spørgsmål under titlen 'Dokumentation'.

Display 6.1-A: Undersøgelsens emner med henvisning til spørgsmålnr. og dokumentation

Spørgsmålsnr.	Emne	Dokumentation
1-1A	Afstamning	Oprindelsesland, landsby/by
24-25-25A-69-71	Tilhørsforhold til Danmark	År i Danmark, født i DK, alder ved ankomst til DK, ansøgning om statsborgerskab, årsag til skift af statsborgerskab
39B-59-60-61-62-63-64-66-67-68-70-72-82	Tilhørsforhold til oprindelsesland/etnisk gruppe	Forældres ambition om rejse tilbage, hyppighed af ferie i oprindelsesland som barn, hyppighed som voksen, længere ophold som barn, længde, længere ophold som voksen, længde, hyppighed af kontakt, planer om flytning, hvornår, ikke skifte statsborgerskab, forræder hvis skifter statsborgerskab, medlemskab af klub for indvandrere,
65-73-74-75-77-94-95	Stærkeste tilhørsforhold	Hvor bor familie, mest hjemme i DK eller oprindelsesland, føler mest som dansker eller jugoslav/tyrker/pakistaner, danskernes opfattelse af fremmedhed, hvis liv om så emigrere eller ej, grad af fremmedartet udseende, grad af fremmedartet påklædning
76-79	Håndtering af to kulturer	Godt eller dårligt, synspunkter på forskellige kulturelle aspekter
2-25B-47A-47B-47C-47D-47E-48A-48B-48C-48D-93	Sprogbrug	Forældres sprog, engelsk ved ankomst, problemer med det danske sprog, sprog med forskellige familierelationer, vurdering af sprogkunderskaber
25C	Årsag til migration	Migration pga. fars arbejde
3-5-21-92	Bolig	Boform, størrelse, ejerskab, type af ejendom
4-22-23	Bosætning (boligens placering)	Afstand fra forældre/svigerforældre, sammen med forældre/svigerforældre, sammensætning af indvandrere og danskere
6-7-8	Husstanden	Antal personer, antal personer i familie, roller
9-10-11-12-13-14-15-17-18-19-20	Job	Virksomhedstype, ejerskab, antal ansatte, arbejdstimer, ubekvemme tider, fast/skiftende tid, holddrift/varierende, bibe-skæftigelse, antal timer, mere arbejde, arbejdssøgning
16-16A-16B	Arbejdsløshed	Arbejdsløs eller ej, antal gange, periode
90A-90B-91A-91B	Indkomst	Personlig indkomst, partners indkomst, egen samlede indkomst, partners samlede indkomst
26-26A-44-45-46-58	Ekstra støtte i skolen	Modtagerklasse, modersmålsundervisning, ønske om bevarelse/forøgelse eller afskaffelse, holdning til starttidspunkt, børn skal have modersmålsundervisning
27-28	Elevsammensætning	Antal indvandrerbørn i klasse, holdning til elevsammensætning
29A-29B-29C	Almene problemer i skolen	Mobning af børn/lærere, dårligt tilpas
30-31-32	Forsømmelse fra skolen	Hyppighed, årsag, pres for mere i skole
33-34-39A	Skole- og erhvervsuddannelse	Hvor langt nået i skolen (eksamener eller ej), i gang med eller

		gennemført uddannelse, forældres ambition om god uddannelse
35-36	Stoppet med uddannelse	Begyndt uddannelse og stoppet, årsag til opgivelse
29D-29E-40A-40B-40C-40D-40E	Kulturelt eller familiært betingede begrænsninger på deltagelse	Deltagelse i gymnastik, - i lejrskole, biografen, fester, diskotek, have kærester
41-42-43-58B	Religion	Religionsretning, ritualer, betydning, børn opdrages religiøst
56C-56E-56F-56G	Uoverensstemmelser i ægteskab	
96-97	Deltagelse i interview	Tilstede under interview, indblanding i interview
39C-49-	Parforhold	Forældres ambition om tidligt gift, forlovet eller ej,
50-51-52A-52B-53-54-55-56-58C-58D	Partner	Partners afstamning, ægtefælles hjemland, relation til partner (familie/venner), arrangement i forbindelse med forlovelsens/ægteskabets tilblivelse, egen accept af forældres valg af partner, forældres accept af selvvalgt partner, børn skal selv bestemme, børn må gifte sig med dansker
88A-88B-88C-88D-88E-88F-89	Diskrimination	Forskelsbehandling, diskrimination, racisme, mere diskrimination de sidste tre år
37-38	Forældres skolegang og uddannelse	Års skolegang, års erhvervsuddannelse
56A-56B-56D	Uoverensstemmelser i ægteskab (som i danske ægteskaber)	Arbejdsdeling, fester & flirt
57	Børnepasning	Hvordan passes børn
78A-78B-78C-78D-78E	Konflikter med forældre	Traditionelle konflikter med forældre
80A-80B-81A-81B	Medieforbrug	Avislæsning (dansk/oprindelselansk), tv (dansk/videofilm fra hjemland)
83-84	Fritidsvaner	Sport, bibliotek, bio, jazz/beat/rock, betalende tilskuer, diskotek/værtshus, fest i danske hjem
85-86-87-87A	Personlige kontakter	Vigtigste relationer til familier/venner, kontakters nationalitet, ensomhed, hyppighed

En læsning af displayet giver indblik i de emner, det er anset som relevant at lade indgå i en beskrivelse af andengenerationsindvandreres tilstedeværelse i Danmark. Imidlertid er det også klart, at overblik fordrer en yderligere kondensering.

Nedenstående display gengiver meningskondenseringen af spørgeskemaet i emner samt en yderligere kondensering i otte overordnede kategorier. Kategorierne er dannet med den hensigt at skabe overblik med mulighed for at søge tilbage til analysens dokumentation i form af emner og enkeltspørgsmål. Displayets første kolonne 'Dokumentation' refererer indholdet af de spørgsmål, der indordner sig et emne/en kategori. Anden kolonne 'Emner' samler spørgsmålene i emner. Tredje kolonne 'Kategori' samler emnekoderne i kategorier. Skravering anvendes til at samle emner og dokumentation, der vedrører en given kategori.

Display 6.1-B: Undersøgelsens kategorier ved kondensering af emner (inkl. dokumentation)

Dokumentation	Emner	Kategori
Oprindelsesland, landsby/by	Afstamning	Tilhørsforhold
År i Danmark, født i DK, alder ved ankomst til DK, ansøgning om statsborgerskab, årsag til	Tilhørsforhold til Danmark	

skift af statsborgerskab		
Forældres ambition om rejse tilbage, hyppighed af ferie i oprindelsesland som barn, hyppighed som voksen, længere ophold som barn, længde, længere ophold som voksen, længde, hyppighed af kontakt, planer om flytning, hvornår, ikke skifte statsborgerskab, forræder hvis skifter statsborgerskab, medlemskab af klub for indvandrere	Tilhørsforhold til oprindelsesland/etnisk gruppe	
Hvor bor familie, mest hjemme i DK eller oprindelsesland, føler mest som dansker eller jugoslav/tyrker/pakistaner, danskernes opfattelse af fremmedhed, hvis liv om så emigrere eller ej, grad af fremmedartet udseende, grad af fremmedartet påklædning	Stærkeste tilhørsforhold	
Godt eller dårligt, synspunkter på forskellige kulturelle aspekter	Håndtering af to kulturer	
Forældres sprog, engelsk ved ankomst, problemer med det danske sprog, sprog med forskellige familierelationer, vurdering af sprogkunderskaber	Sprogbrug	
Migration pga. fars arbejde	Årsag til migration	
Boform, størrelse, ejerskab, type af ejendom	Bolig	Bolig
Afstand fra forældre/svigerforældre, sammen med forældre/svigerforældre, sammensætning af indvandrere og danskere	Bosætning (boligens placering)	
Antal personer, antal person i familie, roller	Husstanden	
Virksomhedstype, ejerskab, antal ansatte, arbejdstimer, ubekvemme tider, fast/skiftende tid, holddrift/varierende, bibeskæftigelse, antal timer, mere arbejde, arbejdssøgning	Job	Selvforsørgelse
Arbejdsløs eller ej, antal gange, periode	Arbejdsløshed	
Personlig indkomst, partners indkomst, egen samlede indkomst, partners samlede indkomst	Indkomst	
Modtagerklasse, modersmålsundervisning, ønske om bevarelse/førogelse eller afskaffelse, holdning til starttidspunkt, børn skal have modersmålsundervisning	Ekstra støtte i skolen	Skole og uddannelse
Antal indvandrerbørn i klasse, holdning til elevsammensætning	Elevsammensætning	
Mobning af børn/lærere, dårligt tilpas	Problemer i skolen	
Hyppighed, årsag, pres for mere i skole	Forsømmelse fra skolen	
Hvor langt nået i skolen (eksamener eller ej), i gang med eller gennemført uddannelse, forældres ambition om god uddannelse	Skole- og erhvervsuddannelse	
Begyndt uddannelse og stoppet, årsag til opgivelse	Stoppet med uddannelse	
Deltagelse i gymnastik, - i lejrskole, biografen, fester, diskotek, have kærester	Begrænsninger på deltagelse	Kulturelle, religiøse og familiebetingsede strukturer
Religionsretning, ritualer, betydning, børn opdrages religiøst	Religion	
	Uoverensstemmelser i ægteskab (blandede/rent etniske ægteskaber)	
Tilstede under interview, indblanding i interview	Deltagelse i interview	
Forældres ambition om tidligt gift, forlovet eller ej	Parforhold	
Partners afstamning, ægtefælles hjemland, relation til partner (familie/venner), arrangement i	Partner	

forbindelse med forlovelsens/ægteskabets tilblivelse, egen accept af forældres valg af partner, forældres accept af selvvalgt partner, børn skal selv bestemme, børn må gifte sig med dansker		
Forskelsbehandling, diskrimination, racisme, mere diskrimination de sidste tre år	Diskrimination	
Års skolegang, års erhvervsuddannelse	Forældres skolegang og uddannelse	
Arbejdsdeling, fester & flirt	Uoverensstemmelser i ægteskab (som i danske ægteskaber)	Familie
Hvordan passes børn	Børnepasning	
Traditionelle konflikter med forældre	Konflikter med forældre	
Avislæsning (dansk/oprindelselansk), tv (dansk/videofilm fra hjemland)	Medieforbrug	Medieforbrug og fritidsvaner
Sport, bibliotek, bio, jazz/beat/rock, betalende tilskuere, diskotek/værtshus, fest i danske hjem	Fritidsvaner	
Vigtigste relationer til familier/venner, kontakters nationalitet, ensomhed, hyppighed	Personlige kontakter	Personlige kontakter

Displayet giver visuel indsigt i emner og kategorier. Styrken af de enkelte kategorier måles i forhold til antallet af emner, der dækker. Det fremgår, at kategorierne 'Kulturelle, religiøse og familiebetingede strukturer' og 'Tilhørsforhold' er dem, der står stærkest blandt de kategorier, der søges afdækket med spørgeskemaet. Jeg ser vægtningen som udtryk for undersøgelsesinteressens primære fokus mod en etnisk dimension og dermed respondenternes forskellighed i forhold til danskere. De øvrige kategorier er 'Bolig', 'Selvforsørgelse', 'Skole og uddannelse', 'Familie', 'Medieforbrug og fritidsvaner' og 'Personlige kontakter' fremstår som almene kategorier, og dermed kategorier fra en traditionel levekårsundersøgelse. Af displayet bemærkes, hvordan en etnisk dimension holdes adskilt fra en almen dimension i emnekodning og kategorisering.

Af følgende display fremgår en optælling af emner og spørgsmål under den enkelte kategori rangordnet efter antallet af spørgsmål og emner. Displayet gør det muligt at sammenligne styrken af de enkelte kategorier (rangordningen er foretaget efter emner).

Display 6.1-C: Styrke af kategorier baseret på antal spørgsmål og emner

Kategori	Antal spørgsmål	Antal emner
Kulturelle, religiøse og familiebetingede strukturer	31 spm.	8 emner
Tilhørsforhold	42 spm.	7 emner
Skole og uddannelse	19 spm.	6 emner
Bolig	10 spm.	3 emner
Selvforsørgelse	18 spm.	3 emner
Familie	9 spm.	3 emner
Medieforbrug og fritidsvaner	6 spm.	2 emner
Personlige kontakter	4 spm.	1 emne

Af displayet kan aflæses, at emner kategoriseret som 'Kulturelle, religiøse og familiebetingede strukturer' (8 emner), som 'Tilhørsforhold' og som 'Skole og uddannelse' vejer tungest. Målt i antal spørgsmål er det 'Tilhørsforhold', der er mest intensivt dækket, mens 'Kulturelle, religiøse og familiebetingede strukturer' er mest nuanceret dækket med otte emner under kategorien. Af vægtningen tolkes det, at forhold, der forbindes med respondenternes etniske baggrund og hans/hendes deltagelse i et dansk uddannelsesforløb, anses for det mest væsentlige for undersøgelsens formål.

Sammenlignet hermed fremstår forhold af mere almen karakter – bolig, selvforsørgelse, familie, medieforbrug og fritidsvaner samt personlige kontakter – som mindre væsentlige. Det bemærkes, at målt i antallet af spørgsmål under kategorien 'Selvforsørgelse', der dækker respondentens evne til gennem arbejde eller uddannelse at få sig tilstrækkelig indtægt, er kategorien på niveau med 'Skole og uddannelse'. Målet med kategorien er imidlertid, som kategoribetegnelsen angiver, i højere grad at fokusere på respondentens økonomiske ressourcer som følge af job eller uddannelse, snarere end indvandre- res ageren på arbejdsmarkedet eller arbejdsmarkedsdeltagelse som integrationsforbedrende foranstaltning (se kapitel 4).

I det følgende afrundende afsnit relateres analysen af spørgeskemaet til fremstillingen af undersøgelsens formål, dens resultater med det mål at præcisere, hvordan undersøgelsen som helhed medvirker til vidensproduktionen om indvandrere i Danmark.

Sammenfatning – "Unge indvandrere", 1988/1989

Som nævnt er der en meget tæt sammenhæng mellem spørgeskemaets struktur og undersøgelsesrapportens opbygning på den måde, at rapporten gengiver hovedparten af spørgeskemaets spørgsmål med tabeller over svarfordelinger for hvert spørgsmål. Rapporten kommer som sådan til at fremstå mere beskrivende end syntetiserende og tilbyder i højere grad diverse detailinformationer end en afsluttet helhed med en konklusion, der peger i en bestemt retning. Udlægningen understøttes af, at beskrivelsen af levekår og de unges sociale problemer i undersøgelsens formål stilles lige som formål for undersøgelsen. Det gør de imidlertid ikke i selve spørgeskemaet, hvor spørgsmål til beskrivelse af respondenternes særlige etniske baggrund vægter langt tungere end spørgsmål, der handler om afdækning af almene levekår. Hermed flytter undersøgelsen sig uden at have en klart defineret hensigt i retning af forskellighed fra danskere med henvisning til etnisk minoritetsbaggrund som det væsentlige karakteristika, det er interessant for undersøgelsen at søge forklaring i.

Undersøgelsen optræder ved sin vægtning af emner og kategorier, der fokuserer på respondenternes etniske minoritetsbaggrund, som positionering af indvandrerunge som forskellige fra danske

unge. Som forklaring på den forskellighed mellem de unge indvandrere og unge danskere, der løbende peges på gennem undersøgelsesrapporten, henvises der til respondentens og forældres uddannelse.

Undersøgelsen fortæller historien om de unge indvandreres position i det danske samfund som domineret af tilhørsforholdet til en etnisk minoritet, men også med en åbenhed i forhold til det, der tilbydes som borger i den danske velfærdsstat. *Common sense*-forståelsen er her, at indvandrerne i høj grad anskues som modtagere af samfundets tilbud, der på forskellige måder skal gøre dem til del af det danske samfund. Når det for gruppen kan være vanskeligt at tage imod samfundets tilbud, henvises det primært deres familiære baggrund præget af forældrenes begrænsede uddannelse.

Undersøgelsen definerer sit eget univers og sætter her inden for fokus på forskelle mellem indvandrerunge og danske unge. Da undersøgelsen primært fremstår som beskrivende, kommer den som sådan ikke med bud på problemløsning. Men da det tungest vejende bud på årsagen til forskellighed for de unge indvandrere findes i indvandrergruppens anderledes baggrund, anlægges en implicit forventning om, at problemet løser sig selv, idet næste generation (disse indvandrerunges børn) nødvendigvis vil have en anden forældrebaggrund med forbedret uddannelsesmæssig ballast. Som sådan er der tale om vidensproduktion, der på den ene side peger på en række problematiske aspekter for de unge indvandrere, og på den anden side anlægges en forventning om at problemerne løses af sig selv.

Som et koncept for undersøgelsen udledt af formål, resultater og analysen af undersøgelsens spørgsmål vil jeg anvende *Forventet forskellighed*. De unge indvandrere anses for at have rødder i deres forældrebaggrund og indvandringshistorie, som afgør, hvor gode de er til at tage imod det danske samfunds tilbud i form af uddannelse, fritidstilbud, tilkendelse til moderne kønsroller og så videre. Med anerkendelse af indvandrerunge som forskellige fra danske unge bliver det væsentligt for det danske samfund at blive i stand til at behandle indvandrerne på lige fod med danskerne. Derfor er det væsentligt for undersøgelsen at søge indsigt i, hvorvidt indvandrerne har modtaget velfærdsstatens tilbud i form af skolegang, erhvervsuddannelse, fornuftig bolig, sociale tilbud og så videre. Det danske samfund fremstår i undersøgelsen som mængden af tilbud, som rettes til indvandrerne. Der opereres med forventninger eller krav til andengenerationsindvandrere. De skal i stedet tage imod samfundets tilbud, hvor deres anderledes baggrund ikke danner hindringer.

Når undersøgelsesformål om hvorvidt andengenerationsindvandrere bliver en ny restgruppe, og om hvorvidt der er behov for særlige hjælpetilbud overses i undersøgelsens resultater, kan det forklares med henvisning til, at det er formål, der fremstår som i modstrid med undersøgelsens koncept om anerkendelse af indvandrerne som forventeligt forskellige fra andre unge. Undersøgelsen nægter på den baggrund at gøre andengenerationsindvandrere til et samfundsproblem, idet de blot er at betragte som forskellige af grunde, der med tiden vil forsvinde af sig selv.

Tolkningen i form af konceptet 'Forventet forskellighed' ser jeg understøttet af, at holdnings-spørgsmålene i undersøgelsen er nærmest fraværende. Der spørges til, om modersmålsundervisning skal bevares, øges eller afskaffes; om man betragtes som forræder, hvis man skifter statsborgerskab (til dansk forstås), og om det har været mest godt eller mest dårligt at leve mellem to kulturer. Endvidere er afdækning af værdier stort set et fraværende aspekt i undersøgelsen. Hermed afspejles, at der i undersøgelsen ikke opereres med holdningsmæssige eller værdibaserede barrierer i forhold til indvandrernes modtagelse af tilbudene fra det danske samfunds side. Barrierer for modtagelse af samfundstilbudene henvises alene til en anderledes familiebaggrund, hvorfor næste generation kan forventes at være fuldstændigt assimileret.

I det følgende afsnit præsenteres undersøgelsen "20 år i Danmark", der er en selvstændig opfølgning af undersøgelsen, der her er omtalt.

"20 år i Danmark", 1999/2000

Antallet af indvandrere og flygtninge tillagt udenlandske statsborgere bragte i 1995 andelen op på 4 pct. af den samlede befolkning i Danmark. Tallet omfatter her personer fra vestlige og ikke-vestlige lande (Tænketanken 2004).

Figur 6.2: Opgørelse over personer med udenlandsk statsborgerskab, 1.1.1996 (de 10 største grupper)

Tyrkiet	35.739
Eksjugoslavien	28.081
Storbritannien	12.081
Norge	11.089
Tyskland.....	10.639
Sverige	9.080
Iran.....	7.363
Irak.....	7.077
Somalia.....	6.825
Pakistan.....	6.552

Tabellen er gengivet efter Togeby 1997; p. 29

Opgørelsesformen viser, at det er statsborgerskabet, der er afgørende, når antallet af indvandrere og flygtninge opgøres. Fra begyndelsen af 1990'erne begynder Danmarks Statistik ikke alene at opgøre tal for flygtninge og indvandrere i Danmark, men også at opgøre antallet af efterkommere. Det vil sige, at børn af indvandrere og flygtninge kommer til at indgå i statistikken. Efterkommere defineres som personer født i Danmark, men af forældre, der ikke er statsborgere i Danmark. På den måde dukker en ny gruppe borgere op i tabeller hos Danmarks Statistik.

I en undersøgelse fra 1999 påvises det, at Danmark er det land, der har den største overledighed for indvandrere blandt OECD-landene (Smith 2000). Selv om Danmark fortsat er et land med relativt få indvandrere sammenlignet med vores naboer Sverige og Tyskland, er Danmark blandt de lande, hvor tilstrømningen af indvandrere er mest intensiv i perioden fra midten af 1980'erne til 2000. I perioden vokser antallet af indvandrere og efterkommere fra ca. 3 pct. til ca. 7 pct., samtidig med at indvandrergruppen ændrer sammensætning, idet antallet af indvandrere fra de vestlige lande falder, mens indvandrerantallet fra ikke-vestlige lande stiger.

Som eksempel på en markant undersøgelse fra 1990'erne har jeg valgt undersøgelsen DDA-4956: "Unge indvandrere 1999" af Garbi Schmidt og Vibeke Jacobsen, der fremstår som en selvstændig opfølgning af "Unge indvandrere 1988" (DDA-1427) af Kirsten Just Jeppesen, der blev omtalt i foregående afsnit. Undersøgelsen er arkiveret i DDA. Undersøgelsen er publiceret under titlen "20 år i Danmark". Da der er tale om en opfølgende undersøgelse, er aldersintervallet for deltagerne i undersøgelsen flyttet, så det nu er defineret til 30-35 år, hvoraf mindst 20 år skal være som bosiddende i Danmark. Undersøgelsen er ligesom sin forgænger foretaget af SFI.

Skema 6.2: Fakta om "20 år i Danmark"

Undersøger	Socialforskningsinstituttet
Dataindsamling	SFI - Instituttets faste personale
Initiativtager	SFI
Sponsor	Sygekassernes Helsefond, Socialministeriet og SFI.
Periode	01.1999
Omfang	693 respondenter/325 variable 29-36 årige personer med tyrkisk, pakistansk eller jugoslavisk baggrund og med mindst 20 års ophold i Danmark.

Kilde: DDA-4956: Unge andengenerationsindvandrere, 1999

Da der er tale om en opfølgende undersøgelse, har man ønsket at gen-interviewe respondenterne fra den tidligere undersøgelse. Det var muligt at genfinde 779 personer af de 827, der var med i den oprindelige stikprøve. For at forøge stikprøvens størrelse blev der udtrukket yderligere 273 personer, så et

mål om 350 personer fra hvert oprindelsesland var opfyldt. Blandt de 1.052 udtrukne personer var det imidlertid kun 693, der lod sig interviewe, heraf var 529 også blevet interviewet 10 år tidligere. En gennemførselsprocent på 66 pct. anses for at være lav, og forfatterne har da også valgt at diskutere bortfaldet nærmere.

Som forarbejde til udformning af spørgeskema blev der gennemført eksplorative kvalitative interview med repræsentanter fra de tre etniske grupper, der indgår i undersøgelsen. Desuden blev der holdt møde med repræsentanter fra kommuner med erfaring med integrationsarbejde. På baggrund af dette forarbejde blev den endelige problemformulering fastlagt og spørgeskemaet udarbejdet. Den landsdækkende spørgeskemaundersøgelse er yderligere suppleret af 11 dybtgående interviews med det formål at afdække sammenhænge og problemer, som en kvantitativ undersøgelse vil lade være usynlige. Interviewpersonerne til den sidste kvalitative del af undersøgelsen er valgt som talspersoner. Det vil sige, man har valgt ressourcestærke og reflekterende personer for at kunne give deres (succesfulde) erfaringer videre til rapportens læsere.

Der gøres i rapporten opmærksom på, at resultaterne ikke kan generaliseres til at gælde alle andengenerationsindvandrere, fordi ikke alle etniske indvandrergrupper er repræsenteret. Forventningen om variation begrundes med, at forskelle i sociale, uddannelsesmæssige og kulturelle baggrunde, som følge af forskellige oprindelsesland, vil have afgørende indflydelse på nuværende livssituation, holdninger, integration med videre (se kapitel 4). Hermed anstilles en forventning om, at den kulturelle identitet affødt af oprindelseslandet har større betydning end identiteten som andengenerationsindvandrer i Danmark.

En del af undersøgelsens spørgsmål handler om deltagelse i foreninger og politiske aktiviteter. Disse spørgsmål er stillet på vegne af professor Lise Tøgeby, Institut for Statskundskab ved Aarhus Universitet og ligger som sådan uden for SFI-undersøgelsens univers. Alligevel er det valgt at lade en del af spørgsmålene indgå i afrapportering, dog med en mere overfladisk kommentering, end det gælder for de øvrige spørgsmål. Jeg vælger derfor at lade spørgsmålene indgå i min senere analyse af spørgeskemaet spørgsmål for spørgsmål.

Undersøgelsens formål

Der angives flere formål for undersøgelsen, som det fremgår af citatet:

"Det første er at belyse disse nydanskernes levevilkår og kultur som voksne, herunder om de er selvforsørgende, deres placering på arbejdsmarkedet, om de lever i stabile ægteskaber, deres nationale tilhørsforhold, deres forhold til religion m.m. Et andet formål er at afdække forskellige strategier, der

har medvirket til en positiv udvikling i deres levekår. Herved kan andre indvandrere få identifikationsmodeller og information om nogle handlemåder/livsformer, som kan føre til arbejde og selvforsørgelse. Endnu et formål er at gøre den danske majoritetsbefolkning opmærksom på ressourcer hos nydanskere med henblik på at mindske fordomme og diskrimination af nydanskere i det danske samfund. Et sidste formål er at belyse, om integrationsfremmende tiltag er velegnede til at fremme etniske minoriteters ligestilling med den danske majoritetsbefolkning. Denne information kan anvendes til at forbedre indsatsen og dermed vilkårene for etniske minoritetsbørn og -unge fremover.”
(Schmidt & Jacobsen 2000; p. 31)

Det første formål, der er omtales, er *”at belyse disse nydanskere levevilkår og kultur”*. Sammenstillingen disse *nydanskere* skaber den distance, der legitimerer, at gruppen af voksne andengenerationsindvandrere lader sig studere adskilt fra den øvrige population. Målet med belysningen er at *”få identifikationsmodeller og information”*, så succeshistorier blandt indvandrerne kan udstilles til efterfølgelse for andre. Det andet formål, der nævnes i teksten, er *”at gøre den danske majoritetsbefolkning opmærksom på ressourcer hos nydanskere”*. Her bliver undersøgelsen gjort til indvandrerens talerør, der skal kommunikere succeser til den verden, der befinder sig uden for indvandrer miljøerne. Det sidste formål med undersøgelsen er *”at belyse om integrationsfremmende tiltag er velegnede til at fremme etniske minoriteters ligestilling”*, fordi denne viden kunne bruges til at forbedre indsatsen over for de yngre generationer af indvandrerens børn.

I forhold til 1988-undersøgelsen, der primært var beskrivende, er hensigten her at være handlingsorienteret i forhold til forbedring af indvandrerens position i det danske samfund. Undersøgelsen skal informere indvandrerbefolkningen om, hvad der er hensigtsmæssig adfærd for indvandrere i det danske samfund, medvirke til at nedsætte danskernes mistillid over for indvandrerne og forbedre indsatsen i forhold til integration af børn og unge. Med disse handlingsorienterede formål bliver 1999-undersøgelsen mere ambitiøs end forgængeren.

Et bemærkelsesværdigt aspekt ved formålsbeskrivelsen er, at de interviewede konceptuelt har skiftet status. Således omtales de unge i rapporten *”Unge indvandrere”*, der baserer sig på tal fra 1988, som unge indvandrere, selv om mellem 40-70 pct. af de unge var kommet til Danmark, inden de fyldte syv år. I nærværende rapport omtales de interviewede som *’nydanskere’*, hvilket på den ene side afspejler anerkendelse af deres efterhånden langvarige ophold i Danmark, og på den anden side opretholder en barriere til den øvrige (gammel)danske befolkning.

Som i den tidligere fremstilling af undersøgelsens formål som kontekst for analysen trækkes et antal aspekter frem som perspektiver på 1) vidensproduktion, 2) spørgeskemaundersøgelsen som metode og 3) etniske minoriteter som felt, der påkalder sig særlig opmærksomhed. Det drejer sig om:

1. Undersøgelsen opererer med en tydelig handlingsorientering, hvad der fremstår motiveret af et ønske om, at undersøgelsen som vidensproduktion bliver velfærdsstatens håndfaste værktøj.
2. Det beskrives i teksten, at undersøgelsen skal medvirke til at mindske fordomme og diskrimination. Hermed synes idealet om spørgeskemaundersøgelsen som neutral iagttagelse at være forladt.
3. Betegnelsen 'nydanskere' bruges om den undersøgte gruppe, og der anlægges hermed en kategoriseringsmåde, der søger at nærme respondenterne til danskere ved at afstå fra betegnelsen indvandrere.

Jeg vil komme tilbage til disse aspekter i sammenfatningen af kontekst og analyse for undersøgelsen. I det følgende afsnit fremstilles på lignende vis undersøgelsens resultater.

Undersøgelsens resultater

Teksten "*20 år i Danmark – En undersøgelse af nydanskernes situation og erfaringer*" fremstår som en traditionel SFI-publikation. Det betyder, at der indledes med en sammenfatning af undersøgelsesresultater i kapitel 1. Som det var tilfældet for publikationen "*Unge indvandrere*" er der noget nær fuldstændig sammenfald mellem overskrifter i spørgeskemaet og overskrifter i publikationen.

Først præsenteres det, hvorvidt respondenterne har opnået en erhvervskompetencegivende uddannelse. Jo tidligere i sit liv en indvandrere er kommet til Danmark, jo større er sandsynligheden for, at han/hun har uddannet sig. Der præsenteres bud på forskellige mellemkomne variable til forklaring af sammenhængen. Dernæst beskrives beskæftigelsesfrekvensen. Tallene viser overraskende, at der ikke er sammenhæng mellem uddannelsesniveau og beskæftigelse. Uddannelsesniveaue afspejler sig til gengæld i placering i stillingshierarkiet.

Koncentrationen af indvandrere i de boligområder, hvor de bor, præsenteres. Respondenterne bedes om at bedømme, hvordan koncentrationen af indvandrere indvirker på tilpasningen til det danske samfund. Hvorvidt den er (for) høj eller lav, viser tilbage til de første indvandreres bosætning og vurderingen af koncentrationen af indvandrere, som omtalt i kapitel 3. Der viser sig forskelle på, om nydanskerne bor i lejebolig eller ejerbolig, baseret på oprindelsesland, køn og familieform.

Alder og valg af ægtefælle konstateres at have sammenhæng med etnisk identitet. Ægtefællen er sjældent bosiddende i Danmark, men kommer fra forældrenes oprindelsesland. Et afsnit anvendes til at definere, hvad et tvangsægteskab henholdsvis et arrangeret ægteskab er. Derpå siges, at der ikke blev

spurgt til tvangsægteskaber, fordi det ikke konceptuelt er muligt at skelne mellem de to. Det beskrives, hvem respondenterne deler husstand med, og hvad familiære konflikter omhandler.

Det rapporteres, hvor aktive respondenterne er i forhold til deres børns liv i daginstitutioner og skole ved deltagelse i forældremøder. Holdninger som børns tilegnelse af det danske sprog i daginstitutionen, og hvorvidt børn selv må bestemme, hvem de gifter sig med, ligges frem.

Få nydanskere har opholdt sig mere end seks måneder i deres oprindelsesland. De vil gerne blive boende i Danmark. En del – flere end i 1989 – har søgt om dansk statsborgerskab af mere pragmatiske grunde end af følelser for Danmark vs. oprindelseslandet.

Respondenternes sproglige kompetence og sproganvendelse i forhold til oprindelseslandets sprog og det danske sprog kommenteres. Holdningen til modersmålsundervisning fremstilles. Religionens betydning præsenteres. De interviewedes politiske aktivitet ved at stemme ved både folketings- og kommunevalg måles. Mange er medlem af etniske/nationale foreninger og idrætsforeninger.

I den kvalitative del af undersøgelsen stillede interviewpersonerne forslag til, hvordan kommunerne kunne medvirke til at forbedre integrationen for nydanskere. I kapitel 10 stilles konkrete forslag til en forbedring af integrationsindsatsen. Forskerparret bag undersøgelsen træder her ind med konkret forslag om at give mere lys til succeshistorierne blandt indvandrerne. Når det gælder nydanskernes deltagelse i foreningslivet, går gruppen igen ind med forslag. Her drejer det sig om, at man fra kommunernes side bør overlade mere til selvorganisering blandt nydanskere.

Bogens konklusion indledes med udsagnet:

”Disse nydanskere klarer sig gennemgående godt” (Schmidt & Jacobsen 2000; p. 26).

Det lyder videre:

”Nydanskerne føler sig i det store og hele integrerede, hvad de anser for problematisk, er danskernes manglende accept af dette.” (Schmidt & Jacobsen 2000; p. 27).

Der er her tale om forfatterens fortolkning, idet spørgeskemaet ikke kan begrunde udsagnet. Fra den kvantitative undersøgelse tilføjes, at de fleste ønsker at blive, og at deres børn bliver i Danmark. Samtidig værner nydanskerne om deres kulturelle tilhørsforhold til oprindelseslandet, men optager også mere og mere dansk tankegang og opførsel. De gifter sig med en fra oprindelseslandet, fordi deres forældre er medbestemmende, og de selv er overbevidste om, at der ved den form for ægteskab er en større

sandsynlighed for lykke. Denne type ægteskab tjener samtidig til bevarelse af oprindelseslandets kulturelle mønstre. Konklusionen afsluttes med kommentarer til nydanskernes religion. Religionen anses for vigtig for at give børnene en god start på livet, selv om der også spores tendenser til en mere individualistisk, sekulær indstillingtagen. I bogens konklusion søges det at pege på sammenhænge og kausaliteter.

Følgende aspekter bæres videre til syntesen af kontekst i form af formål og analyseresultater som perspektiver på 1) vidensproduktion, 2) spørgeskemaundersøgelsen som metode og 3) etniske minoriteter som felt:

1. Som vidensproduktion påtager undersøgelsen sig idéudvikling i forhold til at forbedre integrationsindsatsen, hvormed der introduceres en fortolkning af den vidensproduktion, undersøgelsen har bidraget med.
2. Undersøgelsen har ganske få bud på årsagsforklaringer, hvilket understreger en ambition om at pege på fremtidig handling snarere end forklaring af status quo.
3. Der anlægges en italesættelse af etniske minoriteter som nydanskere, hvormed det søges at tildele gruppen en nuanceret identitet.

I næste afsnit følger analyse af undersøgelsens spørgeskema spørgsmål for spørgsmål.

Analyse af spørgeskemaet

Afsnittet præsenterer udvalgte eksempler på min emnekodning. Et display over den samlede emnekodning af undersøgelsens spørgsmål følger herefter. Emnerne samles følgende i et antal mere overordnede kategorier, som fremgår af et yderligere display. Endelig fremgår af et tredje display en rangordning af kategoriernes styrke i henhold til antallet af emner og spørgsmål, de dækker.

Ligesom for 1988-undersøgelsen foretager de første spørgsmål en form for klassifikation af respondenter.

TEKST 1: FØRST VIL JEG STILLE NOGLE SPØRGSMÅL OM, HVOR LÆNGE DU HAR VÆRET I DANMARK SAMT OM UDDANNELSE OG ARBEJDE.	
SPM. 1. HVOR MANGE ÅR HAR DU BOET I DANMARK I DAG?	
SPM. 2. HVILKET LAND STAMMER DU FRA? (HVIS FØDT I DANMARK, SÅ HVOR FORÆLDRENE STAMMER FRA?)	EX-JUGOSLAVIEN TYRKIET PAKISTAN

SPM. 3. HVOR GAMMEL VAR DU, DA DU FLYTTEDE TIL DANMARK FØRSTE GANG?	ER FØDT I DANMARK 0-3 ÅR 4-6 ÅR 7-9 ÅR 10-12 ÅR 13-15 ÅR
---	---

Som i undersøgelsen fra 1988 indledes der med at 'artsklassificere' respondenterne. Her er det første spørgsmål imidlertid til længden af respondenterens ophold i Danmark. Dette kan betragtes som en manifestation af det konceptuelle skift fra 'indvandrer' til 'nydansker', for tallet vil for alle respondenter være over ti år. Med det følgende spørgsmål til "*Hvilket land stammer du fra?*" er vi tilbage ved første spørgsmål i 1988-undersøgelsen. Selv om svarkategorien "*Er født i Danmark*" optræder i spørgsmål 3, forventes ingen at anvende den, idet man med udtrækningen har afgrænset sig fra unge født her i landet. Når kategorien optræder, må det være for at opfange eventuelle udtrækningsfejl. 'Artsklassifikationen' synes mindre omfattende end i 1988-undersøgelsen, idet man i første omgang udelader spørgsmål, der vedrører afstamning og forældre. Spørgsmålet dukker op senere og fremstår dermed knap så central. Spørgsmål 1 og 3 tildeles emnekode **Tilhørsforhold til Danmark**, idet der netop foretages en slags kvantitativ opgørelse af tilknytningen til Danmark. Spørgsmål 2 får emnekode **Afstamning**, idet spørgsmålet retter interessen tilbage til respondenterens etniske baggrund.

Skemaet har en række spørgsmål, der skal afdække respondenterens skoleuddannelse. Følgende spørgsmål stilles til respondenter, der har svaret, at de forlod folkeskolens 9. klasse uden eksamen.

SPM. 5. HVORFOR HAR DU FORLADT FOLKESKOLEN UDEN EKSAMEN?	a. MINE FORÆLDRE VILLE IKKE HAVE DET b. MIT DANSK VAR IKKE GODT NOK c. KUNNE IKKE KLARE DET/ LÆSESTOFFET VAR SVÆRT d. JEG VAR NØDT TIL AT ARBEJDE e. JEG SKULLE GIFTES/HAVE BARN f. JEG SÅ INGEN FREMTID I DET g. JEG VAR TRÆT AF SKOLE/ UDDANNELSE h. ANDET
--	---

I forbindelse med kodning af spørgsmålet er det svarkategorierne, der er det analytisk interessante. To af svarkategorierne udtrykker en almen tilgang til forståelse af, hvorfor en elev ville have stoppet sin uddannelse. Med en almen tilgang menes en tilgang, der stiller danskere og indvandrere ens. Det gøres med svarkategorierne f. og g., der begge får emnekoden **Stoppet/ej begyndt uddannelse af almene grunde**. De øvrige svarkategorier rummer alle en 'etnisk dimension', idet kategorierne ville være udformet anderledes, hvis de var henvendt til danske respondenter. Svarkategorierne anvender følgende emnekoder **Stoppet/ej begyndt uddannelse kulturbetingede grunde**. Tilsvarende emnekodning anvendes i spørgsmål 9, hvor samme svarkategorier gentages i forhold til spørgsmålet "*Hvorfor begyndte du ikke på en erhvervsuddannelse?*".

Spørgsmålene 29 og 30 omhandler koncentrationen af indvandrere og flygtninge i forhold til danske familier i området, hvor respondenter bor, og respondenter ønsker til graden af koncentrationen.

SPM. 29. BOR DU I ET OMRÅDE MED MANGE ELLER FÅ ETNISKE MINORITETER, DVS. INDVANDRERE OG FLYGTNINGE. HVIS VI SER PÅ DE 100 FAMILIER, DER BOR TÆT VED DIG, HVOR MANGE ER SÅ ETNISKE MINORITETSFAMILIER?	KUN MIN EGEN FAMILIE 2-10 ETNISKE MINORITETSFAMILIER 11-25 ETNISKE MINORITETSFAMILIER 26-50 ETNISKE MINORITETSFAMILIER 51-75 ETNISKE MINORITETSFAMILIER 76-100 ETNISKE MINORITETSFAMILIER
---	--

Spørgsmålet afdækker, hvordan respondenter bor i henhold til den etniske sammensætning. Spørgsmålet får emnekoden **Bosætning**, som udtryk for, hvordan respondenter oplever at bo i forhold til en dimension, der kaldes indvandrer-tæthed/ghettodannelse.

Displayet nedenfor fremstiller den samlede emnekodning af spørgeskemaet med kolonnerne spørgsmålsnr., emne og dokumentation. Kolonnen med dokumentation rummer et ganske kort resumé af indhold af de enkelte spørgsmål. Enkelte steder vil dokumentationen henvise til flere spørgsmål med samme indhold.

Display 6.2-A: Undersøgelsens emner med henvisning til spørgsmålsnr. og dokumentation

Spørgsmålsnr.	Emne	Dokumentation
2-81-82a-82b-83a-83b	Afstamning	Respondentens/forældres afstamning; forældrebaggrund (landsby/by); skolegang far og mor; erhvervsuddannelse far og mor
1-3-67-76	Tilhørsforhold til Danmark	Antal år i Danmark; alder ved ankomst til Danmark; kulturelle tilhørsforhold; statsborgerskab
65A-65B-66-68	Tilhørsforhold til oprindelsesland	Længere perioder i oprindelsesland; planer om permanent flytning til oprindelsesland, grund til ikke søgt statsborgerskab
69-70-71a-71b-71c-71d-71e	Stærkeste tilhørsforhold/fortrukne kultur dansk eller oprindelseslandet	Stærkest forhold til DK eller oprindelsesland; behandling af ældre; børneopdragelse; ligestilling, frihed for den enkelte, syn på skilsmisse
4-6A-6B-7-84a	Uddannelse	Folkeskoleuddannelse; erhvervsuddannelse, stoppet uddannelse, forældres interesse i god uddannelse
5a-5b-5c-5d-5e-8(06)-9a-9b-9c-9e	Stoppet/ej begyndt uddannelse af kulturelle/familiære grunde	Forældres ønske; dansk ikke godt nok; ikke klare det; nødt til at arbejde; skulle giftes
5f-5g-8(01)-8(02)-8(03)-8(04)-8(05)-8(07)-9f-9g	Stoppet/ej begyndt uddannelse af almene grunde	Så ingen fremtid; træt af skole; type af erhvervsuddannelse, der er forladt, årsag til stop
10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22	Job	Jobtype, arbejdsløshed, arbejdstid, virksomhedstype, virksomheds ejerskab, jobniveau vs. uddannelsesniveau, efteruddannelse for at klare job, ekstrajob, arbejdsløshed/dårlig økonomi som årsag til skilsmisse
79-80A-80B	Selvforsørgelse	Indkomst
23-27-108(i)	Bolig	Boligstørrelse; ejer/lejer; boligtype
24-25-26A-26B-28 (ønske)	Husstand/familie	Personer i husstand; børn ikke bor sammen med; født hvornår; ønske til familiesamlivsform
29-30(ønske)-31a-31b-31c-31d-31e	Bosætning	Fordeling mellem danske og etniske familier
32-34-35-48A-48B	Parforhold	Civilstand; ægtefælles nationalitet; varighed af parforhold; gift/samlevende flere gange; alder ved giftermål
36-37a-37b-37c-37d-37e-38-39A-39B-40-41-42A-42B-42C-43-44-45A-45B-46	Om partner	Varighed af ægtefælles tid i DK; sprogproblemer ved indkøb, snak m. kontorer, læsning af blade og aviser, skrive dansk, udsendelser i radio og TV; undervisning i dansk; tilfredshed med undervisning, hvorfor ikke; skoleuddannelse i DK; uddannelse uden for DK; erhvervsuddannelse; nuværende arbejde; efteruddannelse
33b-33c-33e-33f-33g-33h-33i-33j-33k-33l-47a-47b	Almene årsager til skilsmisse og skænderier	Holdningsforskelle; mangel på ligestilling, uenighed om husarbejde; alkohol, narko og vold; utroskab; forskellig personlighed; deling af husarbejde; børneopdragelse
33a-33d-47c-47d	Kulturbetingede årsager til skilsmisse og skænderier	Kulturforskelle; arrangeret ægteskab; hvilket land bo i; religioner og traditioner
49a-49d-49e-49f	Almene grunde til børnepasning	Pasningsgrunde; brug af fritidshjem; sportsaktiviteter; andre fritidsaktiviteter
49b-49c	Kulturbetingede grunde til børnepasning (inkl. sprog)	Øge dansk kundskaber; deltagelse i integrationsprojekt
50a-50b-50c	Deltagelse i børns liv	Deltagelse i forældremøder; overværelse af fritidsaktiviteter

53b	Almene ønsker for børn	Have en uddannelse
53a-53c-53d-54-55	Kulturbetingede ønsker for børn	National skole; alene bestemme hvem giftes med; lov at gifte sig med dansker; børn boende i Danmark eller flytte til oprindelsesland
78a-78b-78c-78d-78e	Almene konflikter med forældre	Fritid; valg af uddannelse og arbejde; valg af ægtefælle; flytte hjemmefra; flytte hjemmefra mod forældres vilje
84a	Almene forældreambitioner	God uddannelse
84b-84c	Kulturbetingede forældreambitioner	Tilbage til deres hjemland; tidligt gift
72-73-74	Religion	Hvilken religion; religionens betydning; skal børn opdrages med religion
109(i)-110(i)	Tilstedeværelse under interview	Personer til stede under interview og om de blandede sig
51-52-76-77a-77b-77c-94	Omgang med danskere	Børns danske venner; vigtigt at børn sammen med danske venner; danske venner kommer i hjem; samme klubber; fælles beboeraktiviteter; gifter sig; klub hvor der ikke eller også kommer danskere
61a-61b-61c	Børns vilkår hvis mere lig danske børn	Dansk når kommer i skole; gifter sig senere; får børn senere
56-57-58-59-60a-60b-60c-60d-60e	Modersmålsundervisning	Får børn undervisning; holdning til undervisning; holdning til hvor mange år; holdning til hvor mange timer; holdning til fordele ved undervisning
62a-62b-62c-62d-62e-63-64a-64b-64c-64d-96A-96B-111(i)	Sprog	Sprogproblemer ved indkøb, - ved snak m. kontorer, - ved læsning af blade og aviser, - ved skrive dansk, - ved udsendelser i radio og tv; modersmål; brug af modersmål; sprog med forældre, søskende, partner og børn; i stand til at formulere brev til myndigheder ved forkert behandling, interviewerens bedømmelse af sprog
85-86-87-88-89-90-91-92-93-95a-95b-95c-95d-95e-95f-95g-95h-99a-99b-99c-106	Politisk deltagelse/faglig organisering/etnisk organisering/foreningsaktivitet	Deltagelse i demokratisk aktivitet, fagforeningspolitik, deltagelse i indvandrerforening, medlemskab af sportsklub, holdning til EU
100	Politikernes lydhørhed	Vurdering af hvor meget politikerne lytter
107	Politisk ståsted	Politisk placering på venstre-højre-skala
102a-102b-102c-102d-102e-102f-102g-102h-103	Holdning til prioritering af offentlige udgifter og økonomisk lighed	Holdning til offentligt forbrug; holdning til økonomisk lighed
104-105(1)-105(2)-105(3)	Holdning til adgang til Danmark og tilpasning til det danske samfund	Holdning til flere eller færre flygtninge og holdning til graden af integration
97a-97b-97c-97d	Medieforbrug	Forbrug af danske og oprindelseslandets medier
98-101 (myndighed)	Tillid	Tillid til andre mennesker; tillid til myndigheder

Note: Spm. 75 er udgået af spørgeskemaet.

Læsning af display viser hvilke emner, der er lagt vægt på i undersøgelsen. Det bemærkes, hvor omfattende spørgeapparatet er blevet i forhold til undersøgelse fra 1988. En kondensering af displayets information anses dog væsentligt for at skabe overblik.

Displayet, der følger nedenfor, fremstiller syntetisering af spørgsmål (ved deres dokumentation, første kolonne), først i emnekoder (anden kolonne) og dernæst i de mere generaliserende kategorier

(tredje kolonne), der vil give det overblik, der er nødvendig for at kunne sammenfatte analysen. Skravering angiver emner, som dækkes af en kategori.

Display 6.2-B: Undersøgelsens kategorier ved kondensering af emner (inkl. dokumentation)

Dokumentation	Emner	Kategori
Respondentens/forældres afstamning; forældrebaggrund (landsby/by); skolegang far og mor; erhvervsuddannelse far og mor	Afstamning	Tilhørsforhold (21 spm./4 emner)
Antal år i Danmark; alder ved ankomst til Danmark; kulturelle tilhørsforhold; statsborgerskab	Tilhørsforhold til Danmark	
Længere perioder i oprindelsesland; planer om permanent flytning til oprindelsesland, grund til ikke søgt statsborgerskab	Tilhørsforhold til oprindelsesland	
Stærkest forhold til DK eller oprindelsesland; behandling af ældre; børneopdragelse; ligestilling, frihed for den enkelte, syn på skilsmisse	Stærkeste tilhørsforhold/fortrukne kultur dansk eller oprindelseslandet	
Folkeskoleuddannelse; erhvervsuddannelse, stoppet uddannelse, forældres interesse i god uddannelse	Uddannelse	
Forældres ønske; dansk ikke godt nok; ikke klare det; nødt til at arbejde; skulle giftes	Stoppet/ej begyndt uddannelse af kulturelle/familiære grunde	
Så ingen fremtid; træt af skole; type af erhvervsuddannelse, der er forladt, årsag til stop	Stoppet/ej begyndt uddannelse af almene grunde	
Jobtype, arbejdsløshed, arbejdstid, virksomhedstype, virksomheds ejerskab, jobniveau vs. uddannelsesniveau, efteruddannelse for at klare job, ekstrajob, arbejdsløshed/dårlig økonomi som årsag til skilsmisse	Job	
Indkomst	Selvforsørgelse	
Boligstørrelse; ejer/lejer; boligtype	Bolig	Bolig (20 spm./3 emner)
Personer i husstand; børn ikke bor sammen med; født hvornår; ønske til familiesamlivsform	Husstand/familie	
Fordeling mellem danske og etniske familier	Bosætning	

Civilstand; ægtefælles nationalitet; varighed af parforhold; gift/samlevende flere gange; alder ved giftermål	Parforhold	Samliv (40 spm./4 emner)
Varighed af ægtefælles tid i DK; sprogproblemer ved indkøb, snak m. kontorer, læsning af blade og aviser, skrive danske, udsendelser i radio og tv; undervisning i dansk; tilfredshed med undervisning, hvorfor ikke; skoleuddannelse i DK; uddannelse uden for DK; erhvervsuddannelse; nuværende arbejde; efteruddannelse	Om partner	
Holdningsforskelle; mangel på ligestilling, uenighed om husarbejde; alkohol, narko og vold; utroskab; forskellig personlighed; deling af husarbejde; børneopdragelse	Almene årsager til skilsmisse og skænderier	
Kulturforskelle; arrangeret ægteskab; hvilket land bo i; religioner og traditioner	Kulturbetingede årsager til skilsmisse og skænderier	
Pasningsgrunde; brug af fritidshjem; sportsaktiviteter; andre fritidsaktiviteter	Almene grunde til børnepasning	Familieliv (28 spm./10 emner)
Øge dansk kundskaber; deltagelse i integrationsprojekt	Kulturbetingede grunde til børnepasning (inkl. sprog)	
Deltagelse i forældremøder; overværelse af fritidsaktiviteter	Deltagelse i børns liv	
Have en uddannelse	Almene ønsker for børn	
National skole; alene bestemme hvem giftes med; lov at gifte sig med dansker; børn boende i Danmark eller flytte til oprindelsesland	Kulturbetingede ønsker for børn	
Fritid; valg af uddannelse og arbejde; valg af ægtefælle; flytte hjemmefra; flytte hjemmefra mod forældres vilje	Almene konflikter med forældre	
God uddannelse	Almene forældreambitioner	
Tilbage til deres hjemland; tidligt gift	Kulturbetingede forældreambitioner	
Personer til stede under interview og om de blandede sig	Tilstedeværelse under interview	
Hvilken religion; religionens betydning; skal børn opdrages med religion	Religion	
Børns danske venner; vigtigt at børn sammen med danske venner; danske venner kommer i hjem; samme klubber; fælles beboeraktiviteter; gifter sig; klub hvor der ikke eller også kommer danskere	Omgang med danskere	Socialt liv (32 spm./4 emner)
Dansk når kommer i skole; gifter sig senere; får børn senere	Børns vilkår hvis mere lig danske børn	
Får børn undervisning; holdning til undervisning; holdning til hvor mange år; holdning til hvor mange timer; holdning til fordele ved undervisning	Modersmålsundervisning	
Sprogproblemer ved indkøb, - ved	Sprog	

snak m. kontorer, - ved læsning af blade og aviser, - ved skrive dansk, - ved udsendelser i radio og tv; modersmål; brug af modersmål; sprog med forældre, søskende, partner og børn; i stand til at formulere brev til myndigheder ved forkert behandling, interviewerens bedømmelse af sprog		
Deltagelse i demokratisk aktivitet, fagforeningspolitik, deltagelse i indvandrerforening, medlemskab af sportsklub, holdning til EU	Politisk deltagelse/faglig organisering/etnisk organisering/foreningsaktivitet	Samfundssyn (44 spm./7 emner)
Vurdering af hvor meget politikerne lytter	Politikernes lydhørhed	
Politisk placering på venstre-højreskala	Politisk ståsted	
Holdning til offentligt forbrug; holdning til økonomisk lighed	Holdning til prioritering af offentlige udgifter og økonomisk lighed	
Holdning til flere eller færre flygtninge og holdning til graden af integration	Holdning til adgang til Danmark og tilpasning til det danske samfund	
Forbrug af danske og oprindelseslandets medier	Medieforbrug	
Tillid til andre mennesker; tillid til myndigheder	Tillid	

Af displayet fremgår, at der foretages en meget nuanceret beskrivelse af respondenten. Selv om mange emner går igen i forhold til 1988-undersøgelsen, har jeg valgt ikke at gentage kategoriseringsmønsteret fra forgængeren, fordi jeg anser undersøgelsen her for at være kvalitativt forskellig, som det vil fremgå nedenfor – ikke mindst af den grund, at spørgeapparatet er så udvidet i forhold til tidligere.

Som for 1988-undersøgelsen er der i høj grad tale om en stil, der lægger sig opad de traditionelle levekårsundersøgelser med den forskel, at der her tilføjes en etnisk dimension. Det fremgår ved en granskning af emnerne, at de i mange tilfælde er tosidige, idet et emne dækker 'det almene' og et emne dækker 'en etnisk dimension' i relation til en række af de undersøgte aspekter. Den etniske dimension har i undersøgelsen her bevæget sig ind på så mange felter, at det ikke giver mening at forsøge at afgrænse den som en selvstændig kategori, som jeg gjorde i 1988-undersøgelsen.

For at skabe yderligere overblik over undersøgelsens emner og kategorier, der betragtes som afhandlingens analytiske resultat, optræder nedenfor et mindre display, der giver en oversigt med udgangspunkt i de definerede kategorier og deres styrke i henhold til antal spørgsmål og emner.

Display 6.2-C: Styrken af kategorier baseret på antal emner og spørgsmål

Kategori	Antal emner	Antal spørgsmål
Familieliv	10 emner	28 spm.
Samfundssyn	7 emner	44 spm.
Personlige ressourcer	4 emner	41 spm.
Samliv	4 emner	40 spm.
Socialt liv	4 emner	32 spm.
Tilhørsforhold	4 emner	21 spm.
Bolig	3 emner	20 spm.
Religion	1 emne	3 spm.

Kategorien 'Familieliv' er målt i antal emner den vægtigste. Imidlertid er kategorien sammenlignet med andre ikke så nuanceret dækket målt ved antallet af spørgsmål. Her ligger 'Samfundssyn', 'Personlige ressourcer' og 'Samliv' på samme højere niveau med 40-44 spørgsmål. Kategorien 'Samfundssyn' optræder med størst nuanceringsgrad, idet den dækker syv emner mod de andre kategoriers fire emner hver.

Som nævnt i afsnittet om undersøgelsens formål var spørgsmålene om forening og politisk aktivitet, der indgår i kategorien 'Samfundssyn' ikke foranlediget af SFI, men stillet på andres vegne. Kategorien optræder derfor ikke direkte motiveret af undersøgelsens formål og er mindre prioriteret i resultatfremstillingen.

Styrken i kategorierne peger på, at det i undersøgelsen er diverse sociale relationer, der er dominerende. De specifikt etnisk, kulturelle dimensioner er i undersøgelsen i høj grad indarbejdet som aspekter af alle emner. Mens kategorien 'Tilhørsforhold', der samler baggrundsforhold vedrørende respondentens familiære baggrund og ankomst til Danmark, optræder langt nede på listen sammenlignet med 1988-undersøgelsen.

Den mindste kategori, der svarer til et enkelt emne, er 'Religion'. Kategorien kunne være undladt, og emnet kunne være placeret under 'Tilhørsforhold', men på den måde var den let blevet overset på grund af sin lille størrelse. Kategorien får interesse med henvisning til, at religion i 2000'erne kommer til at spille en væsentlig rolle for mødet mellem danskere og etniske minoriteter (kapitel 4).

Sammenlignet med 1988-undersøgelsen er den mest markante forskel, at kulturelle, religiøse og familiebetingsede strukturer umiddelbart ikke indtager en dominerende position. Det skyldes imidlertid som omtalt ikke, at de er fraværende, men at de er indarbejdet i de enkelte emner, hvorfor jeg har valgt ikke at skille dem ud for sig i min kategorisering.

Den anden iøjnefaldende forskel er, at 'Familieforhold' indtager en langt mere markant position i undersøgelsen her med flest emner i kategorien, i modsætning til i 1988-undersøgelsen, hvor vægtningen var mindre. Den indtager en sjette plads af otte kategorier. En forklaring kan søges i respondenternes højere alder, hvor de befinder sig i en periode af livet, hvor mange er i gang med at skabe familie med partner og børn, hvorfor det er oplagt relevant at interessere sig for disse aspekter.

En tredje forskel jeg vil pege på, er, hvordan interessen for beskrivelse af respondentens ressourcer i forhold til at sikre egen forsørgelse i form af uddannelse og job er faldet, målt i emner i undersøgelsen her (4 emner) sammenlignet med 1988-undersøgelsen. Her optræder to kategorier for ressourcer: 'Skole og uddannelse' samt 'Selvforsørgelse', der dækker henholdsvis seks og tre emner, i alt ni. Antallet af spørgsmål er tilnærmelsesvis det samme.

Sammenfatning – ”20 år i Danmark”, 1999/2000

Der er tale om en meget stor og bredtfaende undersøgelse i stil med de traditionelle levkårsundersøgelser suppleret af en etnisk/kulturel dimension. Der er få forsøg på egentlige årsagsforklaringer, hvorfor undersøgelsen kommer til at fremstå domineret af databeskrivelse. I fremstillingen af undersøgelsen indgår referencer og citater fra andre arbejder vedrørende indvandrere og flygtninge og kvantitative informationer fra spørgeskemaundersøgelsen illustreres med interviewcitater fra undersøgelsens kvalitative del. I lighed med forgængeren (1988-undersøgelsen) forlades de mere komplekse formål med undersøgelsen som for eksempel at give indvandrerne identifikationsmodeller til fordel for rendyrket databeskrivelse.

Når undersøgelsen primært søger at producere viden om indvandrere i det sociale liv, i familie og andre relationer, ser jeg det som udtryk for en forventning om, at det er her, deres tilpasning og tilværelse bedst kan måles. Set i relation til undersøgelsens formål, der blandt andet fremlægger, at undersøgelsen skal være en vej til at mindske fordomme og diskrimination, bliver det også en måde at gøre den enkelte indvandrer til en medborger med et socialt liv som enhver anden (dansker). Med betegnelsen 'nydanskere' til erstatning for betegnelsen indvandrere for den undersøgte gruppe understreges motivationen om med undersøgelse at gøre indvandrerne til en integreret del af det danske samfund.

I formålsbeskrivelsen findes som nævnt en klar handlingsorientering, der i undersøgelsens resultater bliver til et kapitel med forslag til nye integrationstiltag. Disse er dog ikke direkte forbundet med datafremstillingen og kommer på den måde til at gøre handling løsrevet i forhold til den beskrivelse af indvandrerens tilværelse, som er beskrevet af data.

På et beskrivende analyseniveau (se kapitel 2 for en fremstilling af analyseniveauerne: beskrivelse, *common sense* og fortolkning) fremstår undersøgelsen med den hensigt at gøre indvandrerne til del af

det danske samfund. I modsætning til 1988-undersøgelsen fokuseres derfor på ligheder mellem indvandrere og danskere frem for på forskellighederne. På den måde bliver indvandrerne gjort til en samfundsgruppe, der i høj grad har tilpasset sig til en tilværelse i det danske samfund, så den minder om danskernes. I relation til en bredere samfundsmæssig kontekst (*common sense*-analyseplanet) søger undersøgelsen at berette en succeshistorie, der fremstiller indvandrernes effektive tilpasning til livet i det danske samfund. Bag succeserne er der dog en opmærksomhed på, at der fortsat er problemer, der skal løses, og der anvendes i bogen et kapitel til at opstille forslag til forbedret integration. Disse er dog som nævnt i høj grad baseret på information indhentet i forbindelse med en kvalitativ undersøgelse og er som sådan uden direkte kobling til spørgeskemaundersøgelsen, der bliver til den baggrund, man kan bevæge sig videre fra.

På et fortolkende plan indskriver undersøgelsen sig som vidensproduktion med en fortælling om nydanskerne ved at levere empirisk, dokumenteret bevis for, at indvandrerne på deres side har leveret en stor indsats i forhold til deres tilpasning til det danske samfund. På den måde går undersøgelsen i rette med den i den del af debatliteratur, der i særlig grad lægger vægt på vanskelighederne ved tilpasning (kapitel 4). Som den tidligere omtalte undersøgelse holder undersøgelsen sig inden for sit eget univers, der dog er udvidet med en kvalitativ undersøgelse, og kommer alene med beskrivelse og forklaring, inden for universet undersøgelsen selv stiller op (kapitel 5). Der opereres som sådan udelukkende med aspekter, der har en direkte målbarhed i den gennemførte undersøgelse.

Det koncept, jeg giver undersøgelsen, er *den gode historie* om indvandrerne. Her forstået som det, at undersøgelsen på baggrund af en omfattende beskrivelse af nydanskernes livsvilkår med særligt fokus på den familiære situation tegner et optimistisk og positivt billede, der lader ligheder og tilpasning til livet i det danske samfund være det styrende, mens forskelligheder og integrationsforbedrende tiltag bliver udlagt som underordnede nuancer på samme. I den gode historie kommer indvandrerne til at fremstå som en gruppe, der er 'næsten som os'. De ressourcer, undersøgelsen peger på, at indvandrerne besidder, er, at de formår at håndtere ligheder og forskelligheder i forhold til livet i det danske samfund i lighed med den måde, som vi som danskere selv ville gøre det, hvis det var os, der blev sat ind i en anden samfundsmæssig kontekst. I modsætning til den foregående undersøgelse er holdningsspørgsmålene i undersøgelsen her mere fremtrædende, selv om det fortsat er interessen for den rene beskrivelse, der er dominerende. Den øgede interesse for holdningsdannelse blandt indvandrerne kan tolkes som udtryk for, at indvandrerne som befolkningsgruppe tilkendes en samfundsmæssig rolle at spille frem for en passiv position, der lader sig observere (Yilmaz 1999).

Den gode historie skaber en italesættelse af indvandrere som ressourcepersoner, der er 'næsten som os' ved at være godt på vej til at blive danske til trods for de etniske – i form af de kulturelle og

religiøst betingede – forskelligheder, der er. For at den gode historie kan fungere, må forskellighed nedtones og 'deres danskhed' fremhæves.

I næste afsnit følger analysen af den sidste undersøgelse i rækken af spørgeskemaundersøgelser med etniske minoriteter som målgruppe. Analysen indledes med en kort historisk introduktion af årtiet.

”Etniske gruppers værdier”, 2006/2007

I begyndelsen af år 2000 var ca. 7 pct. af befolkningen i Danmark enten indvandrere eller barn af en indvandrere (Smith 2000), mens tallet 1. januar 2007 var vokset til 8,7 pct. (Danmarks Statistik 2007). Det bemærkes, at disse tal omfatter både indvandrere, flygtninge og deres børn og inkluderer personer fra vestlige lande. Omtrent 39 pct. af dem havde dansk statsborgerskab (Dansk Flygtningehjælp, besøgt 31.01.2008).

For debatten om indvandrere og flygtninge i Danmark blev den 11. september 2001, hvor ekstremistiske muslimer kaprede tre amerikanske rutefly og med det ene fløj ind i World Trade Centre, skelsættende. Den kulturelle kløft mellem den islamiske og den vestlige kultur fik i kraft af disse ekstremistiske muslimers handlinger et holdepunkt for en opdeling i et 'os' (danskerne/den vestlige verden) og et 'dem' (muslimerne/Mellemøsten).

På dansk grund får den borgerlige regering, der kom til i november samme år ledet af Anders Fogh Rasmussen og støttet af Dansk Folkeparti, indført en række ændringer af den danske lovgivning vedrørende indvandrere og flygtninge. En kontroversiel lov var den såkaldte 24-årsregel. Reglen betød, at for at kunne gifte sig måtte begge personer under 24 år ved ægteskabets indgåelse være bosiddende i Danmark. Hermed blev det blandt andet umuligt for herboende unge etniske minoriteter at gifte sig med en person fra forældrenes oprindelsesland og bringe ægtefællen med sig til Danmark. Hertil kom et tilknytningskrav, der tilsagde, at et ægtepar mellem en dansker og en person af anden nationalitet skulle dokumentere en større tilknytning til Danmark end til ægtefælles oprindelsesland for at kunne bosætte sig i Danmark.

I afsnittet her præsenteres undersøgelsen ”DDA-21171: Etniske gruppers værdier, 2006”, der er henvendt til de etniske minoriteter som gruppe inklusiv en undersøgelse af danskere som kontrolgruppe. Undersøgelsen er foretaget af professor Peter Gundelach, Sociologisk Institut, Københavns Universitet og konsulent, ph.d. Esther Nørregård-Nielsen, Rådgivende Sociologer (i dag Nørregård-Nielsen & Rosenmeier) på opdrag af Tænketanken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark.

Skema 6.3: Fakta om ”Etniske gruppers værdier”

Undersøger	Peter Gundelach & Esther Nørregård-Nielsen
Dataindsamling	Rambøll Management, telefon- og internetbaserede interviews
Initiativtager	Tænk tanken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark
Sponsor	Ministeriet for flygtninge, indvandrere og integration
Periode	3. - 5. januar 2006, 27. januar - 8. juni 2006 og 30. juni – 8. juli 2006
Omfang	110/111 variable 4.478 interviews, ca. 500 interviews med repræsentanter for de udvalgte etniske minoriteter

Kilde: DDA-21171: Etniske gruppers værdier, 2006

Undersøgelsens population er medlemmer af otte etniske minoriteter, der har været i Danmark mere end 3½ år, samt en dansk kontrolgruppe. Aldersmæssigt er der for de etniske minoriteters vedkommende valgt, at indvandrerne skal være mellem 18-50 år, mens efterkommerne skal være mellem 18-34 år. De øvre aldersgrænser er valgt, fordi majoriteten inden for de nævnte grupper befinder sig i disse intervaller. De valgte etniske grupper er Tyrkiet, Irak, Bosnien Hercegovina, Libanon, Tyskland, Iran, Somalia, Jugoslavien, Norge og Polen. Grupperne er valgt ud fra kriterierne: repræsentation af forskellige geografiske områder og religiøse overbevisninger, samt at grupperne er relativt store. Som efterkommere er kun tyrkere og pakistanere repræsenteret. Undersøgelsen er på den måde bygget op omkring etniske grupper, og der argumenteres omhyggeligt for potentielle problemer og muligheder ved denne tilgang. Hertil kommer, at der for visse gruppers vedkommende gør sig særlige forhold gældende, der betyder, at grupperne kan forventes at være ret forskellige indadtil. Det har været både vanskeligt og krævende at opnå de ønskede interview, der helt overvejende er udført på oprindelseslandets sprog. Spørgeskemaerne var på forhånd oversat til de relevante sprog, hvilket står i kontrast til at de tidligere omtalte undersøgelser var gennemført på dansk. Det fremstår som en erkendelse af, at det danske sprog ikke er det dominerende sprog blandt etniske minoriteter (se kapitel 5).

Respondenterne er udvalgt ved hjælp af en trækning fra CPR-registret. Besvarelsesprocenten er minimum 41 pct. opnået for de pakistanske indvandreres vedkommende. Gennemsnittet på tværs af landegrupper er 54 pct. med den danske kontrolgruppes besvarelsesprocent på 67 pct. som den højeste. Besvarelsesprocenten kommenteres som lav, men antagelig. Årsagen er hovedsageligt, at det har været vanskeligt at finde telefonnumre på mange af de respondenter, der var udtrukket af CPR-registret.

Undersøgelsens resultater præsenteres i to rapporter ”Værdier og normer – blandt udlændinge og danskere” og ”Etniske gruppers værdier – Baggrundsrapport”. Sammenhængen er den, at den førstnævnte bygger på sidstnævnte.³¹

Undersøgelsens formål

Tænketanken har argumenteret for, at

”... et af målene for en vellykket integration er, at udlændinge tilslutter sig og efterlever nogle grundlæggende værdier og normer i Danmark.” (Gundelach & Nørregård-Nielsen 2007; p. 3)

Disse værdier og normer findes blandt andet manifesteret i overholdelse af Grundloven og landets øvrige love, i medbestemmelse i alt hvad der gælder eget liv, lige rettigheder og tolerance for alle. Den omtalte spørgeskemaundersøgelse er motiveret af Tænketankens efterspørgsel efter information, der kan afklare, om integration i denne forstand er undervejs. Formålet for undersøgelsen formuleres i Tænketankens rapport sådan:

”Med henblik på at analysere indvandreres og efterkommeres værdier og normer har denne rapport følgende hovedformål:

- *at belyse, i hvor høj grad indvandrere og efterkommere tilslutter sig grundlæggende værdier og normer i Danmark.*
- *at belyse forskelle i værdier og normer mellem danskere og indvandrere og efterkommere*
- *at belyse forskelle i værdier og normer mellem indvandrere og efterkommere med oprindelse i forskellige lande*
- *at belyse, hvilke faktorer der har betydning for forskelle i værdier og normer mellem ovennævnte grupper*
- *at belyse, om værdierne hos indvandrere i Danmark ligger tæt på danskernes værdier eller tæt på værdierne i deres hjemlande.” (Tænketanken 2007; p. 6)*

³¹ Undersøgelsens resultater publiceres i to rapporter med forskellige titler. Undersøgerne selv foretrak titlen ”Værdier og normer blandt etniske grupper” over for Tænketankens valg af titel, der var ”Værdier og normer blandt danskere og udlændinge” (Peter Gundelach ved Årsmøde for Statskundskab 2007). Ordvalg der i sig selv kunne diskuteres.

Citatet viser et fokus på forskellighed. Ordet forskelle står tre gange. Grundlæggende skal det undersøges, hvordan forskellighed er funderet i værdier og normer. Selv om der også tales om ligheder, er det forskelligheden, der fungerer som driv- og forklaringskraft i formålsbeskrivelsen.

Undersøgelsens formål er formuleret en smule anderledes i baggrundsrapporten:

"Formålet er at undersøge værdier blandt etniske grupper i samfundet. Værdierne knytter an til de værdier, som Tænketaenken formulerede i 2001. Spørgsmålet er om forskelle og ligheder i værdier

1) skyldes forskelle i kulturelle faktorer der er knyttet til svarpersonens etnicitet, eller

2) skyldes socioøkonomiske faktorer – dvs. hænger værdiforskelle sammen med den pågældendes samfundsmæssige placering (levetilstand)." (Gundelach & Nørregård-Nielsen 2007; p. 14)

Også her fremtræder fokuseringen på forskelle klart, men forklaringerne søges nu konkret i kulturelle og socioøkonomiske faktorer. Sammenlignet med de tidligere omtalte undersøgelser foretages der her en konkretisering af, hvor der søges efter forklaringer på værdibaserede forskelle.

Det markante ved formålsbeskrivelsen er dens fokus på værdier samt forskelle og ligheder i forhold til den danske majoritet, der følger heraf. Hvad man med undersøgelsen grundlæggende interesserer sig for, er altså i høj grad en introvert afdækning af respondentgruppen. Der opereres med et skel mellem kulturelle faktorer og socioøkonomiske faktorer til forklaring af forskelle og ligheder i værdier.

Der kan peges på følgende aspekter som særligt interessante, når undersøgelsen betragtes som 1) vidensproduktion, 2) spørgeskemaundersøgelsen som metode og 3) etniske minoriteter som felt.

- Som vidensproduktion bliver der opereret med konkrete mål for integrationen af etniske minoriteter i form af etablering af værdifællesskaber mellem etniske minoriteter og danskere.
- Undersøgelsesmetoden er rettet mod at afdække forskellighed mellem etniske minoriteter og danskere i lyset af motivationen om at afgøre, om mål for integrationen er nået.
- Et fokus på værdier anlægges som vej til indsigt i tilværelsen for etniske minoriteter.

Jeg vil vende tilbage til disse aspekter som kontekst for diskussion af analysens resultater i afsnittets sammenfatning. Her følger en fremstilling af undersøgelsens resultater, der i lighed med formålet for undersøgelsen, der er her er fremlagt, skal agere kontekst for den egentlige analyse.

Undersøgelsens resultater

Afrapporteringen af data indledes med en kommenteret, deskriptiv analyse af datasættet fulgt af en beskrivelse af de etniske grupper en for en. I baggrundsrapportens sammenfatning hedder det:

”Når indvandrere møder den danske kultur, oplever både de etniske minoriteter og de etniske danskere, at der er mange forskelle, men naturligvis også mange ligheder i deres værdier.”

(Gundelach & Nørregård-Nielsen 2007; p. 197)

Og videre lyder det:

”Selv om fælles værdier ikke er nødvendige for samfundets grundlæggende funktioner, betyder store værdiforskelle at der kan opstå modsætninger og konflikter mellem forskellige grupper i samfundet. Der er derfor behov for integration, dvs. at de forskellige grupper tilpasser sig hinandens værdier.”

(Gundelach & Nørregård-Nielsen 2007; p. 197)

Af citaterne fremgår forskellighedspræmissen tydeligt. Der arbejdes med to grundlæggende hypoteser – kulturhypotesen og levevilkårshypotesen. Kulturhypotesen betegner, at en persons opvækst og kulturelle baggrund, i særdeleshed etniske identitet, har central betydning for de personlige værdier. Levevilkårshypotesen går ud på, at socioøkonomiske forhold som køn, alder, uddannelse og så videre i høj grad kommer til at afspejle sig i personens værdier. På den måde ligner undersøgelsen her de tidligere omtalte undersøgelser, men hvor man der søgte at beskrive forskelle i almene og specifikke etniske betingede levekår, søger man her beskrivelsen til forklaring af forskelle.

De etniske minoriteters sociale kontakter afdækkes og relateres til, hvorvidt de er i arbejde eller ej. Der viser sig også tegn på etnisk betinget rekruttering inden for bestemte erhverv. De etniske minoriteter oplever ligesom danskere en stærk tilknytning til Danmark. Tilknytningen til oprindelseslandet er mindre blandt efterkommere end blandt indvandrere. Det tolkes som udtryk for efterkommernes tilnærmelse til danske værdier. Det undersøges, hvem respondenterne lever sammen med, og hvilket sprog der tales i hjemmet. Efterkommere taler hyppigere dansk i hjemmet, hvilket kobles til, at sproget ofte er udslagsgivende for en persons værdier, og der tales om, at efterkommernes værdier minder mere om danskernes.

Tilslutning til det danske demokrati, borgerlige frihedsrettigheder (operationaliseret ved ytrings- og forsamlingsfrihed til yderliggående grupper) og tolerance over for andres værdier og normer afdækkes. Graden af tilslutning sammenlignes mellem grupperne indvandrere, efterkommere og danskere.

Tilsvarende undersøges anerkendelsen af offentlige institutioner og af en offentlig moral i relation til gruppetilhørsforhold. Der tales om ideologien bag velfærdsstaten som *"et styrende princip for befolkningens værdier"* (Gundelach & Nørregård-Nielsen 2007; p. 205) på samme måde som trosretning er det for *"den private moral"* (ibid.). Muslimers stærkere religiøsitet kædes på den baggrund sammen med lavere accept vedrørende forhold på den private morals område og danskernes svagere religiøse tilhørsforhold med større accept. Når det gælder ligeberettigelse mellem kønnene, er danskernes accept større end de etniske minoriteter, og på dette punkt ligner holdningen mellem indvandrere og efterkommere mere hinanden end på andre punkter. Det etniske gruppetilhørsforhold siges gang på gang at være den afgørende forklaringsfaktor for værdier, og kulturhypotesen viser sig på den måde at have stor forklaringskraft. Selv om det modificeres:

"Men analysen har vist at det ikke er muligt at adskille en kulturforklaring fra en levevilkårsforklaring. Forklaringen er at man inden for den samme etniske gruppe har levevilkår der minder om hinanden." (Gundelach & Nørregård-Nielsen 2007; p. 206)

Etnisk gruppe – og dermed også kultur – bliver dermed det, der samler en lang række forhold, hvorved kultur- og levevilkårshypoteserne væves sammen. Hermed vises en ensartethed inden for de etniske grupper og en forskellighed mellem grupperne. Hertil kommer, at individuelle forholds forklaringskraft er mindre. Det formuleres derfor:

"Det er et centralt resultat at det ikke er rimeligt at snakke om etniske minoriteter under et."
(Gundelach & Nørregård-Nielsen 2007; p. 207)

Det understreges yderligere af, at opholdet i Danmark bringer de etniske minoriteter nærmere danske værdier, men ikke hinanden grupperne indbyrdes.

På baggrund af de statistiske analyser er der ikke fundet systematik i forskelle og ligheder mellem de etniske grupper. Der tales om, at der er forskellig dynamik i grupperne. Til fælles er lav kontakt til danskere, men tilknytning til Danmark og tilslutning til demokratiske idealer. I særdeleshed kan forskelle mellem grupperne påpeges med henvisning til trosretning (muslimer fremhæves, men mønstret ses også i forhold til buddhister og katolikker). Selv om efterkommerne nærmer sig danskernes værdier, er de fortsat forskellige, og tyrkiske og pakistanske efterkommere er fortsat indbyrdes forskellige. Opholdstiden i Danmark betyder imidlertid ikke i sig selv tilnærmelse til danske værdier. De største forskelle findes på det religiøse og det private område, og de mindste i værdier, der gælder den enkelte.

”På baggrund af disse resultater vil der være vidensbaseret grundlag for at diskutere, hvordan man kan identificere de værdier, som alle er eller bør være forpligtet på, samtidig med at man anerkender kulturel mangfoldighed, og dermed at der skal være respekt for værdierne i de forskellige dele af befolkningen.” (Gundelach & Nørregård-Nielsen 2007; p. 210)

I Tænketaankens rapport er fremstillingen tabelrapporterende. Der indledes med en *”Kommenteret sammenfatning”* (p. 9). Under overskriften *Rapportens hovedresultater* konkluderes det, at undersøgelsen har både positive og bekymrende resultater. De positive resultater handler om tilslutning til demokratiet og ytringsfriheden, begrænset oplevelse af diskrimination, lav religiøsitet og grundlæggende tilslutning til værdier og normer. På den anden side findes der blandt visse indvandrere og efterkommere også værdier og normer, der strider mod danske værdier og normer, det vil sige mod integrationen. Der bakkes i mindre grad op om ligestilling mellem mænd og kvinder, og der er større ønske om indflydelse på børns uddannelses- og partnervalg.

Der er afdækket store holdningsforskelle de etniske grupper i mellem. Indvandrergrupperne skal derfor ikke betragtes som en homogen gruppe. Det bliver derfor vigtigt at skelne mellem indvandreres og efterkommeres oprindelseslande, når man beskæftiger sig med værdier og normer. Oprindelsesland er på den måde den variabel, der bedst forklarer holdningsforskelle grupperne imellem (se kapitel 4).

Herefter vender afrapporteringen dog tilbage til en samlet betragtning af indvandrere og efterkommere, der er større tilhængere af ytrings- og forsamlingsfrihed, end danskerne er. Til gengæld er opbakningen til ligestilling mellem kønnene og børns medbestemmelse mindre.

Indvandreres og efterkommeres svar sammenlignes med svar fra personer bosiddende i deres oprindelseslande. Sidstnævnte kendes fra den internationale og den europæiske værdiundersøgelse³². Det vises, at indvandrere og efterkommere med hensyn til værdier og normer ligner danskerne mere, end det ligner deres fæller i oprindelseslandet. Alligevel må det konkluderes, at integrationen af efterkommerne går langsomt set på den måde, at de værdimæssigt mere ligner deres forældre end danskerne. Mange af muslimerne blandt respondenterne giver udtryk for, at de er blevet mere religiøse inden for de sidste tre år, og det gælder i højere grad kvinder end mænd. Muslimerne i undersøgelsen viser sig nu heller ikke at være en homogen gruppe, og mange har begrænset kontakt med det religiøse miljø. Kun få blandt indvandrere og efterkommere oplever diskrimination, og efterkommere oplever mere end

³² Se World Value Survey's hjemmeside: <http://www.worldvaluessurvey.org/>, besøgt 18.12.2007

indvandrere. De tager afstand fra abort, skilsmisse og homoseksualitet, men er mere positive end personer i deres oprindelsesland.

Det konkluderes at være positivt for det danske samfund, at indvandrere tilslutter sig danske værdier og normer. Når andre indvandrere har værdier og normer, der er i modstrid med de danske, findes der imidlertid en barriere for integrationen.

"... For at forbedre udlændinges tilslutning til de grundlæggende værdier og normer i Danmark er det på denne baggrund vigtigt hele tiden at have fokus på at iværksætte initiativer, der kan forbedre den sociale og økonomiske integration." (Tænketanken 2007; p. 25)

Den sociale og økonomiske integration er imidlertid ikke tilstrækkelig, fordi oprindelseslandets kultur har så stor indflydelse. Derfor er det vigtigt at *"... udlændinge selv tager et ansvar for at blive en del af det danske samfund, og at de accepterer, at de må ændre visse af oprindelseslandets værdier for at blive integrerede i Danmark."* (Tænketanken 2007; p. 25)

Herunder følger aspekter, der bør diskuteres yderligere i forhold til analysen af spørgeskemaet, idet de anses for at være de mest interessante som perspektiver på 1) vidensproduktion, 2) spørgeskemaundersøgelsen som metode og 3) etniske minoriteter som felt:

1. Undersøgelsen betragtet som vidensproduktion opstiller klare kriterier for etniske minoriteters integration i det danske samfund.
2. Spørgeskemaundersøgelsens måling på værdier anvendes som instrument til at afgøre, om integrationen er foregået succesfuldt.
3. De etniske minoriteter betragtes som grundlæggende forskellige fra danskere, men med tiden vil opholdet i Danmark afstedkomme større lighed mellem danskere og etniske minoriteter.

Der vendes i det afsluttende, sammenfattende afsnit tilbage til disse aspekter. Her følger analysen af spørgeskemaet spørgsmål for spørgsmål.

Analyse af spørgeskemaet

Det nævnes i den primære rapport, at spørgeskemaet er udformet i samarbejde mellem forskerne Gundelach og Nørregård-Nielsen og 'Tænketanken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark',

der blev etableret i 2001. Mandatet for opgavens udførsel har derfor været bundet af Tænketankens tidligere arbejde og problemopfattelse.

Jeg skal i det følgende udvælge enkelte spørgsmål til illustration af min analyse. Afsnittet afsluttes med et skema, der viser den samlede emnekodning af spørgeskemaet.

Første spørgsmål i spørgeskemaet lyder:

1. HVOR INTERESSERET ER DU I POLITIK?	MEGET INTERESSERET NOGET INTERESSERET IKKE SÆRLIGT INTERESSERET SLET IKKE INTERESSERET VED IKKE
---------------------------------------	---

Det synes atypisk, at der indledes med spørgsmål til politisk interesse i forhold til de tidligere omtalte undersøgelser, der begge blev indledt med 'artskategorisering'. I stedet er det valgt at udfordre respondenterne med et spørgsmål om interesse for politik, hvad der ligestiller etniske minoriteter og danskere. Interesse for politik forventes at være udtryk for en dansk værdi. Spørgsmålet får emnekode **politisk interesse**.

De følgende spørgsmål i spørgeskemaet placerer sig også inden for det politiske felt:

HVOR GODT ELLER DÅRLIGT SYNES DU OM DISSE FORSKELLIGE MÅDER AT REGERE DANMARK?	
2. AT LANDET HAR EN STÆRK LEDER, DER IKKE BEHØVER AT BEKYMRE SIG OM FOLKETING OG VALG.	MEGET GODT TEMMELOG GODT
3. AT EKSPERTER, OG IKKE REGERINGEN, TRÆFFER BESLUTNINGER EFTER, HVAD DE MENER, ER BEDST FOR LANDET.	TEMMELOG DÅRLIGT MEGET DÅRLIGT
4. AT MILITÆRET STYRER LANDET.	VED IKKE
5. AT MAN HAR ET DEMOKRATISK POLITISK SYSTEM.	

Med disse spørgsmål (spm. 2-5) undersøges respondentens **demokratiske sindelag**, som bliver alle spørgsmålenes fælles emnekodning. Som for det indledende spørgsmål er der tale om spørgsmål, der retter sig på lige fod til etniske minoriteter og danskere. Igen er der tale om spørgsmål, der relaterer sig til det danske værdifællesskab. Der fortsættes med flere spørgsmål til afdækning af respondentens forhold til politisk ledelse.

Spørgsmålet nedenfor omhandler forældres indflydelse på unges valg af uddannelse og ægtefælle:

GENNEM LIVET SKAL UNGE TRÆFFE FORSKELLIGE VALG. JEG VIL BEDE DIG SIGE, HVOR STOR INDFLYDELSE DEN UNGE SKAL HAVE PÅ VALGENE, OG HVOR STOR INDFLYDELSE FORÆLDRENE SKAL HAVE PÅ VALGENE. (FORKLARING: 1 BETYDER AT 'DEN UNGE BESTEMMER', OG 10 BETYDER AT 'FORÆLDRENE BESTEMMER?')	
38. VALG AF UDDANNELSE?	1. DEN UNGE BESTEMMER
39. VALG AF ÆGTEFÆLLE?	2.
	3.
	4.
	5.
	6.
	7.
	8.
	9.
	10. FORÆLDRENE BESTEMMER

Formålet med spørgsmålet er at afdække graden af indflydelse, som forældre har på aspekter i deres børns liv. Spørgsmålene får begge emnekoden **forældres medbestemmelse**. Min forventning vil være, at det er et spørgsmål, der er konstrueret til at foretage en opdeling af danskerne og de etniske minoriteter i henhold til, om der ønskes indflydelse på børns liv, eller det foretrækkes at stille børn friere.

Under overskriften "*Ressourcer*" møder man følgende spørgsmål til respondentens sociale kontakter:

HVOR MANGE AF DEM, DU TALER MED REGELMÆSSIGT...	
84. ... TILHØRER DIN EGEN ETNISCHE GRUPPE?	ALLE
85. ... TILHØRER ANDRE ETNISCHE MINORITETER?	LANGT DE FLESTE
86. ... ER DANSKERE?	CA. HALVDELEN
	NOGLE FÅ
	INGEN
	VED IKKE

Som kendt fra de foregående undersøgelser søges det at afdække respondentens sociale kontakter. Emnekoden, der tildeles spørgsmålet, er **kontakt**. Kontakt kan tolkes som udtryk for graden af integration eller mangel på samme.

Nedenstående display fremstiller den samlede emnekodning af skemaets spørgsmål.

Display 6.3-A: Undersøgelsens emner med henvisning til spørgsmålsnr. og dokumentation

Spørgsmålsnr.	Kode	Dokumentation
1-6-7	Politisk interesse	Interesse i politik, stemme på ved folketingsvalg i morgen, nogensinde stemt
2-3-4-5	Politisk sindelag	Stærk leder, eksperter træffer beslutninger frem for regeringen, militærstyre, demokratisk politisk system
8-56	Ytringsfrihed	Alle grupper kan holde møder, fri udøvelse af religiøse ritualer
9-10-11-12-13-14	Alment orienteret	Ser nyheder, læser danske aviser, læser aviser fra oprindelsesland, ser tv eller hører radio fra oprindelsesland, internettet til nyheder om DK, internettet til nyheder om oprindelsesland
15-16-17-21	Moral	Undlade at købe billet, modtage uberettigede sociale ydelser, utroskab, sort arbejde
18-19-20	Frisind	Homoseksualitet, abort, skilsmisse
22-23-24-25-55	Ligebehandling	Behandlet lige af domstole, - sygehusene, - politiet, - socialforvaltningen, danskere fortrinsret til arbejde
26-27	Selvstændighed i parforhold	Partner arbejder over, partner overnatter uden for hjemmet
28-29-30-31-32-33-34-35-36-37	Børns sociale liv	Danske venner, venner med anden etnisk baggrund, overnatte hos dansk kammerat, overnatte hos kammerat med anden etnisk baggrund, lejrskole, dansk kæreste, kæreste med anden etnisk baggrund, kæreste med egen etnisk baggrund, gift med dansker, gift med person med anden etnisk baggrund
43-44-45-46	Børns opvækst	Vigtighed af børns egenskaber – selvstændighed, tolerance, religiøsitet, lydighed
38-39	Forældres medbestemmelse	Valg af uddannelse, valg af ægtefælle
40-41-42	Job	Erhvervmæssig beskæftiget, vil gerne arbejde, tilfredshed med arbejde
47-48-49-50-54-61	Kønsroller	Værdighed ved ulønnet arbejde, skader forskolebarn at mor arbejde, arbejde giver kvinder uafhængighed, økonomiske beslutninger træffes i fællesskab, mænd fortrinsret til jobs, tilfredshed med kvindelig chef
51-52-53	Syn på parforhold	Samme uddannelse, samme etniske oprindelse, samme religiøse overbevisning
106-107	Parforhold	Civilstatus, partners nationalitet
57-58-59-60	Diskrimination	Af politiet, i offentlige transportmidler, på gaden, i banken

62-63-64-69-70	Religion	Hvilken religion, religionsudøvelse, selvvaldet religiøsitet, mere/mindre religiøs sidste tre år, samkvem med religiøs leder
65-66-67-68	Religion i samfundet	Politikere bør være religiøse, præster skal ikke påvirke politik, bedre med flere med stærk religiøs tro, præster skal ikke påvirke regeringsbeslutninger
71-72	Solidaritet	Skat går til svage, arbejdsløse skal miste understøttelse hvis de ikke tager anvist arbejde
73	Børn	Har børn
74	Modersmålsundervisning	Modtager børn modersmålsundervisning
75-77-81	Tilknytning til Danmark	Grad af tilknytning til Danmark, hvor begravet, ønsker at blive i DK
80-76	Tilknytning til oprindelsesland	Sender penge til oprindelsesland, grad af tilknytning til oprindelsesland
84-85-86	Kontakt	Egen etnisk gruppe, andre etniske minoriteter, danskere
91-93	Sprog	Sprog i hjemmet, problemer med dansk
94	Boligområde i Danmark	Etnisk sammensætning af boligområde
95-96	Ankomst til Danmark	Alder da flyttet til DK, motivation for at komme til DK
97	Bosætning i oprindelsesland	Boede på land/i by i oprindelsesland
99-100-101-102-103-104	Uddannelse	Skoleuddannelse fra oprindelsesland, påbegyndt skoleuddannelse i oprindelsesland, normeret længde, skoleuddannelse gennemført i Danmark, gymnasial uddannelse i DK, påbegyndt uddannelse i DK, normeret længde
108	Bolig	Boligform
109	Indkomst	Husstandsindkomst
Uden nr.	Kurdisk oprindelse	Kurdisk oprindelse
110	Deltagelse i fokusgruppe	Vil deltage i fokusgruppe til opfølgning

Spm. 92 og spm. 98 er udgået af spørgeskemaet.

Traditionelle variable som køn, alder og etnisk tilhørsforhold optræder ikke i spørgeskemaet. Det skyldes, at disse oplysninger er trukket fra CPR-registret. Selv om oplysninger fra CPR-registret kan tilføjes, er mængden af oplysninger, der indhentes til beskrivelse af respondenterne begrænset. Jeg tolker det som et udtryk for, at det er det etniske gruppetilhørsforhold, der er fokus snarere end det enkelte individ. Interessen for respondenterens kontakt til danskere, og viden om det danske samfund er ligeledes lille.

Det samme er interessen for respondentens oplevelse af det danske samfund. Undersøgelsens fokus er i stedet placeret på respondentens holdninger og synspunkter, og i mindre grad på respondentens erfaringer som borger i Danmark.

Sammenlignet med de foregående to undersøgelser fremstår universet for undersøgelsen her, som det fremgår af displayet, mere ens, end jeg ville have forventet med undersøgelsens meget anderledes formål end de to forrige. For at nå en analytisk indsigt fremstilles endnu et display, der samler emnerne i mere overordnede kategorier. Jeg vælger at opgive emnet 'Deltagelse i fokusgruppe', der alene har praktisk formål.

Display 6.3-B: Undersøgelsens kategorier ved kondensering af emner (inkl. dokumentation)

Dokumentation	Emner	Kategori
Interesse i politik, stemme på ved folketingsvalg I morgen, nogensinde stemt	Politisk interesse	Politisk og alment orienteret
Ser nyheder, læser danske aviser, læser aviser fra oprindelsesland, ser tv eller hører radio fra oprindelsesland, internettet til nyheder om DK, internettet til nyheder om oprindelsesland	Alment orienteret	
Stærk leder, eksperter træffer beslutninger frem for regeringen, militærstyre, demokratisk politisk system	Politisk sindelag	
Alle grupper kan holde møder, fri udøvelse af religiøse ritualer	Ytringsfrihed	Velfærdsstatens værdier
Undlade at købe billet, modtage uberettigede sociale ydelser, utroskab, sort arbejde	Moral	
Homoseksualitet, abort, skilsmisse	Frisind	
Skat går til svage, arbejdsløse skal miste understøttelse hvis de ikke tager anvist arbejde	Solidaritet	
Behandlet lige af domstole, - sygehusene, - politiet, - socialforvaltningen, danskere fortrinsret til arbejde	Ligebehandling	
Værdighed ved ulønnet arbejde, skader førskolebarn at mor arbejde, arbejde giver kvinder uafhængighed, økonomiske beslutninger træffes i fællesskab, mænd fortrinsret til jobs, tilfredshed med kvindelig chef	Kønsroller	
Af politiet, i offentlige transportmidler, på gaden, i banken	Diskrimination	
Politikere bør være religiøse, præster skal ikke påvirke politik, bedre med flere med stærk religiøs tro, præster skal ikke påvirke regeringsbeslutninger	Religion i samfundet	

Partner arbejder over, partner overnatter uden for hjemmet, samme uddannelse, samme etniske oprindelse, samme religiøse overbevisning	Syn på parforhold	Samliv og sociale relationer
Civilstatus, partners nationalitet	Parforhold	
Danske venner, venner med anden etnisk baggrund, overnatte hos dansk kammerat, overnatte hos kammerat med anden etnisk baggrund, lejrskole, dansk kæreste, kæreste med anden etnisk baggrund, kæreste med egen etnisk baggrund, gift med dansker, gift med person med anden etnisk baggrund	Børns sociale liv	
Egen etnisk gruppe, andre etniske minoriteter, danskere	Kontakt	
Etnisk sammensætning af boligområde	Boligområde i Danmark	
Vigtighed af børns egenskaber – selvstændighed, tolerance, religiøsitet, lydighed	Børns opvækst	
Valg af uddannelse, valg af ægtefælle	Forældres medbestemmelse	
Erhvervsmæssig beskæftiget, vil gerne arbejde, tilfredshed med arbejde	Job	
Hvilken religion, religionsudøvelse, selv vurderet religiøsitet, mere/mindre religiøs sidste tre år, samkvem med religiøs leder	Religion	
Har børn	Børn	
Alder da flyttet til DK, motivation for at komme til DK	Ankomst til Danmark	
Boede på land/i by i oprindelsesland	Bosætning i oprindelsesland	
Skoleuddannelse fra oprindelsesland, påbegyndt skoleuddannelse i oprindelsesland, normeret længde, skoleuddannelse gennemført i Danmark, gymnasial uddannelse i DK, påbegyndt uddannelse i DK, normeret længde	Uddannelse	
Boligform	Bolig	
Husstandsindkomst	Indkomst	
Kurdisk oprindelse	Kurdisk oprindelse	
Grad af tilknytning til Danmark, hvor begravet, ønsker at blive i DK	Tilknytning til Danmark	
Sender penge til oprindelsesland, grad af tilknytning til oprindelsesland	Tilknytning til oprindelsesland	
Modtager børn modersmålsundervisning	Modersmålsundervisning	
Sprog i hjemmet, problemer med dansk	Sprog	

Af displayet fremgår en kategorisering ved kun fire overordnede kategorier: 'Politisk og alment orienteret', 'Velfærdsstatens værdier', 'Samliv og sociale relationer' og 'Personlig profil'. Sammenlignet med den tidligste af de omtalte undersøgelser, "Unge indvandrere, 1988", fremgår der ikke en etnisk dimension blandt kategorierne. Den er i stedet integreret i de enkelte kategorier. På den måde bliver indvandrere beskrevet, så den etniske dimension bliver et aspekt, der har relevans i alle levkårsrelaterede sammenhænge. Hvor man kunne forestille sig, at de unge indvandrere beskrevet ved den tidligere undersøgelse henlagde den etniske identitet til en velafgrænset position i tilværelsen, bliver etnicitet med denne undersøgelse som i undersøgelsen fra 1990'erne "20 år i Danmark" så at sige integreret i alle livets forhold for indvandrerens.

Yderligere indsigt i kategoriernes styrke fordrer en opgørelse af emner og spørgsmål tilhørende de enkelte kategorier. Det fremgår af nedenstående display.

Display 6.3-C: Styrken af kategorier baseret på antal emner og spørgsmål

Kategori	Antal emner	Antal spørgsmål
Personlig profil	13 emner	29 spm.
Velfærdsstatens værdier	8 emner	30 spm.
Samliv og sociale relationer	7 emner	25 spm.
Politisk og alment orienteret	3 emner	13 spm.

Opgjort ved antal emner dominerer 'Personlig profil', herefter følger 'Velfærdstatens værdier' og 'Samliv og sociale relationer', der er på samme niveau, og sidst optræder 'Politisk og alment orienteret'. Ses der i stedet på antallet af spørgsmål, er de tre kategorier 'Personlig profil', 'Velfærdsstatens værdier' og 'Samliv og sociale relationer' på samme niveau, mens kategorien 'Politisk og alment orienteret' skiller sig ud med tydeligt færre spørgsmål.

At 'Personlig profil' fremstår med størst styrke, er udtryk for, at undersøgelsen i høj grad søger et fundament for sin afdækning af et værdifællesskab eller mangel på samme mellem etniske minoriteter og danskere inden for et individuelt univers (kapitel 3). Kategorierne 'Velfærdsstatens værdier' og 'Samliv og sociale relationer' fremstår som nævnt også vægtige. Med disse kategorier søges det at måle en grad af samhørighed i forhold til værdier henholdsvis i forhold til sociale kontakter til danskere og etniske minoriteter.

Sammenfatning – ”Etniske gruppers værdier”, 2006/2007

Undersøgelsen opererer med et konkret mål for de etniske minoriteters integration i det danske samfund i form af deres tilnærmelse til danske værdier og normer. Også i undersøgelsens resultater er værdier omdrejningspunkt for indsigt i integration. Som det fremgår af analysen af spørgsmålene, fremstår holdninger som indikation af værdier. Derfor søger undersøgelsen at afdække etniske minoriteters holdninger og disse holdningers lighed med holdninger blandt danskere. Når ordet integration nævnes igen og igen, synes der snarere at være tale om assimilation i den forstand, at der ensidigt fokuseres på indsatsen fra etniske minoriteters side (kapitel 4). Der tales om at stille krav om tilpasning til de etniske minoriteter som en måde at forbedre integrationen, hvilket understreger en alternativ anvendelse af integrationsbegrebet, idet der ikke tales om tilsvarende krav til danskerne. Når der i relation til værdier i høj grad tales om graden af forskellighed mellem etniske minoriteter og danskere, er der i undersøgelsens univers tale om ikke synlige forskelle, der bunder i forskellig holdningsdannelse til emner som i det danske samfund anses for væsentlige.

Undersøgelsen søger at afgøre, i hvor høj grad etniske minoriteter kan betragtes som integrerede i det danske samfund, og i den forbindelse hvorvidt holdninger og værdier stiller sig i vejen for integrationen. Det er hermed et målrettet fokus på integrationsindsatsen for de etniske minoriteter. På den måde stiller undersøgelsen med sit fokus på værdier og holdninger sig meget anderledes an, end de tidligere omtalte undersøgelser, der stillede sig an som levekårsundersøgelser. En anden interessant forskel i forhold til de tidligere undersøgelser er, at der foretages sammenligning mellem variable målt i undersøgelse og tilsvarende variable målt i forbindelse med *World Value Survey* i respondentgruppernes oprindelseslande. Hermed placeres etniske minoriteter tydeligt forbundne til et oprindelsesland.

Ud fra en *common sense*-betragtning markerer undersøgelsen et skift, der består i at flytte ansvaret for integrationsindsatsen fra den danske stat eller danskerne som kollektiv til i høj grad at være placeret hos de etniske minoriteter selv.

På fortolkningsplanet kan undersøgelsen siges at bevæge sig ind på et felt, hvor beskrivelse af etniske minoriteter fokuserer på afdækning af holdninger og værdier snarere end på beskrivelse af tilværelsen for etniske minoriteter. Hermed nærmer undersøgelsen henvendt til etniske minoriteter sig holdningsundersøgelserne henvendt til danskere.

Konceptet, der hæftes på undersøgelsen, er en ’Test’, det er op til det danske samfund – i første omgang manifesteret ved opdragsgiver og undersøger – at vurdere, om de etniske minoriteter har bestået eller ej. Italesættelsen af etniske minoriteter i konceptets optik bliver som elever i skolen ’Danmark’. Det er den skole, der udformer testen og vurderer, om eleverne har bestået. Eleverne bliver set som én samlet gruppe på trods af sine indbyrdes forskelligheder. Det, der er vigtigt for, at skoleprojek-

tet kan betragtes som en succes, er, at det er majoriteter af gruppen, der består testen. Er det imidlertid ikke tilfældet, synes intet at pege på, at skylden vendes mod skolen (det danske samfund), idet eleverne gøres til de ansvarlige.

De etniske minoriteters individuelle livsprojekter er ikke dimensioner i undersøgelsen. Herunder heller ikke den traditionelle interesse for de etniske minoriteter som marginaliseret gruppe kendetegnet af arbejdsløshed, mangel på uddannelse, dårlige boligforhold eller indvandrerens som arbejdskraft.

Her afsluttes kapitlets første del, der har set på spørgeskemaundersøgelser med etniske minoriteter som målgruppe for perioden 1980'erne til 2000'erne. Desværre var det ikke muligt at finde en spørgeskemaundersøgelse inden for genren fra 1970'erne.

Display 6.4: Sammenstilling af kategorier for undersøgelsen henvendt til etniske minoriteter

1980'erne - kategorier	1990'erne - kategorier	2000'erne – kategorier
Kulturelle, religiøse og familiebetingede strukturer	Familieliv	Personlig profil
Tilhørsforhold	Samfundssyn	Velfærdsstatens værdier
Skole og uddannelse	Personlige ressourcer	Samliv og sociale relationer
Bolig	Samliv	Politisk og alment orienteret
Selvforsørgelse	Socialt liv	
Familie	Tilhørsforhold	
Medieforbrug og fritidsvaner	Bolig	
Personlige kontakter	Religion	
Koncept: <i>Forventet forskellighed</i>	Koncept: <i>Den gode historie</i>	Koncept: <i>Testen</i>

Forskelligheden mellem undersøgelsen fra 2000'erne og de to tidligere fremgår tydeligt af displayet både i antallet af kategorier og kategoriernes indhold. I den forbindelse skal det erindres, at 1990'erundersøgelsen, "20 år i Danmark" jo netop var en selvstændig opfølgning af 1980'erundersøgelsen, "Unge indvandrere", hvilket gør, at lighed var forventeligt.

Analyser af de udvalgte undersøgelser mundende ud i følgende tre koncepter, der knytter sig til hvert sit tiår. For 1980'erne var det 'Forventet forskellighed', for 1990'erne var det 'Den gode historie' og for 2000'erne var det 'Testen'. Af koncepterne kan ses en bevægelse fra 1980'ernes accept af forskellighed mellem etniske minoriteter og danskere over 1990'ernes historie om vellykket integration ved at de etniske minoriteters levekår synes på vej mod at ligne danskernes til 2000'ernes problematisering af

forskellighed med hensyn til værdier og holdning mellem etniske minoriteter og danskere. I kapitlets afsluttende sammenfatning findes yderligere diskussion af undersøgelserne på tværs af genre og tid.

Danskere som målgruppe

Her følger analyser af fire udvalgte spørgeskemaundersøgelser med danskere som målgruppe for perioden 1970'erne til 2000'erne. Fremgangsmåde for analyserne er som ovenfor.

”Holdningen til gæstearbejdere hos en gruppe danskere”, 1970³³

Som tidligere beskrevet begyndte indvandringen af den type, der her studeres, i slutningen af 1960'erne. Udlændingene kom til et samfund præget af stor økonomisk vækst og mangel på arbejdskraft. De udenlandske arbejdere blev omtalt som gæste- eller fremmedarbejdere. Begge begreber tager afsæt i en kollektiv forventning om, at arbejderne kun ville være i Danmark for en kortere periode. En truende krise i økonomien betød, at man fra den 29. november 1973 satte et stop for udstedelse af arbejdstilladelser til udlændinge (Gaasholt og Togeby 1995). Hovedparten af de fremmedarbejdere, der havde taget bopæl i Danmark i perioden, valgte imidlertid at blive på trods af de dårligere tider.

Ser man i medierne i denne periode (Jensen 2000, Gaarde Madsen 2000) er det karakteristisk, at indvandrere omtaltes i forbindelse med arbejdsmarkedsrelaterede aspekter og som et midlertidigt fænomen i det danske samfund. Fremmedarbejderemnet kom ind i debatten på Christiansborg i 1970 med en debat om problemer, der opstod som følge af, at et voksende antal fremmedarbejdere var kommet til landet. Alle partier undtagen dem på den yderste venstrefløj anså det for formålstjenligt at få udenlandske arbejdere til landet på grund af manglen på arbejdskraft. Emnet fremstod ikke særligt politiseret og debatteredes ikke i større omfang i Folketinget før i 1979, hvor man lagde an til at gennemføre en politik på området (Gaasholt & Togeby 1995).

Undersøgelsen **”Holdningen til gæstearbejdere hos en gruppe danskere”** er foretaget af Hans Tage Truelsen, Mentalhygiejnisk Forskningsinstitut for Mellemlfolkeligt Samvirke i 1970 og fremstillet i bogen **”Gæstearbejder i København”** af Petersen et al. (1970). Undersøgelsen er foretaget som et selvstændigt supplement til en større kvalitativ undersøgelse henvendt til fremmedarbejdere, men betegnes

³³ Der er ikke angivet indsamlingstidspunkt for data i publikationen (Petersen et al. 1970).

som *"en helhed i sig selv"* (Petersen et al. 1970, p. 12) og kan derfor optræde som sådan her. Afrapportering af holdningsundersøgelsen optager et af bogens ni kapitler.

Som den eneste undersøgelse blandt de valgte er data ikke arkiveret i DDA. Jeg har derfor alene kunnet støtte mig til publikationen med undersøgelsesresultater.³⁴ Det betyder, at samtlige stillede spørgsmål ikke har været tilgængelige for mig.

Skema 6.4: Fakta om "Holdningen til gæstearbejdere hos en gruppe danskere"

Undersøger	Hans Tage Truelsen Undersøgelsen er foretaget i tilknytning til en kvalitativt baseret undersøgelse rettet til fremmedarbejdere og foretaget i samarbejde med Eggert Petersen, Elefteria Tata Arcel, Gretty K. Mizrahi Sirazi og Jane Schreiner ved Mentalhygiejnisk Forskningsinstitut.
Initiativtager	Mellemfolkeligt Samvirke
Sponsor	Mellemfolkeligt Samvirke Der rettes i øvrigt tak til Caritas Danmark, Dansk Arbejdsgiverforening, Den Danske Folkekirkes Nødhjælp, Landsforeningen for Mentalhygiejne, Det Mosaiske Trossamfund og til Mellemfolkeligt Samvirkes støttekreds. Omfanget og fordelingen af det økonomiske sponsorat fremlægges ikke.
Dataindsamling	Mentalhygiejnisk Forskningsinstitut
Periode	Ikke oplyst
Omfang	106 respondenter (oprindeligt havde man ønsket undersøgelsen større), ukendt antal variable
Publikationer	Eggert Petersen et al. (1970): "Gæstearbejder i København"

Kilde: Petersen et al. (1970)

Materialet, der er anvendt til undersøgelsen, er to holdningsskemaer, et spørgeskema og en trivselstest. Der optræder ikke forklaring på adskillelsen mellem holdningsskemaer og spørgeskema. Så vidt jeg kan se, skelnes holdningsskemaerne fra spørgeskemaet ved kun at måle holdninger, mens spørgeskemaet afdækker faktuelle forhold.

Det ene holdningsskema rummer 30 påstande, der udtrykker noget negativt om gæstearbejderne, eksempelvis *"Udenlandske arbejdere føler sig overlegne i forhold til danskere"* (p. 107). Spørgsmålene besvares på en skala, der går fra "meget enig" til "meget uenig". Det andet holdningsskema (skema 2) undersøger danskernes holdning til kontakt med fremmedarbejderne, eksempelvis *"Jeg ville ikke bryde mig om at arbejde i en afdeling, hvor der er flere udenlandske arbejdere end danskere"*. Ligesom de generelle holdningsspørgsmål er også disse spørgsmål vendt negativt, så den holdning, der fremstilles, er ønske om at minimere eller undgå kontakt mellem fremmedarbejdere og danskere. Der svares på en tilsvarende skala

³⁴ Henvendelse til Mellemfolkeligt Samvirke vedrørende undersøgelsen gav ikke resultat.

som til de generelle holdningsspørgsmål. Spørgeskemaet afdækker respondenternes faktiske kontakt til fremmedarbejderne. Spørgeskemaet optræder desværre ikke i bogens tekst.

Når der anvendes en såkaldt trivselstest, skal det begrundes med, at netop trivsel er kerneinteresseområde inden for mentalhygiejnedisiplinen³⁵. Trivselsskemaet stiller 24 spørgsmål i stil med ”Hvorledes er de tilfreds med...?” eksempelvis *”Hvorledes er De tilfreds med trygheden i ansættelsen på Deres nuværende arbejdsplads?”*. Spørgsmålet besvares ved hjælp af følgende svarkategorier – udmærket, godt, ret godt, mindre godt. Trivselsskemaet er en standardmodel udarbejdet af Mentalhygiejnisk Forskningsinstitut. Udover trivselstesten rummer skemaet også diverse baggrundsspørgsmål. Jeg har fundet trivselsskemaet optrykt i bogen ”Trivsel på arbejdspladsen Bind 1: Trivsel og Trivselsmåling” (Petersen, Andersen & Kougaard 1968). Da testen undersøger trivsel på arbejdspladsen generelt, placerer den sig uden for mit analysefokus om vidensproduktion vedrørende etniske minoriteter, og jeg har derfor valgt at se bort fra den. Imidlertid vil jeg medtage baggrundsspørgsmålene i min analyse, så de forskellige skemaer (generelle holdningsspørgsmål, holdning til kontakt og baggrundsspørgsmål) kan sammenstykes til en samlet undersøgelse.

Jeg har som nævnt ikke haft adgang til det spørgeskema til afdækning af faktuelle forhold, der omtales som del af undersøgelsen. Af afrapporteringen kan jeg læse, at fire spørgsmål har omhandlet arbejde i udlandet, evne til at tale fremmedsprog, arbejde side om side/tale dagligt med en fremmedarbejder og holdning til forskellige nationaliteter. Spørgsmål, der har til formål at dække respondentens kontakt til fremmedarbejdere, til udlændinge og til udlandet. Disse spørgsmål kan derfor heller ikke medtages i analysen.

Undersøgelsens formål

Som kontekst for analysen beskriver afsnittet formålet med holdningsundersøgelsen, som det er fremstillet i den primære publikation af undersøgelsesresultater (Petersen et al. 1970).

Formålet med undersøgelsen beskrives som følger:

”For at sætte gæstarbejderes holdning til danskere, samt gæstarbejderes oplevelse af danskeres holdning til gæstarbejdere i perspektiv, er der gennemført en særlig undersøgelse, der giver en præliminær beskrivelse af en gruppe danskeres holdning til gæstarbejdere. I undersøgelsen indgår yderligere en beskrivelse af en gruppe danskeres faktiske kontakt med gæstarbejdere, samt den samme

³⁵ Mentalhygiejnen som forskningsdisciplin synes i dag forsvundet fra forskningsarenaen.

gruppens holdning til kontakt med gæstarbejdere. Desuden er konstateret, hvorledes trivsel hos gruppen af danskere hænger sammen med deres holdning overfor gæstarbejdere.

Undersøgelsen har yderligere haft til formål at søge konstateret, hvad der karakteriserer de danskere, der har en positiv holdning til gæstarbejdere, i modsætning til de danskere der har en negativ holdning. Herunder er bl.a. beskrevet, hvorvidt danskernes grad af faktisk kontakt med gæstarbejdere kan konstateres at have indflydelse på holdningen.” (Petersen et al. 1970; p. 107)

Der fremgår at være tale om en deskriptiv, foreløbig undersøgelse, der skal fremlægge danskernes holdninger til fremmedarbejderne i lyset af, at man i forbindelse med projektets primære undersøgelse har spurgt til fremmedarbejdernes holdning til danskere samt til deres oplevelse af danskernes holdning. Der opstilles i formålsbeskrivelsen en forventning om sammenhæng mellem danskernes holdning til fremmedarbejdere, deres holdning til kontakt med fremmedarbejdere, deres almene trivsel på arbejdspladsen og deres faktiske kontakt med de fremmede arbejdere. Desuden har man ønsket at tegne et billede af danskere med en positiv holdning over for danskere med negativ holdning. Heri ligger en implicit forventning om, at en meningsfuld opdeling af danskerne i to grupper kan foretages baseret på, hvorvidt deres summerede holdning til fremmedarbejdere er positiv eller negativ.

Spørgsmålet, man må stille sig, er, hvordan man nærmere begrundet behovet for en holdningsundersøgelse i teksten. Til det er det eneste, der siges faktisk, at man ønsker at sætte fremmedarbejdernes holdninger til danskere og deres oplevelse af danskernes holdninger i perspektiv. Med andre ord vil man gerne kunne sige noget om, hvorvidt fremmedarbejderne har ret eller uret i deres oplevelse af danskernes holdninger.

Overstående nøgterne neutrale formålsbeskrivelse skal ses i lyset af den tilgang, som formanden for Mellemløbet Samvirke giver undersøgelsen i sit forord til bogen, der afrapporterer data. Han skriver blandt andet:

”Spørgsmålet om vor evne og vilje til at forstå disse problemer og til at søge at løse dem berører en af de mest centrale mellemfolkelige problemstillinger, som vi herhjemme i dag konfronteres med.[...] ... det er vort håb derved at kunne bidrage til en større forståelse for hele gæstarbejderproblematikken og herunder bidrage til, at de rette beslutninger – såvel fra offentlig som privat side – kan træffes i bestræbelserne for at fremme den gensidige tilpasning mellem gæstarbejderne og det danske samfund.” (Petersen et al. 1970; uden sidetal)

Teksten levner ikke tvivl om, at undersøgelsen betragtet i sin helhed skal hjælpe med at forstå og løse de problemer, fremmedarbejderne oplever i det danske samfund. Implicit ligger et håb om, at undersøgelsen som et opråb til den danske befolkning vil kunne motivere evne og vilje til at hjælpe de fremmede ind i det danske samfund. Forventningen er, at større forståelse vil skabe grundlag for at træffe rigtige beslutninger både for den enkelte fremmedarbejder og for kollektivet af fremmedarbejdere. Tilsvarende er der heller ikke tvivl om undersøgelseslederens filantropiske hensigt, når han i sit forord på vegne af Mentalhygiejnisk Institut skriver:

”Det generelle formål med undersøgelsen er at skabe større forståelse for gæstearbejderproblematikken. Dette vil, ud fra den samspilopsfattelse, der er grundlaget for undersøgelsen, ikke alene give større forståelse for den individuelle gæstearbejder og hans problemer, men også skabe større viden om – og forståelse af samfundets reaktioner til gæstearbejderne og til de samfundsbetingelser, som gæstearbejderne må leve under.” (Petersen et al. 1970; uden sidetal)

Med disse citater in mente kan der ikke være tvivl om, at der også med undersøgelsen af danskernes holdninger til fremmedarbejderne arbejdes for at skabe forståelse for den enkelte fremmedarbejder, men også for fremmedarbejdere som gruppe. Hertil kommer, at man ønsker at kaste lys over de samfundsmæssige processer, der sættes i gang som følge af, at en ny gruppe borgere skal finde på plads. Her skabes en lydhørhed for, at det samfundsmæssigt *kan være* problematisk at indoptage nye borgere – der må mere viden og forståelse til stede for, at der undgås problemer. Lydhørheden skal ses i lyset af, at der politisk er bred enighed om, at det vil gavne Danmark at åbne for arbejdsimmigranternes adgang til landet (kapitel 4). Der vendes dog hurtigt tilbage til, at det primært er fremmedarbejderen, der skal indhentes viden om og skabes forståelse for.

Sættes den egentlige formålsbeskrivelse (det indrammede citat) i relation til de to citater, er der ingen tvivl om, at man fra opdragsgivers (Mellempfolkeligt Samvirke) og undersøgelsesleders (Eggert Petersen, Mentalhygiejnisk Forskningsinstitut) side ønsker at skabe en forståelse, der kan danne fundament for rigtige kollektive og individuelle beslutninger vedrørende fremmedarbejdernes forhold i det danske samfund.

I forbindelse med undersøgelsen vælger man at afdække holdninger hos en helt bestemt gruppe af mennesker, nemlig dem der arbejder på virksomheder, der har fremmedarbejdere ansat. Heri ligger, at man arbejder ud fra en forudsætning om, at en holdning til gruppen af fremmedarbejdere må kvalificeres af kontakt med fremmedarbejdere i hverdagen. Det kan tolkes som udtryk for en form for essentialistisk videnstilgang, hvor man søger at fundere viden på en iboende essens, man mener at kunne

afdække. Her ønskes at afdække holdningen hos dem, der har et konkret kendskab, mens man i begrænset omfang interesserer sig for holdninger blandt dem uden kendskab. Den samme tilgang til viden kan forklare, at man ønsker at koble fremmedarbejdernes syn på danskerne og danskernes syn på fremmedarbejderne for at kunne afgøre, om fremmedarbejderne har ret eller uret, når de hævder, at danskernes syn på dem er sådan eller sådan.

Endelig fremgår det af formålsbeskrivelsen, at der forventes en sammenhæng mellem en persons trivsel og hans/hendes holdning til fremmedarbejdere. Forventningen skal ses i lyset af, at trivsel må anses for at have været en hjørnesteen for mentalhygiejnen som disciplin.

Ovenstående beskrivelse og diskussion af undersøgelsens formål skal bidrage til at kontekstualisere analysen af holdningsundersøgelsen spørgsmål for spørgsmål. De væsentligste træk ved undersøgelsen skal som nævnt samles i perspektiv på 1) vidensproduktion, 2) spørgeskemaundersøgelsen som metode og 3) etniske minoriteter som felt:

1. Holdningsmålingen foregår inden for en arbejdsmarkedssammenhæng, hvorfor vidensproduktionen fremstår fokuseret inden for samme.
2. Parameteren 'kontakt' anlægges som forudsætninger for holdningsdannelse over for fremmedarbejderne i spørgeskemaundersøgelsen.
3. Fremmedarbejdere fremstilles som arbejdskolleger med behov for de danske kollegers forståelse.

Når netop disse aspekter anses for væsentlige at inddrage til kontekstualisering af analysen af spørgeskemaet, skyldes det, at de på forskellig måde direkte relaterer sig til afhandlingens overordnede problemstilling om spørgeskemaundersøgelse til vidensproduktion om etniske minoriteter. Som yderligere kontekst beskrives i det følgende afsnit resultater af undersøgelsen.

Undersøgelsens resultater

Afsnittet foretager en beskrivelse af undersøgelsens resultater, som de er beskrevet i den primære publikation fra undersøgelsen (Petersen et al. 1970). Resultaterne diskuteres som kontekst for den analyse, der følger i næste afsnit.

Som beskrevet ved formålet ønskede man til undersøgelsen at finde respondenter, der i deres daglige arbejde havde fremmedarbejdere som kolleger. Det viste sig imidlertid vanskelig at finde virksomheder, der ville deltage. Det betød, at respondentgruppen kom til at bestå af 106 personer. På den baggrund blev det besluttet at nedjustere formålet med undersøgelsen. Man vælger i stedet for at tale

om undersøgelsesformål at tale om, at undersøgelsen kan være grundlag for hypotesedannelse, der efterfølgende kan testes ved hjælp af større undersøgelser.

Der gøres i teksten eksplicit opmærksom på, at undersøgelsesresultaterne alene er udtryk for nogle faktiske forhold på de pågældende virksomheder og ikke kan generaliseres til et overordnet samfundsplan, igen grundet det begrænsede datagrundlag.

Undersøgelsen skal på den baggrund besvare følgende helt konkrete spørgsmål:

- i. "Er der forskel i holdningen hos danskere, der arbejder sammen med gæstearbejdere, og danskere, der ikke gør?"*
- ii. Er der sammenhæng mellem personers trivsel og deres holdning til gæstearbejdere?"*
- iii. Er der sammenhæng mellem holdningen til gæstearbejdere og holdningen til kontakt til gæstearbejdere?"*
- iv. Kan der konstateres forskellige holdninger til gæstearbejdere hos personer i forskellige arbejdsroller?"*
- v. Hvorledes er forholdet mellem visse biografiske faktorer og holdningen til gæstearbejdere?"*
- vi. Er der sammenhæng mellem personers faktiske kontakt med gæstearbejdere og deres holdning til kontakt med gæstearbejdere?"*
- vii. Er der forskel i danskernes holdning over for gæstearbejdere af forskellig nationalitet?"*
(Petersen 1970; p. 109-110)

I forhold til den oprindelige formålsbeskrivelse er det, der opgives for det første at sætte gæstearbejderen oplevelse af danskernes holdning i perspektiv af danskernes faktiske holdning, og for det andet at karakterisere danskere, der har en positiv holdning over for danskere, der har en negativ holdning. Det er på den måde de store, samlende linjer, man undlader at trække på grund af det spinkle datagrundlag.

Der viser sig ikke at være noget mønster i, hvilke spørgsmål flest respondenter har været enige i (meget enige/enige). Som det påpeges i teksten:

"En indholdsanalyse synes ikke at vise nogen generelle træk i besvarelsen af spørgsmålene."
(Petersen 1970; p. 114).

Hermed bliver det set som ligegyldigt, hvilke specifikke spørgsmål, der er stillet for at afdække holdningen til fremmedarbejderne, og der summeres blot for at tale om enten negativ eller positiv holdning til

fremmedarbejdere. Heri manifesteres en opfattelse af spørgeskemaet som neutralt måleinstrument, hvis kvalitative indhold i form af spørgsmålsindhold fremstår mindre væsentligt.

En tabel viser, at der er flere på virksomheden med fremmedarbejdere ansat, der er negative over for fremmedarbejdere, end der er på virksomheder uden fremmedarbejdere ansat, som også indgår i undersøgelsen. Tilsvarende er der færre, der er positive end på virksomheden uden fremmedarbejdere ansat. Hermed er spørgsmål i) besvaret; der er forskel på holdninger mellem dem, der arbejder sammen med fremmedarbejdere, og dem, der ikke gør.

Da kontakt til fremmedarbejdere anses for væsentligt for den videre analyse, analyseres der i det følgende kun på virksomheden med fremmedarbejdere ansat, idet man vil kunne tilskrive holdningstilkendegivelse en reel berøringsflade med fremmedarbejdere.

Det er valgt at klassificere de generelle holdningsspørgsmål i henhold til andelen af negative holdningstilkendegivelser over for fremmedarbejdere i form af 'meget enig'- og 'enig'-svar, så det med de mest negative kommer først og så fremdeles. Fremstillingen giver på den måde en særlig vægt til de negative holdninger til fremmedarbejdere, der kommer frem ved det positive svar (meget enig/enig). Rækkefølgen understreges yderligere af, at man har valgt at give spørgsmålene et rækkefølgenummer. Igen kan fokus på de negative holdninger tolkes som en slags barriere for de positive holdninger, der giver sidstnævnte større vægt.

Som tidligere nævnt er undersøgelsen foretaget i regi af Mentalhygiejnisk Forskningsinstitut. Det betyder, at der lægges særligt vægt på undersøgelser af respondenternes trivsel på arbejdet. Det fremgår i teksten, at der arbejdes med syv trivselsgrupper, hvor gruppe nummer et er den med den dårligste trivsel og gruppe nummer syv er den med den bedste trivsel. Det viser sig, at jo bedre trivsel den enkelte har, jo mere positiv er vedkommende over for fremmedarbejdere. Arbejdsrolle viser sig også at have betydning, så tillidsrepræsentanter og arbejdsledere er mere positive over for fremmedarbejdere end arbejdere. Hermed er spørgsmål ii) og iv) besvaret.

Dernæst undersøges en række biografiske faktorer betydning for holdningen for at besvare spørgsmål v) Hvorledes er forholdet mellem visse biografiske faktorer og holdningen til gæstarbejdere? Der undersøges og konkluderes i forhold til køn og civilstatus. Men ingen af sammenhængene er signifikante. Heller ikke skoleuddannelse eller alder viser sig at have betydning for holdningen til fremmedarbejdere.

Et oversigtsskema viser besvarelsen af spørgsmål om holdning til kontakt. Spørgsmålene er igen rangordnet efter andelen af meget enig/enig-svar, der afspejler en negativ holdning til fremmedarbejdere. Som svar på spørgsmål iii) vises sammenhæng mellem holdning til fremmedarbejdere og holdning til kontakt med fremmedarbejdere på den måde, at personer, der har en positiv holdning også har en posi-

tiv holdning til kontakt. Tilsvarende gælder for personer med negative holdninger, der også har en negativ holdning til kontakt.

Det har været en hypotese, at hvis man selv har opholdt sig i udlandet, vil man være mere positiv over for de udenlandske arbejdere, end hvis man ikke har. Der viser sig imidlertid ikke at være sammenhæng. Heller ikke det at kunne tale og forstå andre sprog end dansk, at have arbejdet side om side med en fremmedarbejder, at man dagligt taler med en fremmedarbejder eller dagligt spiser frokost sammen med en fremmedarbejder, viser sig at have haft betydning. Med det resultat *in mente* kunne man pege på, at undersøgelsens opdeling i respondenter med og uden kontakt til fremmedarbejdere faktisk viser sig overflødig. Det resultat omtales ikke i teksten.

Blandt de nationaliteter – israelere, jugoslavere, marokkanere, pakistanere, syrere eller tyrkere – der er spurgt til (spørgsmålet er ikke gengivet i Petersen et al. (1970)), man helst vil arbejde sammen med, er jugoslaver og tyrkere de mest populære kolleger. Hermed besvares det sidste og syvende (vii) af de opstillede undersøgelsesspørgsmål, om der er forskel i danskernes holdning over for gæstarbejdere af forskellig nationalitet.

Som kontekst for analysen, der følger i næste afsnit, ser jeg det som væsentligt at inddrage følgende perspektiver på henholdsvis 1) vidensproduktion, 2) spørgeskemaundersøgelsen som metode og 3) etniske minoriteter som felt, som er særligt interessante:

1. Der er meget få sammenhænge mellem holdninger til fremmedarbejdere og andre variable til forklaring af positiv eller negativ holdningsdannelse, hvorfor holdningsdannelse kommer til at fremstå uden kobling til en kontekst.
2. Meningsindholdet af de enkelte spørgsmål betragtes som uden betydning, samtidig med at spørgeskemaernes udformning giver forrang til at udtrykke negative holdninger.
3. Fremmedarbejderne fremstår profilløse.

Disse aspekter vil jeg komme ind på igen i kapitlets sammenfatning.

Analyse af spørgeskemaet

I de foregående afsnit blev formålet med og resultaterne af undersøgelsen beskrevet og diskuteret. I det følgende vil jeg analysere undersøgelsens spørgsmål for spørgsmål. Mit analysemateriale er her det generelle holdningsskema, skemaet til afdækning af holdning til kontakt og diverse baggrundsspørgsmål.

For at illustrere min analyse af holdningsspørgsmålene vil jeg i det følgende gennemgå analysen af udvalgte spørgsmål. Det skal allerførst bemærkes, at fremmedarbejderne konsekvent omtales som 'udenlandske arbejdere' i skemaerne. Hermed understreges deres position som midlertidige, men jævnbyrdige kolleger. De placeres desuden ensidigt i en arbejdsmarkedskontekst.

Skemaets første spørgsmål omhandler de udenlandske arbejders tilpasningsevne.

Spm. 1: Udenlandske arbejdere forstår ikke at tilpasse sig danske forhold	Meget enig Enig Hverken enig eller uenig Uenig Meget uenig
---	--

Spørgsmålet har en generel karakter i forhold til, om fremmedarbejderne er i stand til at indpasse sig i det danske samfund eller ej. På den måde spørgsmålet er stillet – det handler alene om tilpasning for fremmedarbejdernes vedkommende, ikke om danskernes tilpasningsduelighed – kommer spørgsmålet til at gå på fremmedarbejdernes evne. Spørgsmålet kondenseres til **tilpasningsevne**.

Fælles for alle spørgsmål er, at man har valgt at formulere dem på en måde, så enighed tilkendegiver et negativt syn på fremmedarbejderne. Typisk vil man formulere spørgsmålene, så enighed som besvarelse visse steder er ensbetydende med et negativt syn, og andre steder er ensbetydende med et positivt syn. Da man almindeligvis foretrækker at være enig i de formulerede spørgsmål i en undersøgelse (Hellevik 2003), gør spørgsmålenes retning det lettere at udtrykke et negativt syn på de udenlandske arbejdere end et positivt syn. Rationalet kan være et ønske om at forhøje barriererne for at tilkendegive en positiv holdning. Ved at gøre det kunne man mene, at man kunne fæstne større lid til holdninger, der faktisk er positive. Igen skinner en form for essentialistisk videnstilgang igennem, idet man på den måde søger at fundere den positive holdning stærkere set i lyset af undersøgelsens overordnede mål om at skabe forståelse af fremmedarbejdernes situation.

Spørgsmålet nedenfor afdækker de udenlandske arbejders omhyggelighed.

Spm. 6: Udenlandske arbejdere er ikke så omhyggelige med deres arbejde som danskere	Meget enig Enig Hverken enig eller uenig Uenig Meget uenig
---	--

Her har holdningsspørgsmålet en mere specifik karakter – det handler om arbejdsforhold – og går på fremmedarbejdernes evne til at udføre deres arbejde. Jeg har valgt at kondensere til **erhvervskompetence** med henvisning til, at omhyggelighed forventes at være en væsentlig kompetence for arbejdet, som fremmedarbejderen udfører.

Spm. 10: Udenlandske arbejdere bliver brugt til at holde lønnen nede.	Meget enig Enig Hverken enig eller uenig Uenig Meget uenig
---	--

Det handler her om, at fremmedarbejderne fungerer som løntrykkere og dermed forhindrer danskere i at opnå et bedre lønniveau. Den problematik var netop en af de væsentligste årsager til, at man fra venstrefløjens side var meget skeptisk over for indhentningen af udenlandsk arbejdskraft (Togeby 2003). Min kondensering af spørgsmålet er **den danske arbejders position** på arbejdsmarkedet.

Med spørgsmålets ønsker man at afdække de udenlandske arbejders position i forhold til danske.

Spm. 16: Udenlandske arbejdere må finde sig i ikke at få de samme rettigheder som danskerne på arbejdspladsen.	Meget enig Enig Hverken enig eller uenig Uenig Meget uenig
--	--

Spørgsmålet undersøger respondentens holdning til, hvorvidt fremmedarbejderne bør have samme rettigheder på arbejdspladsen. Den underliggende mening med spørgsmålet kondenseres til **ligestilling**.

Af nedenstående tre display fremgår den meningskondensering, der er foretaget af alle undersøgelsens holdningsspørgsmål (spørgsmålene fremgår af Tabel VII/3, Petersen et al., 1970, p. 111). Når der er tale om tre display i stedet for et enkelt, skyldes det, at der er anvendt tre forskellige skemaer til at stille de pågældende spørgsmål.

Display 6.5-.A.1^a: Undersøgelsens emner med henvisning til spørgsmålsnr. og dokumentation

Spørgsmålsnr.	Emne	Dokumentation
2	Motivation	Kun interesserede i at tjene penge
26-19	Kontrol	Myndigheder skal føre kontrol, forbydes at kunne arbejde

18-11	Indvandring som samfundsproblem	Alvorligt problem for danske samfund, volder store problemer i almindelighed
1-3	Tilpasning	Forstår ikke at tilpasse sig, væremåde passer ikke til
28-6-8	Erhvervskompetence	Tage ved lære af danskerne, ikke så omhyggelige, ikke tilpasse sig arbejdstempo
17	Adskillelse på arbejdspladsen	Klikedannelse
13-14-5-10	Den danske arbejders position	Virksomhederne ansætter for mange, tager arbejde fra arbejdsløse danskere, store problemer på arbejdspladsen, brugt til at holde lønnen nede
30	Politik	Uheldig politisk indflydelse
29-25-12-7	Hierarki	Ledere for danskere, uheldigt hvis samme muligheder for forfremmelse, viser for lidt respekt, føler sig overlegne
24-15-4-23-22-27-9	Disposition	Oftere kriminelle, især problemer med sydlændinge, problemer med personer fra bestemte lande, indblandet i narkotika, nærgående over for piger, dårlig indflydelse, ødelægger stemningen
20-16	Ligestilling	Ikke samme sociale rettigheder, må finde sig i ikke at have samme rettigheder

Spm. 21 optræder ikke.

^a Displayet omfatter undersøgelsens holdningsspørgsmål

Af nedenstående display fremgår den meningskondensering, der er foretaget af spørgsmålene om holdning til kontakt (spørgsmålene fremgår af Tabel VII/12, Petersen et al., 1970, p. 119).

Display 6.5-A.2^b: Undersøgelsens emner med henvisning til spørgsmålsnr. og dokumentation

Spørgsmålsnr.	Kode	Dokumentation
7-5	Adskillelse – børn	Helst ikke børn leger med fremmedarbejdernes børn, ked af hvis datter gifter sig med indvandrere
1-4	Adskillelse på arbejdspladsen	Helst ikke arbejde sammen med fremmedarbejdere, helst ikke spise frokost sammen med fremmedarbejdere
6	Adskillelse – bosætning	Nødigt bo i samme hus som fremmedarbejdere
3	Adskillelse – socialt liv	Helst ikke invitere fremmedarbejdere
2	Den danske arbejders position	Ikke bryde sig om, at der er flere fremmedarbejdere end danskere i afdeling

^b Displayet omfatter spørgsmål om holdning til kontakt

Af følgende display fremgår min kondensering af spørgsmålene om baggrundsforhold (Petersen et al. 1968)).

Display 6.5-A.3^c: Undersøgelsens emner med henvisning til spørgsmålsnr. og dokumentation

Spørgsmålsnr.	Kode	Dokumentation
1-3-4-5-9-10-13-15-16	Job	Ansættelsesår, hvilket arbejde, transporttid, befordringsmiddel, faglært, ufaglært, erhvervsskift, hvor mange steder ansat sidste 5 år, arbejdsløshed om sommeren
2-11-12-14-17-18-19-20-21	Persondata	Alder, for tiden i lære, anden uddannelse, i lære men afbrudt, antal år i skole, gået klasse om, uddannelse ud over skole, deltaget i studiekredse opvokset hvor

6-7-8	Ejerskab til diverse transportmidler	Bil, motorcykel, knallert
-------	--------------------------------------	---------------------------

^c Displayet omfatter spørgsmål om baggrundsforhold

Når danskerne holdning til fremmedarbejderne skulle afdækkes i spørgeskemaundersøgelsen fra 1970, var det altså emnerne motivation, kontrol, indvandring som samfundsproblem, assimilation, erhvervs-kompetence, segregation, arbejdsmarkedspolitik, politisk problem, hierarki, disposition og ligestilling, der blev taget op.

For at kunne foretage en tolkning af hvordan den aktuelle holdningsundersøgelse er influeret af og har influeret vidensproduktionen vedrørende etniske minoriteter, foretages en yderligere kondensering af emnekoderne. Her samlet for de tre foregående enkeltstående display.

Display 6.5.-B: Undersøgelsens kategorier ved kondensering af emner (inkl. dokumentation)

Dokumentation	Emne	Kategori
Kun interesserede i at tjene penge	Motivation	Karakteristik af fremmedarbejderen
Tage ved lære af danskerne, ikke så omhyggelige, ikke tilpasse sig arbejdstempo	Erhvervskompetence	
Oftere kriminelle, især problemer med sydlændinge, problemer med personer fra bestemte lande, indblandet i narkotika, nærgående over for piger, dårlig indflydelse, ødelægger stemningen	Disposition	
Forstår ikke at tilpasse sig, væremåde passer ikke til	Tilpasning	
Virksomhederne ansætter for mange, tager arbejde fra arbejdsløse danskere, store problemer på arbejdspladsen, brugt til at holde lønnen nede, ikke bryde sig om at der er flere fremmedarbejdere end danskere i afdeling	Den danske arbejdsposition	Samspil mellem fremmedarbejdere og danskere
Ledere for danskere, uheldigt hvis samme muligheder for forfremmelse, viser for lidt respekt, føler sig overlegne	Hierarki	
Ikke samme sociale rettigheder, må finde sig i ikke at have samme rettigheder	Ligestilling	
Myndigheder skal føre kontrol, forbydes at kunne arbejde	Kontrol	Fremmedarbejdernes indflydelse på det danske samfund
Alvorligt problem for danske samfund, volder store problemer i almindelighed	Indvandring som samfundsproblem	
Uheldig politisk indflydelse	Politik	
Helst ikke børn lege med fremmedarbejdernes børn, ked af hvis datter gifter sig med indvandrere	Adskillelse – børn	Adskillelse mellem fremmedarbejdere og danskere
Klikedannelse, helst ikke arbejde sammen med fremmedarbejdere, helst ikke spise frokost sammen med fremmedarbejdere	Adskillelse på arbejdspladsen	
Nødig bo i samme hus som fremmedarbejdere	Adskillelse – bosætning	
Helst ikke invitere fremmedarbejdere	Adskillelse – socialt liv	
Ansættelsesår, hvilket arbejde, transporttid, befordringsmiddel, faglært, ufaglært, erhvervsskift, hvor mange steder ansat sidste 5 år, arbejdsløshed om sommeren	Job	Personbeskrivelse
Alder, for tiden i lære, anden uddannelse, i lære men afbrudt, antal år i skole, gået klasse om, uddannelse ud over skole, deltaget i studiekredse, opvokset hvor	Persondata	
Bil, motorcykel, knallert	Ejerskab til diverse transportmidler	

Emnekoderne kondenseres til fem bredere dækkende kategorier. Det er kategorierne 'Karakteristik af fremmedarbejderen', 'Samspil mellem fremmedarbejdere og danskere', 'Fremmedarbejdernes indflydelse på det danske samfund', 'Adskillelse mellem fremmedarbejdere og danskere' samt 'Personbeskrivelse'.

Displayet afspejler, hvordan undersøgelsen søger at afdække danskernes holdninger til fremmedarbejderne ved holdningsafdækning i forhold til tre niveauer, der kan anskues som det individuelle, det dualistiske og det kollektive. En sammenligning af antallet af emner og antallet af spørgsmål for hvert af de tre niveauer viser et fokus på det individuelle niveau ved 'karakteristik af fremmedarbejderen' og det dualistiske niveau ved 'samspil mellem fremmedarbejdere og danskere', der hver dækkes af fire emner og henholdsvis 13 og 18 spørgsmål. Det kollektive niveau ved 'fremmedarbejdernes indflydelse på det danske samfund' derimod er kun dækket af tre emner, der dækker over fem spørgsmål.

Det bemærkes, at kategorien personbeskrivelse er relativt ensidigt dækket i form af emner, der til gengæld dækker mange spørgsmål. For en yderligere indsigt i kategoriernes indbyrdes styrkeforhold foretages en rangordning af kategorierne i henhold til antal emner og spørgsmål, de spænder over.

Display 6.5-C: Styrken af kategorier baseret på antal emner og spørgsmål

Kategori	Antal emner	Antal spørgsmål
Karakteristik af fremmedarbejderen	4 emner	13 spm.
Adskillelse mellem fremmedarbejdere og danskere	4 emner	7 spm.
Personbeskrivelse	3 emner	21 spm.
Samspil mellem fremmedarbejdere og danskere	3 emner	17 spm.
Fremmedarbejdernes indflydelse på det danske samfund	3 emner	5 spm.

Af vægtningen af emner og spørgsmål ser man, at undersøgelsen fokuserer på holdningen til fremmedarbejderen som kollega på arbejdspladsen enten ved holdningen til ham personligt eller holdningen til interaktionen med ham. Holdningsundersøgelsen bevæger sig hermed overvejende inden for et mikro-univers, der kun sporadisk rækker ud til en bredere samfundsmæssig virkelighed.

Den markante interesse for baggrundsforhold i form af personbeskrivelse peger på en søgning efter personbaserede forklaringer på holdningstilkendegivelse. Der er her alene tale om måling af ydre karakteristika i form af demografiske forhold og adgangen til transportmidler.

Det følgende afsnit sammenfatter analyse i en tolkning, der kontekstualiseres i forhold til undersøgelsens formålsbeskrivelse og resultatfremstilling.

Sammenfatning – ”Holdningen til gæstearbejdere blandt en gruppe danskere”, 1970

Analysen af undersøgelsens spørgeskema spørgsmål for spørgsmål pegede på en fokusering på holdningsmåling i forhold til fremmedarbejderen som person samt i forhold til interaktionen mellem fremmedarbejdere og danskere. Jeg valgte at kalde det, at undersøgelsen bevæger sig inden for et mikro-univers. At fokus er på dette niveau – univers – understreges ligeledes af, at holdningstilkendegivelse søges forklaret ved den enkelte respondents demografiske profil og trivsel.

Mikro-universet er placeret i en arbejdsmarkedssammenhæng, der på den måde kan siges at være stedet, hvor undersøgelsen henter sine indsigter fra og leverer sine indsigter til. Hermed kan man sige, at undersøgelsen placerer sig i overensstemmelse med et syn på etniske minoriteter, der ensidigt placerede gruppen som arbejdskraftressource (se kapitel 4).

Undersøgeren har på to måder søgt at stabilisere undersøgelsens resultater. For det første er der givet forrang til den negative besvarelse ved at formulere spørgsmålene, så positivt svar (accept af den postulerede) er ensbetydende med en negativ holdningstilkendegivelse. For det andet ved kun at lade den egentlige undersøgelse omfatte personer med reel kontakt til etniske minoriteter i deres daglige arbejde. En forventning kunne have været, at disse tiltag ville medvirke til, at undersøgelsen ville fremkomme med 'mere' sande resultater for holdningsdannelse i forhold til etniske minoriteter. En tredje vej til det, der kunne kaldes stabilisering af undersøgelsens resultater, foretages ved, at selve formålet med undersøgelsen modificeres med henvisning til, at respondentgrundlaget er lille.

Efter en vurdering af sammenhænge mellem holdning (positiv/negativ) og spørgsmålenes indhold konkluderes det, at der ingen sammenhæng er. Hermed gør man målingen helt fri af kvalitative/sproglige aspekter og dermed til det rendyrkede målingsværktøj, der fremstår som ideal for spørgeskemaundersøgelsen (se kapitel 3). Det bliver hermed konstateret mindre væsentligt, hvad der spørges om, når blot der med spørgsmålet foretages en opdeling i respondentgruppen af de positive og de negative respondenter.

Formålet for hele undersøgelsen er beskrevet som det at skabe forståelse for fremmedarbejderens situation i det danske samfund. Analysen af den del af undersøgelsen, der afdækkede danske arbejders syn på fremmedarbejdere som kolleger, bevægede sig inden for et mikro-univers uden indikatorer af, hvordan forståelsen ville kunne øges. Selv om undersøgelsen honorerer sit eget formål gennem besvarelse af de opstillede spørgsmål, når den ikke frem til at pege på, hvordan forståelse for fremmedarbejderens situation skabes.

Betragtet som vidensproduktion er der udelukkende tale om viden vedrørende individer og deres interaktion, mens samfundsplanet og den mulige problematik her i forhold til fremmedarbejderens tilstedeværelse optræder sekundært. Min tolkning vil være, at man primært placerer fremmedarbejderproblematikken som relevant i forhold til den konkrete interaktion mellem fremmedarbejdere og danskere i en arbejdssituation.

Undersøgelsen kan anskues som en beskrivelse af, hvordan det går med interaktionen mellem fremmedarbejderen og danskeren med sit fokus på det personlige plan, mikroplanet, og på samarbejdet mellem fremmedarbejderen og den danske arbejder i hverdagen på virksomheden. Fremmedarbejderen fremstår som et løsrevet individ uden kobling til en familie eller et andet nationalt eller kulturelt fællesskab.

Fremmedarbejderne fremstår som løsrevne individer i forhold til en samfundsmæssig kontekst. I kapitel 4 viste fremstillingen af debatlitteraturen om fremmedarbejderne, der er samtidig med undersøgelsen her, at den i høj grad baserede sig på at få danskerne i tale og få dem til at tage vel imod de fremmede arbejdere. Det er med andre ord danskerne, der er den interessante gruppe i forhold til fremmedarbejdernes tilstedeværelse. Fremmedarbejderne selv står som en passiv entitet, der i den sammenhæng er uinteressant. Polemisk kan synspunktet relateres til, at der faktisk ikke før 1988 kommer en større spørgeskemaundersøgelse, der direkte henvender sig til etniske minoriteter som gruppe³⁶, og i det tilfælde endda med fokus afgrænset til fremmedarbejdernes børn.

Bevæger man sig nu et skridt op i analysehierarkiet (kapitel 2) til det fortolkende niveau, vil jeg foreslå konceptet *Konsultationen* for spørgeskemaundersøgelsen. Konceptet *Konsultationen* anvender jeg som udtryk for, at undersøgelsen kun bidrager med viden af relevans for det afgrænsede univers, som fremmedarbejderen placeres i, og som sådan ikke bidrager til en bredere samfundsmæssig relevant vidensproduktion om fremmedarbejderne i Danmark.

Den forventning, man ved de fremmede arbejders ankomst sent i 1960'erne og tidligt i 1970'erne havde, om at fremmedarbejderne var på et kort ophold alene motiveret af Danmarks mangel på arbejdskraft, afspejles i undersøgelsens ambitioner som vidensproduktion. Når spørgeskemaundersøgelsens resultater trækkes ind i bogens konklusion, der gengiver dens resultater som del af en kvalitativ interviewundersøgelse, bliver resultaterne fra spørgeskemaundersøgelsen reduceret til at handle om, hvilke nationaliteter respondenterne vil foretrække som kolleger. Resultatet anvendes til at understøtte både fremmedarbejdernes og danskernes tilkenden sig til det, der fremstilles som den generaliserede

³⁶ I DDA's arkiv støder man på undersøgelsen DDA-01074: "Fremmedarbejdernes boligforhold 1975". Undersøgelsen er foretaget på initiativ af EF til afdækning af boligforholdene for vandrende arbejdstagere. Som en slags bekræftelse af den begrænsede interesse for fremmedarbejderne som samfundsgruppe, valgte man i Danmark at udforme en reduceret udgave af det standardiserede spørgeskema foreslået fra EF.

fremmedarbejderrolle, der tager udgangspunkt i fremmedarbejderens underkastelse (Petersen et al. 1970) (se kapitel 4).

I næste afsnit følger analyse af en spørgeskemaundersøgelse, der er gennemført i 1980'erne.

”Os og de andre”, 1984/'85/1986³⁷

Fra at mediedebatten vedrørende indvandrerne primært havde handlet om arbejdskraftmangel og økonomi, kom den til at handle om mødet mellem den danske kultur og indvandrernes kultur, heri underforstået en væsensforskellighed mellem de to. Ved siden af indvandrerne kom også flygtninge som gruppe til og fik plads i mediedebatten (Gaarde Madsen 2000). Gaarde Madsen (2000) påpeger et markant skift omkring 1983/84 i, hvad der skrives vedrørende indvandrere og flygtninge. Et væsentligt emne blev kriminalitet. Andre emner begyndte også så småt at dukke op. Det drejede sig om interesse for danskernes holdninger til og adfærd over for flygtninge og indvandrere, sociale problemer blandt flygtninge og indvandrere samt indvandringens størrelse og de udgifter, der må afholdes i den forbindelse. Som et yderligere tema peger Gaarde Madsen (2000) på racisme og fremmedhad, der kom til i 1985. Rent kvantitativt eksploderer omtalen af indvandrere og flygtninge i medierne sammenlignet med tidligere år.

I Folketinget delte partierne sig i de mindre indvandrervenlige og de mere indvandrervenlige, henholdsvis partierne til højre og venstre for midten, sidstnævnte gruppe inklusiv Det Radikale Venstre og undtaget Socialdemokraterne, der ikke rigtig kunne finde sig til rette med en holdning (Bejder & Holt 2003). De socialdemokratiske borgmestre i de københavnske omegnskommuner kunne dog udmærket tage stilling og fremkom med kritiske røster i forhold til Danmarks indvandrerpolitik (Bejder & Holt 2003), som de mente, havde ført til, at for mange og for utilpassede indvandrere var kommet til landet.

Undersøgelsen **”Os og de andre – Danskernes holdninger til indvandrere og flygtninge”** er foretaget af cand. psyk. Eszter Körmendi, SFI. Motivationen bag undersøgelsen var, at SFI i 1983 havde gennemført en registerbaseret levevilkårsundersøgelse af indvandrere og flygtninge,³⁸ og som følge heraf var man blevet nysgerrige i forhold til danskeres kendskab til disse nye medborgere. Som yderligere

³⁷ Undersøgelingsdata er indsamlet i 1984 og 1985 og publiceret i 1986.

³⁸ Der er tale om Ingrid Henriksens undersøgelse ”Indvandrernes levevilkår i Danmark”. Undersøgelsen er et registerstudie af indvandrere og flygtninge i året 1981, der fokuserer på økonomiske forhold, arbejdsmarked, boligforhold og brugen af det offentlige system.

tilskyndelse fungerede det, at Danmark i 1984 og 1985 modtog et massivt antal flygtninge. I undersøgelsen anvendes ordene indvandrere og flygtninge om etniske minoriteter. Jeg benytter mig i afsnittet af samme sprogbrug.

Skema 6.5: Fakta om ”Os og de andre”

Undersøger	Cand.psyk. Eszter Körmedi, Socialforskningsinstituttet (SFI)
Initiativtager	Samme og SFI
Sponsor	SFI (intet oplyst)
Dataindsamling	Socialforskningsinstituttets faste interviewerstab i forbindelse med SFIs regelmæssige omnibusundersøgelser, der foretages i samarbejde med Danmarks Statistik
Periode	Maj 1984, august 1984 og oktober 1985
Omfang	19-99-årige personer med dansk baggrund udtrykket fra CPR-registret Maj 1984: 1553 respondenter, 488 variable August 1984: 2305 respondenter, 462 variable Oktober 1985: 1552 respondenter, 339 variable

Kilde: DDA-00796: Socialforskningsinstituttets omnibusundersøgelse, maj 1984; DDA-00808: Socialforskningsinstituttets omnibusundersøgelse, august 1984 og DDA-01082: Socialforskningsinstituttets omnibusundersøgelse, oktober 1985

Undersøgelsen er baseret på materiale indsamlet som del af SFIs omnibusundersøgelser³⁹ i maj og august 1984 og oktober 1985. Når man vælger at anvende en omnibusundersøgelse frem for en traditionel tværsnitundersøgelse,⁴⁰ er det let at tilskrive det, at man ikke betragter en holdningsundersøgelse vedrørende indvandrere og flygtninge som interessant nok til at bære en enkeltstående undersøgelse.

Stikprøven bestod af 2.000 personer mellem 19-99 år simpelt tilfældigt udtrykket af CPR-registret. Selve dataindsamlingen foregik forskelligt. Således blev data for maj ’84 indsamlet ved hjælp af besøgsinterview. Data for august ’84 blev indsamlet dels som besøgsinterview og dels som telefoninterview, halvt af hvert. Interviewene i oktober ’85 foregik primært som telefoninterview, men hvor det var umuligt at opspore et telefonnummer, blev der interviewet ved besøg i hjemmet. Bortfaldet ved besøgsinterview har været størst i hovedstadsområdet. Det har overgangen til telefoninterview til dels kunnet kompensere for. Analysen påviser ingen signifikante forskelle i bortfaldet i forhold til respondenternes

³⁹ En omnibusundersøgelse er en repræsentativ spørgeskemaundersøgelse, der gennemføres med bestemte intervaller af et analyseinstitut, som for eksempel SFI. Virksomheder og institutioner kan købe et antal spørgsmål i undersøgelsen, der derfor vil dække emner af forskellig art.

⁴⁰ Man skelner mellem forskellige typer af spørgeskemabaserede undersøgelser. Tværsnitundersøgelsen er en repræsentativ enkeltstående undersøgelse, der måler værdier på de udvalgte variable på et bestemt tidspunkt. Andre undersøgelsestyper er longitudinelle undersøgelser og panelundersøgelser (Hansen & Andersen 2002).

bopæl. På den baggrund afvises det, at bortfaldet har nogen betydning for undersøgelsens resultater, fordi svarfordelingen ikke er forskellig for københavnere og provinsboere.

Spørgsmålene om indvandrere er kun stillet til danske statsborgere. Der stilles dog kun et screeningsspørgsmål om dansk statsborgerskab i to af de tre omnibusundersøgelser. I dag ville et sådan skel ikke have mening, fordi mange indvandrere har erhvervet dansk statsborgerskab. Respondenterne bedes i deres svar fokusere på indvandrere fra tredjelande/ikke-vestlige lande. I maj '84-undersøgelsen nøjedes man med at spørge til kendskab til og viden om indvandrere. Det nævnes, at det kun er spørgsmål om indvandrergruppens størrelse, der er medtaget i rapporten. Også i august '84-undersøgelsen er spørgsmålsantallet begrænset, her handler det om kontakt og holdninger til indvandre- re og flygtninge. Indvandrerne kategoriseres ikke længere ved deres statsborgerskab, men ved om de kommer fra Tyrkiet, Jugoslavien, Pakistan og Marokko. Undersøgelsen fra oktober '85 indeholder til gengæld både spørgsmål om viden, kontakt og holdninger. Som tidligere omtalt modtog Danmark i 1985 et stort antal flygtninge, hvilket formodes at have været motivation til, at der i oktober '85-undersøgelsen også stilles spørgsmål vedrørende holdninger til flygtninge. Med adskillelsen af spørgs- målene om indvandrere og spørgsmål om flygtninge forudsættes, at respondenterne kan skelne mellem indvandrere og flygtninge, og at respondenterne har forskellige holdninger til indvandrere og til flygt- ninge.

Som i det tidligere afsnit fremstilles og diskuteres først undersøgelsens formål og resultater som kontekst for analysen, der følger efter disse to afsnit.

Undersøgelsens formål

Bogens indledende kapitel fremlægger motivationen for en undersøgelse af danskernes holdninger til indvandrere og flygtninge. Et vægtigt argument er, at forskelle mellem danskerne – majoriteten – og indvandrerne og flygtningene – minoriteten – kommer til udtryk gennem fordomsfuldhed og diskrimi- nation/racisme. Der står for eksempel:

”Skal Danmark undgå alvorlige kulturkonflikter og voldelige konfrontationer, skal segregation og marginalisering undgås, er der behov for viden, der kan bruges til forebyggelse. En viden som kan danne grundlag for ændringsstrategier og holdningsbearbejdelse. Det er denne undersøgelses hensigt at yde bidrag hertil.” (Körmendi 1986; p. 12)

Der er altså tale om en undersøgelse med en åbenlys hensigtserklæring, hvilket betyder, at den adskiller sig fra spørgeskemaundersøgelsen, som den traditionelt præsenteres, nemlig som objektiv og neutralt

beskrivende (se kapitel 3), men til gengæld placeres den i tråd med holdningsundersøgelsen, der er præ-senteret i det tidligere afsnit, der indgik i en større undersøgelse med lignende formål om at forbedre det danske samfunds modtagelse af fremmedarbejdere. Undersøgelsen her vil skabe grundlag for ændringer og holdningsbearbejdelse som værn mod potentielle – men forventelige – dystre udsigter for indvandreres og flygtninges tilstedeværelse i Danmark.

Når det er vigtigt at undersøge danskernes holdninger til indvandrere og flygtninge, så fremstilles det med begrundelsen at undgå selvforstærkende negative opinionsspiraler. Dernæst er det for indvandrernes og flygtningenes skyld, idet de finder sig placeret i en ny og ukendt samfundsorden, og her vil have tendens til at hæge sig stærkt til den etniske identitet og lukke af for indtryk og påvirkninger fra det nye samfund i særdeleshed, hvis de opfatter danskerne som negative over for dem.

Formålsbeskrivelsen for undersøgelsen lyder:

”Sammenfattende kan man [...] sige, at hovedformålet med denne undersøgelse er at beskrive og analysere den voksne befolknings indstilling til og syn på herboende befolkningsgrupper med fremmed nationalitet på grundlag af et relativt aktuelt datamateriale. Med andre ord vil man herved yde et bidrag til belysningen af, hvorvidt disse holdninger kan støtte eller direkte modvirke det danske samfunds integrationsmålsætning om at tilbyde disse grupper ikke blot formel, men også reel mulighed for at indgå på lige fod med andre i det danske samfund.” (Körmendi 1986; p. 22)

Beskrivelsen af undersøgelsens formål fremstår her sagligt og akademisk. Det handler om at beskrive og analysere den danske befolknings indstilling til og syn på indvandrere og med ’85-undersøgelsen også deres indstilling til og syn på flygtninge. I kraft af sin beskrivelse og analyse skal undersøgelsen være med til at afgøre, om danskernes holdninger støtter eller modvirker integrationen. Der henvises til en integrationsmålsætning, der gælder for det danske samfund som helhed, dog uden at komme med en egentlig reference (se kapitel 4).

Ifølge teksten kan holdninger enten støtte eller modvirke den reelle integration. Her må man forvente, at støtte vil bestå i, at respondenterne udtrykker positive holdninger, mens det modsatte, negative holdninger, forventes at modvirke integration. Körmendi taler om en opinionens versus en tavshedens spiral. Opinionspiralen betyder, at negative fremstillinger af indvandrere får alt for meget plads og derved skaber en selvopfyldende profeti (præcis hvordan, forklares ikke nærmere). Tavshedens spiral skabes af, at der ikke gives plads til de positive historier om indvandrerne. Begge spiraler bør brydes for at skabe plads til ikke kun den formelle, men også den reelle integration.

Som kontekst for analysen af undersøgelsens spørgeskema, der består af tre dele, er det relevant at trække følgende aspekter ud som perspektiver på 1) vidensproduktion, 2) spørgeskemaundersøgelsen som metode og 3) etniske minoriteter som felt:

1. Afdækning af holdningsdannelse blandt danskere anses for en vej til at producere viden til bekæmpelse af barrierer for indvandreres og flygtnings integration.
2. Viden fra spørgeskemaundersøgelsen forventes at kunne indgå som indlæg i debatten med det formål at stoppe negativ opinionsdannelse.
3. I forhold til etniske minoriteter som felt har undersøgelsen til hensigt at skabe grundlag for bedre integration af indvandrere og flygtninge, der står usikre over for en tilværelse i det danske samfund.

De listede aspekter vil jeg komme tilbage til i afsnittets sammenfatning. Her følger en fremstilling af undersøgelsens resultater, der skal danne yderligere kontekst for analysen.

Undersøgelsens resultater

Publikationen indledes med en teoretisk diskussion af både metode og indhold, hvilket får publikationen her til at adskille sig fra den typiske SFI-publikation, der indleder med en undersøgelses hovedkonklusionen og sjældent i længere tekst medtager teori (se for eksempel den tidligere omtalte undersøgelse af Jeppesen 1989). Brugen af teori til opstilling af hypoteser, der testes mod de indsamlede data, er gennemgående for publikationen. På den måde drives resultatfremstillingen frem af test af hypoteser bygget på teori snarere end af databeskrivelse.

Begrundelsen for at stille spørgsmål til respondentens viden om antallet af indvandrere i Danmark er, at fordomme og intolerance ofte skyldes en oplevelse af kamp mellem danskere og indvandrere om sociale goder. Derfor kan det være interessant at vide noget om, hvor stor en gruppe af indvandrere, respondenterne oplever at være stillet over for. I kapitlets sammenfatning forklares interessen for befolkningens vidensniveau med, at fordomme kan bekæmpes med viden, der blandt andet kan fås ved kontakt mellem indvandrere og danskere.

Det antages som udgangspunkt, at personer, der har *"en grundlæggende følelse af tryghed, sikkerhed og magt over egen skæbne og egen verden, er mere tolerante og positive over for fremmede grupper."* (Körmenđi 1986; p. 75). Sammenhængen eftervises af undersøgelsen. Holdningerne til indvandrerne er blevet mere polariserede på den måde, at de positive er blevet mere positive og de negative mere negative. Forfatterens bedste bud på årsagen til polariseringen er, at den skyldes den intensive mediedækning, der gang på

gang – uden empirisk belæg – hævder, at holdningen over for indvandrerne bliver mere og mere negativ.

Undersøgelsen ser på holdningen til landets flygtningepolitik. Holdningen til flygtningene er mere polariserede end til indvandrere, og en mindre andel er positive. Forskellige årsager hertil foreslås – at flygtninge kommer fra kulturer, der er meget forskellige fra den danske, at de i mange tilfælde er ressourcestærke personer, der har forventninger til deres nye samfunds behandling af dem, samt at de bare er fremmede på en anden måde end indvandrerne, som danskerne efterhånden har vænnet sig til.

Med udgangspunkt i et opstillet indeks opdeles respondentgruppen i fem grupper afhængig af deres indeks $score$. Respondenterne opdeles i De negative, De afvisende, De indifferente, De forbeholdne og De positive baseret på nogle udvalgte spørgsmål. Forfatteren angiver undersøgelsens hovedkonklusion som den, at der ikke er grund til bekymring i forhold til befolkningens holdninger over for de fremmede generelt. Bogen afsluttet med ordene:

”Hovedkonklusionen af denne undersøgelse tyder på, at der næppe er grund til at være seriøs bekymring for fremmedhadets, intolerancens og racismens stigende omfang i Danmark i de kommende år. Vist har vi befolkningsgrupper, der er negative, afvisende og fjendtligt indstillede over for vore fremmede. Men de udgør et mindretal. Tiden og den tilvænning, der følger heraf, og den kendsgerning, at befolkningens uddannelsesniveau er stadig stigende, er den bedste garanti for, at gruppen forbliver et mindretal og efter al sandsynlighed vil indsnævres i fremtidens Danmark. Men selv med dette beroligende budskab i bevidstheden bør man ikke glemme, at der samtidig er god grund til at ofre de udviklingstendenser, som blandt andet kendetegner den nye generations holdningsændringer, særlig opmærksomhed.” (Körmendi 1986; p. 130)

Vi forsikres hermed om, at de negative holdninger, undersøgelsen er stødt på, skal observeres, men sandsynligvis er de allerede under bekæmpelse af det stigende uddannelsesniveau i befolkningen.

De aspekter af resultatfremstillingen, der senere skal relateres til analysen af spørgeskemaet som perspektiver på 1) vidensproduktion, 2) spørgeskemaundersøgelsen som metode og 3) etniske minoriteter som felt, er:

1. Anvendelse af hypoteseopstilling og bud på årsagsforklaringer til resultater er fundament for vidensproduktion.

2. Undersøgelsen foretager en opdeling af danskerne i grupper baseret på deres (forskellige) holdninger til indvandrere og flygtninge. Tilhørsforholdet til en gruppe relateres til demografiske forhold.
3. Respondenternes faktuelle viden om og kontakt til indvandrere og flygtninge anses for forudsætning for holdningsdannelse om indvandrere og flygtninge. Sagt på en anden måde, så anses det for nødvendigt at have konkret kendskab for at have en holdning til indvandrere og flygtninge.

Herefter følger analysen af undersøgelsens tre spørgeskemaer, der indgår som dele af større omnibusundersøgelser. Jeg vil løbende kommentere, hvordan min fremgangsmåde påvirkes af, at der er tale om tre forskellige dataindsamlinger.

Analyse af spørgeskemaet

Spørgeskemaet, der her ligger til grund for analysen, har i praksis bestået af tre forskellige spørgsmålsbatterier vedrørende indvandrere og flygtninge, der har indgået som del af tre omnibusundersøgelser foretaget af SFI. Når jeg betragter spørgsmålsbatterierne som en samlet undersøgelse, betyder det, at jeg har udeladt spørgsmål, der gentages i spørgeskemaet.

I det følgende vil jeg foretage en emnekodning af spørgsmålene om indvandrere og flygtninge betragtet som én undersøgelse. Når jeg betragter spørgsmålene under et, betyder det, at jeg kun emnekoder spørgsmålene en gang, selv om de er gentaget (se Bilag 2). Indledningsvis skal jeg give en ganske kort præsentation af hver undersøgelse.

Maj-omnibusundersøgelse 1984 (maj-84)

44 af de 124 spørgsmål i omnibusundersøgelsen omhandler indvandrere (flygtninge omfattes ikke af undersøgelsen). Undersøgelsen skal give oplysninger om danskernes kendskab og viden om udlændinge fra tredjeverdenslande. Men det er kun spørgsmålene om indvandrergruppens størrelse, der er taget med i rapportens analyse.

Da der er tale om en omnibusundersøgelse, beskæftiger den sig med mange forskellige temaer⁴¹ og medtager et utal af baggrundsvariable⁴² til beskrivelse af respondentens demografiske profil. Disse

⁴¹ Temaer i undersøgelsen: "Miljøforhold og miljøproblemer; viden om og holdning til udlændinge, der bor i Danmark; fritidsvaner; supplerende indtægter og sort arbejde; pensionisters boligforhold og varmeudgifter; 10-15 åriges fritidsaktiviteter; ønsker omkring fødsel, barselsvile og børnepasning; menstruation; seksualundervisning og prævention blandt 16-20 årige; 16-20 åriges seksuelle erfaringer og holdning til graviditet og børn; samt rygevaner blandt de 16-20 årige." (DDA-0796)

⁴² Der spørges til følgende baggrundsforhold: "alder, køn, civilstand, områdets/ statens navn, urbaniseringsgrad, ejendomsforhold til boligen, boligtype, husstandstype, respondentens stilling i husstanden, børn til stede, husstandens totale størrelse (antal personer), antal lønmodtage-

spørgsmål udelader jeg af analysen, idet de ikke er relevante for undersøgelsens vidensproduktion vedrørende indvandrere og flygtninge.

August-omnibusundersøgelse 1984 (aug-84)

47 af de 115 spørgsmål i omnibus-undersøgelsen omhandler indvandrere (flygtninge omfattes ikke af undersøgelsen). Der spørges i undersøgelsen udelukkende til kontakt til indvandrerne.⁴³

Oktober-omnibusundersøgelse 1985 (okt-85)

19 spørgsmål af skemaets 60 spørgsmål handler om indvandrere (10 spørgsmål) og flygtninge (9 spørgsmål). Herefter følger spørgsmål om viden om, kontakt med og holdninger til indvandrere samt holdninger til flygtninge.⁴⁴

Følgende giver jeg eksempler på meningskondenseringen i form af en emnekode af den samlede spørgeskemaundersøgelse. Spørgsmålene nummereres fortløbende. For at kunne finde tilbage til spørgsmålene i de oprindelige skemaer gengives i parentes undersøgelsens forkortelse (maj-84, aug-84 eller okt-85) og spørgsmålsnummer, der henviser til spørgsmålet i det oprindelige skema.

Med spørgsmål 4 søges det at afdække respondentens opfattelse af, hvorvidt indvandrerne ønsker at blive i Danmark.

Spm. 4 (maj-84 spm. 13) HVOR STOR EN DEL OMTRENT AF INDVANDRERNE MENER DE ØNSKER AT FORBLIVE HER I LANDET?	INGEN UNDER HALVDELEN OMKRING HALVDELEN OVER HALVDELEN, DE FLESTE ALLE VED IKKE
--	--

re, børnenes alder, børnenes køn, stillingsbetegnelse (eller: kode), økonomisk sektor, beskæftigelsesmæssig status, forsøger: beskæftigelsesmæssig status, ægtefælle: beskæftigelsesmæssig status, respondent: bruttoindkomst, respondent: nettoindkomst, hele husstanden: bruttoindkomst, hele husstanden: nettoindkomst, respondenten: højest opnåede eksamen, forsøger: højest opnåede eksamen, ægtefælle: højest opnåede eksamen.” (DDA-0796)

⁴³ De baggrundsoplysninger, der indhentes, er de samme som for maj-84-undersøgelsen (se DDA-0808). Temaer for undersøgelsen er: *”Kontakt til, viden om og holdning til indvandrere i Danmark; forbrug af og holdning til alkohol; den seksualundervisning som de 16-20-årige har modtaget, og deres viden om og holdning til prævention og seksuelle spørgsmål; samt de 16-20 åriges rygevaner.” (DDA-0808)*

⁴⁴ Temaer i undersøgelsen: *Befolkningens mening om indkomstforskelle; fritidsvaner for børn født i årene 1969-75; holdning til indvandrere; holdning til flygtninge; samt de 16-19 åriges økonomi (DDA-1082).* Baggrundsoplysninger er de samme som i de tidligere undersøgelser (se DDA-1082).

Spørgsmålet finder jeg analytisk set en smule kryptisk. Hvad vil man med spørgsmålet? Vil man teste, hvor mange indvandrere, respondenterne tror, bliver i landet? Har man fra undersøgerens side et måltal at sammenligne med? Hvis man har, hvad siger det så, om majoriteten har svaret rigtigt eller forkert? Desværre er spørgsmålet ikke afrapporteret i undersøgelsens publikation "Os og de andre", muligvis på grund af vanskeligheden ved at fortolke svaret. Jeg giver spørgsmålet emnekode **fra gæstearbejder til indvandrer**.

Spørgsmål 12 vil skabe kendskab til respondentens berøringsflade med indvandrerne.

<p>Spm. 12 (aug-84 spm. 2/okt-85 spm. 12)</p> <p>HAR DE <u>NÆR KONTAKT</u> MED INDVANDRERE I DERES HVERDAG?</p>	<p>GIFT/SAMLEVENDE, I NÆR FAMILIE MED INDVANDRERE</p> <p>ERHVERVSBETINGET KONTAKT, FX UNDERVISNING, SAGSBHANDLER</p> <p>ANDET (FX NÆR VENSKAB OG LIGNENDE)</p> <p>NEJ</p>
---	---

Det første, jeg bemærker, er de eksempler, der nævnes under 'erhvervsbetinget kontakt'. Hvor den mest oplagte, hvis man ser tilbage til den tidligere omtalte holdningsundersøgelse, ville være kategorien 'arbejde', er den slet ikke nævnt her. Det betyder naturligvis ikke, at et sådant svar ikke omfattes af kategorien 'erhvervsbetinget kontakt', men peger på en opfattelse af indvandrere, der går i retning af at se indvandrerne som i en bredere sammenhæng end blot som arbejdskraftressource. Spørgsmålet får emnekode **kendskab**.

<p>Spm. 19 (aug-84 spm. 9)</p> <p>PÅ HVILKE OMRÅDER ADSKILLER DANSKERE OG INDVANDRERE SIG MEST FRA HINANDEN?</p>	<p>a) RELIGION</p> <p>b) SPROG</p> <p>c) UDSEENDE</p> <p>d) PÅKLÆDNING</p> <p>e) BØRNEOPDRAGELSE</p> <p>f) SYN PÅ KVINDENS STILLING</p> <p>g) SYN PÅ ARBEJDE</p> <p>h) ALMINDELIG MORAL</p> <p>i) ANDET</p> <p>j) INGEN STØRRE FORSKELLE</p> <p>k) VED IKKE</p>
--	---

Med spørgsmålet interesserer man sig tydeligvis for at fiksere årsager til en opfattet forskel mellem danskere og indvandrere. Spørgsmålet viser et syn på indvandrere, der rummer mere end arbejdsrelaterede

forhold. Spørgsmålet får emnekoden **forskellighed**. For at få dimensionerne i denne forskellighed med vil jeg nuancere ved at forfine koden i **forskellighed (indre udtryk)**, der rummer svarkategorierne f. syn på kvindens stilling, g. syn på arbejde og h. almindelig moral og **forskellighed (ydre udtryk)**, der rummer a. religion, b. sprog, c. udseende, d. påklædning og e. børneopdragelse. Kategorierne i. andet, j. ingen større forskelle og k. ved ikke holdes ude af kodning, fordi de først og fremmest fremstår som opsamlende kategorier.

Med spørgsmål 28 søger undersøgelsen indsigt i den egentlige holdningsdannelse.

<p>Spm. 28 (okt-85 spm. 25)</p> <p>NU VIL JEG LÆSE NOGLE PÅSTANDE OP, MAN AF OG TIL HØRER ELLER LÆSER I DEBATTEN OM FLYGTNINGE, OG BEDE DEM SIGE, OM DE ER HELT ELLER DELVIS ENIG ELLER HELT ELLER DELVIS UENIG.</p> <p>A. DE FLESTE FLYGTNING KOMMER HER TIL, FORDI DERES LIV OG SIKKERHED ER TRUET I HJEMLANDET</p> <p>B. DE FLESTE FLYGTNINGE KOMMER HER I VIRKELIGHEDEN FOR AT FÅ UDDANNELSE ELLER ARBEJDE</p> <p>...</p> <p>J. VI FÅR MANGE FLYGTNINGE, FORDI DET ER SÅ NEMT AT KOMME IND I DANMARK.</p>	<p>HELT ENIG</p> <p>DELVIS ENIG</p> <p>HVERKEN ENIG ELLER UENIG</p> <p>HELT UENIG</p> <p>VED IKKE</p>
---	---

Påstand A handler om, hvorvidt respondenterne tror, at flygtningenes motiv til at komme til Danmark er reelt på den måde, at de oplever sig om truet i deres hjemland (der tales om hjemland frem for oprindelsesland, som man gør, når man taler om indvandrere). Påstanden får emnekoden **flygtningenes motiv (sikkerhed truet)**. Samme kode får den følgende påstand B, dog med en anden tilføjelse, så den kommer til at lyde **flygtningenes motiv (uddannelse/arbejde)**. Den sidste påstand J i spørgsmålsbatteriet, der er taget med til illustration, omhandler, om der er nem adgang til at komme til Danmark for flygtningene. Påstanden får emnekoden **flygtningenes motiv (nem adgang)**.

Alment for spørgsmålene i undersøgelsen skal det bemærkes, at der er en lige vægtning af spørgsmål vedrørende positive eller negative aspekter af, at indvandrere og flygtninge kommer til Danmark, idet der stilles mange dobbeltsidige eller modsatrettede spørgsmål. Der spørges for eksempel et sted til, om indvandring har været en fordel for indvandrerne, og med et andet spørgsmål om indvandring har været til fordel for danskerne. Et andet eksempel er, når man med et spørgsmål beder om holdningen til,

at indvandrerne tager danskernes jobs, mens man med et andet spørgsmål beder om holdningen til at indvandrerne tager de jobs, som danskerne ikke vil have. På den måde kommer spørgeskemaet til at manifestere spørgeskemaundersøgelsens ideal om at være upartisk og neutral.

I nedenstående display optræder den samlede emnekodning af alle spørgsmål vedrørende flygtninge og indvandrere, der optræder i de tre omnibus-undersøgelser. Spørgsmålene er nummereret fortløbende, så gentagede spørgsmål kun optræder en gang. En oversættelse af de fortløbende numre til de konkrete numre i de oprindelige spørgeskemaer findes i Bilag 2.

Display 6.6-A: Undersøgelsens emner med henvisning til spørgsmålsnr. og dokumentation

Spørgsmålsnr.	Emne	Dokumentation
1-2-3-4-5i-5ii-5iii-5iv-25	Viden	Antal fremmede statsborgere i landet, antal indvandrere i arbejde, sammenligning af arbejdsløshed blandt indvandrere og danskere, andel der ønsker at blive i DK, lande indvandrerne kommer fra, antal fra nævnte lande, udviklingen i antal, årsag til flere indvandrere (flere nyttilkomne/børnefødsler), flere/færre end andre europæiske lande
6	Indvandring en fordel for indvandrerne	Indvandring til fordel for indvandrerne individuelt
7A-9A-9B-21k	Arbejde	Indvandrerer får arbejde, DK har fået arbejdskraft, arbejdskraft til opgaver danskerne ikke vil påtage sig, tager sig af arbejde som danskerne ikke vil have
7B	Bedre indtægt	Indvandrerer får bedre indtægt
7C-11B-21a	Sociale goder	Indvandrerer får adgang til sociale goder, højere sociale udgifter, udnyttelse af sociale system som motiv for indvandring
7D-9C	Kendskab til ny kultur	Indvandrerer lærer en ny kultur at kende, danskerne lærer nye kulturer at kende
8	Indvandring en fordel for danskerne	Indvandring til fordel for det danske samfund (kollektivt)
10A	Racisme	Fremmedhad som problem for indvandrerne
10B-10C	Forskelsbehandling	Myndighedernes behandling som problem for indvandrerne
10D	Sprog	Sproget som problem for indvandrerne
10E	Manglende kendskab til Danmark	Ukendskab til danske forhold som problem for indvandrerne
10F	Isolation	Isolation og ensomhed som problem for indvandrerne
11A-21c-29viii	Jobmangel	Færre jobs til andre, øget arbejdsløshed fordi indvandrerne har taget danskernes arbejde, grund til at Danmark skal tage imod færre flygtninge
11C-29vi	Social uro	Social uro på grund af kulturforskelle, social uro som grund til at Danmark skal tage imod færre flygtninge
11D-29-30B	Krav til skoler og uddannelser	Større krav til skolevæsenet, manglen på uddannelsespladser som årsag til at Danmark skal tage imod færre flygtninge, adgang til uddannelse og arbejde som flygtningenes skjulte motiv
11E-29iv	Boligmangel	Behov for flere boliger, mangel på bolig som grund til at Danmark skal tage imod færre flygtninge
12	Screening for dansk statsborgerskab	I aug-84 og okt-85 stilles spørgsmålene vedr. indvandrere og flygtninge kun til respondenter med dansk statsborgerskab
13-14-15-16-17	Kontakt	Nær kontakt med indvandrere, møder nogensinde indvandrere, hvor møder de indvandrere, former for personlig kontakt, beskrivelse af kontakt (positiv/negativ)
18	Information	Huske sidst mødte information om indvandrere

19a-19b-19c-19d-19e	Synlige forskelle	Forskelle mellem indvandrere og danskere pga. religion, sprog, udseende, påklædning, børneopdragelse
19f-19g-19h	Usynlige forskelle	Forskelle mellem indvandrere og danskere pga. syn på kvindens stilling, syn på arbejde, almindelig moral
21b-21l-21f	Kulturel mangfoldighed	Samfundet bør skabe mulighed for at indvandrerne beholder deres sprog og kultur, deres skikke og vaner har gjort vor kultur rigere
21e-29viii	Trussel mod egenart	Trussel mod vor nationale egenart, grund til at Danmark skal tage imod færre flygtninge
21d-21i	Indvandrerens natur	Indvandrere er mere flittige og pligtopfyldende, ikke solidariske med kolleger på arbejdspladsen
21g-21h	Udvisningsgrundlag	Fængselsstraf fører til omgående udvisning, stigende arbejdsløshed
21j	Indvandrere holder sig for sig selv	Indvandrere omgås kun hinanden og holder andre ude
22-23-24	Vurdering af det almene syn på indvandrere	Indstillingen til indvandrere blandt danskere i almindelighed, ændret indstilling sidste ti år, årsag til ændring
26-29i-30F-30H-30J	Ønske til flygtningestrømningen	Flere eller færre end i dag, fokus på landets egne problemer, mange kommer til DK fordi det er nemt at komme ind, vi har bare nok som grund til at Danmark skal tage imod færre flygtninge
27i-28i-30E	Rigdom	Grund til at Danmark skal modtage flere eller lige så mange flygtninge, DK har overskud så vi bør hjælpe,
27ii-28ii	Humanisme	Grund til at Danmark skal modtage flere eller lige så mange flygtninge
27iii-28iii-30D	Demokratisk ideal	Grund til at Danmark skal modtage flere eller lige så mange flygtninge, demokrati sikrer mod forfølgelse
27iv-28iv-30I	Moralsk forpligtelse	Grund til at Danmark skal modtage flere eller lige så mange flygtninge, moralsk forpligtelse til at tage imod mennesker på flugt,
27v-28v	International forpligtelse	Grund til at Danmark skal modtage flere eller lige så mange flygtninge
29ii	Økonomisk knaphed	Grund til at Danmark skal tage imod færre flygtninge
29vii-30G	For stor forskellighed	For stor forskellighed som grund til at Danmark skal tage imod færre flygtninge, begrænse adgang til dem der ligner os
30K	Risiko for international terrorisme	Flygtninges tilstedeværelse vanskeliggør kontrol af international terrorisme
30A	Flygtninges motiv	Liv og sikkerhed truet
30C	Flygtninges skjulte motiv	Del i høje levestandard
31	Flygtninges bosætning	Flygtninge skal bo i småsamfund eller jævnt fordelt
32-33	Ligestilling mellem danskere og flygtninge	Ville udleje værelse til dansker og flygtninge på samme betingelser (individuelt plan), samme rettigheder for danskere og flygtninge (kollektivt plan)

Displayets 42 emnekoder fordeler 33 (overordnede) spørgsmål i det samlede spørgeskema. Når der er flere emnekoder end spørgsmål, skyldes det, at en del spørgsmål er stillet på en måde, så en samlende kode ikke er dækkende, for eksempel hvor en række af påstande listes under samme spørgsmålsnummer.

For at få overblik over emnerne er det valgt at foretage en yderligere kondensering i fem kategorier, som det fremgår af nedenstående display.

Skema 6.6-B: Undersøgelsens kategorier ved kondensering af emner (inkl. dokumentation)

Dokumentation	Emnekode	Kategori	
Antal fremmede statsborgere i landet, antal indvandrere i arbejde, sammenligning af arbejdsløshed blandt indvandrere og danskere, andel der ønsker at blive i DK, lande indvandrerne kommer fra, antal fra nævnte lande, udviklingen i antal, årsag til flere indvandrere (flere nytilkomne/børnefødsler), flere/færre end andre europæiske lande	Viden	Viden og generelle holdninger	
Nær kontakt med indvandrere, møder nogensinde indvandrere, hvor møder de indvandrere, former for personlig kontakt, beskrivelse af kontakt (positiv/negativ)	Kontakt		
Huske sidst mødte information om indvandrere	Information		
Indvandring til fordel for indvandrerne individuelt	Indvandring en fordel for indvandrerne		
Indvandring til fordel for det danske samfund (kollektivt)	Indvandring en fordel for danskerne		
Indstillingen til indvandrere blandt danskere i almindelighed, ændret indstilling sidste ti år, årsag til ændring	Vurdering af det almene syn på indvandrere		
Flere eller færre end i dag, fokus på landets egne problemer, mange kommer til DK fordi det er nemt at komme ind, vi har bare nok som grund til at Danmark skal tage imod færre flygtninge	Ønske til flygtningetilstrømningen		
Indvandrerer får arbejde, DK har fået arbejdskraft, arbejdskraft til opgaver danskerne ikke vil påtage sig, tager sig af arbejde som danskerne ikke vil have	Arbejde	Arbejdsmarked	
Indvandrerer får bedre indtægt	Bedre indtægt		
Færre jobs til andre, øget arbejdsløshed fordi indvandrerne har taget danskernes arbejde, grund til at Danmark skal tage imod færre flygtninge	Jobmangel		
Indvandrere er mere flittige og pligtopfyldende, ikke solidariske med kolleger på arbejdspladsen	Indvandrerens natur		
Indvandrerer får adgang til sociale goder, højere sociale udgifter udnyttelse af sociale system som motiv for indvandring	Sociale goder	Velfærdsstatens goder og omkostninger	
Større krav til skolevæsenet, manglen på uddannelsespladser som årsag til at Danmark skal tage imod færre flygtninge, adgang til uddannelse og arbejde som flygtningenes skjulte motiv	Krav til skoler og uddannelser		
Grund til at Danmark skal modtage flere eller lige så mange flygtninge, DK har overskud så vi bør hjælpe	Rigdom		
Grund til at Danmark skal modtage flere eller lige så mange flygtninge	Humanisme		
Grund til at Danmark skal modtage flere eller lige så mange flygtninge, demokrati sikrer mod forfølgelse	Demokratisk ideal		
Grund til at Danmark skal tage imod færre flygtninge	Økonomisk knaphed		
Ville udleje værelse til dansker og flygtninge på samme betingelser (individuelt plan), samme rettigheder for danskere og flygtninge (kollektivt plan)	Ligestilling mellem danskere og flygtninge		
Del i høje levestandard	Flygtninges skjulte motiv		
Indvandrerer lærer en ny kultur at kende, danskerne lærer nye kulturer at kende	Kendskab til ny kultur		Det globale samfund
Samfundet bør skabe mulighed for at indvandrerne beholder deres sprog og kultur, deres skikke og vaner har gjort vor kultur rigere	Kulturel mangfoldighed		
Grund til at Danmark skal modtage flere eller lige så mange flygtninge, moralsk forpligtelse til at tage imod mennesker på flugt	Moralsk forpligtelse		
Grund til at Danmark skal modtage flere eller lige så mange flygtninge	International forpligtelse		
Liv og sikkerhed truet	Flygtninges motiv		

Flygtninges tilstedeværelse vanskeliggør kontrol af international terrorisme	Risiko for international terrorisme	
Fremmedhad som problem for indvandrere	Racisme	National marginalisering
Myndighedernes behandling som problem for indvandrere	Forskelsbehandling	
Sproget som problem for indvandrere	Sprog	
Ukendskab til danske forhold som problem for indvandrere	Manglende kendskab til Danmark	
Isolation og ensomhed som problem for indvandrere	Isolation	
Social uro på grund af kulturforskelle, social uro som grund til at Danmark skal tage imod færre flygtninge	Social uro	
For stor forskellighed som grund til at Danmark skal tage imod færre flygtninge, begrænse adgang til dem der ligner os	For stor forskellighed	
Forskelle mellem indvandrere og danskere pga. religion, sprog, udseende, påklædning, børneopdragelse	Synlige forskelle	
Forskelle mellem indvandrere og danskere pga. syn på kvindens stilling, syn på arbejde, almindelig moral	Usynlige forskelle	
Trussel mod vor nationale egenart, grund til at Danmark skal tage imod færre flygtninge	Trussel mod egenart	
Fængselsstraf fører til omgående udvisning, stigende arbejdsløshed	Udvisningsgrundlag	
Indvandrere omgås kun hinanden og holder andre ude	Indvandrere holder sig for sig selv	
Behov for flere boliger, mangel på bolig som grund til at Danmark skal tage imod færre flygtninge	Boligmangel	
Flygtninge skal bo i småsamfund eller jævnt fordelt	Flygtninges bosætning	
I aug-84 og okt-85 stilles spørgsmålene vedr. indvandrere og flygtninge kun til respondenter med dansk statsborgerskab	Screening for dansk statsborgerskab	a)

a) Emnet udelades af analysen og kategoriseres derfor ikke.

Kategoriene 'Viden og generelle holdninger' og 'Arbejdsmarked' fremstår i tråd med den tidligere omtalte holdningsundersøgelse og i overensstemmelse med en forståelse af mødet mellem de etniske minoriteter og danskerne primært som relevant inden for en arbejdsmarkedskontekst (kapitel 4). Kategoriene 'National marginalisering', 'Det globale samfund' og 'Velfærdsstatens goder og omkostninger' er derimod nye for genren og peger mod en forståelse af etniske minoriteter som felt som en åbning af det danske samfund mod omverdenen.

For yderligere indsigt i kategoriernes styrkeforhold foretages en rangordning af kategoriene på basis af hvor mange emner, de hver i sær dækker.

Display 6.6-C: Styrke af kategorier baseret på antal emner og spørgsmål

Kategori	Antal emner	Antal spørgsmål
National marginalisering	11 emner	24 spm.
Velfærdsstatens goder & omkostninger	8 emner	18 spm.
Viden og generelle holdninger	7 emner	25 spm.
Det globale samfund	6 emner	12 spm.
Arbejdsmarked	4 emner	10 spm.

Når man betragter kategorierne under et, kan undersøgelsen siges at have to retninger. Den ene handler om afdækning af respondentens viden om etniske minoriteter og hans/hendes overordnede holdninger til etniske minoriteter som en gruppe af medborgere. Denne retning dækkes af kategorien 'Viden og generelle holdninger'. Der anvendes relativt mange spørgsmål til dækningen (25 spm.), men inden for et begrænset antal emner (7 emner). Den anden retning, kategorierne tager, er afdækning af samfundskonteksten i form af de øvrige kategorier – 'Arbejdsmarked', 'Velfærdsstatens goder og omkostninger', 'Det globale samfund' og 'National marginalisering'. Her er det kategorien 'National marginalisering', der vægter tungest (11 emner/24 spm.). Dernæst følger 'Velfærdsstatens goder og omkostninger' (8 emner/18 spørgsmål). Mens 'Det globale samfund' (6 emner/12 spørgsmål) og 'Arbejdsmarked' (4 emner/10 spørgsmål) optræder som letvægterne. En tolkning af kategoriernes vægt peger på særlig interesse for forhold vedrørende velfærdsstaten og indvandreres og flygtnings vanskeligheder ved at placere sig i det danske samfund.

Mindre interesse tildeles indvandreres og flygtnings indflydelse på det danske samfund i form af introduktion af nye kulturelle strømninger eller sagt på en anden måde deres medvirken til at gøre Danmark til del af et globalt samfund. Det bør bemærkes, at et enkelt spørgsmål hidhørende til kategorien 'Det globale samfund' går på, hvorvidt indvandreres og flygtnings tilstedeværelse medfører øget risiko for terror. Endelig er kategorien 'Arbejdsmarked' den, der har mindst vægt.

Sammenlignet med holdningsundersøgelsen, der blev gennemgået i det foregående afsnit, er det tydeligt, at der her er tale om en undersøgelse, der er langt mere bredspektret. Bemærkelsesværdigt er det, at 'Arbejdsmarkedsforhold' her er den mindst vægtede kategori af de fem kategorier, der er defineret.

Betragtet som formende af og afspejlende en samfundsmæssig forståelse af indvandrere og flygtninge er undersøgelsens fokus på indvandreres og flygtnings optagelse i det danske samfund i relation til de muligheder en velfærdsstat rummer, men også de risici for marginalisering, der følger med at komme til et nyt samfund.

Sammenfatning – "Os og de andre", 1984/'85/1986

I undersøgelsens formål, som det var beskrevet i undersøgelsens primære publikation, fremstod en tydelig hensigt om, at undersøgelsen skulle kunne medvirke til at skabe grundlag for bedre integration af indvandrere og flygtninge. Viden om danskernes holdninger ses – om ikke som kilde til at bedre holdningsdannelsen i positiv retning – så som et middel til at modvirke negativ holdningsdannelse. Når der i bogens resultat kommer en forsikring om, at det ikke er så slemt fat med danskernes holdninger, som teksten ind i mellem har givet anledning til at tro, så er det altså til gavn for integrationen. Når holdnin-

gerne ikke er alt for negative, skulle de ikke ligge sig i vejen for integrationen. Vender man sig her til analyseresultaterne, peger de på, at vejen til integration forventes at findes i de særlige tilbud velfærdsstaten kan give til indvandrere og flygtninge, for sikkert allerhelst at undgå, at de marginaliseres i det danske samfund.

Set med optikken fra kapitel 3 om spørgeskemaundersøgelse som metode er det påfaldende, hvor utvetydigt det er fremsat som et mål for undersøgelsen at medvirke til indvandreres og flygtninges bedre integration. Selv om undersøgelsens måling foretages objektivt, kunne man diskutere, om en så klart fremsat målsætning ikke er med til at dreje undersøgelsen i en bestemt retning.

Undersøgelsen fremstår akademisk i sin metodiske tilgang, idet der opstilles klare hypoteser, som efterfølgende testes ved hjælp af datamaterialet. Hvad enten testen accepteres eller forkastes, præsenteres og diskuteres årsager hertil. På den måde ligges der et større fortolkningsapparat ned over talenes tale (Jensen 1941). Undersøgelsen tilføres i kraft af årsagsforklaringerne langt mere indhold end traditionelt for spørgeskemaundersøgelser fra SFI, der holder sig til den rene datarapportering. Når undersøgelsen til slut opstiller fem grupper i henhold til deres holdninger til indvandrere og flygtninge, giver det en stor oversigtbarhed til materialet, men til gengæld kastes det emnemæssige indhold af svartilkendegivelsen i høj grad til side. I stedet fokuseres på at tegne demografiske profiler af medlemmer af de enkelte grupper. Demografisk profil bliver på den måde gjort til holdningernes forklaringsgrundlag snarere end respondentens forholden sig til det enkelte spørgsmåls emne. Heri synes at ligge en forventning om kausalitet mellem holdningsdannelse og demografisk profil. Skal holdningsdannelsen over for indvandrere og flygtninge ændres i positiv retning, vil det kunne foregå ved at ændre de demografiske variable, der gælder for befolkningen – alder, uddannelse, erhverv, indkomst osv. Der peges i undersøgelsen på uddannelse og tilvæning til indvandreres og flygtninges tilstedeværelse som de faktorer, der fordrer positiv holdningsdannelse.

Relateret til de dominerende analysekategorier for undersøgelsen kan man sige, at velfærdsstaten medvirker til at øge uddannelsesniveaue, mens tilvæningen til indvandrere og flygtninges tilstedeværelse gerne skulle sikres ved, at gruppen netop ikke marginaliseres, men bliver del af det danske samfund på lige fod med andre borgere.

Imidlertid har undersøgelsen en åbning til, at indvandrere og flygtninge ikke blot er statistiker i forhold til at få integrationen til at lykkes, men når det gælder barrierer for integrationsarbejdets succes, er det alene danskernes holdninger, der henvises til med forventning om, at de med tiden vil blive mere positive (gennem tilvæning og forbedret uddannelse). Det synes helt i tråd med tonen i tidens debatliteratur, der fokuserer på at få danskerne i tale og overbevise om, at indvandrere og flygtninge ved deres tilstedeværelse havde krav på forståelse og empati.

Konceptet, der tildeles undersøgelsen, er *Velfærdsstatens projekt*. Som projekt for velfærdsstaten er det staten, der gøres ansvarlig for indvandreres og flygtninges succesfulde integration, mens hverken danskerne eller indvandrere og flygtninge som kollektiver tildeles ansvar for projektet.

Som vidensproduktion betraget bidrager konceptet velfærdsstatens projekt til at pege på, at spørgeskemaundersøgelsen her får en rolle som iscenesætter af indvandreres og flygtninges integration som et projekt potentielt hindret af holdningsmæssige barrierer hos danskerne. Undersøgelsen opbygger på den måde et eget univers som både opstiller præmisser, afdækker forholdene og giver svarerne. Der er som sådan tale om en spørgeskemaundersøgelse i meget klassisk forstand, idet universet defineres, afdækkes og opstiller løsningsmodeller funderet i de førstnævnte forhold (se kapitel 5). Når det så i undersøgelsen konkluderes, at danskernes negative holdningsbarrierer ikke er så høj, at de er til hinder for integrationen og endda kan forventes at falde i fremtiden med større tilvænning og højere uddannelsesniveau, så står velfærdsstatens projekt i forhold til indvandrere og flygtninge til at lykkes set i undersøgelsens optik.

”I syv sind”, 1993/1995

Op gennem 1990’erne skærpes tonen vedrørende indvandrere og flygtninge i avisdebatten væsentligt, og emnespektret udvides (Gaarde Madsen 2000). Der debatteres problemer inden for lovgivning, politik og administration; ligesom racisme og fremmedhad også er emner, der kommer til debat. Hertil kommer problemfelter, der knyttes an til flygtninges og indvandreres kulturelle baggrund. Gaarde Madsen (2000) identificerer en dem-og-os-diskurs i mediedebatten. Emnet er desuden blevet politisk sprængfarligt.

Den følgende undersøgelse til afdækning af danskernes holdninger til etniske minoriteter **”I syv sind”** er foretaget af Øystein Gaasholt og Lise Togeby, Institut for Statskundskab ved Århus Universitet. Etniske minoriteter betegnes i undersøgelsen, som det fremgår af afsnittets titel, som indvandrere og flygtninge. Jeg anvender samme betegnelse.

Skema 6.6: Fakta om ”I syv sind”

Undersøger	Lise Togeby, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet, 8000 Århus C
Dataindsamling	SFI - Instituttets faste personale
Initiativtager	SFI

Sponsor	Statens Samfundsvidenskabelige Forskningsråd
Periode	09-10.1993
Omfang	1675 respondenter/341 variable, besøgsinterview Danske statsborgere over 18 år

Kilde: DDA-04151: Holdninger til flygtninge og indvandrere, 1993

Indvandrere og flygtninge omfatter i undersøgelsen tyrkere, pakistanere, personer fra det tidligere Jugoslavien, tamiler, polakker, somaliere, østtyskere og iranere. Undersøgelsen baserer sig på en national stikprøve og en stikprøve i udvalgte lokalområder. Datamaterialet, DDA opbevarer, bygger imidlertid kun på besvarelserne fra den nationale stikprøve, det vil sige 1.675 gennemførte interviews. Undersøgelsens dataindsamling er gennemført i september og oktober 1993. Det nævnes, at debatten vedrørende indvandrere og flygtninge af forskellige grunde var ret ophedet i de to måneder, dels fordi der i TV blev sendt en udsendelse om højreekstreme grupper, dels fordi der i aviserne var atypisk mange artikler vedrørende indvandrere og flygtninge i perioden.

Udtrækningen af respondenter blev foretaget i CPR-registret. Svarprocenten i undersøgelsen var 70 pct. Svarprocenten var lavere, end man kunne ønske sig, men betegnes dog som tilfredsstillende. Det nævnes, at der som følge af en verserende sag i medierne var opstået en vis registreringskræk i befolkningen. Der refereres følgende *bias* i frafaldet. 1) frafaldet er størst blandt personer over 70 år, 2) det er større blandt kvinder end blandt mænd og 3) større i Københavnsområdet end i provinsen. Forfatterne betegner det som de sociale forskelle, der sædvanligvis findes i frafald.

Da frafaldet af forskellige grunde formodes at have været større blandt respondenter med negative holdninger over for indvandrere og flygtninge end blandt respondenter med positive holdninger, forventes det, at undersøgelsen giver et mere positivt billede af danskernes holdninger, end det reelt er.

Det følgende afsnit fremlægger undersøgelsens formål, der sammen med fremstillingen af undersøgelsens resultater skal agere kontekst for den senere analyse.

Undersøgelsens formål

Gaasholts & Tøgebys (1995) bog ”I syv sind” indledes med, at forfatterne forklarer, hvordan en myte om danskernes forhold til indvandrere er blevet afløst af en anden. Den første myte var, at danskerne (skandinaverne) mere end noget andet folkefærd er tolerante over for fremmede. Den anden myte, der opstår i begyndelsen af 1990’erne, er, at danskerne faktisk i særlig grad er blevet fremmedfjendske, og at man derfor fra politisk hold kan frygte uroligheder, hvis der ikke anlægges en meget restriktiv kurs over for indvandrere og flygtninge. Følgende to citater forklarer motivationen til at gennemføre undersøgelsen.

”Det er vores ambition at bidrage til en forståelse af sådanne holdninger, specielt i Danmark, men også i en bredere sammenhæng.” (Gaasholt & Togeby 1995; p. 11)

Videre hedder det sig:

”Vi er også optaget af et politisk problem, som i de seneste år har været aktuelt i samtlige skandinaviske lande, og ikke mindst i Danmark: Hvordan skal samfundet forholde sig til indvandrere og flygtninge? I dette ligger der ikke blot et praktisk spørgsmål, men også et moralsk: Hvordan bør samfundet forholde sig? Og dette spørgsmål er ikke kun rettet mod myndighederne, men også mod befolkningen. Det indeholder nemlig den opfattelse, at ’samfundet’ er borgerne, og at den almindelige borgers holdninger og synspunkter spiller en afgørende rolle. Det er formodentlig disse holdninger, som i væsentlig grad bestemmer, hvordan relationen mellem den danske majoritetsbefolkning og ’de fremmede’ udvikler sig.” (Gaasholt & Togeby 1995; p. 11)

Forfatterne fremlægger desuden – hvad der er atypisk i forbindelse med spørgeskemaundersøgelser – deres egne holdninger i form af deres etisk moralske ståsted til emnet indvandrere og flygtninge. De ser som udgangspunkt fremmedfjendtlige holdninger som et problem. For at løse eller afhjælpe problemet er det hensigtsmæssigt for det første at kende til årsagen til modvilje og intolerance for at kunne pege frem mod måder, der kan udøves kontrol og reduktion på. Der argumenteres med henvisning til forskellige teorier om, at fremmedangst og xenofobier er helt forventeligt. Over for et folkeslags tendens til at nære skepsis over for andre stilles et krav om tolerance både individuelt og samfundsmæssigt. Gaasholt og Togeby's (1995) fremlæggelse af ståsted ser jeg som en måde, de kommunikerer en videnskabelig og teoretisk selvsikkerhed. De tør lade deres læsere kende til deres baggrund og holdninger, selv om det naturligvis skaber en sårbarhed i forhold til, at læserne ser deres resultater som udtryk for selvopfyldende profetier eller ønsketænkning i lyset af deres oprindelige ståsted.

Undersøgelsens formålsbeskrivelse, der findes indvævet i anden tekst, lyder:

”Man må spørge, om holdningerne er så negative, som det ofte antages i den offentlige debat, og om der er noget grundlag for skrækvisionerne om fremmedhad og raceuro. Spørgsmålet er også, om befolkningens holdninger er så bevægelige, som debatten synes at forudsætte. På de fleste områder gælder det, at vore grundlæggende værdier og holdninger er meget stabile og uforanderlige. I forlængelse

heraf kan man spørge, hvad det er, der påvirker befolkningens holdninger, i det omfang, de lader sig påvirke. Er det rimeligt at forestille sig, at tilstedeværelsen af indvandrere og flygtninge i sig selv fører til modvilje og intolerance, eller er det måske nok så meget mediernes og politikernes præsentation af indvandringen som et problem, der er den kritiske faktor?"

(Gaasholt & Togeby 1995; p. 10)

Som det fremgår, anvendes ordet 'formål' ikke i teksten. Når jeg antager teksten som en formålsbeskrivelse for undersøgelsen, er det, fordi den skitserer en række interessante problemstillinger, som undersøgelsen vil tage fat på. Formålet med undersøgelsen kunne siges at være at undersøge gyldigheden af diverse offentlige myter om danskernes fremmedhad. I teksten er der en klar forventning om, at holdninger til indvandrere og flygtninge ikke er så negative, som det antages. Forfatterens præmis er, at befolkningen ikke er negativ over for indvandrere og flygtninge, at deres holdninger er faste og ikke foranderlige, samt at mediernes præsentation spiller en afgørende rolle for formningen af indvandring som problem. På den baggrund er det undersøgelsens formål at undersøge 1) om befolkningens holdninger er så negative, som de fremstilles i medierne, 2) om holdningerne er så påvirkelige, som det også antages, 3) hvad der påvirker holdningsdannelsen i befolkningen, 4) om det er indvandreres og flygtninges tilstedeværelse, der skaber problemer i sig selv samt 5) betydningen af mediernes fremstilling af indvandring som problem. Det, der springer i øjnene, er den underlæggende skepsis, formålsbeskrivelsen afspejler. Det handler her i høj grad om, at mediernes og politikernes fremstilling ofte fordrejer sandheden om indvandrere og flygtninge. Forfatterne vil finde ind til kernen af problemet.

Konkret foretages undersøgelsen ved at sammenholde tolerance med respondenternes køn og alder, uddannelse, sociale og økonomiske vilkår, med tilstedeværelsen af flygtninge og indvandrere, kontakt med flygtninge og indvandrere, psykiske ressourcer, med politiske holdninger, med partivalg, med karakteristika ved lokalområdet, tilfredshed med egne vilkår, urbanisering, autoritære holdninger, viden, politisk fremmedgørelse, internationalisme og holdning til miljø og velfærdsstaten.

Som i de tidligere afsnit vil jeg til slut pege på nogle aspekter ved beskrivelsen af undersøgelsens formål, som jeg senere vil bringe ind i en diskussion og perspektivering af analysens resultater. Det drejer sig om følgende perspektiver på 1) vidensproduktion, 2) spørgeskemaundersøgelsen som metode og 3) etniske minoriteter som felt:

1. Som vidensproduktion opstiller undersøgelsen klare forventninger om at nå bestemte resultater i form af dokumentation af, at holdningsdannelsen i befolkningen ikke er negativ over for indvandrere og flygtninge.

2. Der fremlægges ambition om at afdække mediernes rolle for holdningsdannelse, uden at det konkretiseres, hvordan spørgeskemaundersøgelsen kan indarbejde mediepåvirkning.
3. Fremstillingen af undersøgernes etiske og moralske ståsted i forhold til indvandrere og flygtninge, hvorfra det ønskes at fremstille danskerne som mere positive over for indvandrere og flygtninge, er unikt sammenlignet med de øvrige undersøgelser.

Herefter følger en fremstilling af undersøgelsens resultater, som de er præsenteret i den primære publikation baseret på undersøgelsens datamateriale.

Undersøgelsens resultater

Undersøgelserdata er afrapporteret i indtil flere publikationer med bogen *"I syv sind"* af Gaasholt og Tøgeby (1995) som den primære publikation. Bogens første kapitel foretager en overordnet beskrivelse af svarfordelinger. Herefter afprøves fordomme og negative forestillinger om indvandrere og flygtninge. Der henvises til, at man i teorien taler om fordomme baseret på velfærdschauvinisme. Uvilje mod de fremmede forklares med begrebet 'kulturalistisk forskelsracisme', der betyder, at uvilje mod fremmede skyldes uforenelige kulturelle baggrunde. Medierne beskyldes for, at det netop er denne type fordomme, der er fremherskende.

Begrebet etnisk tolerance opstilles. Det dækker accept af (1) at indvandrere må forblive i Danmark, (2) at de har samme basale rettigheder, (3) at de bevarer deres sprog og kultur, og (4) at de har indflydelse på beslutninger, der angår eget liv. Om accepten er til stede, er undersøgt ved måling på 10 forskellige spørgsmål (p. 43). Et indeks baseret på de ti spørgsmål viser toleranceniveauet. Dernæst afdækkes intensiteten af holdningen til flygtninge og indvandrere. Respondenterne bedes afgøre vigtigheden af syv samfundsspørgsmål. Man søger også at afdække faktisk viden om indvandrere og flygtninge i det danske samfund. Dernæst skifter fokus til at undersøge sandsynligheden for handling på basis af holdning.

Da mediedagsordenen antages at have væsentlig indflydelse på holdningsdannelsen, foretages en redegørelse for debatten i aviserne. Der henvises til teori om holdningsdannelse, der siger, at de fleste mennesker har holdninger, der er gensidigt modstridende. Jo mere en person ved om et emne, jo større er sandsynligheden for udvikling af konsistente holdninger. Individets forskellige holdninger bringes i spil på forskellig vis af skift i mediedagsordenen og andre kontekstuelle forhold (for eksempel spørgsmålsformuleringer i et spørgeskema) uden dog at være ren afspejling, fordi de også er afhængige af kognitive evne og grundlæggende holdninger.

Når tolerance-begrebet undersøges, er det, fordi man her kan finde veje til at gøre os mere tolerante. En fremherskende teori til forklaring af etnisk tolerance er, at de mindst tolerante er dem, der er i konkurrence med indvandrerne om arbejde og sociale goder. På basis af et tidligere konstrueret indeks baseret på ti spørgsmål (Tabel 3.4 side 43), der er defineret som udtryk for etnisk tolerance, opdeles respondenterne i tre grupper med henholdsvis lav, middel og høj tolerance. Der nævnes konkurrerende forklaringer på de fundne sammenhænge. (1) Personer med uddannelse har indlært sociale og politiske normer samt har større kognitive ressourcer. De har derfor et udvidet apparat til at bearbejde nye indtryk og er derfor mindre tilbøjelige til at gribe til fordomsfuldhed og afvisning. (2) Uddannelse placerer mennesker i en mere privilegeret position i forhold til mange forskellige forhold i livet. De oplever derfor ikke sig selv som værende i en konkurrencesituation i forhold til nye medborgere, hvilket er oplevelsen blandt de mindre uddannede. (3) Den sidste forklaring på toleranceforskelle peger på, at personer med lang uddannelse simpelthen har lært at undertrykke deres negative følelser over for de fremmede.

Herefter vender undersøgelsen sig til køn og alder som forklarende faktorer. Det betegnes som 'politologers barnelærdom', at kvinder er mindre tolerante end mænd. Forklaring af holdningsdannelse i relation til alder anvender to teorier. *Livscyklusteorien*, der forklarer, at tolerancen falder med alderen, fordi man bliver tilbøjelig til at afvise nye fænomener, og *generationstolkning*, der siger, at holdninger og værdier fastlægges i de unge år.

Fravær af etnisk tolerance bliver ofte forklaret med begrebet relativ deprivation, hvilket vil sige, at mennesker, der oplever at være i konkurrence med indvandrerne om livets goder, er de mest intolerante. Herefter undersøges sammenhængen mellem tolerance og psykiske ressourcer. Videre undersøges, hvilket bundt af politiske holdninger etnisk tolerance viser sig at hænge sammen med.

Betydningen af lokalområdet, det politiske og kulturelle klima undersøges, og forøgelse af den kognitive kapacitet med stigende uddannelsesniveau undersøges. En tese, der her tages op, er, om øget uddannelsesniveau fører til, at eventuel intolerance holdes skjult. Denne tese lader sig ikke efterprøve.

Der siges at eksistere en opfattelse af, at danskerne er blevet mere fremmedfjendske. Forfatterne stiller sig i udpræget grad kritisk over for det datagrundlag, som idéen om et holdningsskred baserer sig på. De vil derfor foretage en sammenligning, der på et mere sagligt grundlag kan sige noget om udviklingen i danskernes holdninger til de fremmede. Undersøgelserdata stammer fra 1970, 1984, 1985 og 1993.

Bogens afsluttende kapitel kommer til at handle om politikernes indflydelse og ansvar for meninger og forestillinger i befolkningen. Sagt på en anden måde, så vil forfatterne vise, at holdningspåvirkninger går fra politiker til vælger og ikke fra vælger til politiker, som er det, der almindeligvis hævdes inden for den politologiske forskning. Der er tale om såvel positive som negative holdninger hos den

enkelte dansker og i den danske befolkning som helhed. Danskerne er med andre ord ”i *syv sind*” som bogens titel lyder.

Følgende aspekter af resultatfremstillingen trækkes frem som væsentlige for den senere perspektivering og diskussion af analysen af spørgeskemaet. Det er følgende perspektiver på 1) vidensproduktion, 2) spørgeskemaundersøgelsen som metode og 3) etniske minoriteter som felt:

1. Undersøgelsens vidensproduktion baseres på en teoridreven fremstilling af undersøgelsens resultater.
2. Der er fokus på mediernes indflydelse på holdningsdannelse og den begrænsede mulighed for at integrere aspektet i spørgeskemaundersøgelsen.
3. De etniske minoriteter fremstår i høj grad reduceret til den fremstilling, gruppen får af politikere og medier.

Herefter følger den egentlige analyse, der tager udgangspunkt i analyse af undersøgelsens spørgeskema spørgsmål for spørgsmål.

Analyse af spørgeskemaet

Som i de tidligere analyseafsnit vil jeg indlede med illustration af emnekodningen af udvalgte spørgsmål. Den samlede kodning af undersøgelsens spørgsmål er placeret efter eksemplerne.

Spm. 38 vedrører indvandreres stemmeret ved kommunevalg:

Spm. 38: INDVANDRERE HAR I DAG STEMMERET TIL KOMMUNEVALGET EFTER 3 ÅRS OPHOLD I DANMARK. MENER DE DETTE ER DET RIGTIGE TIDSPUNKT, FOR SENT, FOR TIDLIGT ELLER BØR DE SLET IKKE HAVE STEMMERET TIL KOMMUNEVALGENE I DET HELE TAGET?	NEJ, DE BØR HAVE STEMMERET TIDLIGERE JA, DET ER DET RIGTIGE TIDSPUNKT NEJ, DE BØR HAVE STEMMERET SENERE NEJ, DE BØR SLET IKKE HAVE STEMMERET VED IKKE
--	---

Med spørgsmålet undersøges det, hvordan respondenterne ser på indvandreres ret til demokratisk indflydelse i Danmark konkret i forhold til retten til at stemme ved kommunevalg efter tre års ophold. Spørgsmålet får emnekoden **Indvandrere/flygtninges rettigheder**.

Spørgsmålet følges af et spørgsmål, der begrundet det afgivne svar, hvad enten det er negativt (Nej, de bør have stemmeret senere/ Nej, de bør slet ikke have stemmeret) - så stilles spørgsmål 38.A - eller positivt (Nej, de bør have stemmeret tidligere/Ja, det er det rigtige tidspunkt) - så stilles 38.B. Nedenfor gengives førstnævnte spørgsmål, der følger, hvis spørgsmål 38 er besvaret negativt: *'Nej, de bør have stemmeret senere/ Nej, de bør slet ikke have stemmeret'*.

Spm. 38.A: HVORFOR MENER DE DET?	<ul style="list-style-type: none"> a. DE SKAL VENDE, TIL DE HAR FÅET DANSK STATSBOGERSKAB ELLER IND-FØDSRET b. DE HAR INGEN ELLER FOR LIDT FORSTAND PÅ DANSKE FORHOLD, DANSK POLITIK, DANSK KULTUR. DE ER FOR LIDT INTEGREREDE, OG DE TALER IKKE DANSK c. DE ER IKKE <u>DANSKE</u>, OG KUN DANSKERE SKAL HAVE VALGRET d. DE <u>VIL IKKE</u> LÆRE DANSK e. DE SKAL IKKE BESTEMME NOGET I VORES LAND f. DE BØR SLET IKKE VÆRE HER g. DE SKAL HAVE VÆRET HER I MINDST 5 ÅR E.L. h. ANDET i. VED IKKE
----------------------------------	--

Det undersøges, hvad der forklarer, hvorfor respondenter mener, at retten til at stemme skal vente mere end tre år, eller at de slet ikke skal have den ret. Det er her svarmulighederne, der er det interessante for en emnekodning. Spørgsmålet kodes derfor forskelligt for spørgsmål a til i. Spørgsmål 38A.a-e og 38A.g tildeles emnekoden **National orientering**, fordi spørgsmålene handler om indvandrere og flygtnings adgang til Danmark som nationalt fællesskab. Spørgsmål 38A.f tildeles emnekoden **Adgang til Danmark**, idet det anses indholdsmæssigt forskelligt fra batteriets øvrige spørgsmål ved helt grundlæggende at omhandle indvandreres og flygtnings ret til at bosætte sig i Danmark. Spørgsmålene 38A.h og 38A.i betragtes som opsamlende svarkategorier og kodes ikke.

For lignende spørgsmålsbatterier kan det udmærket være tilfældet, at der må anvendes langt flere forskellige koder.

Displayet nedenfor fremstiller den samlede emnekodning af spørgeskemaet.

Display 6.7-A: Undersøgelsens emner med henvisning til spørgsmålsnr. og dokumentation

Spørgsmålsnr.	Kode	Dokumentation
1-2	Persondata	Alder (født måned og år), køn, boede på landet
3-4-4a-4b-5a	Uddannelse	Skolegang, uddannelse
5-6 (gentager)-7-8-9-10-14-14A	Job	Jobtyper, arbejdsløshedperiode, offentlig/privat, beskæftigelsesområde, arbejdstid, ramt af arbejdsløshed
11-12-13-26-27-28	Kontakt til indvandrere	Indvandrere på arbejdsplads, indvandrere på uddannelsesinstitution/læreplads, kontakthyppeghed, indvandrere i nabolag
15-16-22-22a-23-81-81A-81B-82-83-83A-83B-84	Familie/baggrund	Civilstand, tidligere gift/samlevende, børn, antal børn, børns alder, fars og mors hovedbeskæftigelse, offentlig/privat ansat, område, mindre eller større by som barn
17-18-18A-18B-19-20-21	Om partner	Skolegang, erhvervsuddannelse, job, offentlig/privat, beskæftigelsesområde
24-25-87-88	Boligforhold	Boligtype, tid i samme kommune, boligens beliggende (i), boligtype (i)
29-30-31	Religion (respondenten)	Medlemskab af folkekirke, kirkegang, medlemskab af andet trossamfund
32-33-34-34a-35-47	Udlandsophold/fremmed statsborgerskab	Boet i udlandet mere end 3 måneder, hvilket land, tidligere været statsborger i andet land, hvilket land, hvornår dansk statsborger, overvejet udvandring
65(a-g)-66	Politisk deltagelse vedrørende indvandrere og flygtninge	Græsrodsarbejde for indvandrere og flygtninge, tilslutte sig demonstrationer for eller imod
37	Debat/samtale om I/F	Samtale med venner/familie om indvandrere og flygtninge
36.B.d-38-38.B.e-39-40-41-57-58o-58p-58y-64f	Indvandrere og flygtninges rettigheder	Frihed til at vælge hvor man vil bo, adgang til stemmeret, regler for tildeling af stemmeret er OK, adgang til folkepension, ret til familiesammenføring, ret til at være selvstændigt næringsdrivende, flygtninge med asyl ret til arbejde, uddannelse og sociale ydelser, dansk statsborgerskab når lært at opføre sig som dansk, samme ret som danskere til at protestere, mulighed for beskyttelse i kirker, forpligtelse til at stille boliger til rådighed, ret til at bevare sprog og kultur
38.B.a-38.B.b-39.B.a-39.B.b-58a	Ligestilling mellem danskere og indvandrere og flygtninge	Rettigheder på lige fod, tilpas vidende m.v., lighed mht. pension, fortjent folkepension, tage imod alle flygtninge
38.B.c	Positiv effekt af stemmeret	Positiv effekt af stemmeret efter 3 år
58c-64n-64l	Kulturel mangfoldighed	Mulighed for at beholde sprog og kultur, lov at bevare sprog og kultur, indvandrere har gjort dansk kultur rigere
58b-58e-58i-58j-58q-64b-64e-64t	Negative følger (af at indvandre og flygtninge kommer til landet)	Øger økonomiske problemer, øget kriminalitet, trussel mod nationale egenart, øget arbejdsløshed, indvandrere er kommet til for at udnytte sociale system, bolig mangel, vigtigste årsag til økonomiske problemer, muslimer vil dominere
58d-64j	Favorisering af indvandrere og flygtninge	Gjort mere ud af indvandrerbørns undervisning, tror ikke på snak om at indvandrere og flygtninge får for mange penge
64d-58f-58s-64h-64q-64s	Ytringsfrihed	Urimeligt at protestere mod myndigheder, racistiske indlæg burde ikke trykkes, forbud mod racistiske udtalelser, racistiske grupper har også rettigheder, frit forkynde religion, sympati med flygtninge der sultestrejker
36.A.d-58g-58l-58n-58t-64p-	Forskelsbehandling/forskellighed	Social/kulturel/religiøs/politisk begrundelse for ønsker om begrænsning i flygtningeantal, vurderer folk på hudfarve, asylansøgere behandles dårligt af myndigheder, udseende der adskiller sig betyder ubehagelige at have med at gøre, politiet overser småkriminalitet blandt indvandrere, indvandrere får bedre behandling på bistands-

		kontorer, syn på indkomstforskelle
49(a-j)- 50(a-j)	Syn på minoriteter	Ikke have til nabo, ikke ønsker gift ind i familie
36-36.A.b-36.A.e-36.A.f-36.B.c-38.A.f-39.A.f-58h-58m-58v-64k-64m-64v-64x	Adgang til Danmark	Begrænsninger i indvandrere og flygtninges adgang til Danmark, regler fungerer ikke, allerede for mange flygtninge, for mange gør deres forhold dårlige, vi har plads, indvandrere bør slet ikke være i DK, de skal slet ikke være her, ikke lukke flere indvandrere ind, ikke gode nok til at hjælpe indvandrere og flygtninge til rette, kun arbejde hvis ikke tager arbejde fra danskere, hvis arbejdsløshed stiger, må indvandrere sendes hjem, råd til at tage ordentlig imod flygtninge, fremmedarbejdere bør sendes hjem hvis der ikke er brug for dem, fængselsstraf må betyde udvisning
36.A.a-36.A.c--58x-64a	Flygtninges motiv	Det er bekvemmelighedsflygtninge, økonomisk begrundelse, flygtninge kommer ikke af bekvemmelighed, flygtninge have del i levestandard
36.B.a-36.B.b-39.B.c-58r-64c-64r	Forpligtelse	Moralsk pligt, alvorlig sag at være flygtning, sørge for dem, åbne grænser for enhver, modtage I/F i omfang som hidtil, samfundet ansvarlig for ordentlig tilværelse for indvandrere og flygtninge
36.B.e	Positiv opfattelse af flygtninge	Positive oplevelser med flygtninge
58k-64u	Krav til indvandrere og flygtninge	Ingen understøttelse hvis man ikke lærer dansk, bør lære skikke og vaner
42a-42b-42c-42d-42e-42f-42g-73(a-x)	Samfundsproblemer – almene og generelle samfundsspørgsmål	Arbejdsløshed, miljø, skattesystem, I/F, EF, nedskæringer hospitaler børnehaver og plejehjem, økonomisk lighed, miljø, straffe for vold, gratis børneinstitutioner, omkostninger ved sundhedssystem, skattebyrde, mere indflydelse til kvinder, medier ikke videregive ekstreme standpunkter, stolte af registreret partnerskab, industri – vs. miljøinteresser, nedsættelse af arbejdsløshedsunderstøttelse, udligning af indkomstforskelle, mere politi til kriminalitetsbekæmpelse, fejl at frigive pornografi, udbygning af trafiknet på bekostning af miljø, hiv-smittede ikke lov at besøge DK, flere penge til pensionister, forebyggelse og vejledning bedre end straf, burde ikke være privathospitaler, mere hensyn til miljøproblemer, burde ikke have fri abort
43-67-67A-68-68A-69-70-71(a-i)-72-74-75-76-77-79-85-86	Politisk interesse og foreningsaktivitet	Grad af politisk interesse, medlem af fagforening/arbejdsgiverforening, deltager i møder, partimedlem, græsrodsaktivitet, deltager i foreningsaktivitet, hvilket parti stemte på, stemte vedr. EF, tilfredshed med demokrati, placering på venstre-højre skala, forældres partifarve i barndom, forældres politiske interesse
80(a-m)	Syn på folkestyre	For mange partier til at regere, ingen indflydelse, politikere træffer de bedste beslutninger, politikere lytter ikke, folkestyret kan ikke håndtere store problemer, alle har ret til at fremsætte synspunkter, politik er så indviklet at man ikke forstår, for lidt hensyn til vælgerne, stærk man kan håndtere økonomisk krise, stemmeafgivelse er det eneste man kan gøre for at påvirke, politikere er dygtige og ved hvad de gør, få dygtige personer må bestemme det hele, folketingsmedlemmer tager ikke hensyn til folks meninger
44a-44c-44g-44j-44m-44o	International orientering	Penge til ulandshjælp eller til nationale problemer, dyrt Natomedlemskab, EF udvikle sig til union, udmelding af Nato, udmelding af EF, DK bør passe sit eget
38.A.a-38.A.b-38.A.c-38.A.d-38.A.e-38.A.g-	National orientering	Vente til statsborgerskab/indfødsret, for lille kendskab til dansk forhold m.m., ikke danske, vil ikke lære dansk, bør

38.B.d-39.A.a-39.A.b-39.A.c-39.A.d-39.A.e-44b-44d-44e-44h-44i-44k-44l-44n-46-64g-64i-64o		ikke bestemme noget, været her i mindst 5 år inden stemmeret, efter 3 år er indvandrere danske statsborgere, ikke bo andre steder end DK, dansk kultur vs. andre landes kultur, overskud til at hjælpe andre, sammenhold mod kritik af DK, lære børn fædrelandskærlighed, for meget af national hurlumhej, tage sig af egne ikke andres problemer, kaste vrag på nationale værdier, stolthed over at være dansk, skammer sig over at være dansk, danskhed har ingenting med hudfarve at gøre, ikke lide flere og flere farvede
44f-45(a-i)-58u	Raceforskelle	Nogle mindre intelligente end danskere, forskellige nationaliteter, nogle racer uegnede til at leve i moderne samfund
48a-48e-48o-48u	Syn på egen person	Selvsikkerhed, meget gerne vil ændre ved sig selv, føler tit gjort noget forkert, ikke tilfreds med økonomi og bolig
48b-48c-48f-48g-48k-48p-63	Syn på andre	Tænker kun på sig selv, ingen tror på noget, alle vil snyde, opdeling i stærke og svage, skjulte motiver bag venlighed, tillid til andre
48d-48h-48l-48m-48q-48r-48t-77a-78	Traditionelle værdier	Regler for godt og ondt, kønsroller, børn skal lære lydighed, respekt, orden og renlighed, ligestilling mellem mænd og kvinder
48i-48j-48n-48s-59-60(a-c)-61(a-c)	Syn på tilværelsen	Livet uden formål, egen lykkes smed, alt kan ske, forkert at bringe børn til verden, tilstrækkelig indtægt, tilfredshed med økonomi, tilfredshed med arbejde/uddannelse, tilfredshed med familiesituation, tilstrækkelige kommunale tilbud, tilstrækkelig kommunal kvalitet, god kommunal behandling
51-52-53-54-55-56	Viden om indvandrere og flygtninge og indvandrer- og flygtningepolitik	Andel indvandrere og flygtninge i DK, antal flygtninge i forhold til andre lande, arbejdsløshed blandt indvandrere og flygtninge større eller mindre end blandt danskere, større eller mindre offentlig hjælp til indvandrere og flygtninge, krav eller ej for at indvandrere og flygtninge kan komme til DK og arbejde, viden om partiers velvilighed over for indvandrere og flygtninge
62(a-d)	Socialt fællesskab	Låne ting, hjælp med børnepasning, hjælp i forbindelse med rejseaktivitet, fælles aktiviteter

Af displayet fremgår at der er tale om en meget omfattende undersøgelse med at et stort antal spørgsmål, der dækker mange emner. Sammenlignet med de tidligere omtalte holdningsundersøgelser vil undersøgelsen her ind på langt flere felter til belysning af danskernes holdninger til indvandrere og flygtninge. Overblik fordrer kondensering af emner i kategorier.

Display 6.7-B: Undersøgelsens kategorier ved kondensering af emner (inkl. dokumentation)

Dokumentation	Emner	Kategori
Alder (født måned og år), køn, boede på landet	Persondata	Personbeskrivelse og orientering
Skolegang, uddannelse	Uddannelse	
Jobtyper, arbejdsløshedsperiode, offentlig/privat, beskæftigelsesområde, arbejdstid, ramt af arbejdsløshed	Job	
Civilstand, tidligere gift/samlevende, børn, antal børn, børns alder, fars og mors hovedbeskæftigelse, offentlig/privat ansat, område, mindre eller større by som barn	Familie/baggrund	
Skolegang, erhvervsuddannelse, job, offentlig/privat, beskæftigelsesområde	Om partner	

Boligtype, tid i samme kommune, boligens beliggende (spørgsmål til intervieweren), boligtype (spørgsmål til intervieweren)	Boligforhold	
Medlemskab af folkekirke, kirkegang, medlemskab af andet tros-samfund	Religion (respondenten)	
Selvsikkerhed, meget gerne vil ændre ved sig selv, føler tit gjort noget forkert, ikke tilfreds med økonomi og bolig	Syn på egen person	
Tænker kun på sig selv, ingen tror på noget, alle vil snyde, opdeling i stærke og svage, skjulte motiver bag venlighed, tillid til andre	Syn på andre	
Regler for godt og ondt, kønsroller, børn skal lære lydighed, respekt, orden og renlighed, ligestilling mellem mænd og kvinder	Traditionelle værdier	
Livet uden formål, egen lykkes smed, alt kan ske, forkert at bringe børn til verden, tilstrækkelig indtægt, tilfredshed med økonomi, tilfredshed med arbejde/uddannelse, tilfredshed med familiesituation, tilstrækkelige kommunale tilbud, tilstrækkelig kommunal kvalitet, god kommunal behandling	Syn på tilværelsen	
Låne ting, hjælp med børnepasning, hjælp i forbindelse med rejseaktivitet, fælles aktiviteter	Socialt fællesskab	
Arbejdsløshed, miljø, skattesystem, indvandrere og flygtninge, EF, nedskæringer hospitaler børnehaver og plejehjem, økonomisk lighed, miljø, straffe for vold, gratis børneinstitutioner, omkostninger ved sundhedssystem, skattebyrde, mere indflydelse til kvinder, medier ikke videregive ekstreme standpunkter, stolte af registreret partnerskab, industri – vs. miljøinteresser, nedsættelse af arbejdsløshedsunderstøttelse, udligning af indkomstforskelle, mere politisk til kriminalitetsbekæmpelse, fejl at frigive pornografi, udbygning af trafiknet på bekostning af miljø, hiv-smittede ikke lov at besøge DK, flere penge til pensionister, forebyggelse og vejledning bedre end straf, burde ikke være privathospitaler, mere hensyn til miljøproblemer, burde ikke have fri abort	Samfundsproblemer – almene og generelle samfundsspørgsmål	
Grad af politisk interesse, medlem af fagforening/arbejdsgiverforening, deltager i møder, partimedlem, græsrodsaktivitet, deltager i foreningsaktivitet, hvilke parti stemte på, stemte vedr. EF, tilfredshed med demokrati, placering på venstre-højre skala, forældres partifarve i barndom, forældres politiske interesse	Politisk interesse og foreningsaktivitet	
For mange partier til at regere, ingen indflydelse, politikere træffer de bedste beslutninger, politikere lytter ikke, folkestyret kan ikke håndtere store problemer, alle har ret til at fremsætte synspunkter, politik er så indviklet at man ikke forstår, for lidt hensyn til vælgerne, stærk man kan håndtere økonomisk krise, stemmeafgivelse er det eneste man kan gøre for at påvirke, politikere er dygtige og ved hvad de gør, få dygtige personer må bestemme det hele, folketingsmedlemmer tager ikke hensyn til folks meninger	Syn på folkestyre	
Indvandrere på arbejdsplads, indvandrere på uddannelsesinstitution/læreplads, kontakthypighed, indvandrere i nabolag,	Kontakt til indvandrere	Viden og kontakt
Andel indvandrere og flygtninge i DK, antal flygtninge i forhold til andre lande, arbejdsløshed blandt indvandrere og flygtninge større eller mindre end blandt danskere, større eller mindre offentlig hjælp til indvandrere og flygtninge, krav eller ej for at indvandrere og flygtninge kan komme til DK og arbejde, viden om partiers velvillighed over for indvandrere og flygtninge	Viden om indvandrere og flygtninge og indvandrer- og flygtningepolitik	
Græsrodsarbejde for indvandrere og flygtninge, tilslutte sig demonstrationer for eller imod	Politisk deltagelse vedrørende indvandrere og flygtninge	Debat om indvandrere og flygtninge
Samtale med venner/familie om indvandrere og flygtninge	Debat/samtale om indvandrere og flygtninge	
Urimeligt at protestere mod myndigheder, racistiske indlæg burde ikke trykkes, forbud mod racistiske udtalelser, racistiske grupper har også rettigheder, frit forkynde religion, sympati med flygtninge	Ytringsfrihed	

der sultestrejker		
Frihed til at vælge hvor man vil bo, adgang til stemmeret, regler for tildeling af stemmeret er OK, adgang til folkepension, ret til familiesammenføring, ret til at være selvstændigt næringsdrivende, flygtninge med asyl ret til arbejde, uddannelse og sociale ydelser, dansk statsborgerskab når lært at opføre sig som dansk, samme ret som danskere til at protestere, mulighed for beskyttelse i kirker, forpligtelse til at stille boliger til rådighed, ret til at bevare sprog og kultur	Indvandreres og flygtninges rettigheder	
Rettigheder på lige fod, tilpas vidende m.v., lighed mht. pension, fortjent folkepension, tage imod alle flygtninge	Ligestilling mellem danskere og indvandrere og flygtninge	
Social/kulturel/religiøs/politisk begrundelse for ønsker om begrænsning i flygtningeantal, vurderer folk på hudfarve, asylansøgere behandles dårligt af myndigheder, udseende der adskiller sig betyder ubehageligt at have med at gøre, politiet overser småkriminalitet blandt indvandrere, indvandrere får bedre behandling på bistandskontorer, syn på indkomstforskelle	Forskelsbehandling/forskellighed	
Ingen understøttelse hvis man ikke lærer dansk, bør lære skikke og vaner	Krav til indvandrere og flygtninge	
Det er bekvemmelighedsflygtninge, økonomisk begrundelse, flygtninge kommer ikke af bekvemmelighed, flygtninge have del i levestandard	Flygtninges motiv	
Moralsk pligt, alvorlig sag at være flygtning, sørge for dem, åbne grænser for enhver, modtage I/F i omfang som hidtil, samfundet ansvarlig for ordentlig tilværelse for indvandrere og flygtninge	Forpligtelse	
Mulighed for at beholde sprog og kultur, lov at bevare sprog og kultur, indvandrere har gjort dansk kultur rigere	Kulturel mangfoldighed	National åbenhed
Positiv effekt af stemmeret efter 3 år	Positiv effekt af stemmeret	
Gjort mere ud af indvandrerbørns undervisning, tror ikke på snak om at indvandrere og flygtninge får for mange penge	Favorisering af indvandrere og flygtninge	
Positive oplevelser med flygtninge	Positiv opfattelse af flygtninge	
Boet i udlandet mere end 3 måneder, hvilket land, tidligere været statsborger i andet land, hvilket land, hvornår dansk statsborger, overvejet udvandring	Udlandsophold/fremmed statsborgerskab	
Penge til ulandshjælp eller til nationale problemer, dyrt Natomedlemskab, EF udvikle sig til union, udmelding af Nato, udmelding af EF, DK bør passe sit eget	International orientering	
Øger økonomiske problemer, øget kriminalitet, trussel mod nationale egenart, øget arbejdsløshed, indvandrere er kommet til for at udnytte sociale system, bolig mangel, vigtigste årsag til økonomiske problemer, muslimer vil dominere	Negative følger (af at indvandrere og flygtninge kommer til landet)	National lukkethed
Begrænsninger i indvandreres og flygtninges adgang til Danmark, regler fungerer ikke, allerede for mange flygtninge, for mange gør deres forhold dårlige, vi har plads, indvandrere bør slet ikke være i DK, de skal slet ikke være her, ikke lukke flere indvandrere ind, ikke gode nok til at hjælpe indvandrere og flygtninge til rette, kun arbejde hvis ikke tager arbejde fra danskere, hvis arbejdsløshed stiger, må indvandrere sendes hjem, råd til at tage ordentlig imod flygtninge, fremmedarbejdere bør sendes hjem hvis der ikke er brug for dem, fængselsstraf må betyde udvisning	Adgang til Danmark	
Vente til statsborgerskab/indfødsret, for lille kendskab til dansk forhold mm., ikke danske, vil ikke lære dansk, bør ikke bestemme noget, været her i mindst 5 år inden stemmeret, efter 3 år er indvandrere danske statsborgere, ikke bo andre steder end DK, dansk kultur vs. andre landes kultur, overskud til at hjælpe andre, sammenhold mod kritik af DK, lære børn fædrelandskærlighed, for	National orientering	

meget af national hurlumhej, tage sig af egne ikke andres problemer, kaste vrage på nationale værdier, stolthed over at være dansk, skammer sig over at være dansk, danskhed har ingenting med hudfarve at gøre, ikke lide flere og flere farvede,		
Nogle mindre intelligente end danskere, forskellige nationaliteter, nogle racer uegnede til at leve i moderne samfund	Raceforskelle	
Ikke have til nabo, ikke ønsker gift ind i familie	Syn på minoriteter	

Af displayet, Display 6.6-B, der følger analysen fra spørgsmål over emnekoder til kategorisering, fremgår, at der er tale om en undersøgelse, der forsøger at anlægge en tilgang med flere facetter, når det gælder at forklare befolkningens holdninger til indvandrere og flygtninge, end de tidligere undersøgelser. Det gælder både målt i antallet af spørgsmål og i antallet af emner. Den omfattende mængde emnekoder samles i kategorierne 'Personbeskrivelse og orientering', 'Viden og kontakt', 'Debat om indvandrere og flygtninge', 'National åbenhed' og 'National lukkethed'. Når jeg ved en kategorisering kan nå til fem kategorier, ser jeg det som udtryk for, at undersøgelsen er meget detaljeret inden for de kategorier, det er valgt at afdække, men at den sin størrelse til trods er meget fokuseret på netop disse specifikke kategorier. Hermed afspejles en forventning om, at holdningsdannelse i forhold til etniske minoriteter er udtryk for en kompleks afvejning, der relaterer sig til en række aspekter af tilværelsen og i særdeles rækker langt ud over hvad, der kan henføres til demografisk profil, som det er antaget i de tidligere undersøgelser.

Som for de foregående analyser følger her et tredje display, der fremstiller en rangordning af kategorierne, og herved giver indsigt til styrkeforholdet mellem kategorier.

Display 6.7-C: Styrke af kategorier baseret på antal emner og spørgsmål

Kategori	Antal emner	Antal spørgsmål
Personbeskrivelse og orientering	15 emner	144 spm.
Debat om indvandrere og flygtninge	9 emner	49 spm.
National åbenhed	5 emner	19 spm.
National lukkethed	4 emner	57 spm.
Viden og kontakt	3 emner	12 spm.

Af displayet kan læses, at danskernes holdninger søges forklaret ved en lang række forhold, der både har at gøre med generelle holdninger til fremmede/det der er fremmed og holdninger til en lang række mere almene aspekter af tilværelsen. Særligt må det bemærkes, at undersøgelsens personbeskrivelse ikke alene består i en demografisk profil, men i ligeså høj grad i en beskrivelse af personspecifikke holdninger til almene aspekter af tilværelsen uden direkte relation til indvandrer- og flygtninge-relaterede aspekter, der hermed på lige fod med demografiske variable forventes at rumme forklaringspotentiale i for-

hold til holdningsdannelse. Kategorien 'Personbeskrivelse og orientering' fremstår som undersøgelsens mest omfattende kategori, idet den baserer sig på 15 emner og 144 spørgsmål.

En anden omfattende kategori, om end ikke i samme målestok, er 'Debat om indvandrere og flygtninge', der dækker 9 emner og 49 spørgsmål, der dels handler om samfundsmæssig deltagelse i spørgsmål, der vedrører indvandrere og flygtninge, dels om synet på indvandrere og flygtnings position i forhold til danskere. Undersøgelsen kommer her til at fokusere på indvandreres og flygtnings samfundsmæssige position og eventuelle etiske og moralsk forpligtelse til at ændre den både fra danskeres og indvandreres og flygtnings side. Man kunne tale om et aktiveringspotentiale i forhold til at medvirke til en anden positionering af indvandrere og flygtninge i det danske samfund.

Kategoriene 'National åbenhed' og 'National lukkethed' er begge målt i antal emner små (henholdsvis fem og fire emner), mens sidstnævnte kategori 'National lukkethed' er langt mere detaljeret undersøgt i forhold til 'National åbenhed' (57 spm. i forhold til 19 spm.). Det kan læses som udtryk for en større bevågenhed over for 'National lukkethed', der kan tolkes som udtryk for en søgen efter det kontroversielle, der potentielt ligger i en parole som 'Danmark for danskere' (kapitel 4).

Endelig anses kategorien 'Viden og kontakt' med 3 emner og 12 spørgsmål for mindre interessant, hvad der er udtryk for, at faktuelle aspekter ikke opfattes som væsentlige for holdningsdannelse.

Sammenlignet med de to tidligere omtalte holdningsundersøgelser er de mest markante forskelle den mindre interesse for viden og kontakt, det vil sige, hvordan kendskab til indvandrere og flygtninge enten fra kontakt eller information fra medier influerer på holdningsdannelse. Den anden markante forskel er, at synet på respondenter nuanceres til at omhandle andet end demografiske forhold, idet respondenterens orientering inddrages på lige fod i beskrivelsen. Endelig finder jeg det relevant, at der med kategorien debat om indvandrere og flygtninge inddrages en vinkel, der går på danskere og indvandrere og flygtninge som borgere, der i fællesskab kan arbejde for den samfundsmæssige positionering af indvandrere og flygtninge som gruppe.

I modsætning til den tidligste holdningsundersøgelse, der er fremstillet, er interessen for den personlige interaktion mellem den enkelte indvandrer eller flygtning og danskeren helt forsvundet. Ligesom arbejdsmarkedsforhold findes underordnet kategorien personbeskrivelse. Indvandrere og flygtninge er på den måde flyttet fra et mikro-univers til et univers, der dækker samfundet som helhed. Indvandrerens/flygtnings fremstår i mindre grad som person end som samfundsgruppe.

Sammenfatning – "I syv sind", 1993/1995

I afsnittets sammenfatning søges det at perspektivere og diskutere analysen af spørgeskemaundersøgelsen inden for rammen af undersøgelsens formål og resultater. Undersøgelsens forfattere indleder med

at fremstille deres eget etiske og moralske ståsted, hvilket er meget usædvanligt for en kvantitativ undersøgelse (Ryan & Golden 2006), mens det er meget brugt i den kvalitative undersøgelse (Denzin & Lincoln 2003b). Undersøgelsen er også bemærkelsesværdig i forhold til spørgeskemaundersøgelsen som neutralt undersøgelsesværktøj (se kapitel 3) ved det, at forfatterne klart udtaler deres ønske om at medvirke til bekæmpelse af negative holdninger over for indvandrere og flygtninge i den danske befolkning, ligesom de er overbevidste om, at danskerne ikke er så fremmedfjendske, som medierne søger at tegne dem. Mediernes rolle for holdningsdannelse spiller en væsentlig rolle i bogens tekst, men ikke afdækket med spørgeskemaundersøgelsen. På den måde tager undersøgelsen forhold ind, der ligger uden for undersøgelsens univers, hvilket er usædvanligt for en spørgeskemaundersøgelse, der traditionelt udelukkende vil søge sine sammenhænge inden for undersøgelsesuniverset (se kapitel 5). Sådanne forsøg finder man eksempelvis ikke i de to tidligere omtalte holdningsundersøgelser. Efter at have behandlet undersøgelsen kunne man stille spørgsmål til, hvordan spørgeskemaundersøgelsen inddrager afdækning af mediernes betydning for holdningsdannelsen. Med henvisning til interviewmaterialet i kapitel 5 må man imidlertid stille sig tvivlende over for om motivationen for udvikling af spørgeskemaundersøgelsen som metode er til stede.

Bogen fremstår som drevet frem af teoretiske overvejelser, og undersøgelse af teorien har ført til det omfattende spørgeapparat inden for skarpt definerede kategorier. Men til trods for det omfattende spørgeapparat, der er stillet op, søges der i bogen, der afrapporterer undersøgelsen, i høj grad ud over undersøgelsens univers for at finde forklaringer på netop de negative holdninger.

Undersøgelsen fremstår med et mål om forbedret holdningsdannelse vedrørende indvandrere og flygtninge i en mere positiv retning, hvilket undersøges ved forskellige forholds forklaringskraft. I en *common sense*-betragtning anlægges en undersøgelsestilgang, der agerer løsrevet fra en samfundsmæssig kontekst for i stedet at række mod teorier og betragtninger for mere almene politologiske forklaringsmodeller.

Konceptet, jeg vil bruge om undersøgelsen, er spørgeskemaundersøgelsen som *Samfundsdiagnosen*. Med konceptet ser jeg spørgeskemaundersøgelsen som indsamling af data, der siden hen kan analyseres i laboratoriets forskellige opstillede apparaturer. Laboratoriets apparatur i form af teorier indhentes fra den almene videnskab (her statskundskab) uden relation til studiet af indvandrere og flygtninge. Når apparaturer imidlertid ikke synes at give bud, der kan forklare de fundne sammenhænge, må man vende sig ud mod verden uden for laboratoriet og søge forklaringer her. Spørgeskemaundersøgelsen indgår hermed i en samfundsdiagnostik med målet om helbredelse, som den faktisk ikke alene rummer eller giver svarerne på. På den måde gør undersøgelsen op med spørgeskemaundersøgelsens indbyggede logik, der byder den at finde svarerne inden for sit eget univers (se kapitel 5 og Andersen 2002).

Som vidensproduktion betragtet beror diagnostikken sig i høj grad på en afkoblethed i forhold til en kontekst, som imidlertid er den, den vil indfange essensen af, idet den teori, der inddrages i diagnosen overvejende handler om forklaringsmodeller, der har en generel karakter i forhold til forklaring af holdningsdannelse. Indledningsvis fremstilles det, hvordan danskernes holdninger til indvandrere og flygtninge afhængigt af vinkel enten kan anskues som liberale og åbne eller snæversynede og lukkede. Det er undersøgelsens fremsatte motivation at finde understøttelse af den første vinkel, mens det, der findes, er vægelsind.

”Konflikten om de nye danskere”, 2002/2006

Debatklimaet i Danmark vedrørende etniske minoriteter forbliver ophedet. Ikke mindst i kraft af den væsentlige politiske rolle Dansk Folkeparti spiller som støtteparti for regeringspartierne Venstre og Det Konservative Folkeparti. Markante medlemmer af Dansk Folkeparti bidrager løbende med markante udtalelser til mediedebatten. Samtidig har Socialdemokraterne placeret sig i en position med en klar restriktiv holdning over for adgangen til det danske samfund. En kritisk tone over for etniske minoriteter forstærkes af tragedien den 11. september 2001 og Muhammed-krisen, der var foranlediget af karikaturtegninger af profeten Muhammed. Tegningerne betød, at Danmark blev central aktør i en international krise.

Den følgende analyse baserer sig på undersøgelsen ”Konflikten om de nye danskere” foretaget af lektor Jens Peter Frølund Thomsen, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet. Undersøgelsen har undertitlen ”Om danskernes holdninger til etniske minoriteters kultur og rettigheder”. Bogen anvender betegnelse etniske minoriteter, hvad jeg også vil gøre. Til gengæld anvendes i undersøgelsens spørgeskema betegnelsen indvandrere. Jeg vil, når jeg behandler skemaet, også anvende den betegnelse.

Skema 6.7: Fakta om ”Konflikten om de nye danskere”

Undersøger	Jens Peter Frølund Thomsen
Dataindsamling	Catinét Research
Initiativtager	Ikke oplyst
Sponsor	Aarhus Universitets Forskningsfond
Periode	30.7.-21.8.2002
Omfang	1.500 interview/86 variable

Kilde: DDA-21174: Danskernes holdninger til indvandrere og flygtninge, 2002

Undersøgelsen er baseret på telefoninterviews foretaget af Catinét Research. Undersøgelsens univers er personer over 18 år af etnisk dansk oprindelse. Respondenterne er udvalgt ved udtrækning fra TDC's centrale telefonregister baseret på geografisk stratificering og kvoteudvælgelse. Data er efterfølgende vægtet i henhold til køn, alder, etnisk tilhørsforhold og geografi. Forfatteren påpeger, at der ikke er overensstemmelse med universet og telefonregistret.

Undersøgelsens svarprocent er 43 pct. af den udvalgte målgruppe, hvilket er ret lavt. Det er derfor interessant at undersøge, om der findes systematik i frafaldet. Af de ikke-opnåede interview skyldtes 40 pct., at respondenterne ikke ønskede at deltage i undersøgelsen. Desværre har det ikke været muligt at udføre egentlige analyser af frafaldet. Det påpeges dog i teksten, at indvandrerne negative personer tendentielt oftere falder fra. Ligesom spørgeskemaets længde, anslået besvarelsestid var 20 min, også kan have indvirket negativt på besvarelsesprocenten. Det konkluderes, at data vil være *biased* i retning af at repræsentere flere indvandrerpositive holdninger. Respondentgruppens repræsentativitet diskuteres i forhold til populationens demografi (køn, alder og geografi), svarfordelinger i andre undersøgelser, partivalg, skoleuddannelse og erhverv. Herefter diskuteres indgående ja-siger-effekter (det forhold at respondenter har tendens til at erklære sig enige i ethvert udsagn.)⁴⁵

Herefter følger præsentation af undersøgelsens formål og resultater i de to næste afsnit. Formål og resultater vil være kontekst for perspektivering og diskussion af analysens resultater til slut i afsnittet.

Undersøgelsens formål

Med bogens titel "*Konflikten om de nye danskere*" er der lagt op til diskussion af et kontroversielt emne. Bogen indledes med kapitlet "*Da kulturen blev politisk*", der argumenterer for, at der i Danmark aldrig har været tale om en enhedskultur, og at forskellige nationale kulturer udmærket har kunnet eksistere side om side:

"Mødet mellem danskere og etniske minoriteter fremstilles ofte af de politiske debattører som et kulturel sammenstød. Men i et historisk perspektiv står det således uforklaret hen, hvorfor den kulturelle rummelighed pludselig skulle reduceres betragteligt i forhold til de indvandrere, der kom til landet i 1980'erne og 1990'erne. Kulturelle faktorer har en vis betydning, men de kan næppe forklare, hvorfor striden om indvandrerpolitikken ikke fandtes i 1970'erne, men først blussede op cirka 20 år senere." (Thomsen 2006a; p. 13)

⁴⁵ Oplysningerne stammer fra den tekniske rapport, der er udformet som tillæg til bogudgivelsen (Thomsen 2006b).

Det er altså det skisma, at danskerne pludselig har fundet en modstand mod 'det fremmede', der ikke genfindes, når man går tilbage i tiden. Modvilje mod det fremmede siges dog at have eksisteret til alle tider. Den forandring, der er sket inden for de seneste år, handler om, at modviljen er blevet et politisk anliggende.

"Formålet med denne undersøgelse er at skildre danskernes syn på herboende etniske minoriteter og dermed belyse, hvorfor nogle grupper er stærkt kritiske overfor indvandringen, mens andre grupper er langt mere imødekommende over for de nye danskere." (Thomsen 2006a; p.16)

Formålet operationaliseres i syv spørgsmål, der fremgår nedenfor:

- 1. Hvorfor er højtuddannede mere positive over for etniske minoriteter end lavtuddannede?*
- 2. Hvorfor er de yngre danskere mere velvillige end de ældre?*
- 3. Øges danskernes velvilje, når de bringes i personlig kontakt med etniske minoriteter?*
- 4. Spiller indvandringens økonomiske omkostninger en vigtig rolle for danskernes syn på etniske minoriteter?*
- 5. Har striden mellem de velvillige og de modvillige danskere også sat sig spor i det partipolitiske system? Det vil sige, udgør indvandrerpolitikken en ny og stabil politisk skillelinje blandt de danske vælgere?*
- 6. Hvilke grupper forfægter racistiske holdninger?*
- 7. Hvilke grupper oplever politisk korrekthed i den offentlige debat – og er oplevelse af politisk korrekthed et fænomen, der er særligt udbredt blandt de meget indvandrerneegative og blandt personer på den politiske højrefløj?" (Thomsen 2006a; p.16)*

Undersøgelsen tager altså udgangspunkt i en opdeling i de danskere, der er positive over for etniske minoriteter og de danskere, der er negative over for etniske minoriteter.

Undersøgelsens formål omtaler udelukkende beskrivelse af de positive versus de negative og har som sådan ikke en operationel hensigt om at fremelske mere positive holdninger eller noget lignende, som set i de tidligere refererede undersøgelser. Dog indledes bogen med en historisk fremstilling og diskussion af indvandringen til Danmark, hvormed det påpeges, at der ikke kan peges på empirisk belæg for, at danskerne op gennem 1980'erne og 1990'erne i påfaldende grad begyndte at tilkende sig negative holdninger til herboende etniske minoriteter.

Følgende perspektiver på 1) vidensproduktion, 2) spørgeskemaundersøgelsen som metode og 3) etniske minoriteter som felt summerer undersøgelsens formål og bringes ind i den afsluttende diskussion af analyseresultaterne:

1. Der opereres med et relativt simpelt opstillet formål for undersøgelsen operationaliseret ved konkrete mål og sammenstillinger. På den måde ligner undersøgelsen holdningsundersøgelsen fra 1970'erne *"Holdningen til gæstearbejdere hos en gruppe danskere"* (Truelsen 1970).
2. Der forventes bestemte sammenhænge mellem holdninger og andre variable blandt andet med henvisning til tidligere undersøgelser på området.
3. De etniske minoriteters tilstedeværelse betragtes som selvfølge.

I det følgende afsnit præsenteres et kortfattet resumé af undersøgelsens resultater, der også betragtes som kontekst for analysen.

Undersøgelsens resultater

For at resumere fremstillingen af undersøgelsens resultater vender jeg mig til bogens afsluttende kapitel *"Velvilje – et spørgsmål om baggrund og holdninger"* (p. 225). Der indledes med henvisning til besvarelse af valgundersøgelsernes gentagede spørgsmål, der lyder "Indvandringen er en trussel mod vores nationale egenart?" Omkring 40 pct. har i hver undersøgelse erklæret sig enig i udsagnet i perioden 1987-2001. På den baggrund konstateres det, at der intet er at sige til, at indvandringspolitik er blevet et vigtigt debattema. Det konstateres videre, at...

"I de kommende år vil der være en stor politisk opgave forbundet med at overbevise modvillige grupper om, at indvandringen ikke udgør en større trussel mod det danske samfunds værdier og sociale stabilitet.

[...]

Særligt når det tages i betragtning, at det danske samfund vil forblive et multietnisk samfund, og at indvandringen vil fortsætte i et eller andet omfang." (Thomsen 2006a; p.226)

Der tales på den måde om etniske minoriteters tilstedeværelse og øgede tilstedeværelse som et vilkår, vi som danskere må acceptere frem for at bekæmpe. Vores samfund siges at skulle bevæge sig fra at være multietnisk til at blive multikulturelt.

Det undersøges, hvilke demografiske variable, der bedst forklarer variationer i velviljen over for etniske minoriteter. Også kontakt med etniske minoriteter og politisk tilhørsforhold inddrages som forklaring. Uddannelsens betydning for velvilje over for etniske minoriteter diskuteres teoretisk.

Der søges også forklaringer på et bredere samfundsmæssigt plan, der i stedet for at henvise til individuelle faktorer henviser til hændelser på makroplanet. Det diskuteres blandt andet, hvordan etniske minoriteters tilstedeværelse i det danske samfund er med til at bringe latente politiske modsætninger i spil. Også inden for økonomiske forklaringer og rationel teori søges forklaringspotentiale. Inden for denne gren findes imidlertid vanskeligt forklaringen på, hvorfor problemstillinger, der bunder i anderledes kulturelle og/eller religiøse betingelser, i så høj grad engagerer danskerne. Undersøgelsens resultat peger netop ikke i retning af økonomisk motivation og egeninteresse som forklaring på modvilje over for etniske minoriteter. På den anden side anbefales det at vende sig mod rationelle forklaringer, når det handler om at undersøge, hvordan man vil afhjælpe marginaliseringsproblemer blandt etniske minoriteter, fordi der her kan hentes viden om, hvorvidt etniske minoriteter betragtes som del af samfundsfællesskabet eller som udenforstående.

Der optræder følgende kommentar til at bruge spørgeskemametoden til at undersøge holdninger til etniske minoriteter:

”Anvendelsen af spørgeskemaundersøgelser, der fremskaffer dokumentation på individniveau er uundværlige. Men dokumentationsformen er også mangelfuld. [...] Borgernes holdninger er ikke kun et udslag af individuelle følelser og social baggrund.” (Thomsen 2006a; p. 239)

Det konstateres kort sagt, at spørgeskemametoden har begrænset forklaringskraft.

Politikken vedrørende etniske minoriteter sammenlignes med Europa-politikken, der også har været præget af polarisering og skepsis over for politikernes syn på sagen. På sidstnævnte område har det imidlertid været muligt at bringe befolkning og politikere bedre i takt.

Bogen afsluttes med en betragtning om, at velvilje er nødvendig for, at gruppen af etniske minoriteter kan finde sig til rette på arbejdsmarkedet og dermed medvirke til at yde en indsats i det samfund, de er del af. Et lignende synspunkt fandtes hos Körmendi (1986) i undersøgelsen ’Os og de andre’ fra 1980’erne. På den måde har bogen et budskab, der sætter sig ud over at være den neutrale spørgeskemaundersøgelses retorik. Men i modsætning til de tidligere omtalte undersøgelser omtales det her først som afslutning.

Aspekter i undersøgelsens resultater, der skal relateres til analyse af undersøgelsens spørgeskema spørgsmål for spørgsmål, er følgende perspektiver på 1) vidensproduktion, 2) spørgeskemaundersøgelsen som metode og 3) etniske minoriteter som felt:

1. Som vidensproduktion optræder undersøgelsen som argumentation for at gøre politikerne til ansvarlige for at fratage befolkningen bekymringer i forhold til etniske minoriteters tilstedeværelse.
2. Undersøgelsen fremkommer med forklaringer på holdningsdannelse, der rækker ud over undersøgelsens univers. Spørgeskemaundersøgelsens begrænsede forklaringskraft fremstår her i modsætning til i den tidligere omtalte undersøgelse fra 1990'erne (Gaasholt & Tøgeby 1995) forventet.
3. Etniske minoriteter som individer og gruppe tilskrives en sekundær rolle.

Analysen af selve spørgeskemaet følger herefter.

Analyse af spørgeskemaet

Undersøgelsen indledes med screeningsspørgsmålet *"Har du dansk statsborgerskab?"*, og svarer respondenter positivt, følger endnu et screeningsspørgsmål *"Er både din mor og far født i udlandet?"*. Med sidstnævnte spørgsmål frasorteres personer, der er efterkommere af indvandrere. Undersøgelsen tager på den måde højde for, at både indvandrere og efterkommere kan have erhvervet dansk statsborgerskab.

Der anvendes ikke overskrifter i skemaet, der indledes med et stort spørgsmålsbatteri, der omhandler både spørgsmål vedrørende politik og spørgsmål om flygtninge og indvandrere.

Som tidligere vil jeg indledningsvis illustrere nogle emnekodeordninger. Displayet, der viser emnekodeordningen af samtlige spørgsmål, følger herefter.

Spørgsmål 2 afdækker respondentens holdning til det offentlige udgiftsniveau:

<p>Spm. 2. PARTIERNE ER UENIGE OM, HVOR STOR DEN OFFENTLIGE SEKTOR BØR VÆRE. NOGLE PARTIER SIGER, AT VI SKAL SKÆRE NED PÅ DE OFFENTLIG UDGIFTER, ANDRE SIGER, AT DE OFFENTLIGE UDGIFTER BØR VÆRE STØRRE I FREMTIDEN. DU KAN SVARE FRA 1 TIL 5, HVOR 1 STÅR FOR, AT DER SKAL SKÆRES STÆRKT NED PÅ DE OFFENTLIGE UDGIFTER, 2 STÅR FOR, AT DER SKAL SKÆRES LIDT NED, 3 STÅR FOR, AT DE OFFENTLIGE UDGIFTER ER PASSENDE, SOM DE ER NU, 4 STÅR</p>	<p>1 (SKÆRE STÆRKT NED) 2 (SKÆRE LIDT NED) 3 (ER PASSENDE) 4 (DE MÅ STIGE LIDT) 5 (DE MÅ STIGE KRAFTIGT) 6 (VED IKKE)</p>
---	--

FOR, AT DE MÅ STIGE LIDT, OG 5 STÅR FOR, AT DE MÅ STIGE KRAFTIGT.	
---	--

Spørgsmålet er eksempel på et klassisk spørgsmål til respondentens syn på det offentlige udgiftsniveau. Det har som sådan intet at gøre med holdningen til indvandrere og flygtninge, men når det indgår i spørgeskemaet, er det, fordi der forventes at være en kobling hertil. Spørgsmål får emnekoden **syn på offentlige udgifter**.

Det følgende spørgsmål, jeg vil tage frem, handler om muslimske gruppers religionsudøvelse:

Spm. 20. MAN MÅ RESPEKTERE, AT NOGLE MUSLIMSKE GRUPPER TILLÆGGER RELIGIØSE LEVEREGLER STØRRE VÆGT END DE REGLER, DER LAVES AF VORES POLITIKERE	HELT ENIG DELVIS ENIG HVERKEN ENIG ELLER UENIG DELVIS UENIG HELT UENIG VED IKKE
--	--

Spørgsmålet afdækker, hvorvidt respondenterne kan acceptere, at nogle muslimer sætter politiske regler over politisk fastsatte regler. Mit første bud på en emnekodning var frisind med henvisning til, at spørgsmålets substans går på accept. Imidlertid betød fornyet overvejelse, at jeg valgte emnekoden **forhold mellem religion og politik**, for på den måde i højere grad at lægge vægt på spørgsmålet om dominansforhold.

Her vender jeg mig til et spørgsmål om forskellige nationaliteter som naboer:

Spm. 9. JEG NÆVNER NU FOLK FRA FORSKELLIGE LANDE, HVORFRA DER KOMMER INDVANDRERE TIL DANMARK. FOR HVER AF DEM VIL JEG BEDE DIG TAGE STILING TIL, HVORVIDT DU GERNE ELLER NØDIGT VIL LADE DISSE MENNESKER BOSÆTTE SIG I DANMARK. (ENGLÆNDERE, SOMALIÈRE, PALÆSTINENSERERE, ITALIENSERE, IRANERE, TYRKERE, PERSONER FRA DET TIDLIGERE JUGOSLAVIEN)	MEGET GERNE GERNE HVERKEN GERNE ELLER NØDIGT NØDIGT MEGET NØDIGT VED IKKE
--	--

Spørgsmålet søger ind til den klassificering af nationaliteter, vi foretager umiddelbart (Blum 1986). Gaasholt og Togeby har et lignende spørgsmål, der dog udelukkende går på minoritetsgrupper (alkoholikere, kriminelle m.fl.). Spørgsmålet tildeles emnekodningen **syn på forskellige nationaliteter**.

Det sidste spørgsmål, jeg vil medtage til illustration, er et spørgsmål om indvandreres modtagelse af offentlig bistand:

Spm. 27. MENER DU, AT INDVANDRERE FÅR FLERE ELLER FÆRRE PENGE UDBETALT FRA BISTANDSKONTORERNE END DANSKERE, HVIS DE I ØVRIGT HAR SAMME ANTAL BØRN?	FLERE DET SAMME FÆRRE VED IKKE
--	---

Spørgsmålet indhenter muligvis inspiration fra ”Os og de andre” (Körmendi 1986), som er analyseret ovenfor.⁴⁶ Interessen har imidlertid bevæget sig væk fra arbejdsmarkedet til økonomisk hjælp. Spørgsmålet får emnekoden **økonomisk lighed**, idet det undersøger, om respondenterne finder, at danskere og indvandrere behandles ens med hensyn til at modtage økonomisk hjælp. Af spørgsmålets formulering kan det imidlertid ikke udledes, hvad respondenterne mener, at svaret bør være.

Display 6.8-A: Undersøgelsens emner med henvisning til spørgsmålsnr. og dokumentation

Spørgsmålsnr.	Emne	Dokumentation
V007-V0008	Økonomisk lighed	For lidt i skat, indkomstforskelle
V0009	Statslig kontrol	Kontrol erhvervsliv
V0010	Forandring	Kulturelle/øko. Forandring
V0011-V0013-V0020-V0039	Politisk korrekthed	Ytre sig kritisk, fremmedfjendsk, positiv flygt./indvand., kritiske holdninger
V0012	Magt	Lille elite bestemmer
V0013- V0019-V0021	Tillid til styre	Tager borger alvorligt, træffer rigtigt beslut., stilling pol. Spørgsmål
V0015-V0016-V0040-V0041-V0045-V0057	Negative følger af indvandring	Indvandringen trussel, islam trussel, store sociale udgifter, øget vold/kriminalitet, økonomisk byrde, trussel nat. Egenart
V0017	Straf	Voldsforbrydelse/straf
V0022-V0042	Ytringsfrihed	Siger ærlige mening, åben og fri debat
V0023-V0024-V0044	Kulturel mangfoldighed	Danske samfund åbent, gensidig respekt, bevare sprog og kultur
V0025	Frisind	Homosek. samme rettighed

⁴⁶ SFI-omnibusundersøgelsen maj ’84, spm. 12: ”Er arbejdsløsheden blandt indvandrere efter deres mening større eller mindre end blandt danskerne, eller er det nogenlunde det samme?”

V0026	Syn på folkestyre	Flere folkeafstemninger
V0027-V0028-V0047-V0056	Raceforskelle	Mindre intelligente, afstand pga. hudfarve, flere og flere farvede, arbejdskolleger
V0029-V0030	Offentlige udgifter/støtte	Offentlig sektor, sociale udgifter
V0031	International orientering	Ulandsbistand
V0032-V0058-V0059-V0060-V0061	Kontakt	Tæt på bopæl, kontakt på arbejdsplads, børn i kontakt gennem skole, taler med flygtn/indvandrere, besøg flygtn/indvandrere
V0033-V0034-V0035-V0049-V0051-V0053	Rettigheder	Flygtninge rettigheder, indvandrere folkepension, indvandrere selvstændige, protes. mod myndighed, opholdstil., rettigheder, ghetto-dannelser
V0036	Krav til tildeling af statsborgerskab	Udlænd. Statsborgerskab
V0037-V0046-V0052	Religionsudøvelse	Forkynde religion, trussel mod demokratiet, forbud moskeer
V0038-V0043	Hjemsendelse	Fremmedarb. sendes hjem, arbejdsløsheden stiger
V0018-V0048-V0054	Kulturelle bånd	Nationale skikke, fasth. kønsrollemønstre, ikke gifte sig
V0050	Stop indvandring	Stoppe indvandringen
V0055	Forhold mellem religion og politik	Religiøse leveregler
V0062-V0063-V0064-V0065-V0066-V0067-V0068	Syn på forskellige nationaliteter	Englændere bosatte sig, somaliere bosatte sig, palæstinensere bosatte sig, italienere bosatte sig, iranere bosatte sig, tyrkere bosatte sig, jugoslaver bosatte sig
V0069-V0070-V0071-V0072	Persondata	Køn, fødselsår, postnummer, type by bor i
V0073-V0074-V0075-V0080	Job	Erhvervsmæssigt beskæft., erhverv, privat/off. ansat, ufrivillig arbejdsløs
V0076	Husstandsindkomst	Bruttoindkomst
V0077-V0081	Bolig	Antal personer i husstand, boligsituation
V0078-V0079	Uddannelse	Skoleuddannelse, erhvervsuddannelse
V0082	Politisk interesse	Stemme hvis valg i morgen
V0083-V0084-V0085-V0086	Viden	Pct. Indvandrere, arb.løshed indvandrere, størst gruppe indvandrere, indvandrere bistandshjælp

Emnekodningen viser en undersøgelse, der i lighed med den foregående undersøgelse 'I syv sind' tager meget bredt fat i forhold til at søge forklaring på holdningsdannelse. Emner som magt, politisk kor-

rekthed og raceforskelle fremstår som nye og latent kontroversielle. Det bemærkes, at mange emner kun dækker over få spørgsmål, hvorfor undersøgelsen fremstår meget bredtfaende, men knap så grundigt beskrivende. Af displayet nedenfor følger en kondensering af emner i fem kategorier.

Display 6.8-B: Undersøgelsens kategorier ved kondensering af emner inkl. dokumentation)

Dokumentation	Kode	Kategori
Køn, fødselsår, postnummer, type by bor i	Persondata	Personbeskrivelse
Erhvervmæssigt beskæft., erhverv, privat/off. ansat, ufrivillig arbejdsløs	Job	
Bruttoindkomst	Husstandsindkomst	
Antal personer i husstand, boligsituation	Bolig	
Skoleuddannelse, erhvervsuddannelse	Uddannelse	
For lidt i skat, indkomstforskelle	Økonomisk lighed	
Kontrol erhvervsliv	Statslig kontrol	
Kulturelle/øko. forandring	Forandring	
Offentlig sektor, sociale udgifter	Offentlige udgifter/støtte	
Voldsforbrydelse/straf	Straf	
Lille elite bestemmer	Magt	
Tager borger alvorligt, træffer rigtigt beslut., stilling pol. spørgsmål	Tillid til styre	
Flere folkeafstemninger	Syn på folkestyre	
Ytre sig kritisk, fremmedfjendsk, positiv flygt./indvand., kritiske holdninger	Politisk korrekthed	
Siger ærlige mening, åben og fri debat	Ytringsfrihed	
Danske samfund åbent, gensidig respekt, bevare sprog og kultur	Kulturel mangfoldighed	
Homosek. samme rettighed	Frisind	
Stemme hvis valg i morgen	Politisk interesse	

Indvandringen trussel, islam trussel, store sociale udgifter, øget vold/kriminalitet, økonomisk byrde, trussel nat. Egenart	Negative følger af indvandring	National lukkethed
Mindre intelligente, afstand pga. hudfarve, flere og flere farvede, arbejds-kollegaer	Raceforskelle	
Englændere bosatte sig, somaliere bosatte sig, palæstinensere bosat sig, italienerne bosatte sig, iranere bosatte sig, tyrkere bosatte sig, jugoslavere bosatte sig	Syn på forskellige nationaliteter	
Udlænd. statsborgerskab	Krav til tildeling af statsborgerskab	
Fremmedarb. sendes hjem, arbejdsløsheden stiger	Hjemsendelse	
Stoppe indvandringen	Stop indvandring	
Ulandsbistand	International orientering	International orientering
Tæt på bopæl, kontakt på arbejdsplads, børn i kontakt gennem skole, taler med flygtning/indvandrere, besøg flygtning/indvandrere	Kontakt	Viden og kontakt
Pct. indvandrere, arb.løshed indvandrere, størst gruppe indvandrere, indvandrere bistandshjælp	Viden	
Flygtninge rettigheder, indvandrere folkepension, indvandrere selvstændige, protes. mod myndighed, opholdstil., rettigheder, ghetto-dannelser	Rettigheder	Accept af forskellighed
Forkynde religion, trussel mod demokratiet, forbud moskeer	Religionsudøvelse	
Nationale skikke, fasth. kønsrollemønster, ikke gifte sig	Kulturelle bånd	
Religiøse leveregler	Forhold mellem religion og politik	

Emnekoderne kondenseres til kategorierne: 'Personbeskrivelse', 'National lukkethed', 'International orientering', 'Viden og kontakt' og 'Accept af forskellighed'. Med 'Personbeskrivelse' som den dominerende. Styrkeforholdet i mellem de øvrige kategorier kan aflæses af displayet nedenfor.

Display 6.8-C: Styrken af kategorierne baseret på antal emner og spørgsmål

Kategori	Antal emner	Antal spørgsmål
Personbeskrivelse	18 emner	35 spm.
National lukkethed	6 emner	21 spm.
Accept af forskellighed	5 emner	14 spm.
International orientering	1 emne	1 spm.

Den dominerende kategori er 'Personbeskrivelsen' (18 emner/35 spm.), der foretager en omfattende beskrivelse af respondenterne i form af demografisk profil, syn på styringen af samfundet og individuelt

værdisæt. På den måde søges holdningsdannelse forklaret ved mange forskellige personlige karakteristika. Traditionen fra Gaasholts og Tøgebys (1995) er tydeligt. Sammenlignet med denne tidligere undersøgelse udvides den personlige profil til også at omfatte respondentens værdisæt.

De øvrige kategorier er små målt i antal emner og spørgsmål. Størst blandt dem er kategorien 'National lukkethed' (6 emner/21 spm.), der indhenter respondentens forbehold i forhold til Danmarks modtagelse af indvandrere og flygtninge samt etniske minoriteters tilstedeværelse i det hele taget. Når denne kategori er så relativt stor, kan det forklares med undersøgelsens interesse for indsigt i negativ holdningsdannelse. Målt i størrelse følger herefter kategorien 'Accept af forskellighed' (4 emner/13 spm.), der kan siges at omhandle en slags modpol til den nationale lukkethed, idet kategorien afdækker, hvorvidt respondenterne forholder sig åbent og accepterende i forhold til nye strømninger som tilstedeværelsen af etniske minoriteter bringer med sig.

Undersøgelsens næstmindste kategori er 'Viden og kontakt' (4 emner/5 spm.). Heraf fremgår klart, at kendskabet til etniske minoriteter enten via personlig kontakt eller viden fra medier anses for mindre relevant for forklaring af holdningsdannelse. Mindst er kategorien 'International orientering'.

Af kategoriseringen fremgår traditionen fra Gaasholt og Tøgebys undersøgelse fra 1993, som nævnt. Det fremhæves da også i bogens forord, at der dels gentages spørgsmål fra den tidligere undersøgelse, dels at Lise Tøgeby har kommenteret både spørgeskema og bogens tekst. Sammenlignes de to undersøgelser i forhold til antal variable, er forskelligheden fremtrædende, hvor der er 341 variable i Gaasholts og Tøgebys (1995), er der kun 86 variable her. Ligheden bliver til gengæld slående, hvor man ser på antallet af emner, idet der hos Gaasholt og Tøgeby (1995) er 36 emner, er der omtrent lige så mange her, nemlig 30. Man kan sige, hvor Gaasholt og Tøgeby (1995) dækker meget detaljeret, dækker undersøgelsen her tilsvarende bredde på bekostning af detaljeringsgraden. Undersøgelsesnes kategoriniveau er også lignende. Forskellige træk mellem de to undersøgelser ser jeg på emneniveauet, hvor undersøgelsen tilføjer emner om værdisæt og politisk korrekthed, et mere markant syn på etniske minoriteters tilstedeværelse i form af muligheder for at sende dem ud af landet og religionsproblematikken ved direkte at tale om muslimer. På den måde afspejler og medskaber undersøgelsen forhold vedrørende etniske minoriteters tilstedeværelse i det danske samfund i begyndelsen af 2000 (se kapitel 4), men også den verserende politiske debat om værdikamp, politiske korrekthed og friheden til religionsudøvelse.

Sammenfatning – ”Konflikten om de nye danskere”, 2002/2006

Svarene på undersøgelsens problemstilling opstillet i form af syv spørgsmål søges inden for et begrænset univers af spørgsmål, der imidlertid spænder vidt målt i mængden af emnekoder. I modsætning til de

tidligere omtalte undersøgelser anlægges en præmis om, at der i befolkningen eksisterer en udbredt modvilje mod etniske minoriteter, hvad der kunne forklare det begrænsede spørgeapparat med, at undersøgelsen på forhånd kender sit felt. På lignende vis fremstilles en forventning om bestemte sammenhænge mellem holdning og andre variable. På den måde afspejles det i undersøgelsens formål, at der er tale om en undersøgelse med et sikkert fundament ved at kende til resultater af tidligere undersøgelser. I den forbindelse kunne man spørge, om der lades plads til, at de forventede sammenhænge faktisk *ikke* kan eftervises (et spørgsmål, der ligger uden for afhandlingens univers). I stedet er det tydeligt, at undersøgelsen som udgangspunkt definerer den virkelighed, den vil afdække.

Der peges i teksten på spørgeskemaundersøgelsens manglende evne til indsigt i forhold på makro-niveau (se kapitel 5 og Goul Andersen 2002) og dermed manglende forklaringskraft. I endnu videre omfang, end det er set i de tidligere kommenterede undersøgelser, søges der uden for undersøgelsens univers for forklaringer, hvilet ikke synes i tråd med spørgeskemaundersøgelsens ideal om at levere dokumenterede sammenhæng (se kapitel 3).

Undersøgelsen har til fælles med de tidligere omtalte undersøgelser at have et klart værdiladet budskab om at bedre holdningsdannelsen over for etniske minoriteter. Men i modsætning til de tidligere undersøgelser lægges der her i høj grad vægt på, at de etniske minoriteter selvfølgelig plads i det danske samfund, så også ud fra en helt pragmatisk betragtning må vi som samfund søge at få det bedste ud af en situation, som vi ikke kan lave om. Danmarks indtræden i et globalt samfund fremlægges her som uomgængeligt (se kapitel 4).

Vendes der tilbage til analysen af undersøgelsens formål, var det primært at søge forklaringer på, hvorfor en del danskere er overvejende positive over for etniske minoriteter, mens en anden del er overvejende negative. Undersøgelsen kommer med en del af forklaringen inden for det univers, den selv med spørgeskemaet havde stillet op. Men i fremstillingen af undersøgelsens resultater skabes forståelsen af positive og negative holdninger ikke fuldt ud inden for undersøgelsesuniverset. I stedet vender teksten sig imod forklaringsmodeller hentet inden for politologien og sociologien. På *common sense*-planet er der tale om en undersøgelse, der som analyse vil give forklaring på holdningsdannelse. Som for den forrige undersøgelse er det et større teoriapparat, der inddrages og undersøges for forklaringspotentiale. Heller ikke her er der en direkte kommentering af en samfundsmæssig kontekst, der alene er til stede i form af en konstatering af danskernes i høj grad negative holdningsdannelse i forhold til etniske minoriteter.

Det koncept, jeg vil anvende på undersøgelsen, er *Samfundsanalysen*, idet der ikke som i den tidligere omtalte undersøgelse opstilles et mål om helbredelse i kraft af overvejende positiv holdningsdannelse. Her er laboratoriumopsætningen en smule anderledes, en smule mindre, og der levnes færre mu-

ligheder for, at uforventede sammenhænge kan dukke op. Til gengæld placeres opsætningen i et univers, hvor en lang række forhold kan spille ind på analysens forløb, dog uden at disse kan kontrolleres. På den måde flyttes undersøgelsesformen fra at omgive sig med empiri og dokumenterede påstande til at måtte omgive sig med spekulationer og præsentationer af ikke målbare forhold. Spørgeskemaundersøgelsen som den eneste og tilstrækkelige målemetode opgives.

Endelig forklarer konceptet *Samfundsanalysen* sig på fortolkningsplanet som relativt løsrevet fra en samfundsmæssig kontekst, der i stedet inddrages som forklaringsfaktorer – her primært medierne – for den analytiske indsigt, der fremdrages. Det er oplagt meget lig den forrige undersøgelse, hvor der også her inddrages forklaringer, der placerer sig uden for den egentlige undersøgelse.

Afrundende om holdningsundersøgelserne kan siges, at også blandt dem kan peges på forskelle og ligheder, når undersøgelserne analyseres som vidensproduktion, metode og deres italesættelse af etniske minoriteter. Displayet nedenfor sammenstiller de anvendte kategorier.

Display 6.9: Sammenstilling af kategorier for undersøgelsen henvendt til danskere

1970'erne	1980'erne	1990'erne	2000'erne
Karakteristik af fremmedarbejderen	National marginalisering	Personbeskrivelse og orientering	Personbeskrivelse
Adskillelse mellem fremmedarbejdere og danskere	Velfærdsstatens goder & omkostninger	Debat om indvandrere og flygtninge	National lukkethed
Personbeskrivelse	Viden og generelle holdninger	National åbenhed	Accept af forskellighed
Samspil mellem fremmedarbejdere og danskere	Det globale samfund	National lukkethed	International orientering
Fremmedarbejdernes indflydelse på det danske samfund	Arbejdsmarked	Viden og kontakt	
Koncept: <i>Konsultationen</i>	Koncept: <i>Projektet</i>	Koncept: <i>Samfundsdiagnosen</i>	Koncept: <i>Samfundsanalysen</i>

Ligheden mellem undersøgelsen fra 1980'erne, 1990'erne og 2000'erne fremgår af displayet, tydeligst gælder det for de to seneste undersøgelser. Kategorierne viser bevægelsen fra mikro-perspektivet i den tidligste undersøgelse hen i mod nationale og internationale dimensioner i de senere undersøgelser.

Koncepterne, der blev anvendt for de fire undersøgelser var *Konsultationen*, *Projektet*, *Samfundsdiagnosen* og *Samfundsanalysen*.

I den følgende afsnit sammenfattes undersøgelserne i en bredere sammenligning på tværs af genre og tid.

Sammenfatning

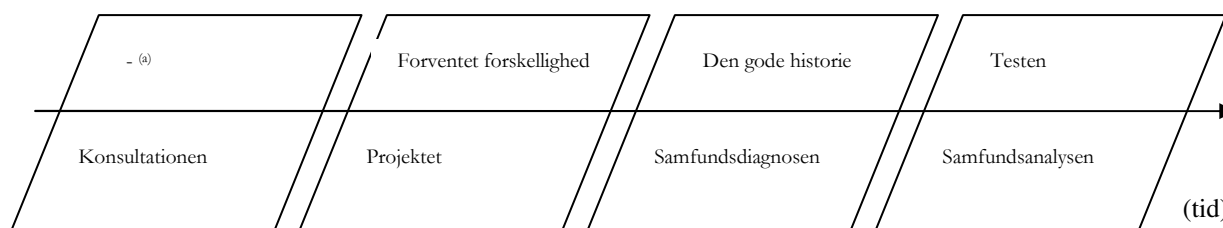
Som indledning vil jeg dog komme med enkelte reflektoriske bemærkninger. Min analyse introducerede jeg i kapitel 2 som interrailrejsen, hvor jeg skulle besøge i forvejen definerede destinationer i form af udvalgte spørgeskemaundersøgelser. Jeg skal her overveje den valgte rejseform og dens destinationer. Jeg vil formode, at jeg kunne have givet min analyse større stringens ved i stedet for at henholde mig til spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter med alment beskrivende formål at havde valgt undersøgelser med et mere ensartet defineret formål som eksempelvis uddannelsesvalg eller erhvervsvalg. På den måde ville jeg have pålagt materialet en større ensartethed, der kunne danne baggrund for en afdækning systematisk forskellighed. I rejseterminologien ville det sige, at jeg havde valgt alene at besøge storbyer og rejst uden om seværdigheder i form af for eksempel badestrande eller bjerge.

Der kunne desuden argumenteres for, at de storbyer jeg har søgt at sammenligne har været forskelligartede. Her tænker jeg på, at skellet mellem undersøgelser henvendt til etniske minoriteter og undersøgelser henvendt til danskere (holdningsundersøgelser) er så stort, at de ikke bør behandles under et, som det her er gjort.

For mine resultater har det den følge, at det forskelligartede empiriske materiale har gjort det vanskeligere at fremstille resultater fri af partikulære aspekter som følge af materialets beskaffenhed. Indvendingerne til trods finder jeg min metodiske tilgang velvalgt i forhold til at søge indsigt i spørgeskemaundersøgelsen som konstruktionsarbejde. Jeg vil derfor kunne afrunde afhandlingen med anvisning af nogle forslag til, hvordan mine resultater kan gøres gældende i forhold til forskningspraksis i forbindelse med spørgeskemaundersøgelser.

Analysen af spørgeskemaerne i en kontekst bestående af formålsbeskrivelse og resultatfremstilling viste en undersøgelsesportefølje med væsentlige forskelle, men også med visse ligheder. Der blev anvendt følgende koncepter for undersøgelserne:

Figur 6.3: Tidslinje med placering af koncepter for de udvalgte undersøgelser

^a Der er ikke fundet en undersøgelse for perioden.

På det deskriptive plan afspejler koncepterne, hvordan de forskellige spørgeskemaundersøgelser producerer forskellige former for viden om de etniske minoriteters tilstedeværelse i Danmark. På det plan, der hos Kvale (1994) kaldes *common sense*-planet, kan billederne sættes i en samfundsmæssig kontekst, der giver indsigt i, hvordan koncepterne relaterer sig til forhold, der tildeles samfundsmæssig opmærksomhed og interesse. På det tredje analytiske plan, fortolkningsplanet (Kvale 1994), kan undersøgelsesnes koncept placeres i en metodologisk kontekst og her pege på implikationer for spørgeskemaundersøgelsen som videnskonsstruktion. Jeg vil i afhandlingens konklusion vende tilbage til begge aspekter og her forholde mig konkret til analyseresultaterne og diskutere de udvalgte undersøgelser i forhold til hinanden.

For at syntetisere min analyse af de enkelte spørgeskemaundersøgelser valgte jeg forskellige koncepter, der karakteriserer form og indhold under et. For den tidligste undersøgelse fra 1970 var det *Konsultationen*, der skulle evaluere, hvordan det stod til med samarbejdet mellem danskeren og hans kollega fremmedarbejderen i den konkrete samarbejdssituation. Konsultationen producerer viden om fremmedarbejderen i relation til en position, der forventes at have begrænset samfundsmæssig betydning. Det handler om, hvordan man i det daglige får arbejdspladsen med både danskere og fremmedarbejdere til at fungere bedst muligt. I det perspektiv rummes meget begrænset interesse for at placere fremmedarbejderne i et bredere samfundsperspektiv.

For undersøgelsen fra 1980'erne var det ene koncept *Projektet*, der for succesfuld integration af etniske minoriteter beroede på offentlige tiltag. Det andet koncept i tidsperioden var *Forventet forskellighed*, der slutter op med en lignende forståelse. For *Projektet* og *Forventet forskellighed* er det samfundsplanet, der er undersøgelsens fokus, og det gøres til velfærdsstatens projekt og ansvar at få indvandrere og flygtninge integreret i samfundet. Holdningsundersøgelsen vil over for både indvandrere og flygtninge og danskerne forsikre om, at holdningerne hos danskerne ikke er så negative, at det i sig selv stiller sig hindrende i vejen for integrationen. Uddannelse og tilvænnning til indvandrere og flygtninge angives som

vejen til mere positive holdninger. Over for det vil undersøgelsen henvendt til unge indvandrere gennem en beskrivelse af de unges levkår vække anerkendelse af samfundets ansvar på området hos danskerne.

For undersøgelserne fra 1990'erne var koncepterne *Samfundsdiagnosen*, som søgte mellem teoretiske forklaringsmodeller for holdningsdannelse, der vanskeligt lod sig forklare inden for spørgeskemaundersøgelsens univers og *Den gode historie*, der søgte at fremstille, at der foregår en løbende lighedsskabelse mellem danskere og indvandrere. Hvor *Samfundsdiagnosen* fremstår som den undersøgende og vurderende og hermed tildeler de etniske minoriteters en uafklaret position, søger *Den gode historie* at positionere gruppen som tæt på integrerede og dermed på sin vis som gruppe forsvundet i en samfundsmæssig kontekst.

Sammenlignet hermed optræder et skift i forhold til 2000'ernes undersøgelse med etniske minoriteter som målgruppe, idet konceptet her er *Testen*, der pålægger de etniske minoriteter et væsentligt ansvar for egen integration med et fokus på værdier og holdninger. Heri tilnærmer undersøgelsen henvendt til etniske minoriteter sig til holdningsundersøgelser henvendt til danskerne ved sit fokus på værdier og holdninger frem for levkårsbeskrivelse. I periodens holdningsundersøgelse tages tråden op fra 1990'erne og konceptet, der anvendes, er samfundsanalysen, der meget tilsvarende søger sine forklaringer på holdningsdannelse i mere generelle forklaringsmodeller og i øvrigt uden for undersøgelsens univers. I begge undersøgelser gøres etniske minoriteter til en samfundsproblematik på linie med andre, og man må hæfte sig ved undersøgelsesernes bevægelse uden for undersøgelsesuniverset for forklaringer af holdningsdannelse. Holdningsdannelse i forhold til etniske minoriteter ses langt fra som resultater af individuelle forhold, som for eksempel hvordan den enkelte møder etniske minoriteter i hverdagen. I stedet gives fokus til det medierede indtryk af etniske minoriteter og danskernes holdninger. Undersøgelserne gør det på sin vis ligegyldigt, hvordan det faktiske forhold er mellem danskere og repræsentanter for etniske minoriteter, idet det er etniske minoriteter som aggregeret medieret identitet, der bliver holdningsundersøgelsens fikspunkt.

I det følgende kapitel, afhandlingens konklusion, vil jeg elaborere yderligere på analysens resultater i form af diskussion af spørgeskemaundersøgelsen som vidensproduktion i forhold til de erkendelsesdimensioner, der lægges frem. På den baggrund vil jeg stille forslag til, hvordan anskuelser af den art kan indgå i formuleringen af spørgeskemaer og her medvirke til videnskabeliggørelse af spørgsmålskonstruktion.

7. Konklusion

Afhandlingens konklusion sammenfatter kapitlerne 2-6 til besvarelse af den problemformulering, der blev opstillet i kapitel 1. Afhandlingens problemformuleringen tog afsæt i Foucaults (1999) syn på frembringelse af viden som på engang spejling og projektion af et diskursivt forankret syn på et genstandsfelt. Den lød:

Hvordan har spørgeskemaundersøgelsen i gennem tiden været med til at skabe viden om etniske minoriteter i det danske samfund, og hvordan kan den indsigt være relevant for udvikling af spørgeskemaundersøgelsen som metode?

Afhandlingen har med udgangspunkt i formuleringen diskuteret spørgeskemaundersøgelsen til produktion af viden om etniske minoriteter i det danske samfund. Diskussionens præmis var, at vi i almindelighed anskuer spørgeskemaundersøgelsen som neutral og objektiv virkelighedsbeskrivelse. Afhandlingen argumenterede for det synspunkt, at spørgeskemaundersøgelsen ukritisk overtager den anskuelse ved at undlade at forholde sig til forudsætninger og forståelser, der former tanker og tale (Rabinow & Rose 2003) også i forbindelse med udformning og afrapportering af spørgeskemaundersøgelser.

Potter udtrykker det sådan:

"[C]onstructionist social science would benefit from taking seriously the issue of construction. Rather than treat the construction as a taken-for-granted start point, it should consider construction and deconstruction as a central and researchable feature of human affairs." (Potter 1996; p. 206)

Afhandlingen tilkender sig Potters anbefaling og undersøger, hvordan konkrete spørgeskemaundersøgelser har medvirket til konstruktion af viden om etniske minoriteter som værktøj for forskning og offentlig administration. Når jeg vælger at problematisere spørgeskemaundersøgelsen, er det som medvirkende til en social konstruktion i kraft af vidensproduktion inden for det sociale felt, der hedder etniske minoriteter i det danske samfund. Konkret studeres spørgeskemaundersøgelsen som konstruktionsarbejde ved hjælp af analyse af udvalgte spørgeskemaundersøgelser.

Besvarelsen af problemformuleringen foregår i konklusionens tre afsnit. Første afsnit sammenfatter afhandlingens resultater i forhold til de tre vinkler i afhandlingens gennemgående undersøgelsesfigur – vidensproduktion, spørgeskemaundersøgelsen som metode og etniske minoriteter som felt. An-

det afsnit præsenterer en fortolkning af koncepterne, der blev givet til de udvalgte spørgeskemaundersøgelser, i henhold til en underliggende ontologisk og en epistemologisk dimensionering. Fortolkningen fremstilles i form af et metadisply og to mindre syntetiserende display. Konklusionens tredje og sidste afsnit opstiller på den baggrund implikationer for den praktiske anvendelse af spørgeskemaet som undersøgelsesmetode til vidensproduktion. Hensigten hermed vil være at præsentere, hvordan undersøgelsens samspil med en samfundsmæssig og videnskabsmetodologisk kontekst kan få synlighed i undersøgelsens tilrettelæggelse.

Vinklerne viden, metode og felt

I indledningen blev en gennemgående undersøgelsesfigur for afhandlingen opstillet som en trekantsmodel, der anlægger vinklerne vidensproduktion, spørgeskemaundersøgelsen som metode og etniske minoriteter som felt på afhandlingens problemformulering (se figur 2.1). Hensigten med undersøgelsesfiguren var at undersøge, hvordan vinklerne vidensproduktion, spørgeskemaundersøgelsen som metode og etniske minoriteter som felt interagerer i forhold til at beskrive etniske minoriteter som samfundsgruppe. Vinklerne fremstår på den måde som undersøgelsesoptikker, der skaber indsigt inden for hver vinkel. Afsnittet her vil foretage en syntese af afhandlingen inden for hver enkelt af vinklerne på tværs af kapitlerne 3-6.

Viden

Undersøgere, der anvender spørgeskemaundersøgelsen til produktion af viden om etniske minoriteter, tilslutter sig perspektivet på spørgeskemaundersøgelsen som *black box*. Det er min tolkning, at det skyldes, at udformning af spørgeskemaet i praksis ikke ansues som del af en videnskabelig proces. Hermed kommer spørgeskemaundersøgelser som proces til at bestå af to adskilte dele, hvor dataindsamlingen ikke er koblet til den del, der følger i form af analyse og afrapportering. Selve konstruktionen af spørgeskemaet tildeles som følge heraf begrænset overvejelser med ensidigt fokus på, om det enkelte spørgsmål fungerer godt og placerer sig for mig at se uden for et videnskabeligt perspektiv.

Når det kan retfærdiggøres at betragte spørgeskemaundersøgelsen som sort boks, kan det forklares med, at undersøgerne, der anvender spørgeskemaundersøgelsen i deres forskning tilkender sig metodens idealer om objektivitet og neutralitet og som sådan ikke finder motivation for belysning af metoden. Undersøgerne er imidlertid opmærksomme på en række aspekter, der taler i mod, at de meto-

diske idealer er opfyldt i den konkrete undersøgelsesproces, men forholder sig ikke til, hvordan det påvirker den vidensproduktion, der foretages lige som, de heller ikke forholder sig til deres egen indsats som konstruktører af viden.

Afhandlingen anlagde den præmis, at viden produceret ved hjælp af spørgeskemaundersøgelser på en gang fremstår som spejl og projektion af en samfundsmæssig kontekst. Analysen af syv udvalgte spørgeskemaundersøgelser fra perioden 1970-2006 understøtter præmissen på den måde, at undersøgelser, der til fælles har, at de producerer en beskrivelse af etniske minoriteter, fremstår forskellige til forskellige perioder. Forskelligheden blev analytisk manifesteret ved, at der hæftes forskellige koncepter på undersøgelserne som udtryk for hver deres specifikke form for vidensproduktion om etniske minoriteter.

For undersøgelserne, der i højere grad søger at integrere og forholde sig til en samfundsmæssig kontekst, kan forventes større bevågenhed, fordi de netop fremstår som eksponenter for viden, der anses for sand og vigtig i tiden (Foucault 1994). I modsætning hertil fremstod undersøgelser med klare teoretisk fundering i højere grad selvstyrende ved at lade undersøgelsesprocessen, herunder konstruktion af spørgeskemaet, være styret af inspiration fra tidligere undersøgelser og teori. Det kendetegnede specielt holdningsundersøgelserne blandt de udvalgte undersøgelser. Disse undersøgelser kan derfor siges at placere sig nærmere et videnskabeligt, metodisk ideal for spørgeskemaundersøgelsen, som fremstillet i kapitel 3, men vil have vanskeligere ved at få en tilsvarende samfundsmæssig indflydelse, fordi de ikke i samme grad fremstår som eksponenter for samtidige diskurser

Metode

Med kapitel 3: 'Spørgeskemaet som metode' blev spørgeskemaundersøgelsen fremstillet som en udviklingshistorie med træk, der kan genfindes i dag. Når spørgeskemaundersøgelsen medvirker særligt effektivt til vidensproduktion er det, fordi den er i stand til at underlægge 'det sociale' tallenes magt (Cline Cohen 1982) ved at tilføre en gennemsigtighed, der muliggør indsigt i sociale sammenhænge, der ellers ville være skjult. Det sker, fordi tallene skaber en ensartethed, der gør statistisk analyse mulig og skaber sammenlignelighed, der kan medvirke til beskrivelse og indsigt.

Den type spørgeskemaundersøgelser, som afhandlingen her baserer sig på, kan betegnes som enkeltstående tværsnitsundersøgelser. Som undersøgelser, der følger hinanden overser den nyere undersøgelse i høj grad den foregående undersøgelses resultater. Det viser sig i min analyse ved, at forskellige koncepter kan hæftes på hver undersøgelse. Jeg finder en forklaring to steder. For det første medfører

opfattelsen af spørgeskemaundersøgelsen som neutralt måleinstrument, at tilskyndelsen til at forholde sig til anden information blandt andet i form af tidligere spørgeskemaundersøgelser er lille. For det andet betyder en forandret samfundskontekst manifesteret ved skift i diskurser om mødet mellem etniske minoriteter og danskere, at undersøgelserne må placere sig i forhold til forskellige italesættelser af etniske minoriteter, der er fremherskende på forskellige tidspunkter.

Anskues spørgeskemaundersøgelsen som metode til videnskonsstruktion kan den traditionsbundne kontrakt til idealer om standardisering og neutralitet diskuteres. Ikke sådan at forstå at idealerne er opgivet, men forstået sådan, at betydningen af en samfundsmæssig positionering ikke bør overses i tilgift hertil, idet den i høj grad er medvirkende til at placere spørgeskemaundersøgelsen som velfærdstatens værktøj i kraft af sin evne til at søge gyldighed og legitimitet.

Rose fremstiller, hvordan spørgeskemaundersøgelsen foretager en kobling mellem befolkningens værdier og holdninger og offentlig beslutningstagen:

“Social surveys and market research try to transform the lives and views of individuals into numerical scales and percentages. Numbers here promise to align the exercise of ‘public’ authority with the values and beliefs of ‘private’ citizens.” (Rose 1999; p. 197)

Hermed bliver resultater af spørgeskemaundersøgelser netop en integreret del af den moderne stats magtbase, fordi de talbaserede opgørelser er en måde at reducere kompleksitet på. Den kompleksitetsreduktion, der foretages, siger Hacking (1991), kan imidlertid hverken være ideologisk eller teoretisk uskyldig. Jeg finder dog ikke på baggrund af i min analyse belæg for at pege på ideologiske eller teoretiske hensigter i forhold til spørgeskemaundersøgelsen.

Etniske minoriteter

Som det var hævdet i afhandlingens indledning, så er etniske minoriteter en befolkningsgruppe, hvis samfundsmæssige position i høj grad fremstår påvirkelig af de forestillinger, der produceres (Neces 1994) blandt andet ved hjælp af spørgeskemaundersøgelser. En pointe, der understreges yderligere af en begrænset daglig kontakt mellem etniske danskere og minoriteterne (Gaasholt & Togeby 1995).

Min analyse viser, at spørgeskemaundersøgelserne over tid foretager forskellige italesættelser af etniske minoriteter, hvilket netop peger på spørgeskemaundersøgelsen som del af den samfundsmæssige kontekst, den på samme tid søger at ignorere med henvisning til idealer om neutralitet og uden-

forståenhet. Afhængigt af en undersøgelses samfundsmæssige gennemslagskraft kan undersøgelsens italesættelse forventes at få følger i kraft af eksempelvis politiske initiativer, der motiveres af det syn på etniske minoriteter, som undersøgelsen gør gældende.

Enkelte af de analyserede undersøgelser rækker ud over spørgeskemaundersøgelsens univers til indflydelse fra medier og politikere i deres søgen efter forklaring på holdningsdannelse vedrørende etniske minoriteter blandt danskere. Manøvren har den konsekvens, at de pågældende undersøgelser i høj grad bliver til afdækning af danskernes forhold til etniske minoriteter som medieret identitet snarere end som medborgere. Oplagt kan holdninger til en medieret identitet få konkrete følger i form af handlingsinitiativer lige så vel som holdninger til en identitet baseret på faktisk kendskab.

I det følgende afsnit vil jeg give en samlende fremstilling af analysen foretaget i kapitel 6 i form af et metadisplay suppleret af to mindre display. De tre display præsenteres som syntese af analysens resultater med henblik på at påpege bagvedliggende erkendelsesdimensioner.

Erkendelsesdimensioner i analysens resultater

Med nedenstående fremstilling tegnes et metadisplay af de koncepter, der var resultater af min analyse af spørgeskemaundersøgelser foretaget i perioden 1970 til 2006. Jeg har valgt at lade displayets dimensioner være de tre vinkler i den gennemgående undersøgelsesfigur, der har været anlagt på afhandlingens problemstilling – vidensproduktion, spørgeskemaundersøgelsen som metode og etniske minoriteter som felt.

Metadisplayet afspejler to dimensioner af erkendelse, idet 'vidensproduktion' ses som den ontologiske dimension – *hvad, der erkendes* – mens 'spørgeskemaundersøgelsen som metode' ses som den epistemologiske dimension – *hvordan, der erkendes*. Dimensionen 'etniske minoriteter som felt' kan anses som syntesen af de to erkendelsesdimensioner i form af den sociale konstruktion af etniske minoriteter som befolkningsgruppe.

Display 7.1: Erkendelsesdimensioner i den sociale konstruktion af etniske minoriteter som befolkningsgruppe

	Konsultationen	Projektet	Forventet forskellighed	Samfundsdiagnosen	Den gode historie	Samfundsanalysen	Testen
Vidensproduktion	Situationsbetinget indsigt	Placering af barrierer blandt danskere	Erkendelse af samfundets ansvar for integration	Eftervisning af vægelsind	Ensartetheden er på vej	Belysning af holdningsdannelse med fokus på negative holdninger	Identifikation af barrierer for tilpasning blandt de etniske minoriteter
Spørgeskemaundersøgelsen som metode	Evaluerings af interaktion	Indsigt i det nye felt holdningsdannelse om etniske minoriteter	Afdækning af modtagelsen af velfærdsstatens tilbud	Forklaringskraft i almenlydige forklaringsmodeller	Opstilling af en ramme for fællesskab	Forklaringskraft i almenlydige forklaringsmodeller	Test af graden af forskellighed
Etniske minoriteter som felt	Arbejdskolleger	Samfundsproblem	Unik samfundsudfordring	Samfundsudfordring som andre	Samfundsborgere som alle andre	Element i globaliseringsprocessen	Danskere på prøve

Den ontologiske dimension, afspejles i metadisplayet ved en bevægelse i vidensproduktionen fra et individ-/mikroniveau med koncepterne *Konsultationen* (Situationsbetinget indsigt) og *Projektet* (Placering af barrierer blandt danskere) til et kollektiv-/makroniveau med *Forventet forskellighed* (Erkendelse af samfundets ansvar for integration), *Samfundsdiagnosen* (Eftervisning af vægelsind), *Den gode historie* (Opstilling af en ramme for fællesskab) og *Samfundsanalysen* (Belysning af holdningsdannelse med fokus på negative holdninger). Udviklingen afsluttes med konceptet *Testen* (Identifikation af barrierer for tilpasning blandt de etniske minoriteter), der viser en tilbagevende til et mikroniveau. Imidlertid fremstår mikroniveauet nu forskelligt fra det tidligere, idet etniske minoriteter som målgruppe i højere grad end tidligere her tildeles en selvstændig en rolle som aktører.

Sammenfattende kan siges, at den ontologiske erkendelse, der findes i indlejret i vidensproduktionen, bevæger sig mellem et mikro- og makroniveau med implikationer for, om de beslutninger eller handlingsinitiativer den pågældende undersøgelse kan tænkes at give anledning til.

Den epistemologiske dimension tilbyder en understøttelse af den bevægelse mellem mikro- og makroniveau, der er beskrevet ovenfor. Men en anden bevægelse kommer tillige til syne i forhold til hvordan undersøgelsen håndterer genstandsfeltet. Fælles for undersøgelserne med koncepterne *Konsultationen* (Evaluerings af interaktion), *Projektet* (Indsigt i det nye felt holdningsdannelse om etniske minoriteter) og *Forventet forskellighed* (Afdækning af modtagelsen af velfærdsstatens tilbud) er en håndtering af genstandsfeltet etniske minoriteter som en særegen og afgrænset sfære for det danske samfund. Det vil

sige, at etniske minoriteter ansues som unikt samfundsanliggende. Som pendant hertil er det fælles for undersøgelserne med koncepterne *Samfundsdiagnosen* (Forklaringskraft i almengyldige forklaringsmodeller) og *Samfundsanalysen* (do.) at der foretages en almengørelse af feltet ved anlæggelsen af almengyldige forklaringsmodeller. Ind i mellem de to fællesskaber placerer konceptet *Den gode historie* (Opstilling af en ramme for fællesskab), idet der her skabes en samfundsmæssig fælleshed. Desuden optræder konceptet *Testen* (Test af graden af forskellighed), der i modsætning hertil skaber en grundlæggende forskellighed mellem danskere og etniske minoriteter.

Som en sammenfatning af de epistemologiske erkendelsestendenser, fremstår en vekslen mellem etniske minoriteter betragtes som unikt fænomen eller alment samfundsanliggende. Hertil kommer en åbning for en alternativ tilgang, hvor problemfokus erstattes af inklusion eller eksklusion i forhold til det danske samfund. Der er hermed tale om to underliggende dimensioner for, hvordan erkendelsen foregår. Om etniske minoriteter betragtes som et unikt fænomen eller alment samfundsanliggende vil influere på hvilke former for samfundsmæssig tiltag, der kan gøres i forhold til etniske minoriteter. Betragtes eksempelvis etniske minoriteter som et unikt samfundsanliggende vil det kunne forsvares at gennemføre diverse ekstraordinære foranstaltninger over for gruppen. Er etniske minoriteter modsat betragtet som alment samfundsanliggende, må indsatsen stå mål med indsatsen på felter, der anses for sammenlignelige. Tilsvarende vil det have indflydelse på de samfundsmæssige tiltag, hvorvidt etniske minoriteter betragtes som inkluderet eller ekskluderet i forhold til det danske samfund. Inklusion vil sige, at det danske samfund påtager sig at varetage etniske minoriteters behov som en samfundsmæssig forpligtelse på lige fod med andre borgere. Her over for vil eksklusion sige, at etniske minoriteter ansues som en samfundsmæssig udfordring som det danske samfund kan påtage sig eller afvise.

Etniske minoriteter som felt foretager kombinationen af den ontologiske og epistemologiske dimension, hvor både bevægelsen mellem individuelt og kollektivt niveau, der findes indlejret i den ontologiske dimension om vidensproduktion og i den epistemologiske dimension i forhold til underdimensionerne behandling af etniske minoriteter som unikt eller alment samfundsanliggende eller inklusion eller eksklusion af etniske minoriteter i forhold til Danmark som samfundsfællesskab.

Igen kan en display-baseret fremstilling give dimensioneringen overskuelighed til at vise, hvordan der foretages en forskellig konstruktion af etniske minoriteter som befolkningsgruppe. Display 7.2 sammenholder den ontologiske dimension mikro-/makroniveau med den epistemologiske dimension unikt eller alment samfundsproblem, mens det følgende display 7.3 sammenholder samme ontologiske dimension med den epistemologiske dimension samfundsmæssig inklusion eller eksklusion.

Display 7.2: Mikro- eller makroniveau over for unikt fænomen eller alment samfundsanliggende

	Mikroniveau	Makroniveau
Unikt fænomen	(1) Atomistisk	(2) Gruppebaseret
Alment samfundsanliggende	(3) Individualistisk	(4) Kollektivistisk

Displayets forskellige celler udtrykker forskelligartede former for vidensproduktion i form af sociale konstruktioner af etniske minoriteter, som følge af kombinationen af dimensionerne. De sociale konstruktioner får først og fremmest følger i form af diskurser over for etniske minoriteter, der tilpasser sig en given italesættelse af etniske minoriteter. Manifeste følger kommer til, når en italesættelse overtages i tilrettelæggelse af handlingsinitiativer over etniske minoriteter. Jeg skal her kort kommentere hver enkelt celle.

Ad. (1): Når etniske minoriteter bliver til i kombinationen mellem fokus på det enkelte individ (mikroniveau) og unikt fænomen foretages en atomistisk italesættelse af etniske minoriteter. Det betyder, at etniske minoriteter fremstår uden forbindelse til hverken et dansk fællesskab eller til et etnisk minoritetsbaseret fællesskab. Italesættelsen placerer etniske minoriteter i en diskurs, der tager udgangspunkt i den enkelte uden skelen til hverken etnisk baggrund eller demografisk profil.

Ad (2): Konstruktionen af etniske minoriteter foregår her på basis af et fokus på et makroniveau og en optræden som unikt fænomen. Hermed foretages en italesættelse af etniske minoriteter som etnisk baseret fællesskab i kontrast til et dansk fællesskab. Den form for italesættelse vil føre til placering af etniske minoriteter i en diskurs, der bygger på etniske minoriteter som gruppe, der må behandles anderledes end gruppen af danskere.

Ad (3): Her fremstår etniske minoriteter som resultat af et konstruktionsarbejde mellem et mikroniveau og alment samfundsanliggende, hvorved etniske minoriteter italesættes som enkeltindivider, men samtidigt som alment samfundsanliggende. Italesættelse af den art placerer etniske minoritet i den samfundsmæssige diskurs som enkeltindivider, der dog må håndteres i lighed med danskerne.

Ad (4): Når etniske minoriteter underlægges et makroniveau i kombination med alment samfundsanliggende foregår en italesættelse af etniske minoriteter som gruppe med almen samfundsmæssig karakter. Her kunne italesættelsen af etniske minoriteter placere etniske minoriteter uden en selvstændig position

i forhold til danskere. Det peger hen i mod ophævelse af berettigelsen af spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter.

Kommentarerne til cellerne i displayet viser, hvordan den sociale konstruktion af etniske minoriteter skaber en diskursiv forankring i en samfundskontekst. Handling overfor etniske minoriteter må tænkes at skulle forstås i overensstemmelse med, hvad konstruktionsarbejdet tilsiger. I den sammenhæng skal det dog ikke overses, at spørgeskemaundersøgelser langt fra vil fremstå som eneste vidensproduktion, idet der findes meget anden vidensproduktion om etniske minoriteter, der vil byde ind med konkurrerende eller overensstemmende italesættelser af etniske minoriteter: Det var vist med debatlitteraturens forskelligartede fremstillinger af mødet mellem etniske minoriteter og danskere i kapitel 4.

Nedenstående display foretager en kobling mellem dimensionerne mikro-/makroniveau og samfundsmæssig inklusion eller eksklusion.

Display 7.3: Mikro- eller makroniveau over for samfundsmæssig inklusion eller eksklusion

	Mikroniveau	Makroniveau
Samfundsmæssig eksklusion	(5) Stigmatisering	(6) Marginalisering
Samfundsmæssig inklusion	(7) Individuelt baseret integration	(8) Kollektivt baseret integration

Som det forrige display peger cellerne på forskelligartede konstruktioner af etniske minoriteter som følge af de fire kombinationer. Nedenfor fremlægger jeg min forståelse af cellernes indhold.

Ad (5): Når et mikroniveau kombineres med en samfundsmæssig eksklusion af etniske minoriteter foretages en italesættelse af etniske minoriteter som enkeltstående individer uden kobling til det danske samfund, de er bosiddende i. Der vil hermed tale om en diskursiv stigmatisering af etniske minoriteter.

Ad (6): Her kombineres makroniveauet med samfundsmæssig eksklusion, hvormed det er etniske minoriteter som gruppe, der betragtes som ekskluderet i forhold til det danske samfund. Italesættelsen vil placere etniske minoriteter som marginaliseret gruppe i forhold til det øvrige danske samfund.

Ad (7): Kombinationen af et mikroniveau og samfundsmæssig inklusion fører til en konstruktion af etniske minoriteter som enkeltindivider, der er del af det danske fællesskab. Italesættelsen af etniske minoriteter vil her forankres i en diskurs, der bygger på etniske minoriteters individuelle integration.

Ad (8): Makroniveau kombineret med samfundsmæssig inklusion foretager en konstruktion af etniske minoriteter som gruppe, der er del af et samfundsmæssigt dansk fællesskab. Det foretager en italesættelse af etniske minoriteter, der placerer sig i en diskurs om gruppebaseret integration i det danske samfund.

Af displayets celler kan det igen vises, hvordan spørgeskemaundersøgelsen foretager en konstruktion, der skaber en italesættelse, der forankres i en specifik diskurs om etniske minoriteter i det danske samfund. Igen er det væsentligt at bemærke, at der i forhold til diskurser altid kan peges på mod-diskurser, der søger at underminere hinandens legitimering af, hvad der opfattes som sandt og vigtigt til forskellige tider og i forskellige sammenhænge.

Betragtes etniske minoriteter overvejende som enkeltindivider eller som en gruppe? Har problemer blandt etniske minoriteter unik eller almen samfundsmæssig karakter? Betragtes etniske minoriteter som inkluderet og ekskluderet i forhold til et dansk fællesskab? Når en specifik spørgeskemaundersøgelse med den viden, der produceres anlægger en eller flere af de fremstillede italesættelser af etniske minoriteter, kommer disse til at indgå som grundlag for beslutningstagen og handlingstiltag over for etniske minoriteter i Danmark, vil italesættelsen få konkrete følger for etniske minoriteters tilværelse i det danske samfund.

I det følgende afsnit vil jeg opstille implikationer for, hvordan afhandlingens resultater som her fremstillet kan indgå i tilrettelæggelse af spørgeskemaundersøgelser.

Implikationer for spørgeskemaundersøgelsen

Afhandlingen fremkommer med empirisk belæg for, at spørgeskemaundersøgelsen ved sin form og sit indhold indgår i samspil med sin samtid, der ophæver en kontrakt med den traditionelle forestilling om spørgeskemaundersøgelsen som neutral og værdifri. Når spørgeskemaundersøgelsen som forskningspraksis fremstår som en tidsbunden konstruktion, forbedrer den sine muligheder for at være værktøj for velfærdsstaten, fordi den netop fremstår i tråd med fremherskende samfundsmæssige diskurser, der udtrykker, hvad der anses for sandt og vigtigt.

Som et andet bemærkelsesværdigt aspekt vil jeg pege på formulering af spørgeskemaet som en del af undersøgelsesprocessen, men marginalt i forhold til undersøgelsen som videnskabelig proces, hvor opstilling af hypoteser, databearbejdelse og -fremstilling er det, der tildeles opmærksomhed. Hermed synes generelle videnskabelige og metodologiske overvejelser at overse spørgeskemaets formu-

ring, der overvejende baserer sig på formulering af de enkelte spørgsmål i forhold til, om de 'fungerer godt' over for respondenterne.

Ovenstående betragtninger findes hos Hesse (2006) formuleret i generelle termer:

"Uanset om analyser baseres på kvantitative eller kvalitative metoder, er det vigtigt at medreflektere tilstedeværelsen af sociale mekanismer, der virker bag om de statistiske mønstre, de kvalitative interviewudsagn og den observerbare interaktion." (Hesse 2006, p. 80)

Sagt på en anden måde er det tilstedeværelsen af sociale mekanismer, der skal gives synlighed for at kvalificere spørgeskemaundersøgelsen som det i mange sammenhænge ideelle værktøj til beskrivelse af og beslutningstagen i forhold til den samfundsmæssige virkelighed, det sætter på struktureret form.

På baggrund af ovenstående perspektiv på spørgeskemaundersøgelsen, der bryder med det traditionelle syn på spørgeskemaundersøgelsen, vil jeg foreslå, at de følgende overvejelser kommer til at indgå i tilrettelæggelsen af spørgeskemaundersøgelser:

- Hvilket syn anlægges på genstandsfeltet?
 - eksempelvis kunne erkendelsesdimensioner som mikro-/makroniveau, unikt eller alment samfundsanliggende, samfundsmæssig inklusion eller eksklusion overvejes, men relevante dimensioner vil afhænge af genstandsfeltets art og må efter prøves i forhold hertil.
- Hvilken portefølje af spørgeskemaundersøgelser vil den pågældende undersøgelse placere sig i?
 - der kan søges indsigt ved at sammenligne relevante erkendelsesdimensioner i forhold til om, det ønskes at anlægge tilsvarende eller andre dimensioner.
- Hvordan vil undersøgelsen i form af problemformulering, spørgeskema og resultatfremstilling medvirke til italesættelse af sit genstandsfelt?
 - hermed søges det proaktivt at anlægge de erkendelsesdimensioner, der anses for relevante for den ønskede vidensproduktion.
- Hvordan skal undersøgelsens problemformulering afspejle sig i spørgsmålsemner og deres dækning i forhold til andre?
 - stillingtagen til hvilke emner, der skal dækkes af undersøgelsen, og i hvilket omfang de skal dækkes ved antal spørgsmål i forhold til andre emner

Besvarelse af ovenstående spørgsmål vil medføre en bevidstgørelse i forhold til den viden, der produceres ved hjælp af spørgeskemaundersøgelser. En sådan bevidstgørelse kan på den ene side medvirke til en videnskabeliggørelse af spørgeskemaet, som fundament for vidensproduktion og på den anden side hjælpe med til at legitimere spørgeskemaundersøgelsen som del af en samfundsmæssig kontekst, som bagudrettet spejling og fremadrettet projektion – som tale, der tæller.

Litteratur

- Agersnap, Torben (1996): "Sociologi i Danmark før 1950" i Hansson, Finn & Kurt Aagaard Nielsen: *Danske sociologis historie – et politiseret fag gennem brud og kontinuitet*. København K: Forlaget Sociologi.
- Alvesson, Mats & Skoldberg, Kaj (2000): *Reflexive Methodology – New Vistas for Qualitative Research*, London: SAGE Publications Ltd.
- Andersen, Bjarne Hjort (red.) (2003): *Udviklingen i befolkningens levekår over et kvart århundrede*. SFI: 03:14.
- Andersen, Heine 2000: Samfundsteori, moral og det civile samfund i *Klassisk og moderne samfundsteori*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Andersen, Heine (2002): *Samfundsvidenskaber i kontekst*, Frederiksberg C: Roskilde Universitetsforlag.
- Andersen, Jørgen Goul (2002): "Danskernes holdninger til indvandrere. En oversigt". AMID Working Papers Series 17/2002
- Andersen, Karen (1979): *Gæstarbejder – Udlænding – Indvandrer - Dansker! Migration til Danmark i 1968-78*. København: Gyldendal.
- Andersen, Niels Åkerstrøm (1999): *Diskursive analysestrategier*, København N: Nyt fra Samfundsvidenskaberne.
- Andersen, Ole Stig & René Mark Nielsen (1987): *Noget fremmed – en bog om integration*. København: Forlaget Dünya
- Antorini, Christina; Henrik Dahl & Lars Goldschmidt (2001): *Det nye systemskifte*. København K: Gyldendal.
- Atkinson, Paul & Amanda Coffey (1997): "Analysing Documentary Realities" i David Silverman: *Qualitative Research – Theory, Method and Practice*. London: SAGE Publications.
- Bauman, Zygmunt 2001: *The Individualised Society*. Cambridge: Polity Press.
- Bech, Rune (1990): *Kan det virkelig passe...Håndbog i myter og fakta om flygtninge og indvandrere i Danmark*. Dansk Ungdoms Fællesråd, Landsforeningen Ungdomsringen og Århus Ungdommens Fællesråd
- Bejder, Peter & Kin Boye Holt (2003): *Fra Huguenotter til afghanere – Indvandringens historie i Danmark*. Gylling: Systime.
- Berger, Peter & Thomas Luckmann (1991 [1964.]): *The Social Construction of Reality – A treatise in the Sociology of Knowledge*. London: Penguin Books.
- Betænkning nr. 1214 (1991): *Bedre statistik om flygtninge og indvandrere – Redegørelse fra arbejdsgruppen til forbedring af statistikken om flygtninge og indvandrere*. Betænkning nr. 1214 Marts 1991.
- Bluitgen, Kaare (1998): *Nye danskere*. København: Gyldendal Undervisning.

- Bluitgen, Kaare (2002): *Til gavn for de sorte – Om tilslørede øjne i den danske indvandrerdebat*. Haslev: Centrum
- Blum, Jacques (red.) (1975): *Minoritetsproblemer i Danmark*. København: Gyldendal.
- Blum, Jacques (1986): *Splinten i øjet – om danskernes forhold til de fremmede*. Odense: Stavnsager.
- Blum, Jacques, Harry Haue, Jesper Klit & Peter Knoop Christensen (red.) (1985): *Danmark for danskere? En bog om fremmedhad og tolerance*. Herning: Forlaget System.
- Boolsen, Merete Watt (2004/2005): *Kvalitative analyse i praksis – genveje til problem, teori, metode og analyse*. København: Forlaget Politiske Studier.
- Bottomore, Tom & Robert A. Nisbet (Ed.) (1978): *A history of sociological analysis*. New York: Basic Books.
- Bourdieu, Pierre & Loïc J. D. Wacquant (1996): *Refleksiv sociologi – mål og midler*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Briggs, Asa 1961: *A Study of the Work of Seebohm Rowntree 1871-1954*. London: Longmans, Green and Co. Ltd.
- Bulmer, Martin 1982: *The Uses of Social Research – Social Investigation in Public Policy-Making*. London: George Allen & Unwin.
- Bulmer, Martin et al. (ed.) 1991: *The social survey in historical perspective 1880-1940*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Burgess, Robert G. (1984): *In the Field: Introduction to Field Research*. London: George Allen & Unwin.
- Burr, Vivien (2003): *Social Constructionism*. London: Routledge
- Carlson, Aje (2005): "På vej mod integration i etniske enklaver" i Socialforskningsinstituttet: *Etniske minoriteter – et nyt proletariat?*, Social forskning temanummer marts 2005.
- Charles Booth Online Archive, besøgt 31.01.2008): <http://booth.lse.ac.uk/>
- Christiansen, Connie Carøe & Garbi Schmidt (red.) (2002): *Mange veje til integration – Resultater og perspektiver fra Socialforskningsinstituttets forskning om etniske minoriteter*. Socialforskningsinstituttet 02:25.
- Cicourel, Aaron V. 1964: *Method and Measurement in Sociology*. New York: The Free Press.
- Cline Cohen, Patricia (1982): *The Spread of Numeracy in Early America*. Chicago: University of Chicago Press.
- Collins, Randall (1984): "Statistics versus Words". *Sociological Theory*. Vol.: 2: p. 329-362.
- Converse, Jean 1987: *Survey Research in the United States – Roots and Emergence 1890-1960*. Berkeley og Los Angeles: University of California Press.

- Dahler-Larsen, Peter (2002): *At fremstille kvalitative data*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Danmarks Statistik (2007): *NYT fra Danmarks Statistik*. København: Danmarks Statistik.
- Dansk Flygtningehjælp (besøgt 31.01.2008): www.flygtning.dk
- DDA-0796: *Socialforskningsinstituttets omnibusundersøgelse, maj 1984*. Primærundersøger: Socialforskningsinstituttet (SFI). 1. udgave (ved Britta Find Jensen, Anette Kruhøffer og Karsten Boye Rasmussen). Odense, Dansk Data Arkiv 1996. 1 datafil (1553 respondenter, 488 variable) med tilhørende maskinlæsbar dokumentation (326 pp.).
- DDA-00808: *Socialforskningsinstituttets omnibusundersøgelse, august 1984*. Primærundersøger: Socialforskningsinstituttet (SFI). 1. udgave (ved Britta Find Jensen og Karsten Boye Rasmussen). Odense, Dansk Data Arkiv 1996. 1 datafil (2305 respondenter, 462 variable) med tilhørende maskinlæsbar dokumentation (322 pp.).
- DDA-01074: *Fremmedarbejderes boligforhold, 1975*. Primærundersøgere: Jesper Bruus Pedersen og Torben Agersnap.
- DDA-01082: *Socialforskningsinstituttets omnibusundersøgelse, oktober 1985*. Primærundersøger: Socialforskningsinstituttet (SFI). DDA-1082, 1. udgave (ved Henning Lauritsen, Heidi Wittendorff Sørensen og Jens Wagner). Odense, Dansk Data Arkiv 2001. 1 datafil (1552 respondenter, 339 variable) med tilhørende maskinlæsbar dokumentation (227 pp.).
- DDA-04151: *Holdninger til flygtninge og indvandrere, 1993*. Primærundersøger: Lise Tøgeby. 1. udgave (ved Jette Strand Madsen, Søren H. Pedersen og Jens Wagner). Odense, Dansk Data Arkiv 1998. 1 datafil (1675 respondenter, 341 variable) med tilhørende maskinlæsbar dokumentation (273 pp.).
- DDA-14271: *Unge andengenerationsindvandrere, 1988*. Primærundersøger: Socialforskningsinstituttet. DDA-1427 1. udgave (ved Birgitte G. Jensen og Jette Strand). Odense, Dansk Data Arkiv 2000. 1 datafil (827 respondenter, 284 variable) med tilhørende maskinlæsbar dokumentation (209 pp.).
- DDA-18184: *Valgundersøgelsen 2005*. Primærundersøger: Jørgen Goul Andersen. DDA-18184, 1. udgave (ved Birgitte Grønlund Jensen og Paw M. K. Gyldenkerne). Odense, Dansk Data Arkiv 2007. 1 datafil (2264 respondenter, 376 variable) med tilhørende maskinlæsbar dokumentation (** pp.).
- DDA-21171: *Etniske gruppers værdier, 2006*. Primærundersøgere: Esther Nørregård-Nielsen og Peter Gundelach. DDA-21171, 1. udgave (ved Henning Lauritsen, Birgitte Grønlund Jensen og Jens Wagner). Odense, Dansk Data Arkiv 2007. 1 datamateriale (4478 respondenter, 130 variable) med tilhørende maskinlæsbar dokumentation (xxx pp.).
- DDA-21174: *Danskernes holdninger til indvandrere og flygtninge, 2002*. Primærundersøger: Jens Peter Frølund Thomsen. DDA-21174, 1. udgave (ved Birgitte Grønlund Jensen og Henning Lauritsen). Odense, Dansk Data Arkiv 2007. 1 datafil (1500 respondenter, 91 variable) med tilhørende maskinlæsbar dokumentation (***) pp.).

- DDA-49561: *Unge andengenerationsindvandrere, 1999*. Primærundersøger: Socialforskningsinstituttet. DDA-4956 1. udgave (ved Birgitte Grønlund Jensen og Anne Sofie Fink). Odense, Dansk Data Arkiv 2002. 1 datafil (693 respondenter, 325 variable) med tilhørende maskinlæsbar dokumentation (217 pp.)
- Deding, Mette; Torben Fridberg & Vibeke Jakobsen (2006): *En pilotundersøgelse blandt indvandrere fra Tyrkiet*, SFI: Arbejdsrapport 16: 2006.
- Deding, Mette & Jakobsen, Vibeke (2006): *Indvandreres arbejdsliv og familieliv*. København: Socialforskningsinstituttet 06:31
- Denzin, Norman K. & Yvonna S. Lincoln (2003a) (ed): *Strategies of qualitative inquiry*. Thousand Oaks: SAGE Publications
- Denzin, Norman K. & Yvonna S. Lincoln (2003b): "Introduction: The Discipline and Practice of Qualitative Research" i Denzin, Norman K. & Yvonna S. Lincoln (ed.): *The Landscape of Qualitative Research*. Thousand Oaks: SAGE Publications
- Dreyer Hansen, Allan & Karina Sehested (red.) (2003): *Konstruktive bidrag – Om teori og metode i konstruktivistisk videnskab*. Frederiksberg: Roskilde Universitets Forlag
- Early Eighteenth-Century Newspaper Reports (besøgt 31.01.2008): <http://www.infopt.demon.co.uk/grub/mortalit.htm>
- Ejrnæs, Morten (2002): *Etniske minoriteters tilpasning til livet i Danmark - forholdet mellem majoritetsamfund og etniske minoriteter*. AMID Working Paper Series 18/2002.
- Ejrnæs, Morten & Üzeyir Tireli (1997): *Etniske minoriteter og hverdagslivet*. København K: Nævnet for Etnisk Ligestilling.
- Emerek, Ruth, Vibeke Jakobsen & Jeanette E. Dahl (1998): "Indvandrere og det danske arbejdsmarked" i Bager, Torben & Shahamak Rezaei: *Indvandringens økonomiske konsekvenser i Skandinavien*. Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag.
- Fassman, Heinz & Rainer Münz (1994): *European Migration in the Late Twentieth Century*. Hants: Edward Elgar Publishing Limited.
- Fenger-Grøndahl, Malene & Jesper Nissen (2006): *Verden kom til Danmark – 50 år med flygtninge*. Viborg: Dansk Flygtningehjælp.
- Flyvbjerg, Bent (2001): *Making Social Science Matter – Why social inquiry fails and how it can succeed Again*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Foddy, William (1993): *Constructing Questions for Interviews and Questionnaires: Theory and Practices in Social Research*. Cambridge: Cambridge University Press
- Fog, Jette (1994): *Med samtalen som udgangspunkt – Det kvalitative forskningsinterview*. København: Akademisk Forlag.

- Forsknings- og Innovationsstyrelsen (2007): <http://fi.dk/site/forside/publikationer/2007/samfundsvidenskabens-rolle-i-2015-hvidbog>, besøgt 22.01.2008.
- Foucault, Michel (1991): "Question of Methods" i Burchell, Graham; Colin Gordon & Peter Miller (red.): *The Foucault Effect*. Chicago: University of Chicago Press.
- Foucault, Michel (1999): *Ordene og tingene: En arkæologisk undersøgelse af videnskaberne om mennesket*. København: Spektrum.
- Foucault, Michel (1994): *Viljen til viden – Seksualitetens historie 1*. Frederiksberg: DET lille FORLAG.
- Fowler, Floyd J. (1993): *Survey Research Methods*. Newbury Park: SAGE Publications, Inc.
- Fowler, Floyd J. (1995): *Improving Survey Questions – Design and Evaluation*. London: SAGE Publications Ltd.
- Gaarde Madsen, Jacob (2000): *Mediernes konstruktion af flygtninge- og indvandrerspørgsmålet*, Magtudredningen, Århus.
- Gaasholt, Øystein & Lise Tøgeby (1995): *I syn sind – Danskernes holdninger til flygtninge og indvandrere*. Århus C: Politica.
- Gilbert, Nigel, ed. (2001): *Researching Social Life*. London: SAGE Publications Ltd.
- Glock, Charles Y. (1967): *Survey research in the Social Sciences*. New York: Russell Sage Foundation
- Goul Andersen, Jørgen (2002): *Danskernes holdninger til indvandrere – En oversigt*. AMID Working Paper Series 17/2002.
- Government Statisticians' Collective (1993): "How Official Statistics are Produced" i Hammersley, Martyn (Ed.): *Social Research – Philosophy, Politics and Practice*. London: SAGE Publication Ltd.
- Gundelach, Peter, red. (2002): *Danskernes værdier 1981-1999*. København: Hans Reitzels Forlag
- Gundelach, Peter & Nørregård-Nielsen, Esther (2007): *Etniske gruppers værdier – Baggrundsrapport*. København K: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.
- Hacking, Ian (1991): "How should we do the history of statistics?" i Burchell, Graham; Colin Gordon & Peter Miller: *The Foucault Effect – Studies in Governmentality*. London: Harvester/Wheatsheaf.
- Hamburger, Charlotte (1989): *Assimilation eller integration? – Dansk indvandrerpå politik og tyrkiske kvinder*. Århus: Politica.
- Hammer, Ole (1973): *Fremmedarbejder*. København: Høst & Søn's Forlag
- Hammer, Ole (1993): *Kommer de os ved? Indvandrere og flygtninge i Danmark*. København: Mellempøkeligt Samvirke.

- Hammer, Ole & Inger Bruun (2000): *Etniske minoriteters indflydelseskanaler*. Århus C: Magtudredningen.
- Hammer, Ole & Jørgen Ditzel (1983): *Rødgrød med fløde – en debatbog om indvandrerne og deres fremtid*. København: Gyldendal.
- Hansen, Anne Rytter og Mette Kjølner (2005): *Sundhed blandt etniske minoriteter. Resultater fra Sundheds- og sygelighedsundersøgelsen 2005 (SUSY-2005)*. Arbejdsnotat udarbejdet i samarbejde mellem Statens Institut for Folkesundhed og Syddansk Universitet.
- Hansen, Carsten Svane (1992a): *Tal dansk din hund – Om et Danmark i racismens skygge 1*. Herning: Systime
- Hansen, Carsten Svane (1992b): *Rejs hjem din hund – Om et Danmark i racismens skygge 2*. Herning: Systime
- Hansen, Erik Jørgen (1986): *Danskernes leveår 1986 sammenholdt med 1976*. København: Reitzel
- Hansen, Erik Jørgen og Bjarne Hjort Andersen (2002): *Et sociologisk værktøj – Introduktion til den kvantitative metode*. København: Hans Reitzels Forlag
- Heede, Dag (1992): *Det tomme menneske – Introduktion til Michel Foucault*. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Hellevik, Ottar (2003): *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hesse, Morten (2006): *Om surveyundersøgelsen – fra virkelighed til data i ”Sociologiske metoder – fra teori til analyse i kvantitative og kvalitative studier”*. Frederiksberg C: Forlaget Samfundslitteratur.
- Hjørnø, Jan (1998): ”Etniske mindretal i Danmark” i Mortensen, Heidi Graffl og Lene Poulsen (red.): *Uddannelse og integration – en antologi om etniske minoriteter*. FoU-publikation Nr. 6 – 1998.
- Holmen, Anne (2002): ”Betydning af sprog, tosprogethed og sprogligt bårne kulturformer for integrationsprocesserne”. AMID Working Paper Series 23/2002
- Horst, Christian (red.) (1988): *Den flerkulturelle udfordring – Socialisation og børn fra etniske mindretal*. København: Akademisk Forlag.
- Hummelgaard, Hans; Leif Husted; Anders Holm; Mikkel Baadsgaard & Benedicte Olrik (1995): *Etniske minoriteter integration og mobilitet*. København V: AKF Forlaget
- Hussain, Mustafa (2004): ”Magtudredningen og holdninger til ’de fremmede’”. Dansk Sociologi nr. 1, 15. årgang 2004
- Hussain, Mustafa, F. Yilmaz og Tim O’Connor (red.) (1997): *Medierne, minoriteterne og majoriteten - en undersøgelse af nyhedsmedier og den folkelige diskurs i Danmark*. København. Nævnet for Etnisk Ligestilling.
- Høgh-Olsen, Henrik & Eggert Petersen (1999): *Jyders, øboeres og københavnernes holdning til flygtninge og indvandrere*. Århus: Aarhus Universitetsforlag

- Individual Differences, Department of Psychology University of Sydney (besøgt 31.01.2008):
<http://www.psych.usyd.edu.au/difference5/scholars/spearman.html>
- Järvinen, Margaret & Nanna Mik-Meyer (2005): *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv. Interview, observationer og dokumenter*. København: Hans Reitzels Forlag..
- Jensen, Adolph (1941): *Tallenes tale*. København: Povl Branner.
- Jensen, Bent (2000): *De fremmede i dansk avisdebat – Fra 1870'erne til 1990'erne*. Viborg: Spektrum.
- Jensen, Bent (2002): *Hvordan har indvandrerne det? – Indvandrernes levevilkår og integration på det danske arbejdsmarked*. København: Spektrum.
- Jensen, Jørgen Nørby (2004): "Fra 2. g'er til økobaby. Nye ord i dansk". Nyt fra Sprognævnet 2004/1. marts.
- Jensen, Leif Becker (1993): *Indføring i tekstanalyse*. Roskilde: Roskilde Universitets Forlag.
- Jeppesen, Kirsten Just (1989): *Unge indvandrere – En undersøgelse af andengeneration fra Jugoslavien, Tyrkiet og Pakistan*. København K: Socialforskningsinstituttet.
- Juhler, Hans & Fin Schwarz (1986): *Er udlændinge kriminelle? – en undersøgelse af udlændinges kriminalitet*. København: Schultz Forlag.
- Jørgensen, Marianne Winther og Louise Phillips (1999): *Diskursanalyse som teori og metode*, Frederiksberg C: Roskilde Universitetsforlag.
- Jørgensen, Rikke Egaa & Vibeke Søderhamn Bülow (1999): "Ali og de fyrretyve k(r)oner. En analyse af Ekstra Bladets kampagne 'De fremmede'" i Hervik, Peter (red): *Den generende forskellighed*. Gylling: Hans Reitzels Forlag.
- Khader, Naser & Jacob Kvist (2000): *Khader.dk – sammenførte erindringer*. Trykkested ikke oplyst: Aschehoug.
- Kirk, Jerome & Marc L. Miller (1986): *Reliability and Validity in Qualitative Research*. Newbury Park: SAGE Publication.
- Kolakowski, Leszek (1993): "An Overall View of Positivism" i Hammersley, Martyn (ed.): *Social Research – Philosophy, Politics and Practice*. London: SAGE Publications Ltd.
- Körmendi, Eszter (1986): *Os og de andre – Danskernes holdninger til indvandrere og flygtninge*. København: Socialforskningsinstituttet Publikation 153.
- Kritzer, Herbert M. (1996): "The Data Puzzle: The Nature of Interpretation in Quantitative Research". *American Journal of Political Science*, Vol. 40, No. 1, februar 1996.
- Kvale, Steinar (1997): *InterView*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Lange, Anita (1999): *Indvandrere i Danmark*. København: Danmarks Statistik.

- Lazarsfeld, Paul F. (1982): *The varied sociology of Paul F. Lazarsfeld / Writings collected and edited by Patricia L. Kendall*. New York, Columbia University Press
- Linboe, Ole (1994): "Grænser for tolerance" i Linboe, Ole (red.): *Uhven kommer – en debatbog om fremmedfrygt og racisme*. København K: Nordisk Råd
- Marsh, Cathrine (1982): *The Survey Method – The Contribution of Surveys to Sociological Explanation*. London: George Allen & Unwin.
- Marsh, Cathrine (1998): *Exploring Data – An Introduction to Data Analysis for Social Scientists*. Cambridge: Polity Press.
- McCracken, Grant (1988): *The Long Interview*. Newbury Park: Sage
- Melchior, Marianne (1990): *Flygtninge i Danmark*. København: Socialforskningsinstituttet 90:1
- Mellemfolkeligt Samvirke (1994): *Den anden generation*. Mellemfolkeligt Samvirkes serie "Dokumentation om indvandrere".
- Merton, Robert K. (1973): *The sociology of science: Theoretical and empirical investigations*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Mik-Meyer, Nanna (2005): "Dokumentstudier i et interaktionistisk perspektiv" i Järvinen, Margaret & Nanna Mik-Meyer *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv. Interview, observationer og dokumenter*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Mikkelsen, Flemming (2001): *Integrationens paradoks*. København. Catinét.
- Miller, William L. (1983): *The Survey Method in the Social and Political Sciences*. London: Frances Pinter (Publishers).
- Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2002): *Integrationsforskningen i Danmark 1980-2002*.
http://www.nyidanmark.dk/bibliotek/publikationer/rapporter/2002/integrationsforskning2002/INM_250sider.pdf, besøgt 21.01.2008.
- Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2006): *Factsheet Denmark*. København K: Integrationsministeriet:
<http://www.netpublikationer.dk/um/6320/pdf/IntegrationinDenmark06.pdf>, besøgt 31.01.2008.
- Mogensen, Gunnar Viby m.fl. 1975: *Socialhistorie*. København: Akademisk Forlag.
- Mogensen, Gunnar Viby & Poul Chr. Matthiessen (red.) (2000): *Integration i Danmark omkring årtusindskiftet – Indvandrernes møde med arbejdsmarkedet og velfærdssamfundet*. Århus N: Aarhus Universitetsforlag.

- Mogensen, Gunnar Viby & Poul Chr. Matthiessen (red.) (2002): *Indvandrerne og arbejdsmarkedet: Mødet med det danske velfærdssamfund*. København: Spektrum.
- Moser, Sir Claus & Graham Kalton 1985: *Survey Methods in Social Investigation*. Aldershot/Brookfield: Gower Publishing Company Limited.
- Møller, Birgit & Lise Tøgeby (1999): *Oplevet diskrimination. En undersøgelse blandt etniske minoriteter*. København: Nævnet for etnisk ligestilling.
- Mørck, Yvonne (1998): *Bindestregs-Danskere – Fortællinger om køn, generationer og etnicitet*. Frederiksberg C: Forlaget Sociologi c/o Samfundslitteratur.
- Nannestad, Peter (1999). *Solidaritetsens pris*. Århus C: Aarhus Universitetsforlag
- Necef, Mehmet Ümit (1994): *Jeg vil ikke være en simpel fremmedarbejder som min far*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Necef, Mehmet Ümit (1996): *Ethnic Identity and Language Shift among Young Turks in Denmark*. Ph.D. Dissertation. Center for Contemporary Middle East Studies, Odense University, Denmark.
- Nellemann, George (1975): "Polak – Polak pak pak pak" i Blum, Jacques: *Minoritetsproblemer i Danmark*. København: Gyldendals Boghandel, Nordisk Forlag.
- Neuman, W. Lawrence (2003): *Social Research Methods – Qualitative and Quantitative Approaches*. USA: A & B.
- Nielsen, Peter (2007): *Produktion af viden – En praktisk guide til samfundsvidenskabelig metode*. København V: Nyt Teknisk Forlag.
- Olsen, Henning (1998): *Tallenes talende tavshed*. København K: Akademisk Forlag
- Olsen, Henning (2001): *Sprogforståelse og hukommelse i danske surveyundersøgelser – Bind I*. København K: Socialforskningsinstituttet 01:15
- Olsen, Henning (2001): *Sprogforståelse og hukommelse i danske surveyundersøgelser – Bind II*. København K: Socialforskningsinstituttet 01:15
- Olsen, Henning (2005): *Fra spørgsmål til svar – Konstruktion og kvalitetssikring af spørgeskemadata*. København K: Akademisk Forlag.
- Olsen, Henning (2006): *Guide til gode spørgeskemaer*. København K: Socialforskningsinstituttet 06:11
- Oppenheim, A. N. (1992): *Questionnaire Design, Interviewing and Attitude Measurement*. London: Pinter Publishers Ltd.
- Overgaard, Hans Chr. 1984: *Forskning som tjener*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Pedersen, Kirsten Bransholm & Lise Drewes Nielsen (red.)(2001): *Kvalitative metoder – fra metateori til markarbejde*. Frederiksberg C: Roskilde Universitetsforlag.

- Pedersen, Søren (1999): "Vandringen til og fra Danmark i perioden 1960-1997" i Coleman, David & Eskil Wadensjö: *Indvandringen til Danmark – Internationale og nationale perspektiver*. København: Spektrum.
- Petersen, Michael Bang; Rune Slothuus; Rune Stubager & Lise Togeby (2007a): "Eksperimenter: Et redskab i politologens værktøjskasse". *Politica* 39, nr. marts 2007, p. 5-13.
- Petersen, Michael Bang; Rune Slothuus; Rune Stubager & Lise Togeby (2007b): "Hvem fortjener velfærd? Danskernes syn på kontanthjælp til unge, ældre og indvandrere". *Politica* 39, nr. marts 2007, p. 31-48.
- Petersen, Michael Bang (2007c); Rune Slothuus; Rune Stubager & Lise Togeby: "Frihed for Loke såvel som for Thor?". *Politica* 39, nr. marts 2007, p. 49-66.
- Petersen, Eggert; Elefteria Tata Arcel; Gretty K. Mizrahi Sirazi; Jane Schreiner & Hans Tage Truelsen (1970): *Gæstarbejder i København*, København: Mellemlfolkeligt Samvirke.
- Petersen, Eggert i samarbejde med Erling B. Andersen & Erik Kousgaard (1968): *Trivsel på arbejdspladsen (Bind 1: Trivsel og Trivselsmåling)* København, København: Mentalhygiejnisk Forlag.
- Plads til Alle, besøgt 31.01.08: <http://www.pladstilosalle.dk/index.htm>
- Potter, Jonathan (1996): *Representing Reality Discourse, Rhetoric and Social Construction*. London: SAGE Publications.
- Prior, Lindsay (1997): "Following in Foucault's Footstep: Text and Context in Qualitative Research" i Silverman, David: *Qualitative Research – Theory, Method and Practice*. London: SAGE Publications.
- Public Health Program (besøgt 30.01.2008): http://uuhsc.utah.edu/dfpm/epi/Section2_London_Bills_of_Mortality.pdf
- Rabinow, Paul & Rose, Nikolas (2003): *The Essential Foucault: selections from the essential works of Foucault 1954-1984*. New York: New Press
- Ragin, Charles C. (1994): *Constructing Social Research*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- Ravnholt, Ole (2001): "Flygtninge/indvandrere, et sammensat ord med skråstreg?". *Nyt fra Sprognævnet* nr. 3 2001.
- Redder, Karl W., Karen Siune & Ole Tonsgaard (1970): *Introduktion til sociologisk metode*. Århus: Munksgaard.
- Reid, Stuart (1987): *Working with statistics an introduction to quantitative methods for social scientists*, Cambridge: Polity.
- Rose, Nicolas (1999): *Powers of Freedom*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Rosengren, Karl Erik (1971): *Sociologisk metodik*. Stockholm: Läromedelsförlagen.

- Ryan, Louise & Anne Golden (2006): "Tick the Box Please": A Reflexive Approach to Doing Quantitative Social Research". *Sociology*: Volume 40(6): 1191-1200.
- Schierup, Carl-Ulrik (1988): *Integration? Indvandrere, kultur og samfund*. Holstebro: Billesø & Baltzer.
- Schmidt, Garbi (2002): *Tidsanvendelse blandt pakistanere, tyrkere og somaliere – Et integrationsperspektiv*. København: Socialforskningsinstituttet 02:28
- Schmidt, Garbi & Vibeke Jakobsen (2000): *20 år i Danmark – En undersøgelse af nydanskernes situation og erfaringer*. København K: Socialforskningsinstituttet 00:11.
- Schwartz, Jonathan Matthew (1985): *Reluctant Hosts: Denmark's Reception of Guest Workers*. Kultursociologiske Skrifter nr. 21. København: Akademisk Forlag.
- Schwarz, Norbert & Seymour Sudman (Ed.)(1996): *Answering Questions – Methodology for Determining Cognitive and Communicative Processes in Survey Research*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Seeberg, Peter (2003): *Uddannelse og migration i Danmark – en undersøgelse af etniske minoriteter I ungdomsuddannelserne med særlig henblik på en belysning af forandringer i indvandreres og efterkommeres uddannelsespraksis I perioden 1989-2001*. Ph.d.-afhandling, Center for Mellemøststudier, Syddanske Universitet. <http://www.humaniora.sdu.dk/phd/dokumenter/filer/Afhandlinger-18.pdf>, besøgt 23.10.2007.
- Silverman, David (Ed.)(1997): *Qualitative Research – Theory, Method and Practice*. London: SAGE Publications.
- Silverman, David (2001): *Interpreting Qualitative Data – Methods for Analysing Talk, Text and Interaction*. London: SAGE Publications.
- Skovholm, Jens (1998): "Flygtningene og velfærdsstaten" i Preis, Ann-Belinda S.: *Kan vi leve sammen?*. København: Munksgaard
- Smelser, Neil J. & James A. Davies (Ed.)(1969): *Sociology*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Smith, Nina (2000): "Danmark som indvandringsland – udfordringer for velfærdssamfundet" i *Social Forskning* Temanummer december 2000.
- Social Forskning (2005): *Etniske minoriteter – et nyt proletariat*. Social Forskning Temanummer marts 2005.
- Stax, Hanne-Pernille (2005): *Når tekst kommer på tale: studier af interaktion, tekst- og opgaveforståelse i spørgeskemabaserede interview*. Odense: Odense Universitetsforlag. Ph.D.-afhandlingen findes frit tilgængelig: <http://www.humaniora.sdu.dk/phd/dokumenter/filer/Afhandlinger-50.pdf>, besøgt 08.01.2008.
- The History of Economic Thought (besøgt 31.08.2008): <http://cepa.newschool.edu/het/profiles/bowley.htm>
- Thomsen, Jens Peter Frølund (2006a): *Konflikten om de nye danskere*. Viborg: Akademisk Forlag.

- Thomsen, Jens Peter Frølund (2006b): ”Teknisk rapport vedr. danskernes holdninger til flygtninge og indvandre-
re”. <http://www.ps.au.dk/froelund/pdfiler/teknisk%20rapport-NY%2026.7.2006.pdf>, besøgt
20.12.07.
- Togeby, Lise (2000): ”Som man råber i skoven”. *Politica* 32. årgang, nr. 2 2000.
- Togeby, Lise (2003): *Fra fremmedarbejdere til etniske minoriteter*, Århus N: Aarhus Universitets Forlag.
- Train, Kenneth E. (2003): *Discrete Choice Methods with Simulation*. New York: Cambridge University Press.
- Tranæs, Torben & Klaus F. Zimmermann (red.) 2004: *Migrants, Work, and the Welfare State*. Odense:
Syddansk Universitetsforlag og København: Rockwool Fondens Forskningsenhed.
- Truelsen, Hans Tage (1970): ”Holdningen til gæstearbejdere hos en gruppe af danskere” i Eggert Peter-
sen; Elefteria Tata Arcel; Gretty K. Mizrahi Sirazi; Jane Schreiner & Hans Tage Truelsen: *Gæste-
arbejder i København*, København: Mellemfolkeligt Samvirke.
- Tænk tanken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark (2004): *Udlændinge- og Integrationspoli-
tiken i Danmark og udvalgte lande*, www.inm.dk.
- Tænk tanken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark (2007): *Værdier og normer – blandt
udlændinge og danskere*. København K: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.
- Wallerstein, Immanuel et al. (1998): *Luk samfundsvidenskaberne op*, rapport fra The Gulbenkian Commis-
sion on the Restructuring of the Social Sciences. Frederiksberg C: Roskilde Universitetsforlag.
- Wenneberg, Søren Barlebo (2000): *Socialkonstruktivisme*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Yilmaz, Ferruh (1999): ”Konstruktion af etniske minoriteter: Eliten, medierne og ’etnificeringen’ af
den danske debat”. *Politica* 31. årgang nr. 2 1999
- Young, Michael L. (red.) (1990): *The Classics of Polling*. New York: The Scatecrow Press Inc. Metuchen.

Resumé

Afhandlingen tager sit afsæt i samfundets behov for viden om sine medlemmer. Behovet for viden er blandt andet manifesteret ved de offentlige myndigheders efterspørgsel af rapporter og udredninger. I mange tilfælde baserer disse rapporter og udredninger sig på kvantitative opgørelser i form af spørgeskemaundersøgelser. At spørgeskemaundersøgelsen er så agtet og anvendt skyldes, at tal giver en overskuelighed, der gør den særligt velegnet som beslutningsgrundlag. Spørgeskemaundersøgelsen forbinder demografiens og statistikkens neutrale og kontekstuaafhængige opgørelses- og regnemetoder samtidig med, at de manifesterer en række af valg, der antages at være neutrale og kontekstuaafhængige. Men der er jo netop tale om valg – hvilke fænomener interesserer vi os for vedrørende befolkningen?, hvorfor er det netop disse fænomener?, hvordan vælger vi at opgøre forekomsten af disse fænomener?, hvad er de rette spørgsmål at stille vedrørende disse fænomener? etc.

Med spørgeskemaundersøgelsen tegner man et billede af virkeligheden, man kan tale om, at man foretager en konstruktion af viden om virkeligheden. Man sætter lys på nogle bestemte forhold som væsentlige, mens andre forhold bliver sat i skygge.

I afhandlingen er det valgt at fokusere på etniske minoriteter som en specifik befolkningsgruppe, som samfundet har søgt at skabe kendskab til ved hjælp af spørgeskemaundersøgelser. Det har betydet, at spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter har været gennemført frekvent, siden udenlandske arbejdere begyndte at ankomme til Danmark i slutningen af 1960'erne.. Det er spørgeskemaundersøgelser som produktion af samfundets viden og forestillinger om etniske minoriteter som gruppe i det danske samfund, der er afhandlingens interessefelt.

På den baggrund lyder afhandlingens problemformulering:

Hvordan har spørgeskemaundersøgelsen gennem de seneste årtier været med til at skabe viden om etniske minoriteter i det danske samfund, og hvordan kan den indsigt været relevant for udvikling af spørgeskemaundersøgelsen som metode?

Problemformuleringen kan ses i lyset af, at danskernes opfattelse af de etniske minoriteter som individer og grupper blandt andet er blevet til gennem beskrivende spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter. Det skyldes ikke mindst, at mange danskere faktisk ikke har kontakt til etniske minoriteter i deres hverdag.

Analysens empiriske grundlag er syv spørgeskemaundersøgelser, der dækker perioden 1970-2006.

- *"Unge andengenerationsindvandrere"* af Kirsten Just Jeppesen, SFI, 1989
- *"20 år i Danmark – En undersøgelse af nydanskernes situation og erfaringer"* af Garbi Schmidt & Vibeke Jacobsen, SFI, 1999
- *"Værdier og normer – blandt udlændinge og danskere"* af Peter Gundelach, Sociologisk Institut, Københavns Universitet og Esther Nørregård-Nielsen, Rådgivende Sociologer, 2007
- *"Holdningen til gæstearbejdere hos en gruppe danskere"* af Hans Tage Truelsen, Institut for Mental Hygiejne, Københavns Universitet, 1970
- *"Os og de andre – Danskernes holdninger til indvandrere og flygtninge 1984/85"* af Eszter Körmendi, SFI, 1986
- *"I syv sind – Danskernes holdninger til indvandrere og flygtninge"* af Øystein Gaasholt og Lise Togeby, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet, 1995
- *"Konflikten om de nye danskere"* af Jens Peter Frølund Thomsen, Institut for Statskundskab, Århus Universitet (2006)

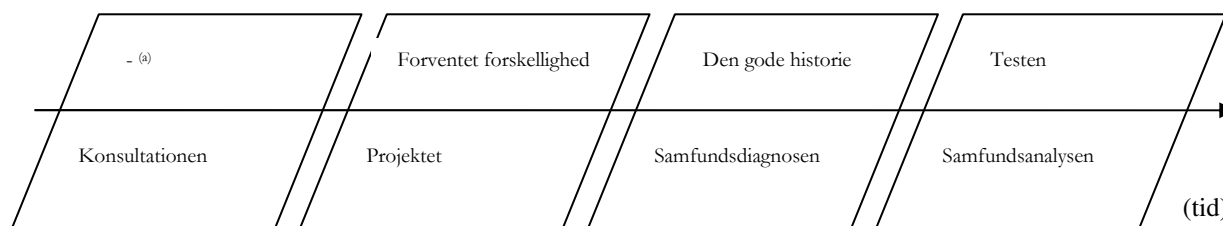
Ved hjælp af analyse af disse spørgeskemaundersøgelser vil jeg søge at placere spørgeskemaundersøgelsen som målemetode i forhold til en samfundsmæssig kontekst med det formål at diskutere undersøgelsen som erkendelsesform. Analysen udspændes af følgende spørgsmål:

- Hvordan fremstår vidensproduktionen vedrørende etniske minoriteter, spørgeskemaundersøgelsen som metode og etniske minoriteter som felt i den enkelte undersøgelse?
- Hvilke emneområder berører og vægter de enkelte spørgeskemaundersøgelser vedrørende etniske minoriteter?
- Hvilken form for italesættelse af etniske minoriteter medvirker den enkelte spørgeskemaundersøgelse til?

Selve analysen baserer sig på formål og resultater for den enkelte undersøgelse, som de er fremstillet i undersøgelsens publikation samt spørgeskemaets formuleringer. Der anvendes meningskondensering som analytisk metode. Analysen fremlægges i form af display, der redegør for analysen fra emnekodning af det enkelte spørgsmål til en bredere, dækkende kategorisering. Antallet af spørgsmål og emner der udgør en kategori, læses som udtryk for kategoriens styrke og dermed for, hvor væsentligt den er i den enkelte undersøgelse.

Kontekst og analyse syntetiseres i et koncept, der relaterer sig til den enkelte undersøgelse som vidensproduktion, metode og italesættelse af etniske minoriteter. De anvendte koncepter er for 1970'erne *konsultationen*, for 1980'erne *projektet* og *forventet forskellighed*, for 1990'erne *samfundsdiagnosen* og *den gode historie* og for 2000'erne *samfundsanalysen* og *testen*.

Tidslinje med placering af koncepter for de udvalgte undersøgelser

^a Der er ikke fundet en undersøgelse for perioden.

For den tidligste undersøgelse fra 1970 var det konceptet *Konsultationen*, der skulle evaluere, hvordan det stod til med samarbejdet mellem danskeren og hans kollega fremmedarbejderen i den konkrete samarbejdssituation. Konsultationen producerede viden om fremmedarbejderen i relation til en position, der forventes at have begrænset samfundsmæssig betydning. For undersøgelsen fra 1980'erne var det ene koncept *Projektet*, der for succesfuld gennemførelse beroede på offentlige tiltag. Det andet koncept i tidsperioden var *Forventet forskellighed*, der sluttede op om en lignende undersøgelsestilgang. For *Projektet* og *Forventet forskellighed* er det samfundsplanet, der er undersøgelsens fokus, og det gøres til velfærdsstatens projekt og ansvar, at etniske minoriteter integreres. For undersøgelseerne fra 1990'erne var koncepterne *Samfundsdiagnosen*, som søgte mellem teoretiske forklaringsmodeller for holdningsdannelse, der ikke lod sig forklare inden for spørgeskemaundersøgelsens univers og *Den gode historie*, der søgte at fremstille, at der foregår en løbende lighedsskabelse mellem danskere og indvandrere. Hvor *Samfundsdiagnosen* fremstår som den undersøgende og vurderende og hermed tildeler de etniske minoriteters en

uafklaret position, søger *Den gode historie* at positionere gruppen som tæt på integrerede og dermed på sin vis som gruppe opløst af det danske samfund. Sammenlignet hermed optræder et skift i forhold til 2000'ernes undersøgelse med etniske minoriteter som målgruppe, idet konceptet her er *Testen*, der pålægger de etniske minoriteter et væsentligt ansvar for egen integration med et fokus på værdier og holdninger. Heri tilnærmer undersøgelsen henvendt til etniske minoriteter sig til holdningsundersøgelser henvendt til danskerne ved sit fokus på værdier og holdninger frem for levekårsbeskrivelse. I periodens holdningsundersøgelse tages tråden op fra 1990'erne og konceptet, der anvendes, er *samfundsanalysen*, der meget tilsvarende søger sine forklaringer på holdningsdannelse i mere generelle forklaringsmodeller og i øvrigt uden for undersøgelsens univers.

På baggrund af analysen viser afhandlingen, hvordan den viden, der er skabt om etniske minoriteter som en ny befolkningsgruppe i vores samfund er gået hånd i hånd med den metode, den er skabt af. Erkendelse som den foregår ved hjælp af spørgeskemaundersøgelsen kan henvises til en ontologisk dimension – *hvad, der erkendes* – og en epistemologisk dimension – *hvordan, der erkendes*. Italesættelsen af etniske minoriteter kan anskues som syntesen af de to erkendelsesdimensioner i form af den sociale konstruktion af etniske minoriteter som befolkningsgruppe. Når optikken anlægges på analysens resultater fremstår følgende dimensioner: mikro- overfor makro-perspektiv på etniske minoriteters tilstedeværelse, etniske minoriteter som unikt fænomen eller samfundsanliggende samt inklusion eller eksklusion af etniske minoriteter.

Afhandlingen fremkommer hermed med empirisk belæg for, at spørgeskemaundersøgelsen ved sin form og sit indhold indgår i samspil med sin samtid, der ophæver en kontrakt med den traditionelle forestilling om spørgeskemaundersøgelsen som neutral og værdifri. Når spørgeskemaundersøgelsen som forskningspraksis fremstår som en tidsbunden konstruktion forbedrer den sine muligheder for at være værktøj for velfærdsstaten, fordi den netop fremstår i tråd med fremherskende samfundsmæssige diskurser, der udtrykker, hvad der anses for sandt og vigtigt.

På baggrund af afhandlingens analytiske resultater foreslår jeg at følgende spørgsmål indgår i analysedesignet i forbindelse med udarbejdelse af spørgeskemaundersøgelser: hvilket syn anlægges på genstandsfeltet?, hvilken portefølje af spørgeskemaundersøgelser vil den pågældende undersøgelse placere sig i?, hvordan vil undersøgelsen i form af problemformulering, spørgeskema og resultatfremstilling medvirke til italesættelse af sit genstandsfelt? og hvordan skal undersøgelsens problemformulering afspejle sig i spørgsmålemner og deres dækning i forhold til andre? Besvarelse af spørgsmålene vil medføre en bevidstgørelse i forhold til den viden, der produceres ved hjælp af spørgeskemaundersøgelser. En sådan bevidstgørelse kan på den ene side medvirke til en videnskabeliggørelse af spørgeskemaet, som fundament for vidensproduktion og på den anden side hjælp med til at legitimere spørgeskemaun-

dersøgelsen som del af en samfundsmæssig kontekst, som bagudrettet spejling og fremadrettet projek-
tion.

English Summary

The thesis departs from the societal demand for knowledge about the citizens. The need for knowledge is manifest by the public authorities' demand for reports and documentation. These reports and documentation will often be based on surveys. Surveys are favoured, because numbers provide a clarity and manageability not provided by textually based information and are perceived as especially convenient as basis for decision-making processes. The survey combines contextual independent methods from demography and statistics. But any survey will also incorporate choices among varied options concerning the survey set-up. These choices are assumed independent of the societal context. However that is exactly what these choices may be seen as part of. What phenomena do we want to measure? Why is it these phenomenons we want to measure and not other phenomena? How do we measure specifically? How do we make decisions about which phenomena to measure and how do we pose the right questions to measure the specific phenomenon etc.?

A survey can be said to draw a picture of reality and in this way performs a construction of knowledge about societal reality. By doing this the survey sheds light on particular aspects of the reality that is considered important and by this act other aspects are let to remain in the dark.

The focus chosen for the thesis about the survey method is ethnic minorities in the Danish society as a specific section of the population. Surveys have been intensively employed to create knowledge about ethnic minorities. This is to say that surveys about ethnic minorities have been carried out frequently since the first guest workers arrived in the late 1960's.

The sphere of interest for this thesis is surveys as means for production of societal knowledge about ethnic minorities as a specific section of the population.

In this light the thesis pose the following research question:

How has the survey during the latest decade taken part in the production of knowledge about ethnic minorities in the Danish society and how can this insight be made relevant to the development of the survey method?

The Danes' lack of knowledge about ethnic minorities has made the survey as knowledge production even more important. The research question above could be viewed in this light.

The empirical material for the thesis consists of seven surveys carried out 1970-2006:

- *Young Immigrants*⁴⁷ af Kirsten Just Jeppesen, SFI, 1989
- *20 years in Denmark – A survey of situation and experience of the new Danes*⁴⁸ af Garbi Schmidt & Vibeke Jacobsen, SFI, 1999
- *Values and Norms – Among foreigners and Danes*⁴⁹ af Peter Gundelach, Sociologisk Institut, Københavns Universitet og Esther Nørregård-Nielsen, Rådgivende Sociologer, 2007
- *Attitudes towards Guest Workers among a Group of Danes*⁵⁰ af Hans Tage Truelsen, Institut for Mental Hygiejne, Københavns Universitet, 1970
- *Us and the Others – Attitudes towards immigrants and refugees among Danes*⁵¹ af Eszter Körmendi, SFI, 1986
- *In Two Minds about Immigrants and Refugees – Attitudes towards immigrants and refugees among Danes*⁵² af Øystein Gaasholt og Lise Tøgeby, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitetet, 1995
- *The Conflict about the New Danes*⁵³ af Jens Peter Frølund Thomsen, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitetet (2006)

Analysis of these surveys will be carried out in order to position the survey as a method for description based on measurement within a societal context. It is my ambition to position the survey in relation to a societal context. A goal is to discuss the survey as a specific kind of cognition.

The analysis will be framed by the formulation of the objective and findings from each of the surveys. The objectives and findings will be defined as context for the main analysis. The analysis in itself will be based on analysis of the questionnaire for each survey. Meaning condensation of question formulations in the specific questionnaire will be employed as technique for analysis. The analysis is pictured in the form of displays showing the steps from meanings condensation into subjects to a

⁴⁷ Dansk titel: "Unge andengenerationsindvandrere"

⁴⁸ Dansk titel: "20 år i Danmark – En undersøgelse af nydanskernes situation og erfaringer"

⁴⁹ Dansk titel: "Værdier og normer – blandt udlændinge og danskere"

⁵⁰ Dansk titel: "Holdningen til gæstearbejdere hos en gruppe danskere"

⁵¹ Dansk titel: "Os og de andre – Danskernes holdninger til indvandrere og flygtninge 1984/85"

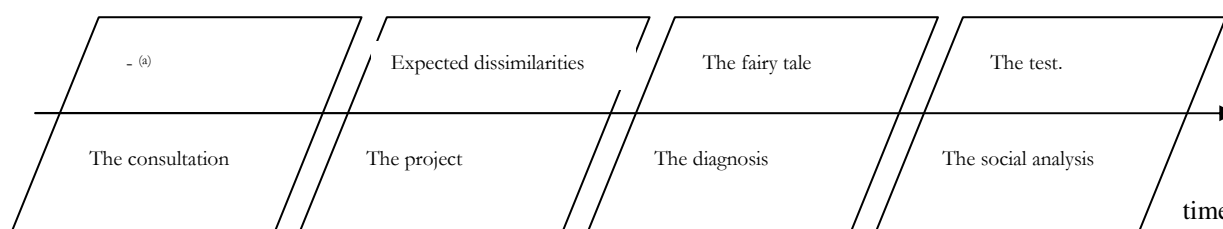
⁵² Dansk titel: "I syv sind – Danskernes holdninger til indvandrere og flygtninge"

⁵³ Dansk titel: "Konflikten om de nye danskere"

broader categorisation of question formulations. The number of questions and subjects belonging to a specific category serve to indicate the strength of the category and analytically as the importance of the category for the specific survey.

Context and analysis will be synthesised in a concept as expression of the specific survey as means of knowledge production, characteristics of the survey method, and ethnic minorities as research field. The concepts employed are for the 1970's *the consultation*, for the 1980's *the project* and *expected dissimilarities*, for the 1990's *the diagnosis* and *the fairy tale*, and for the 2000's *the social analysis* and *the test*.

The surveys positioned in time

^a No survey with ethnic minorities as target group exists for the period (the 1970's).

For the survey from the 1970's the suggested concept was the *consultation*. The consultation is used to evaluate the corporation between the Danish worker and his colleague the guest worker. The consultation produces knowledge about the guest worker's position detached from a societal context in Denmark. For the 1980's one of the concepts was the *project*. The success for the project (integration of ethnic minorities) would be based on offers from the public authorities. The other concept for the 1980's was expected *dissimilarities*, which in most aspects was interpreted similarly to *the project*. They both focus on the macro level and make the welfare state responsible for the successful integration of ethnic minorities. For the surveys of the 1990's the concepts are the *diagnosis*, which seeks among theoretical models for explanation for opinion formation outside the universe of the survey and *the fairy tale*, which is aiming at shedding light on the creation of equality between Danes and ethnic minorities. *The diagnosis* researches and evaluates attitudes among Danes and by doing this the survey places ethnic minorities in an ambiguous position. In opposition to this perspective, the fairy tale seeks to position ethnic minorities as almost successfully integrated into the Danish society and thereby disappearing as a specific section of the population requiring special research focus. For the 2000's the concept *the test* placed the responsibility for the successful integration of the ethnic minorities with the ethnic minorities themselves. Obviously the concept may be seen in opposition to survey concepts placing the re-

sponsibility for integration with the Danes/the Danish society. The test focuses on attitudes and values. By doing this the survey has similarities with attitude measurements aimed at the Danes. In the other survey of the 2000's, which is an attitude measurement, the concept used is the *social analysis*. The concept's wording shows the direct line from the comparable survey of the 1990's with the concept the diagnosis. The survey seeks to understand attitudes among Danes towards ethnic minorities by employing generalised explanation models and outside the survey universe.

Based on the analysis the thesis shows, how knowledge about ethnic minorities as a new section of the Danish population is produced in combination with the survey methods which produced the knowledge. If the survey method is viewed as a specific kind of cognition with an ontological dimension – *what is perceived?* – and an epistemological dimension – *how is perception made?* our communicated understanding of ethnic minorities may be viewed as the synthesis of the dimensions of cognition. In this case the social construction of ethnic minorities as section of the population. When this view is related to the results of the analysis one can point to the following dimensions of cognition: micro- or macro-perspective on the presence of the ethnic minorities in the Danish society, ethnic minorities viewed as a unique phenomenon or as a public matter, and inclusion or exclusion of ethnic minorities.

The thesis provides empirically based documentation for the point that the survey's by content and form is part of a societal context. In this way the traditional view on the survey as neutral and value free is abandoned. When the survey as well as the survey method as research practice is viewed as a time bound construction the method's possibilities for becoming an important tool for knowledge production for the welfare state is improved because it expresses what is viewed as true and important in contemporary society.

Based in the analytical results of the thesis I suggest that the following questions are incorporated into the survey design/the survey set-up.

- Which perspective is put on the field of research?
- Where is the survey placed in a portfolio of related surveys?
- How will the survey provide and communicate an understanding of the research field?
- How are objectives of the survey linked to subjects and categories for questions in the questionnaire?

Answers to these questions could raise awareness about the knowledge produced by surveys as contextually bounded. On the one hand this awareness could contribute to push the survey in a scientific di-

rection as foundation for knowledge production. On the other hand answering the questions could legitimise the survey as part of a societal context both a mirror and as projection.

Bilag 1: Tre eksempler på interviewguides

Interviewguide, første interview:

Spørgeguide

Forklar kort om mig og mit projekt. Formål med interview: kendskab til praksis, ingen ambition om at finde fejl & mangler, kommer primært til at indgå som baggrundsinformation.

Din baggrund?

Hvad arbejder du for tiden med?

Ønsker interviewtransskription til godkendelse?

Hvordan ser du dine undersøgelser/din organisation i forhold til andre inden for feltet?

Hvad er det særlige ved at arbejde inden for netop dette felt?

Motivation til at arbejde med indvandrerundersøgelser?

SE PÅ KONKRET UNDERSØGELSE...

Udvalgte eksempler...

Undersøgelser rettet mod indvandrere:

Hvordan gribes an/hvilke overvejelser er der?

OPSTART

- formål
- ønsker/behov fra opdragsgiver, egne
- definition af målgruppe
- indsamlingsmetode
- interviewerkorps
- relatér evt. til samfundsdebat/debatter inden for forskning

UDFORMNING AF SPØRGESKEMA

- hvor tager man fat?
- informationskilder: teori, egne erfaringer, andres undersøgelser m.m.
- do's & don'ts
- testning
- følsomme spørgsmål

GENNEMFØRSEL

- interviewperiode
- interviewkvalitet
- besvarelsesprocent
- datakvalitet

ANALYSE/TOLKNING

- test af data – sker det?
- tidspres
- rettesnor
- statistiske værktøjer
- test af sammenhænge

- tjek af validitet/reliabilitet
- relation til andres resultater
- følsomme resultater

PUBLICERING

- tidspres
- hvem er modtager?
- hvem er afsender – dig som forsker/din institution/opdragsgiver
- relatér evt. til samfundsdebat/debatter inden for forskning

DEBAT/TILTAG

- hvilke følger fik rapporten?
- forståelse/misforståelser
- kritik – positiv og negativ
- tiltag som følge af rapporten

Alt i alt – hvad kom der ud af undersøgelsen?

...

TAK FOR HJÆLP

Yderligere spørgsmål...

I tilbageblik hvordan ser du feltets opstart og udvikling?

Sprogbarrierer/-problemer

Ændrer 'følsomhed' karakter, når der er tale om undersøgelser rettet mod indvandrere/flygtninge?

Hvornår er surveys den rette metode?

Interviewguide midtvejs:

Spørgeguide

Mit formål med interview:

- Spørgeskemaet som værktøj til opsamling af viden
- Diskussion af teknikken som metode
- Indvandring som case til at trigge diskussionen

Din baggrund?

Hvilken rolle spiller spørgeskemaundersøgelsen i din forskning?

Faste spørgemåder til måling af bestemte forhold... Er der behov for ændring af spørgsmålsformuleringer over tid.
(eks. sidste nye med at danskerne er blevet mere venstreorienterede)

Hvor er metodens teoretiske fundament (teknik/metode)?

Metodens/teknikkens styrker og svagheder?

I artiklen "Danskernes holdninger til indvandrere. En oversigt" skriver du i en fodnote:

Kunne du forklare, hvad du ligger i begrebet **surveyanalysens logik**?

- hvad er det?
- alment anvendt begreb?
- hvorfor ses det aldrig(?) diskuteret?

Spørgeskemaundersøgelsen som metode/teknik er noget, der sjældent diskuteres – mangler det i forskningsdebatten?
(undtagen når den kritiseres sønder og sammen i forbindelse med kvalitative forskningsprojekter.)

Spørgeskemaundersøgelser er jo meget populære inden for alle mulige felter, hvor har den sine styrker og svagheder?

Pressens håndtering af spørgeskemaundersøgelsesresultater – hvordan er den?

Utsigtede følger af spørgeskemaundersøgelser

Er spørgeskemaundersøgelsen så god en teknik i dag, som den altid har været?

TAK FOR HJÆLP

Undersøgelserprocessen

Hvordan gribes an/hvilke overvejelser er der?

Udformning af spørgeskema

- emner?, problemer?

Analyseprocessen

- test af data?, statistiske værktøjer?, test af sammenhænge? osv.

Skriveprocessen

- modtager?, afsender?, tilpasning?

Følger af resultater

- misforståelser?, kritik?, tiltag (forventninger)

Hvornår er spørgeskema den rette teknik til dataindsamling?

Man hører sjældent debat eller kritik af spørgeskemametoden – hvorfor gør man ikke det?

Interviewguide sidste interview:

Spørgeguide

Mit formål med interview:

- Spørgeskemaet som værktøj til opsamling af viden
- Diskussion af teknikken som metode
- Indvandring som case til at trigge diskussionen

Din baggrund?

Data om undersøgelsen - datagrundlag og motivering?

Undersøgelser rettet mod indvandrere:
Hvordan gribes an/hvilke overvejelser er der?

Udformning af spørgeskema
- emner?, problemer?

Analyseprocessen
- test af data?, statistiske værktøjer?, test af sammenhænge? osv.

Skriveprocessen
- modtager?, afsender?, tilpasning?

Følger af resultater
- misforståelser?, kritik?, tiltag (forventninger)

Hvordan ser du denne undersøgelse i forhold til andre, du har lavet?

Var spørgeskema den rette teknik til dataindsamling?
Hvordan ser du jeres undersøgelse i forhold til andre inden for feltet?

Hvad er det særlige ved at arbejde inden for netop dette felt?

Motivation til at arbejde med indvandrerundersøgelser?

Fordele og ulemper ved den undersøgelse, du har gennemført?

Man hører sjældent debat eller kritik af spørgeskemametoden – hvorfor gør man ikke det?

TAK FOR HJÆLP

Bilag 2: Unikke og gentagne spørgsmål i ”Os og de andre”

Unikke og gentagne spørgsmål i omnibusundersøgelserne fra maj 1984 (DDA-0796), august 1984 (DDA-0808) og oktober 1985 (DDA-1082)

Nedenstående skema udgør bilag til kapitel 6.

Til mit analyseformål er det valgt at betragte spørgsmålene fra de respektive omnibusundersøgelser som én samlet undersøgelse, derfor vil hvert spørgsmål kun blive emnekodet en gang. Skemaet viser forskelle og ligheder mellem de tre undersøgelser. Nummeret med parentes efter er en nummerering af spørgsmålene i et samlet fiktivt spørgeskema, der ikke indeholder det samme spørgsmål mere end en gang.

Maj 1984	August 1984	Oktober 1985
Tekst 2: ”De næste spørgsmål...”		
1) Spm. 10 ”Nogle af dem kommer fra Norden... Hvis vi ser bor fra dem, hvor mange...?”		Spm. 10 ”Hvor mange fremmede statsborgere... A. fra Pakistan?... E. fra Tyrkiet?”
2) Spm. 11 ”Når man ser på denne gruppe..., hvor mange ad dem tror De så har arbejde i dag?”		
3) Spm. 12 ”Er arbejdsløsheden blandt indvandrere efter... større eller mindre end blandt danskere...?”		
4) Spm. 13 ”Hvor stor del vil omtrent... forblive her i landet?”		
5) Spm. 14 i) ”Fra hvilke 4 lande... ” ii) ”Hvor mange drejer det sig om?” iii) ”Mener De, der er blevet flere eller færre...?” iv) ”Tror De, det mest skyldes, at flere vandrer ind, eller at familierne får børn her i landet?”		
6) Spm. 15 ”Mener De, at indvandringen...fordele for indvanderne selv?”		
7) Spm. 16 ”Hvilken af disse fordele... vigtigst? Og næstvigtigst?”		
8) Spm. 17 ”Mener De, at indvandringen... fordele for det danske samfund?”		
9) Spm. 18 ”Hvilken af disse fordele... vigtigst og næstvigtigst?”		
10) Spm. 19 ”Man kunne også tale om problemer... Hvilket af disse problemer er		

størst... for indvandrere selv...?"		
11) Spm. 20 "Man kunne også tale om problemer... Hvilket af disse problemer er størst... for det danske samfund...?"		
	12) Spm. 1 "Er De dansk statsborger?" [screeningskriterium]	Spm. 11 "Er De selv dansk statsborger?" [screeningskriterium]
	Tekst 1: "Nu vil jeg stille dig spørgsmål ..."	
	13) Spm. 2 "Har De nær kontakt...?"	Spm. 12 "Har De nær kontakt...?"
	14) Spm. 3 "Møder De nogensinde...?"	Spm. 13 "Møder De nogensinde...?"
	15) Spm. 4 "Hvor møder De...?"	
	16) Spm. 5 "Sker det, at De snakker...?"	Spm. 14 "Sker det, at De snakker...?"
	17) Spm. 6 "Hvordan vil De beskrive Deres kontakt...?"	Spm. 15 "Hvordan vil De beskrive Deres kontakt...?"
	18) Spm. 7 "Aviser, radio og fjernsyn...?"	
	19) Spm. 8 "På hvilke områder adskiller danske og indvandrere...?"	
	20) Spm. 9 "Kan disse forskelle give anledning til problemer...?"	
	21) Spm. 10 "Nu vil jeg læse... 21a. Mange indvandrere er kommet... 21b. Samfundet bør skabe... 21c. Vi har fået... 21d. De fleste indvandrere... 21e. Indvandringen udgør... 21f. Indvandrere har med... 21g. Indvandrere, som begår... 21h. Hvis arbejdsløsheden stiger... 21i. Indvandrere er ikke... 21j. Indvandrere omgås kun..."	Spm. 16 "Nu vil jeg læse... A. Mange indvandrere er kommet... B. Samfundet bør skabe... C. Vi har fået... 21k). D. Indvandrere tager sig af... E. Indvandringen udgør... F. Indvandrere har med... G. Indvandrere, som begår... H. Hvis arbejdsløsheden stiger... I. Indvandrere bør have... J. Indvandrere omgås kun..."
	22) Spm. 11 "Hvordan tror De, danskere...?"	Spm. 17 "Hvordan tror De, danskere...?"
	23) Spm. 12 "Tror De forholdet mellem indvandrere og danskere...?"	Spm. 18 "Tror De forholdet mellem indvandrere og danskere...?"
	24) Spm. 13 "Hvad tror De, er årsagen...?"	Spm. 19 "Hvad tror De, den væsentligste... arbejdsløsheden i Danmark... andre grunde, hvilke?"
		Tekst 3: "De næste spørgsmål drejer sig om udlændinge, der bor i Danmark"
		Tekst 4: Nu vil jeg stille Dem nogle spørgsmål om indvandrere Danmark. Med indvandrere tænker jeg først og fremmest..."

		Tekst 5: De næste spørgsmål drejer sig om flygtninge...
		25) Spm. 20 ”Mener De, at vi her i landet... i forhold til landets indbyggertal?”
		26) Spm. 21 Bør vi...?”
		27) Spm. 22 Hvad er den vigtigste grund... flere? i) ... rigt land ii) ...menneskelige grunde iii) ... demo.. forpligter iv) ... ikke være andet bekendt v) ... int. standpunkter
		28) Spm. 23 Hvad er den vigtigste grund... lige så mange? i) ... rigt land ii) ...menneskelige grunde iii) ... demo.. forpligter iv) ... ikke være andet bekendt v) ... int. Standpunkter
		29) Spm. 24 Hvad er den vigtigste grund... færre? i) ... fået NOK ii) økonomiske grunde iii) arbejdsløshed... iv) manglen på boliger v) manglen på uddannelse... vi) ... megen uro vii) ... for forskellige... viii) ... truer... egenart
		30) Spm. 25 Nu vil jeg læse nogle påstande... A. De fleste flygtninge... B. De fleste flygtninge... C. Når der kommer... D. De fleste flygtninge.. E. I Danmark har vi det... F. Danmark kan alligevel... G. Danmark bør alene... H. Vi har så mange... I. Danmark bør tage... J. Flygtningenes tilstedeværelse... K. Vi får mange...
		31) Spm. 26 ”Mener De, man først og fremmest... isolerede småsamfund eller jævnt fordelt i det øvrige samfund?”
		32) Spm. 27 ”Hvis Deres familie... lige så vel som til en dansk statsborger?”
		33) Spm. 28 ”Mener De, at de flygtninge... og få sociale ydelser?”